

ORVOSI TANÁCSADÓ
VÁROSON ÉS FALUN.

LXXXIV. 84. 11.9

ORVOSI TANÁCSADÓ

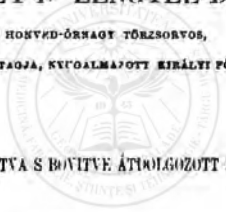
VÁROSON ÉS FALUN.

MEGKESZTETTE

PRZEMYSŁI D' LENGYEL DÁNIEL

VOLT HONVÉD-ŐRNAGY TÖRZSORVOS,

TÖBB TUDOMÁNYOS TÁRSULAT TAGJA, KIVÁLMAZOTT KIRÁLYI FŐGYMNÁZIUMI IGAZGATÓ.

MÁSODIK JAVÍTVA S BŐVITVE ÁTMOGÓZOTT KIADÁS.

1926
INS
F
Lett. n. 52. 903

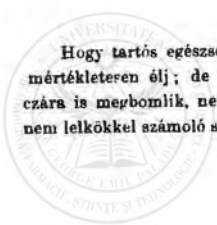
BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IHOD. INTÉZET ES KÖNYVTOMDA.

1885.

28 JUN 2004

Hogy tartós egészséged legyen, egyszerűen s mértékletesen élj; de ha egészséged ennek dacára is megbomlik, ne vétkez kuruzalók — hanem lelkőkkel számoló szakértők tanácsait kövesd.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A nagy közönség számára irandó munkák megválasztása nem oly könnyű, mint azt némelyek gondolják, s ha az ember abban a leglelkiismeretesbben jár is el, egyedül a czélszerűséget s a munkából meritendő erkölcsi hasznot tartván szemé előtt, lehetetlen, hogy különböző nézetekkel ne találkozzék, miután vannak, kik egy munkát czélszerűtlennek tartanak s megjelenését kárhoytatják, míg mások ugyanezt égis magasztalják.

Igy a népies orvosi könyvek ellen is nem egy vád emelkedett már, czélszerűtleneknek, tévútra vezetőknek híresztelvén azokat sokan, míg pártolók azok üdvös voltát mint apostolok terjesztették.

Igazuk lehet a szigorú bírálóknak is, de e munkák iránt se legyen az ember méltánytalan, kivált ha azok feladatuk határát át nem hágyák, s midön az ilyenek szükséges volta forog kérdésben, ne a városi tehetösebbekről itéljen, kik az orvost minden alkalommal megkaphatják, hanem tekintsen a tehetetlenebbek hajlékaiba, különösen falun vagy oly helyeken, hol orvos helyben vagy közelben nincs, es így reá rögtön, midön a szükség kívánja, szert tenni nem is lehet.

Az ilyeneknek igen jól fog esni, ha egy mérsékelt áron megszerzett könyvecskébe bele pillantva, s azt vasárnaponkint szent könyvek mellett tanulgatva, abban élet-

módjukra — betegségek felfedezésére — s azok enyhítésére nézve üdvös szabályokat találnak, melyek által a sok és ki nem irtható kuruzslók rossz tanácsait nélkülözhetik, s olykor a legnagyobb veszélyt is, mely néha igen csekély bajnak idővesztés vagy elhanyagolás következtében való elfajulásából származhatik, elhárítják.

Mégis ha a népet gyakran tévútra vezető s egyedül aljas nyereszkesedésből keletkezett sok röpiratot betiltani, az avatatlanokat kijátszó vétkes kuruzslókat kiirtani, s minden egyes helységbe, sőt tanyákra is értelmes orvosokat telepíteni lehetne, mind máskép állna a dolog; de jelen körülmények közt nemcsak czélszerű, hanem szükséges is a czéljoknak megfelelő népies orvosi könyvek megjelenése.

E czél nem abban áll, hogy az ily könyvek álorvosokat neveljenek, s az emberek ezekből a veszélyes és kétes betegségeket maguk orvosolják, hanem abban, hogy az egészség fentartására, a leggyakoribb idővesztés miatt néha veszélyt okozható betegségek megismerésére, azoknak, míg orvosi segély érkezik, enyhítésére, s a veszély eltávolítására utasításul szolgáljanak; következésképp azokat mindenki ártalom nélkül s bizalommal használhassa.

E czélnek kíván jelen munka is megfelelni, mely hogy föladatát minél sikeresebben megoldhassa, három szakaszra van fölosztva. Az elsőben életrendi szabályokat talál az olvasó, élete és egészsége fentartására: a másodikban különféle betegségek vannak megemlítve, az azokban való eljárás módjával; végre a harmadikban közönséges és részint háznál is tartható gyógyszerek foglalnak helyet, néhány egyszerű vénynyel.

Hogy e föladat megoldása mennyiben sikerült, az a közrészvét nyilvánításából fog kitunni.

Nagy-Kőrös, 1859.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

E munka első kiadása elfogyván, hogy újból kinyomassek, nem csak kívánatossá, de szükségessé is vált, miután a második kiadásban oly betegségeket is találánd az olvasó, melyek az első kiadás megjelenésekor vagy kevésbbé voltak ismeretesek, vagy nem voltak annyira elterjedve mint most. De meg szükségessé vált az e könyvet használót arra is figyelmeztetni, hogy miután az emberi test egyes szervei, milyenek a szív, tüdők, gyomor, belek stb. különféle betegségek által lehetnek meglepetve, el ne mulassza valamely szerv rendellenes állapota mutatkozásánál minden e szervre vonatkozó betegségeket átolvasni, nehogy kétes esetekben addig is, míg szakértő orvos hivatik, a kórhatározatban hiba történjék. Végre miután hazánkban a közéletben, és így a gyógytárakban is használt mértékek a méterrendszerre változtattak át, megjegyzendő, miszerint e kiadásban a betegségek ellen ajánlott vényeknél is a métermérték alkalmaztatott.

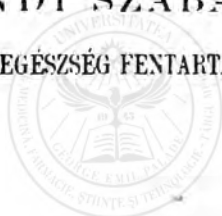
Budapest, 1884.

LXXXIX. 84. -

I.

ÉLETRENDI SZABÁLYOK

AZ ÉLET ÉS EGÉSZSÉG FENTARTÁSÁRA.

Fizet viszontagság terheli az életet, és mégis alig van ember, ki attól megválni óhajtana. Míg az életerő, minden életnek e főtenyezője, teljes virágjában diszlik, vagy legalább az életet megsemmisíteni törekvő ellenerők fölötti hatalmát el nem veszítette, örül mindenki az életnek, s még a legnyomorultabb is békével viseli az élet terheit, mert azon édes remény táplálja, hogy ha épségben marad, s élete hosszúra nyúlik, kevésbé kedvező vagy éppen nyomorult állapotán változtathat, s azt idővel, ha nem is tökéletes boldoggá, legalább tűrhetővé teheti.

De az ellenséges elemek által leküzdött életerő fogytával gyengeség fejlődik ki, mely az embert az élet örömeire nézve közönyössé, életunttá teszi, s néha öngyilkosságra is tévesztheti: ezerféle betegségek keletkeznek, melyek a legdusabb, legboldogabb életet is megzavarják; előáll az enyészet, melynek végpercei, a jövő bizonytalan volta miatt, oly borzasztólag hatnak mindenkire. Csoda-e tehát, ha az emberek eleitől fogva abban fáradoztak, hogy életüket minden kártékony elemtől megóvhassák s minél hosszabbra nyujthassák.

Igy találták fel az orvosi tudományt, így alapítottak életrendi szabályokat.

A mi az életrendet illeti, erről az embereknek eleitől fogva különböző, sokszor igen ferde fogalmuk volt; sőt jelenben is a legkülönfélébb életrendi szabályokat lehet találni, még orvosok közt se lévén ezekre nézve egyetértés, melyekből mindenki saját felfogása szerint válogat;

de vannak e szabályok közt olyanok is, melyek századokon át gyűjtött tapasztalat útján szentesítést nyertek, s igazak maradnak világ végeig.

Kiket érdekelhetnek e szabályok inkább, mint azokat, kiknek számára e könyv írva van. De a ki ezeket olvassa, ne higgye, hogy ezek az életet rendén túl nyújtani képesek lennének, mert a mi nek kezdete van, végének is kell lenni. Így az élet is egykor megszűnik, de számára bizonyos idő van kiszabva, mely alatt rendeltetésének meg kell hogy feleljen, s ha az ember ez időt épségben leélheti, vagy csekély szenvedéssel megközelítheti, az említett életrendi szabályoknak örömmel hódolhat.

E szabályokat azonban nem kell a különböző betegségekben követendő életrendi szabályokkal összetéveszteni, mert ezek az egészséges ember egész életére szólnak, míg amazok egyes beteges esetekre vonatkoznak.

Miután az emberek testalkatásukra és természetükre nézve egymástól annyira különböznek, hogy minden rendű és sorsú embernek külön életmódja van, s ugyanazon sorsú ket egyén sem él egyformán, a mennyiben az erősebb testalkatú rendén túl is sokat megbir, míg a gyengébbnek egy különben szabályszerű életrend is megárt; e szerint minden egyes ember számára külön életrendet kellene ajánlani, de miután ez gyakorlatilag lehetetlen, elég itt csupán a főbbeket s minden embert egyiránt érdeklőket kiemelni.

AZ ÉLET EGYES KORAIT ILLETŐ ÉLETRENDI SZABÁLYOK.

Egészséges származás.

A szerves test épsége s tartóssága az abban működő életerő mennyiségétől függ. Minél több benne az életerő, annál szilárdabbak szervei, s a romboló elemeknek annál inkább ellent tud állani. Az anyag szilárdsága s életerő mennyisége az ivadékba is átmegy; innen van tehát, hogy jó földbe vetett ép magból kedvező körülmények közt diszló növény kel ki, s erőteljes szülék többnyire ép, egészséges gyermekeket nemzenek, míg az elerőtlenedett szervezet bélyegei késő maradékon is meglátszanak.

Az emberi élet épségének s tartósságának alapját e szerint ép es erőteljes származás teszi, mit ugyan magunk személyére nevezve már nem eszközölhetünk, de igen gyermekeinkre nézve, kiknek ha lételt adtunk, jövőjükről is gondoskodni tartozunk.

Az egészséges származás főtényezőiül először a szülék épségét, életerejét és életkorát lehet tekinteni. Mindennapi példák bizonyítják, hogy ép, erőteljes és hosszúéletű szülék gyermekei nem csak folytonos egészségben részesülnek, hanem késő vénséget is érnek, sőt némelyeknél a megvénülés családi kiváltság; míg a szülék hibái miatt ezren sinlenek, azoknak nem csak gyenge testalkatát, hanem némely betegségeit is, milyenek a köszvény, köbetege, sorvadás, aranyér, örökölvén. Így a szülék igen fiatal vagy túléltes kora is kártekonvan hat a gyermekek erejére s tartós életére.

Igyekeztek tehát férfi mint nő életerejét fiatal korában megkimélni, s azt kiesapongások vagy ezek követke-

tében kapandó betegségek által ki nem meríteni. A különös ideggyengeséggel vagy beteges érzékenységgel bíró egyé-
nekre nézve jobb lenne, ha meg sem házasodnának, de
ezt a legerőteljesebbek se tegyék addig, míg kifejlődésök
tetőpontját, — mely éghajlatunk alatt férfiaknál a 24-ik,
nőknél a 18-ik év, — el nem érték; mert koraházasságok
nem csak szerencsétlen házaseletet szülnek, hanem a mag-
zat kárára az anya egészségét is megrontják. Hasonló kö-
vetkezése van annak is, ha házaselek túléltesek, vagy
éveik aránytalanok.

De nem csak a szülék épsege, hanem a nemzés maga
is lényeges eszközlője az egészséges származásnak, s meg-
érdemli, hogy a szülék erre minél több figyelmet szentel-
jenek. Ha voltak példák, hogy részeg fővel nemzett gyer-
mekek egész életükön át buták, féleszüek maradtak, miért
ne lehetne következtetni, hogy a különféle kedélyhangu-
latban nemzettek is azon hangulat bélyeget fogják életü-
kön át hordani. Innen lehet a szerelem gyermekeinek a
kötelességből nemzettek fölötti elsőségét kimagyarázni.

Ezert a házaselek erre mindig oly időt szánjanak, a
midőn őket arra gyült erők érzete, forró szerelem s mind-
ket reszről gondtalan, vidám kedély ösztönzi.

A nemzést a magzat létrejötte követi, ki ha első le-
helletét atyjától nyerte is, de anyagi kifejlődését, legalább
egy bizonyos fokig anyjának köszönheti, s míg e kifejlődés
kellő fokozatát eléri, oly közvetlen összeköttetésben él
anyjával, hogy benne anyjának vére s nedvei keringenek.
Ez az, a mit terhességnek neveznek, s hogy az egésze-
ges származásra ennek is nagy befolyása van, a mondot-
tából könnyű megérteni. Miként hozhatna beteges anya
egészséges gyermeket világra, midőn ez anyjának véréből
vette eredetét s táplálékát; lehet-e képzelni, hogy az anyára
terhessége ideje alatt különböző hatással lévő testi vagy
lelki befolyások a magzattal ne közöltetnének, midőn ez

idő alatt mindkettőnek egy vérforgása, egy élete van; nincsenek-e példák, hogy erőtlén beteges anya a legerőteljesebb atya mellett is erőtlén nyavalygó gyermekeket szült, míg a virágzó életű anya gyermekei, ha azokat erőtlén atya nemzette is, épekké, erőteljesekké váltak.

Ezért a terhességet, mint igen fontos állapotot, különös gonddal kell ápolni, s a terhes nőt minden testi, lelki bántalomtól oltalmazni. De a nő is tartson ez állapotban lelkileg mint testileg szoros életrendet, s mindenféle lelki indulattól, az érzélgést sem véve ki, heves mozgástól, táncztól, gyakori nemi közösülestől, sok uléstől, úgy a szervezetet föllázító szeszes italokkal való élestől is óvakodjék.

A gyermekkor testi s szellemi ápolása.

Az emberi életnek egyik kora sem igényli annyira az életrendi szabályok tekintetbe vételét, mint a gyermekkor. A gyermek, kinél az értelem még csak csirájában van, s a jót a rosztól megkülönböztetni nem tudja, egyedül az őt környező ápolására van hagyatva; ezek pedig túlbuzgóság-, tudatlanság- vagy tétlenségből gyakran oly bánásmódban részesítik őt, hogy annak nyomai mind testi, mind szellemi életén, néha a késő vénségig meglátszanak.

E szerint a gyermekkor testi s szellemi ápolása az emberi élet epségere s tartósságára a leglényegesebb befolyást gyakorolja, de főleg az első két év az, mely alatt a legnagyobb vigyázat kívántatik, hogy előítéletek, megrogzított rosz szokások vagy túlbuzgóság az embert tévútra ne vezessenek, s egyedül a józanokosságból meritett szabályok szerint intézze bánásmódját.

Az első időszakot tulajdonkép a nemzés folytatásának lehet tekinteni; mert a magzat az anyai testben csak bizonyos fokát éri el fejlődésének, mint felig fejlődött lény jö

a világra, s további kifejlődését az anyai testen kívül különösen első két évében nyeri. Ebből önként következik, hogy azon körülmények, melyek alatt ezen kifejlődés történik, az élet épségére s tartósságára bámulatos befolyást gyakorolnak s a külbefolyások akadályozólag — zavarólag — gyengítőleg vagy ösztönzőleg működésétől igen sok függ. E szerint az sem mindegy, hogy a gyermek melyik évszakban jő a világra, mert a tavasziak tartósabb egészségre számíthatnak, mint az őszzsel vagy télen születtek, miután ezek hamarább s huzamosabban elvezhetik a frislevegőt, ágyak s ruhák melege által nem kényeztethetnek el annyira, s a tavasz és nyár neveli életerejüket.

A gyermekek ápolására nézve két időszakot lehet fölvenni, melyeknek egyike a gyermek-élet második évének végeig, másika pedig innen kezdve az élet 12—15. évéig tart.

Első időszak alatt a gyermek tápláléka jó, de gyenge korához alkalmazott, tehát könnyen emeszthető, inkább folyó mint tömör. friss, egészséges, tápláló, de ne igen izgató vagy hevítő legyen; s e tekintetben legjobb a tej, mely miután a fentebbi tulajdonokat mind magában foglalja, nem ok nélkül van a természetből kisdedeck eledeleül rendelve.

Sokan a tej helyét különféle eledelekkel s italokkal szeretik pótolni, de ezek vagy merőben ártanak, vagy csak kivételkép s bizonyos körülmények közt képezhetik a kis gyermekek táplálékát. Ide tartoznak a növényi nyákos eledelek, melyek a mellett, hogy bennök kevés tápláló erő van, a gyermekben savanyúságot, szeleket, nyálkásságot, mirigy-dugulást s görvélyt okoznak; a lisztből készült pepek, melyek fentebbiekkel egyhatásúak, sőt azoknál ártalmasabbak; végre a húsfélék, melyek a gyermeket túltáplálják, túloztönzik, s így élete lefolyását siettetik, véret fölhevítve mesterseges lázt idéznek benne elő s gyladá-

sokra teszik őt hajlandóvá. Ha hússal táplált gyermekek-nél oly bántalmak adják elő magukat, melyek a vérnek fő felé való tolulását eszközlik, rángatózásokra vagy guta-ütésre bizton számíthatni, s állatokról vévén példát, az ilyenekből idővel indulatos, szenvedélyes, csak nem vad emberek válhatnak. A hússal egy hatást gyakorolnak a bor, sör, kávé, csokoládé, fűszeres vagy szeszes ételek és italok is. Ezért a gyermeket eleintén csak tisztán tejjel, még pedig anyjának vagy egy egészséges dajkának tejjével kell tartani, s igen jó, ha a gyermek egy évig vagy legalább 10 hónapig szopik. E mellett a második félévben egy kevés huslevest is lehet neki adni, de hust addig, míg fogái ki nem jöttek, és így a második félév végéig teljességgel nem. Ha lennének is esetek, melyek a gyermeknek más eledel-ekkel való táplálását kívánák, ezt soha se öntefüleg, hanem mindig orvos beleegyezésével kell tenni.

Ha az anya betegség, gyenge testalkat vagy más körülmények miatt nem szoptathat, s egészséges dajkára sem tehet szert, ilyenkor kénytelen mesterséges tápláláshoz nyúl- ni; de hogy ez a gyermeknek meg ne ártson, ha csak valami fontos akadály nincs, szoptassa őt fentebbi körülmények közt is négy hétig, vagy legalább tizennégy napig. Ezután a szamár- vagy kecsketej az, mely az anyai tejet leginkább megközelíti, de ezek nem létében tehen- tejet is lehet adni, felényi vízzel s langyosan. Miután azonban melegítés által a tej savanyuságot vesz magába, soha se a tejet, hanem a vizet kell megmelegítui. s ezt vegyitni minden használatkor friss tej közé. Ezen táplálás mellett már korábban is lehet a gyermeknek kétszersült- ből, zsemlyedarából vagy törött szágóból, fele vízzel s fele tejjel főzött leveseket, sőt könnyű s nem zsíros huslevest vagy tojás sárgájával, cukorral s vízzel készített kevereket adni, minden más eledelt. mely a gyermek emésztő erejé- hez nem való, kerülven.

Czél szerű táplálás mellett a gyermeket három hetes korán kezdve, nyáron előbb is, telen pedig valamivel később, naponkint fris és szabad levegőhöz kell jó vagy rossz időben szoktatni; miáltal nem csak virágzó színt, eleveniséget s erőt nyer, mint a szabadban tenyésző növények, hanem teste megedződén, az idő viszontagságait is könnyebben türi, s betegsége se lesz oly hajlandó. Szabad levegő élvezésére gyepes, fás helyek a legalkalmasabbak.

A gyermek testét naponkint forrásból vagy kútból meritett fris vízzel kell megmosni, mi a bőrt nem csak tisztán tartja, hanem erősíti is. Ezen mosásnak az első hetekben, míg a gyermek bőre megedződik, langyos vízzel kell történni, de azután fokonként át lehet menni az egészen hidegre; mi által az ember a meghűtést is kikerüli, miután a fokonkénti szoktatás a legérzékenyebb bőrt is képessé teszi bármily nagy hideg elhordozására. De a mosást nem akkor kell tenni, mikor a gyermeket meleg ágvából fölveszik, vagy teste izzadt, s őt mosás után, melynek hirtelen kell történni, tüstént jól meg kell törölni. A frissen meritett vizet, melyben sok erő van, állott víz ki nem pótolhatja.

Hetenként egyszer vagy kétszer meg kell a gyermeket 24—26 R. fokú langyos vízben fürösztetni, mi a bőrnek tisztántartására, az életerő kifejtésére s a nedvek tisztítására egyiránt szükséges. De ezen fürösztéssel igen sok visszaélés történik, miután erről kevés embernek van helyes fogalma. Így némelyek mindennap, sőt naponként kétszer is megfürösztik, még pedig meleg vízben a gyermeket, mely miután a bőrt túlságos párolgásra készíti, gyengeséget idéz elő. Születés után szükséges a gyermeket azonnal langyos vízben megfürösztetni, s testétől minden nyálkásságot lemosni, de azután elég a fentebbi szabályt követni. A fürdő vizének hevenyen meritettnek kell lenni, s abba csak annyi meleg vizet kell elegyíteni, a mennyi azt

langyossá teszi. Nyáron a fürdővizet legjobb napsugarai által fölmelegíttetni. A fűrésztés legfőlebb negyed óráig tarthat, de az étel utáni első órákban soha se törtenjek.

A gyermek túlságos melegben tartását mind a szobára, mind az ágyra, mind pedig az öltözetre nézve kezelni kell, mert a túlságos meleg a testet pyengíti, s folytonos izzadásra készítetvén, hülésre teszi hajlandóvá. Ezért a gyermek lakószobáját erősen fűteni nem szabad. A hálásra nézve legjobb öt mindjárt eleinte lószőrrel, polyvával vagy mohával töltött mátráczokhoz szoktatni, mert ezek a mellett, hogy nem hevítnek, ruganyosak s a gyermeket egyenes fekvésre kényszerítik, mi által annak ferdén növeése megakadályoztatik, s benne a nemi ösztön sem ébred fel oly korán; téli kemény hideg alkalmával azonban egy könnyű derekaljt lehet e mátráczokra teríteni. A gyermek öltözetéül bő, nem szorító s oly kelmeből készült ruhát kell választani, melyet tisztítani könnyen lehet; ezért nyáron a pamut, télen a könnyű grapjuszövetek legjobbak. A gyermek fejét a 4-ik vagy 8-ik héten kezdve, mi az évszaktól függ, fedetlen kell tartani, s azt semmi nemű főveggel hevíteni nem szabad, míg a lábak melegben tartása megengedhető. A szorító czipők, vállak, kötök s bármilyenemű feszes öltönyök ártalmasok és sokféle betegséget idezhetnek elő.

A gyermek tisztántartására a legnagyobb gondot kell fordítani, mert így szűkebb táplálék mellett is rövidebb idő alatt megerősödik, míg a tisztátlanság a legjobban táplálékot is soványnyá teszi, s azt eszközi, hogy a gyermek néha minden ok nélkül hirtelen elsenyved; a mikor értetlen szulék azt hiszik, hogy gyermekük meg van babonázva, vagy ebagák emésztik. Ezért a kis gyermek inget s felső ruháját minden nap, sőt napjában többször, ágyneműjét pedig minél gyakrabban változtatni, s szobájából, a minek rossz kigőzölgése van, mindent el kell távolítani, különös

vigyázattal lévén, hogy abban sok ember össze ne gyűljön, ruhát ne szárítsanak és szennyest ne tartsanak.

Második időszak alatt a tisztaságot, hideg vízzel való mosdatást, füröztést, könnyű öltözetet és szabad levegő élvezését illető szabályokat ép úgy meg kell tartani, mint az első időszak alatt.

A gyermek tápláléka ne legyen igen válogatott, mesterkéltnél vagy megszorított; azért legjobb, ha az ember őt húsból és növényekből álló mindenféle eledelhez hozzászoktatja. Miután a sok és gyakori evés a gyermeknek árt, legjobb, ha bizonyos időben és így télen háromszor, nyáron pedig négyszer eszik. Az eledelnek minőségéről alább leendő szó, de a kávé, csokoládé, fűszeres, élesztős, igen zsíros és ezukros ételek, úgy a durva tészták és sajt gyermekeknek nem valók. Italul legjobb nekik a tiszta forrás, vagy ehhez hasonló víz.

A gyermek a nap legnagyobb részét szabad lég alatt, mérsékelt mozgásban s mindenféle testgyakorlattal párosult játszásban töltse el, miután ez az, a mi őt szerfölött erősíti, nedveit egyenlőleg osztja el, s a kifejlődés hibáitól legbiztosabban megőrzi. De a visszaéléseket, melyeknek az erő túlfeszítése, nyomorékságot okozó vigyázatlan szeleskedés, a test tulságos fölhevítése, s ilyenkor ital vagy hideg levegő által könnyen meghűthetése, kerülni kell.

Testi erő fejlesztése mellett a gyermek lelki tehetségeit sem kell elhanyagolni, csak hogy ez a maga idejében, ne tulságosan, s az egyéniséghez mérve történjék. Hibás vélemény, hogy a gyermeket korán kell tanuláshoz szoktatni, mert ha ez a testi erők és szervek fejlődésével egy időben történik, a szervezet kifejlődése hátramarad, a test elgyöngül, s szervezeti tökéletlenségen alapuló többféle betegségek lesznek következményei. Tanulás megkezdésére legalkalmasabb a 8-ik év, midőn a testi erők s szervek kifejlődése már megtörtént; de ebben is van kivétel, miután

egyik gyermek lelki tehetsége hamarabb fejlődik, mint a másiké. E részben az embereknek hibás felfogásuk van, s azt képzelik, hogy a lelki tehetségeire korábban fejlődő gyermeket hamarabb kell tanulásra fogni; holott az ellenkezőt kell cselekedni, miután a korán való érettség nem rendes állapot, hanem betegség. Ezért az ily gyermek tanulási vágyát mérsékelvén, ösztönözni inkább az olyant kell, kinek lelki tehetségei háttérbe vannak szorítva, hogy így a testi erők a szellemi kifejlődéssel együtt haladhassanak; sokkal nagyobb érdeklében állván a szüleknek ép és egészséges gyermekeket, mint tudományos csodaszülötteket nevelni. A korán való tanulásnál még többet árt az, ha a tanulás szobában, kivált iskolai rekedt levegőben sülve történik; ezért a kis gyermekeket, a mikor csak lehet, a szabadban kell tanítani, hol a szabad természetből merített oktatások minden könyv szerint való tanítást fölmulnak.

A gyermek testi s szellemi jóllétére még az is megkívántatik, hogy a nemi ösztön benne korán ki ne fejlődjék, s ez által az önfertőzéstől, mely szervezetének megrontására s életének rövidítésére legnagyobb befolyással van, megmenekedjék.

Ennek elérésére következő szabályok megtartása szükséges. A gyermek semmi túlzató, túltápláló vagy erős edelhez ne szokják; s különösen a lefekvés idejéhez közel húst, kemény tojáást, fűszeres, szelet okozó eledeleket, a többek közt burgonyát ne egyék. Naponként hideg vízzel mosdjék s a szabad levegő élvezését el ne mulasztja. Öltözete könnyű legyen s ezért szűk nadrágot, mely nemzőrészeit izgathatná, ne viseljen. Este fárasztó munka után feküdjék le, mátráczon háljon, s reggel, mihelyt fölébred, felkeljen. A napot mozgásban, fárasztó munkában töltsé, hogy életerejének fölösleges részét fölemészsze. Érző és gondolkodó erejét korán és nagyon meg ne erőltesse;

ezért minden beszédet, minden alkalmat, mely benne a nemzés fogalmát megpendíthetné, kerülni kell, sőt hasonló érzést keltő irományokat sem kell kezébe adni. A reá felügyelő cseléd jó erkölcsű legyen, hogy attól valami rosszat ne tanulhasson; ezért a gyermek soha sem más gyermekkel, hanem magában háljon. Végre, ha a nemi ösztön benne minden elővigyázat mellett is fölgerjed, meg kell először vizsgálni, hogy azt nem beteges állapot okozta-e, mit egyedül orvos ítélhet meg.

Munkás fiatalkor.

Míg az ember szülei, tanítói, vagy mások vezetése alatt áll, az életrendi szabályokat megtartja; de ha egyszer felserdült, s elméjében a szabadakarat használhatóságának vágva megvillant, függetlennek tartván magát, mindent önfejlőleg tesz, s ha a gyermekkorában nyert jó tanácsok szívében gyökeret nem vertek, vagy rossz nevelésben részesült, élete folytatásában leginkább külszerveinek igyekezik kedvezni, mi által életerejét fogyasztja s szervezetét semmivé teszi; holott az ilyenkor még nincs megállapodva, s edzésére s erősítésére igen nagy szükség van.

Azon két ellenség, mely a fiatal ember életét mindjárt kezdetben és szembetűnőleg, de később minden bizonynyal s helyrehozhatatlanul megrontja, a puhaság s a testi szerelem korán való kifejlése; kivált ha az ember ezzel visszaél. Mindkettőt fáradhatatlan munkás élet küzdheti le; de erre az ifjút nem szigorral s fenytéssel, mint a gyermeket, hanem szelíden lehet bírni, s ezért oktatólag kell velük megértetni, mi reájuk nevezé jó.

Hogy az erők gyakorlat és küzdelem által gyarapodást nyernek, kétséget nem szenved. Így a nehéz munkát dolgozó emberek sokkal erősebbek, mint a fáradalom

nelkül élők, s az ember egyes tagjai is, ha azokat nem gyakorolja, elerőtlenednek. Erők növekedése által a test több szívósságot, nagyobb tartósságot nyer, s e szerint a munkásság a test épségben való tartására is szükséges.

De mi kevesen követik e szabályt. Némely ifju a gyermekkorral járó szigorú bánást megunva, minden erőfeszítést kerül, csak a kényelmet vadászsza, s ebben őt esztelen szülői is gyámolítják, kik boldogságukat felerdült gyermekeik vágyainak teljesítésében lelik. Az ily ifju, ha nagy világba lép, ezer nehézségre talál, melyek vágyai teljesültét akadályozván, elegendetlenné teszik, s utoljára kétségbe ejtik.

A munkátlanságnak önkéntes következése, hogy az ifju figyelmét oly tárgyakra függeszti, melyek külérzékeit csiklandoztatják. Így keletkeznek benne a különféle rendtelenség vágyai, így a kora szerelem is, mely a nőnemmel való társalgást föltételezi. Egy ifju szellemi fejlődésére a nővel való társalgás bizonyos határok közt szükséges ugyan, de a boldogtalan azzal be nem éri, hanem élvezni is akarja a szerelem édességeit, még pedig minél változatosabb az inger, annál mértékletlenebbül. Ez által életerejét fogyasztja, különféle betegségeknek teszi ki magát, elveszti kedvét a házasságra, mint az ép és tartós élet egyik főtényezőjére, végre elnyomorodik s korán elhal.

Ez ellen is egyetlen védezköz a munkás élet, mert a ki naponkint sokat dolgozik s komoly dolgokkal foglalkozik, lehetetlen, hogy szerelemre gondoljon.

A ki tehát azt akarja, hogy ifjuságát el ne pusztítsa, s ép és tartós életszervezetre tegyen szert, tartsa magát a következő szabályokhoz. Éljen mértékletesen, s az igen tápláló eledelket s és hevitő italokat kerülje. Tegyen naponként sok és erős mozgást a kifáradásig, s foglalkozzék komoly dolgokkal, melyek őt az érzékiségtől elvonják. Kerüljön mindent, mi ábrándját fölgerjesztheti s bujaságra

vezethet, eszébe jutván a kicsapongó élet mind erkölcsi, mind testi veszélyei. Gondoljon jövendő házaseletére s azon kötelességekre, melyekkel nőknek tartozik. Végre az első botlást is kerülje, mely a többit önkényt maga után vonja; szóval legyen munkás, míg fiatalsága tart, mert később, ha életerejé kifogyott, sikerrel ezt nem teheti.

A férfikor teendői.

A férfikort a megállapodás időszakának lehet tekinteni, melyben az ember testi mint lelki kifejlődésének tetőpontját éri el, s egy bevégzett alkotmányúvá válik, melynek tartósságát az előbbi korban vetett jó alap, szilárd anyagok s helyes építés föltételezik.

De ne hogy azt gondolja valaki, hogy ezen korral megszűntek teendői, mert a legjobb szerkezetű épület is elpusztul, ha azt jó karban nem tartják, s így a férfikorban sem szabad tétlenül élni. Különösen két fő kötelessége van e kornak, t. i. az önfentartás és a nemzedékről való gondoskodás, melyek mindegyike ugyanazon cél tényezője, melyre minden ember teremtve van.

Ki ifjuságát munkásan és haszonnal töltötte, arról föl lehet tenni, hogy férfikort érve, állandó és biztos életet szerzett magának, míg a anyag valamicskéhez is alig jut. De a fiatal korban gyűjtött szerzemény csak egy kisded alaptőke, mely könnyen elfogy, ha azt a férfikor munkás élete nem gyarapítja. E szerint a munkásság férfikorban is szükséges; nem csupán azért, hogy az ember általa a mindennapit megszerezze, vagy épen gazdagságra tegyen szert, hanem azért is, hogy életerejét folytonos gyakorlatban tartsa, mely nélkül az lassanként kimerül, s ilyenkor a test épségét és életünk tartósságát a legdúsabb életmód sem képes biztosítani.

A munkás élet által szerzett s gyarapított erőket mértékletesség tartván fenn, ez a férfikorban sem fölösleges. A férfikor higgadt egyéneiről ugyan föl lehet tenni, hogy minden cselekedeteikben mértéket tartanak; de van erre mégis egy hathatós eszköz, mely az ember életének irányt ad, cselekedeteiben határt szab, a kicsapongásoktól őt visszatartja, s további elrendeltetésére is képessé teszi; és ez a házasság, mely egyike a legrégebb intézkedéseknek, s ha szerencsésen üt ki, erkölcsileg mint anyagilag egyiránt üdvös a társaséletre s annak egyes tagjaira.

A házasságnak a társaséletre való befolyásáról értekezni sem a hely szűkével sem e könyv feladatával meg nem férvén, annak egyedül az ember egyéniségére, különösen életének s egészségének fentartására való haszna fog itt megemlítettetni.

A mily káros az ember életművezetere, hogy nemi élete használatával annak fejlődési időszakában és így a fiatal korban visszaeljen, ép oly szükséges, hogy a megállapodás időszakában, azaz a férfikorban, a midőn minden szerve tetőpontját érte el, a nemi ösztön kielégítést nyerjen, s a dúsan elválasztott nedvek kiürítettessenek. De mintán ebben is mértékletesség kívántatik, ezt egyedül a házasság eszközölheti. Ez azon állapot, mely az embert az állatias életről kiragadva s emberi méltóságra emelve, a nemi élet gyakorlatában egyhez köti, kit forrón szeret, s így az újabb meg újabb ingerektől elvonja. Ez az, a mely a nemi ösztönre nézve bizonyos célú tűz ki, s annak élvezésében az emberrel rendet és mértéket tartat; különösen ha megfontolja, hogy a nemi élet gyakorlatában nem csupán a felesleges nedvek kiürítése, hanem azoknak gyermekek nemzésére való fordítása a cél, mi a nemi étellel való visszaélés esetében vagy épen nem, vagy csak hiányosan s az ivadék nagy kárára sikerül. Ez az, mely a legtisztább, legegyszerűbb s legkevesebé zavarható örömet,

a házi örömet szerzi meg. Ez az végre, mely az embert életén át a legszelidebb s leggondosabb ápolásban részesíti, öregségében pedig gyermekei által szükséges gyámollal látja el, mely szerencsére egy nőtlen se számíthat. Szóval a boldog házias élet az, mely az életet örvendetessé, kényelmeassé, nyugodttá teheti, sőt nyújthatja is; úgy anynyira, hogy adatok bizonyítása szerint azok, kik késő vénséget értek, többnyire házások is voltak.

Az öregkor s annak gyámolítása.

Az öregség az élet vég időszakát s a halál kezdetét kepezi, melynek egykor, ha életünknek más ok hamarább véget nem vet, be kell következni. Egy visszapillantás lefolyt életünk örömeire s a közel halál rémképei, nem igen kedves vendéggé teszik az öregséget, de végre is meg kell nyugodnunk abban, a mit változtatni nem lehet, s az öregségnek is vannak örömei, kivált ha oly gyámolításban részesül, mely mellett az élet hosszúra nyúlhatik.

Az öregség kezdetének s végének meghatározott ideje nincs, de néha az ember maga oka, ha az korán beköszönt s pályáját hirtelen lefutja. Voltak esetek, hogy ferde nevelésben részesült s gondatlan életet folytató emberek éltök időszakait hamar megfutották, legfőlebb 30 év alatt meg is venülvén, el is halván; valamint arra sem hiányzanak példák, hogy gyermekek megvénülve jöttek e világra, s néhány nyöszörgéssel töltött hét után bevégezték nyomorteljes életüket. Még a tisztességes vénséget értek is mathusalemi éveket élhetnének, ha öregségöket illően gyámolítják.

Mind ezt fontolóra véve, illő, hogy az élet ezen időszakára minél nagyobb gond fordíttassék, s e részben az embernek két fő kötelessége van, t. i. óvakodjék, hogy

önhibái következtében korán meg ne vénüljön, s ha természetes vénséget ért, azt illően gyámolítsa.

Elsőre nézve a korá vénséget előidéző okokat kell ismerni, hogy azokat idejen eltávolítani lehessen. Ide tartoznak a férfikor testi s szellemi mesterkélések által eszközölt kora kifejtése, s a nemző-erő gyakori pazarlása; erős fárasztások idő előtti merénylete, milyenek a több napig tartó kényazerített gyaloglás, folytonos táncz, különösen nőknél; átvirrasztott éjszakák s a nyugalom megrövidítése; szeszese italokkal való mértékletlen visszaélés, a fekete kávé is ide számítván; mindenféle szenvedély, különösen a játék szenvedélye; végre a hideg által való edzésnek hibás értelmezése, és így gyakori s hosszas fürdés hideg vagy épen jeges vízben, stb.

Másodikra nézve következő szabályokat kell szem előtt tartani. Miután öreg embernél a természetes meleg hiányzik, ezt kívülről kell pótolni, meleg öltözet, meleg szoba, melegített ágy, melegítő táplálék, és ha lehet, melegebb éghajlat alá való átköltözés által. Az öreg ember táplálékának könnyen emészthetőnek, inkább folyónak mint tömörnek, erősen táplálónak s erősebben izgatónak kell lennie mint azelőtt; ezért a fűszeres és erős meleg levesek, gyenge s puha peccsenyék, tápláló jó sör, mindenek fölött pedig a tiszta jó ó bor, mely öregek tejének nevezetik, e korban igen egészségesek. Éljen az öreg ember gyakran langyos fürdőkkel, melyek a természetes meleget gyarapítják, bőrét élesztik, s szervezete szárazságát és merevségét oszlatják. Kerüljön minden tulságos kiürítést és így az érvágást, hashajtókat, ha csak orvos által nincsenek rendelve, izzadásig való fölhevülést s a nemi közösülést. Öregség előhaladtával szoktassa az ember magát evésben, ivásban, alvásban, mozgásban, pihenésben, kiürítésekben, foglalkozásban, általában minden teendőiben bizonyos rendhez. A testnek e korban is mozgásra van szüksége,

de ez ne legyen fárasztó vagy kimerítő, hanem inkább szenvedőleges, például kocsizás által. Ide tartozik a bőrnek gyakori dörzsölése is, melynek puhítására kinek módja van benne, illatos kenőcsöket használhat. A test rázkód-tatásai különösen ártanak. A kellemes lelki foglalkozások öreg emberre nézve is hasznosak, de a heves és megrázó indulatokat kerülni kell. Kedélyének földerítésére boldog házi élet, gyermekekkel és fiatalokkal való társalgás, hosszú életre való kilátás reménye, a haszonnal töltött évekre való visszapillantás, új föltételek, tervek, vállalatok, melyekben azonban semmi veszélyesnek vagy nyugtalanítósnak lenni nem szabad, gyakorolnak legnagyobb befolyást.

AZ ÉLET MINDEN KORÁRA TARTOZÓ ÉLETRENDI SZABÁLYOK.

Alvás.

Az emberi szervezetben lévő erők folytonos működés által hamar kimerülnének, ha a bölcs természet azoknak az alvásban mérsékletet s szünetet nem rendelt volna. Az alvást tehát úgy kell tekinteni, mint az élet pihenési időszakát, mely által az ember mindannyiszor újjá születik, s utána úgy érzi magát, mintha egy a nem lételhez hasonló állapotból új életre serkenne.

Oktalanul cselekszik tehát az, ki magát az alvástól rendén túl elvonja, azt gondolván, hogy hosszas ébrenlét által az életet tovább élvezheti; vagy alvásra szánandó óráinak nagy részét munkára fordítja, hogy élete fentartását ezáltal sikeresebben előmozdíthassa. Alvás alatt történik a nappal fölemésztett erők gyűjtése s a testben

meggyült ártalmas anyagok külön választása; és így az alvás a természetnek egy mindennapos crisisse, melyet megzavarni nem szabad. A ki tehát ettől magát elvonja, az tovább látja ugyan ébren az életet, de soha se fogja azt oly felüdülve élvezni, mint az, ki magának illő időt enged teste s lelke pihentetésére. De az alvásnak is van tisztességes ideje, miután a túlzás ebben sem tesz jót, s ha az ember 6—8 órát alszik, tökéletesen elég, mely időt azonban sem megtoldani sem megrövidíteni nem szabad.

Az alvásra nézve, hogy az céljának megfelelően, következő szabályok figyelembe vétele szükséges. Az alvás helyének csendesnek és sötétnek kell lenni, hogy a nyugalmat abban semmi külső inger meg ne zavarja; és így éjjeli lámpát sem czélszerű abban égetni. Az alvószoba levegőjének minden időben tisztának és egészségesnek kellett lenni, e célra a mennyre lehet tág és magas szobát kell választani, melyben nappal lakni, éjjel fűteni s nagy illatú szereket tartani nem szabad, s ha lehet ablakai, az éjjel kivéve, nyitva kell hogy álljanak. Estve az ember keveset s ha lehet hideg s könnyű eledelt egyék, még pedig lefekvés előtt néhány órával. Az ágyban minden szorítás vagy nyomás nélkül csaknem vízirányosan, kevésse főlebb emelt fővel feküdjék, miután a félig ülő görzsedt fekvés ártalmas, s a gyermek- és fiatal korban ferde növést okoz. Az ember ne csak testileg, hanem lelkileg is aludjék, s ezért ruháival minden gondját s a nap minden terhét levesse. Nincs rosszabb, mint az ágyban alvás előtt tanulni vagy olvasni; így uton a szekérben való alvás sem sok nyugalommal jár. Vannak, kik azt hiszik, hogy mindegy, akár éjjel akár nappal aludják ki a kiszabott órákat, s ezért egész éjjel át vagy legalább sokáig tanulnak, olvasnak vagy mulatnak, s azután nappal alusznak. Ennél hibásabb fölfogás nem lehet, s mindenki elhíheti, hogy éjjel előtt bár két órai alvás sokkal jótékonyabb a testre, mint éjjel

után négy órai. A test, mint mondva volt, éjjel szokta válságait megtenni, mely a legegészségesebb emberben is egy alig észrevehető lázacskával történik, s ez éjjelkor éri el tetőpontját. mely után mérsékelt izzadás vagy más válságos kiürítés következik. Hogy ezen láznak mindig meg kell jelenni, bizonyítják a lázas betegségek, melyek estve és éjjel hevesebbek mint máskor. Ha valaki a természet ezen jótékony válságát fenn- vagy ébrenlét által megzavarja, egészsége ellen vét, s nem egy eset volt, hogy ily megzavart válságok után csúz, dagadt lábak stb. fejlődtek ki. Azt is tekintetbe kell venni, hogy az éjjeli munka az egész testet, különösen pedig a szemeket gyengíti, mire a gyertya világának is befolyása van; ellenben nappal test mint lélek elevenebbek, s a természet is, mely nappal, kivált reggel sokkal szebb mint estve vagy éjjel, több ösztönt ad a munkára. Azt mondhatná valaki, hogy ő, ha estve korán el nem tud aludni, arról nem tehet; de ez ellen is van orvosság, mely abban áll, hogy bármi későn feküdt legyen is le, keltesse fel magát korán reggel egy bizonyos időben, s nyolcz nap mulva a maga idejében és csendesen fog elaludni.

Tiszta levegő élvezése.

Hogy a levegő tápláló erővel bír, azt sok növényen s állaton lehet tapasztalni, melyek táplálékaikat csaknem egyedül a levegőből nyerik. De az embernek is tápláléka ez, s ép oly szükséges ez, mint az étel és ital; miután e nélkül sem étel sem ital nem eszközölheti a test gyarapodását.

A levegő nemcsak táplál, hanem erősít is, miáltal a test megedződven, különféle betegségekre való hajlamát veszti el; de a levegőnek tisztának s a mennyire lehet sza-

badnak kell lenni, mert a megromlott vagy rekedt levegő, finom méregként hat az életművezetre.

A levegő elvezésére nézve következő szabályokat kell követni.

A lakószobákban való levegő, a mennyre lehet tiszta s inkább hűvös mint túlságos meleg legyen. Ezért a szobákat ablakok és ajtók gyakori nyitvatartása, kandallók, vagy legvonatos kemenczék által szorgalmasan szellőztetni kell, vigyázzván, hogy az ember légvonatnak magát ki ne tegye. A hálószobák ablakainak, mint mondva volt, egész nap nyitva kell állani. Telen a szobák erős fűtését kerülni kell, mert a nagy meleg az életet túlságosan ösztönzi, siettetí, s az egészségnek is árt; ezért 15 R. fokú meleg a legegészségesebb. Városon, hol a levegő tisztátalanabb, s több ember együttlakását kikerülni nem lehet, inkább emeleten mint földszint kell lakást választani.

A külső levegő elvezésére nézve egy nap se muljék el, hogy az ember az év bármely szakában is ki ne sétáljon, még pedig városon annak falain kívül. Ez leginkább szobában foglalkozókra nézve szükséges, hogy a külső légváltozataival megbarátkozván, testök megedzödjék, túlságos érzékenységét elveszítse, s ez által több betegségtől. milyenek a csúz és hurut, melyek elkényeztetett egyéneknél a szabad levegő viszontagságai által szoktak kifejlődni, megmenekedjenek. Ezen edződésnek leginkább a szemekre van jó hatása, melyek falak közt szoktatva elgyengülnek s rövidlátókká válnak; de különben meghűtés ellen nincs jobb szer, mint ha az ember magát naponkint meghűti. De azért hirteleni légváltozásnak még se tegye ki az ember magát, mert annak tüdőlob, gutaütés, vérfolyás, csúz, hurut stb. lehetnek következései.

A tiszta levegőnek sehol sincs oly jótékony hatása, mint a szabad természetben, különösen falun, hol a tiszta levegő mellett az élet ujjá teremtésének s az egészségnek

ezer forrását lehet találni, melyek a falusiak életét a városiakén túl nyújtják.

Igaz, hogy nem minden ember részesülhet a falun élhetés szerencséjében, miután életmódja sok embert városhoz köt; de az ilyenek is találhatnak módot, hogy a faluzás jótékonyosságait legalább egy-két hónapig az évben élvezhessék. De a kik faluzni mennek, ne vigyenek oda magukkal munkát, gondot vagy olvasmányokat, melyek ha hasznosak vagy mulattatók is, a lelket terhelik; hanem töltsék az időt egyedül a természettel való ártatlan társalgásban. Kinek módja van benne, kertjében vagy mezőn kézi munkával párosítsa a szabad levegő élvezését, sőt néhány hónapig ily foglalkozással váltsa fel szobai életét; de a ki ezt nem teheti, menjen legalább gyakran a város közelében létező mulatóhelyekre, melyek gyönyöreit ingyen, vagy csekély árért élvezheti; csakhogy itt is ne dobzódásban vagy kicsapongásban, hanem a tiszta levegő élvezésében, mérsékelt mozgásban s a természettel való ártatlan társalgásban találja örömet.

M o z g á s.

Az ember testből és lélekből áll, ezért ha azt akarja, hogy élete es egészsége virágozzék, a benne lévő testi s szellemi erőket egyaránt kell hogy gyakorolja, mi a szellemi foglalkozások körébe vegyített mérsékelt mozgásban áll. Ép oly ösztöne is van erre az embernek, mint az evésre és ivásra, miután az ülés a gyermek legnagyobb kinjai közé tartozik, s kit szobában pamlagon nevelnek, testi ki fejlődése sinli meg; felnötteknél pedig ez életmód valódi betegséget szül, és szüntelen nyavalyognak, korán is elhalnak az ilyenek, míg azok, kik sok mozgást tesznek s e mellett szabad levegőt is élveznek, a legegészségesebbek és késő vénseget érnek.

A mozgás kétféle, n. m. naponkénti és időszaki. A naponkénti mozgást annak, ki egészségét szereti, elmulasztani nem szabad, s ezért legalább egy pár órát a szabadban kell sétálni. Legalkalmasabb idő erre a délelőtt vagy a délutáni 3—4 óra, miután a nyomban evés után való mozgás, kivált ha a gyomor túl van terhelve, s a mozgás erős, nemcsak ártalmas, hanem veszélyt is okozhat. A naponkénti mozgáshoz a közelebbi kirándulások s a gyermekek mozgással párosult játékaik tartoznak.

Az időszaki mozgáshoz a távolabbi kirándulásokat, lovaglást, mértékletes tánczot s egyébféle testgyakorlatokat lehet számítani, de ezek is csak úgy hasznosak, ha a lestel együtt a lélek is foglalkozást, felüdülést nyer, s ezért a sétákat vagy kirándulásokat mindig kellemes társaságban s kellemes tájékokra kell tenni. Az időszaki mozgásnak szintén csendesnek kell lenni, s csak addig tartani, míg a test ki nem fárad s meg nem izzad.

Az időszaki mozgáshoz az utazás is tartozik, melynek az élet és egészség fentartására való különös befolyásáról könnyen meggyőződhetik, ki meggondolja, hogy az utazással járó huzamos mozgás, a tárgyak változatossága s a léleknek ezek által eszközölt felvidítése, tiszta és mindig változtatott levegő élvezése, az élet és egészség fentartásának mind megannyi tényezői. Az utazást ugyan mindennek, de leginkább oly embernek lehet ajánlani, kit hivatása ülésre kényszerít s folytonosan abstract dolgokkal van elfoglalva, kinek kedélye érzéketlen, ki komor, rásztkóros, vagy szerencsétlenségére boldogtalan házi életet él.

Falusiaknak ebben elég részök lévén, városiaknak kell igyekezni, hogy erre szert telessenek, de miután kevés ember van, ki az utazást czélszerűen tudná használni, néhány utazási szabály nem lesz felesleges.

Legczélszerűbb az utazás gyalog vagy lóháton; csak

gyenge testalkatúknak, s kik hosszú útra kelnek, ajánlható a kocsin vagy szekeren való utazás. Régen még eleink gyalog vagy lábáton jártak, ez utazási mód inkább divatozott, de a kényelem elharapózásával lassankint kiment szokásból. Külföldön a gyalog való utazás most is napirnden van, s annak az egészségre, gyönyörúségre s tapasztalatra való előnyét tagadni nem lehet.

A hajón való utazás szintén czélszerű és kellemes, de nem mindenütt létesíthető, s beteg embernek nem való. A vasuton való utazást csupán gyorsaság tekintetéből, nem pedig életrendileg lehet ajánlani.

Kocsin való utazásnál a helyzetet gyakran változtatni kell, majd ülven, majd pedig kinyújtózva fekvén; de hosszas utazásnál a fekvő helyzet legczélszerűbb.

A természet hirteleni változást nem tűrvén, a ki ülő-élethez van szokva, hosszas és fárasztó utat ne tegyen, hanem mérsékelt mozgással szoktassa magát nagyobb utazásokhoz.

Az egészségi szempontból teendő utazásra, valamint a vérmes, verköpésre hajlandó vagy éppen beteg emberek utazására nézve, orvos adhat legjobb tanácsot.

Hogy az utazás fárasztó ne legyen, elég naponkint 3—4 mérföldet utazni s közben egy-két napot pihenni. Az éjjeli utazást azon okból, hogy a nyugalmat és éjjeli válságokat megzavarja, s éjjel a levegő sem elég tiszta, helyeselni nem lehet.

Az ételben és italban való mértékletesség utazás közben is szükséges. Ezért az ember úton könnyű eledelkkel éljen, s napjában inkább többször keveset, mint egyszerre sokat egyék. Ételek minőségére nézve szokják a különböző éghajlatok eledeléhez, de a hevítő ételeket s italokat általában véve kerülje. Falusi rossz korcsmakban legtanácsosabb tejet, tojást, friss pecsenyet és gyümölcsöt enni, s miután ily helyeken rossz bor van, cukorral, citrommal vagy

borkövel vegyített vizet inni, melyet ha peshedt, szénporral lehet megjavítani.

Mihelyt az ember magát fáradtnak erzi, azonnal pihenjen. De ehez is hozzá lehet szokni, s az ily ember anélkül, hogy fáradságát érezné, túlságos mozgást tesz, melynek következtében megbetegedhetik; ezért tudni kell, hogy a fáradt ember rossz kedvű, haragos, aluszékony, ásít, de álom nem jő rá, étvágya nincs, ütereai a legkisebb mozgásra is lüktetnek, fölhevül, reszket, szája száraz vagy keserű. Az ily ember tehát minden túlságos mozgástól óvakodjék.

A meghűlést es hirteleni légváltozást szintén kerülni kell. Ezert az érzékeny bőrtiek igen jól teszik, ha úton könnyű flanel inget viselnek, s e tekintetből, valamint tisztaság kedvéért s elfáradás ellen, gyakran friss vízzel mosdanak es fürdenek.

Téli időben, nedves helyeken es reggel, több es erősebb mozgást lehet tenni, mint nyáron, meleg tájékokon es délután.

A bőr ápolása.

Hogy a bőr az emberi testnek nemcsak kültakarója, hanem egyik legfontosabb szerve is, mely működése által az egészségre nagy befolyással van, s elhanyagolásából számtalan betegségek származhatnak, kétségbe vonni ugyan nem lehet, de hogy ez még világosabban kitűnjék, jó lesz annak működésével közelebbről megismerkedni.

A bőr először is a test tisztulásának főszközlője, miután a testben elválasztott ártalmas anyagok, melyek különféle betegségeket okozhatnak, ezen át takarodnak ki. A külső levegővel legközelebbi érintkezésben állván, éleveségétől vagy gyengeségetől függ sok betegség iránt a kisebb vagy nagyobb fogékonyság, sőt rendes működése

a tüdő-, bélhuzam- s altestbeli betegségek ellen is nagyrészen biztosít. A levegőből igen sok finom és szállékony anyagot bocsát magán át, s ezáltal a testnek életet ad. Végre a természet válságainak nagy része ezen át történik s a kinek eleven bőre van, az a betegségekben könnyebben áthatol, sőt néha orvos nélkül is meggyógyul.

Ily fontos szerv lévén a bőr, annak ápolására különös gondot kell fordítani, s erre nézve következő szabályokat szükséges megtartani.

A fehér ruhákat és ágyneműket, melyek a gőzölgő testből a bőrt megrontó sok ártalmas anyagot vesznek magukba, gyakran változtatni kell. Ugyan e célból pelyhes ágyneműk helyett is inkább lószőrrel töltött matrácokat s párnákat kell használni.

Hogy a bőr mindig tiszta levegővel legyen érintkezésben, a szobai levegőt mindig tisztán kell tartani, s e mellett az ember szabad lég alatt is gyakran mulasson.

A bőr tisztán tartására mindennap friss vízzel kell mosdani, a bőrt ugyanakkor jól megdörzsölvén. E mellett az év bármely szakában legalább egyszer egy héten langyos fürdőt használni, melyben 5—6 lat szappant fölolvasztani igen czélszerű. Nem kevésbé hasznosak a hideg fürdők is, de e részben a konyhasós és tengeri fürdőknek előnyök van. Más ásványfürdőket, úgy a gőzfürdőket is, ha azokra nézve utasító könyvek kéznél nincsenek, orvosi tanács után kell használni. A fürdők életrendi használatánál legjobb éhgyomorral vagy evés után 4 órával fürdeni, megjegyezvén, hogy hideg fürdőbe felhevült testtel menni nem szabad s abban negyedórán túl maradni nem tanácsos. Fürdő után a hülés kikerülése s a bekövetkezni szokott izzadás gyámolítása tekintetéből, azonnal föl kell öltözni és száraz meleg időben mérsekelt mozgást tenni, míg nedves időben egy óra hosszat meleg szobában jó maradni.

Mindent mi a bőr kigőzölgesét gátolja, kerülni kell; így némely eledelket is, milyenek a zsiros ételek, disznóhús, lúdhús, durva sületlen tészták, sajt, turó stb. E szabály alól azonban a túlságos izzadásra nagyon hajlandók, kivétnek.

A bőr ápolására czélszerű öltözet is kívántatik, mely a bőrt ne gyengítse, s annak kigőzölgesét könnyen át-ereszse. E czélból egészségesek számára fehérruhákul a kevés pamukkal vegyített lenszöveteket, felső ruhákul pedig nyáron könnyebb, télen valamivel nehezebb gyapjúszoöveteket lehet ajánlani. A bundafélék, melyek különben is nehezek s a kigőzölgest, ha előmozdítják is, de át nem eresztik, általában ártalmasok. A tiszta len- vagy tiszta gyapjuszövetek viselésére nézve, melyek közül az elsők hűvösebbek s kevésbé izgatnak, míg az utolsók melegebbek s inkább izgatnak, az életidő, testalkat, egyéniség s különböző betegségek határoznak. A gyapjúszoövetekről az is megjegyzendő, hogy azok a beteges anyagokat könnyebben magukba veszik s inkább megtartják, mint a len-szoövetek.

Helyes és mértékletes táplálkozás.

A táplálkozás szerves testeknél oly művelet, mely által az azokba fölvetett úgynevezett tápszerek az illető szerves testek anyagjává változván át, azok fentartását és gvarapodását eszközlik. A tápszerek különféle elemekből állanak, melyek, miután elrendeltetésöknek megfeleltek, a szerves testekből előbb-utóbb s különféle utakon eltávolittatnak. Ily elem állatoknál többek közt a széneny, mely a vér közé vegyülvén, azt megfertőzteti, sőt ha abban túlságosan megszorodik, különféle betegségek okát is képezi. Innen származhatnak az állati testben minden más ok nélkül is gyakran igen komoly betegségek. Ezért a szénenynek a vérből el kell távolittatnia s ez a légzés által

történik. A széneny ugyanis a vérrel a szíven át a tüdőbe vitetik, a hol a belehelt levegővel érintkezésbe jöven, lég-nemű szénsavvá változik át s kileheltetik. Ezen mivelet nem egyéb, mint a vér szénenyének a levegő élynyében történő elégése, mi az állati melegség okát képezi s ennek következtében a vér előbbi tisztaságát s az állati életre szükséges táplálékonyosságát újból visszanyeri. Másként történik e mivelet a növényeknél, mert ezek szénsav helyett élynyt lóhelnek ki s így a levegőnek az állatok belehelése által fölemésztett élynye a növények kilehellése által újból helyre pótoltatik.

Az embernek más állatok fölött azon előnye van, hogy mindenféle eledelt bevesz, s ha azokkal mértékletesen él, élete s egészsége fentartására a legegyszerűbb táplálékkal beéri. De az emberek nagy része azon hibában szenved, hogy gyermekora óta kellenél többet eszik, az eledelek minőségét s tulajdonságát nem ismerve, azokat a maga egyéniségére nézve megválogatni nem tudja, vagy mesterkéltség által elrontja s így egészségét megrontja. Illő tehát az ilyeneket, sőt általában minden embert a táplálkozás szabályaival, az eledelek tulajdonságával s ezeknek szokottabb elkészítési módjával is megismertetni.

Mindenek előtt tudni kell, hogy miután a tápszerek szénenyének szénsavvá leendő átváltoztatására bizonyos mennyiségű élyny szükségeltetik, a levegő élynytartalma pedig ugyanannyi térfogat alatt nyáron kevesebb mint télen, nyáron az ember általában kevesebb eledelt vehet be, mint télen. Másként van ez az italul szolgáló vízzel, melyet, miután a test nyáron izzadás következtében többet veszít nedveiből, nyáron nagyobb mennyiségben lehet élvezni mint télen. Némi kivételt érdemelnek az eledelek mennyiségére nézve azon egyének, kiknek foglalkozása többnyire szabad ég alatt erősebb testmozgással jár.

A helyes táplálkozás szabályai következők.

Bár mit és mennyit egyék is az ember, azt hogy egészségére váljek, meg kell hogy emeszse. Az emésztés előmunkálata a szájban történik rágás és nyállal való vegyítés által; a ki tehát azt akarja, hogy az eledetek egészségére váljanak, lassan egyék s az eledeleket jól megrágja.

Az emésztés előmunkálatának sikeres eszközzésére jó fogakra lévén szükség, azokat minél épebb állapotban kell megtartani, mit következők által lehet elérni. A hűsféle eledeleket, melyek könnyen a fogak közé akadnak, s ott rothadásba mevéen át, a fogakat megrontják, mindig illendő mennyiségű kenyérral kell enni, miután ezen keveréket a fogak közül kitisztítani könnyebben lehet. Hasonló czélból jó, étel után egy kevés száraz kenyér héjját rágni, mely egyúttal fogporul is szolgál. A hevmérséklet hirteleni változtatását kerülni kell, mert ezáltal a fogak zománca megreped, a fogakba romlott anyagok veszik magukat, s ezek azokat elrontják. Ezért igen forrót vagy igen hideget sem enni sem inni nem jó, sőt ha az ember forró etel után tüstént hideget iszik, ártalmas is. A cukros eledeleket, melyek sok nyálkasságot tartalmaznak s könnyen megromlanak, úgy a tiszta cukor rágását is kerülni kell. Minden reggel s minden evés után tiszta vízzel kell a száját kimosni, hogy a fogak közé akadt ételmaradványok s más romlásnak indult anyagok kitisztuljanak, ilyenkor a fogakat nem annyira tisztítás, mint az inyek edzése tekintetéből éles fogkefével megdörzsölvén. Ha a fogak mindezek mellett is piszkosodásra lennének hajlandók, vagy azokra igen sok úgynevezett borkő rakodnék, legjobb azokat egetett kenyérléj- vagy hársfaszépporral tisztítani, s mihelyt az első romlott fog mutatkozik, azt, hogy a többit is el ne rontsa, kihuzatni.

A fogak épségben való tartására s tisztítására számtalan fogporok s más gyógyszerek vannak ajánlva, de ezek megválasztását legjobb orvosra bizni. Mindazáltal, ki fogai

tisztítására ártalmatlan fogpórt akár használni, az 1. 2. 3. sz. alattiakból válogathat.

Evés közben semmi fejtörő munkával foglalkozni nem kell, sőt olvasni se jó, mert ezek az emésztést akadályozzák. Csupán a nevetesgerjesztő szellemi foglalkozás van az emésztésre jó hatással, s ezt vidám társaságban való evés eszközölheti.

A tüstént étel után tett heves mozgás nem helyes, s csendes sétát is evés után egy pár órával lehet tenni. Ezért ha az ember kellemes társaságban ebédel, legjobb utána állani vagy ülni, ha pedig magánosan evett, heverészve pihenni.

Tulterhelésig az ember soha se egyék, s azt mielőtt magát megterhelné, ha legjobban esik is, hagyja félben. E részben a testi munkát is tekintetbe kell venni, s minél kevesebb volt a dolog, annál kevesebbet kell enni.

Hogy a gyomor az emésztésre erőt és nedveket gyűjtessen, pihenésre van szüksége. A ki szüntelen eszik, örökösen emésztési hibákkal bajlódik, ennek pedig nedvek elromlása s gyermekeknél aszkór lehetnek következményei. Ezért az evésben rendes időhöz kell szokni, s minden evés közt legalább 5—6 órai szünetet engedni.

Az eledelek megválasztására nézve azt kell megjegyezni, hogy a test épségére és tartósságára a növényi eledelek sokkal kedvezőbbek, mint a húsfélék; de miután ebben egyeseknek törvényt szabni nem lehet, legczélszerűbb a szokásos vegyített eledel, melyben a különeműek egymást ellensúlyozzák.

Estve az ember sokat ne egyék s a vacsora mindegy lefekvés előtt néhány órával történjek. Különösen húst vagy épen ne, vagy igen keveset s hidegen kell enni. Gyermekeknek s fiatal bővérű egyéneknek legjobb vacsora a gyümölcs kenyérrel, kivált télen az alma, mely csendes álmot szerez s ülő életmód mellett a széket is szabadon tartja.

A szükséges italt magától senki meg ne vonja, mert annak hiánya szárazságot, altesti dugulásokat s több más betegséget okoz. De nem ételközben kell inni, mert ezáltal a gyomornedv meghigul s az emésztés megromlik, hanem étel után körülbelül egy órával.

A mi az eledelek s italok minőségét illeti, erre nézve nem árt egy kis étkönyvvel szolgálni, melyből az ember a különféle eledelek tulajdonait s azoknak az általános vagy egyénies egészségre való befolyását megtanulhatja. Az ember ugyan míg egészséges mindenféle eledelt megemeszt, de hány emberről lehet különösen a városban lakók s ülő életet folytatók közül elmondani, hogy egy vagy más tekintetben kivételt ne érdemelnének. Az ilyeneknek tehát a már említett étkönyv nagyon is jó szolgálatot tehet, megtanulván abból az eledelek és italok különféle nemeit, készítésok módját, tulajdonaikat s hasznos vagy ártalmas voltukat.

Húsféle eledelek.

A húsféle eledelek általános tulajdonai s ezekből folyó hasznai vagy ártalmi következők.

A hús legtöbb tápláló erővel bír; azért elhízott embernek nem való, míg kevésvérű gyenge egyénnek igen jót tesz.

Izgat és hevit; azért vérmes-, cholericus-, szenvedélyes-, hevesvérű egyéneknek, gyuladásokra s tényleges vérfolyásokra hajlandóknak, valamint általában lázasoknak árt, míg petyhüdt, hideg, ingerléktelen, phlegmaticus természetűeknek használ. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fehér hús kevésbé hevit mint a vörös.

Hamarább megy át rothadásba, s erre az embert könnyebben teszi hajlandóvá, mint a növény-eledel; azért vérsenyves hajlamnál, nyáron, uralgó s rothasztó lázak alkalmával, a hússal való élést kerülni kell.

Könnyebben emészthető mint a növény-eledel; azért gyengéknek, öregeknek s általában gyenge gyomrúaknak igen ajánlható.

Több s csipősebb epét készít mint a növény-étel; azért epéseknek vagy epés kórokra hajlandóknak nem igen hasznos.

Igen kevés, vagy épen semmi szelet nem okoz, s a gyomor és bélhuzam savanyainak is ellentáll; azért székkel és savanyokkal bajlódóknak jó táplálékul szolgál.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a fekete hajú barna emberek természetével inkább a növényi eledelek, a szőkékével ellenben a húsfélék egyeznek meg.

Fentebb mondottakon kívül még a következőket kell a húsféle eledelekről megjegyezni.

A kövér hús nehezen emészthető, nyálkásságot okoz s gyenge gyomrúaknak nem való; azért az ilyent vagy merőben kerülni kell, vagy só és fűszerek által előbb el kell készíteni, azután jól megrágni, s reá bort inni. A növényekkel élő állatok húsa sokkal egészségesebb mint a húsevőké. Kis állatok húsa emészthetőbb, mint a nagyoké; így a fiatal állatoké is könnyebben emészthető, de kevésbé tápláló s izgató mint a vénké, míg az újszülött vagy ki nem fejlett állatok húsa legkevesebb tápláló erővel bír. A leölés előtt szabadon járó állatok húsa egészségesebb mint a bezárva tartottaké. A véres hús kevésbé emészthető, hevítőbb s rothadásra hajlandóbb mint a vértelen. A vadak húsa táplálóbb és izgatóbb mint a szelideke, de szívósabb és nehezebben emészthető; ezért kimerülteknek s phlegmaticusoknak igen jó, míg vérmeseknek s cholericusoknak épen nem való. Ha a vadhús egy darab ideig áll, porhanyóbbá válik, de vární nem kell míg megbűdösödik. A fiatal vadhús legegészségesebb eledel. A leölés előtt ingerelt állatok húsa egészségtelen.

A húsféle eledelek élvezésére nézve meg kell jegyezni,

hogy azok hatását mindig növények vegyítésével kell mérsékelni, s azon jó szokást, hogy az emberek a húst zöldséggel vagy gyümölcszel főzik, kenyérral eszik s bort isznak rá, előitéletnek nevezni épen nem lehet, mert ha az ember csupán hússal élne, néhány nap alatt könnyen kifejlődhetnének rajta a rothasztó láz minden jelei.

Melegvérű állatok húsa.

A marhahús minden hús közt legtáp'álóbb s legizgatóbb, de ha nem fiatal s nem puba, egy kevésbé nehezen emészthető s jó gyomrot kíván; ezért azoknak, kik sokat ülnek vagy bő és sűrű vérűek, nem tesz jót.

A bornyuhús kevésbé tápláló s izgató, de a gyomor, kivéve az olyant, mely el van petyhüdve s nyálkásságra hajlandó, könnyebben megemésztí; ezért vermes, cholericus, sokat ülő, bővérű embereknek, gyermekeknek, fiataloknak, lázas hajlammál, heves betegségek után való felüdülés kezdetén, egészségesebb mint a marhahús.

A disznóhús kövér s izgató leven, minden hús közt a legnehezebb, s belőle könnyen nyálkás tisztátalan nedvek készülnek; azért azoknak, kik sokat ülnek, nyálkásságban, vércsipősségben, kütegekben s fekélyekben szenvednek, árt, míg azok, kik erős mozgást tesznek, jól tűrik.

A malaczhús nyálkás és rossz tápláló eledel.

A raddisznóhús ha fiatal, a fennebbieknél egészségesebb.

A juh- és kecskehús míg fiatal, a bornyuhússal jöhet párvonalba, csak hogy nyálkás ne legyen; de ha megvénül, tulajdonaira nézve a disznóhússal vetekedik.

A madarak húsa ha nem szívós és nem vén, általán véve könnyen emészthető és egészséges, de ezek közt is a levegőben s növényekkel élők egészségesebbek mint a mo-csáriak, vizeiek s hűsevők.

A fiatal baromfiak húsa könnyen emészthető, eléggé tápláló s kevésbé hevitő; ezért gyermekeknek, fiataloknak s lázak utáni első eledelül igen alkalmas, de a lúdhús, ha kövér és vén, nehézségére nézve a disznóhús után áll.

Az állatország némely termékei.

A tojás legtöményebb eledel s egészen vérré válik. Egyetlen tojásból annyi tápnedv készül, mint egy harmadrész font közönséges sovány főtt húsból, de a tojást frissen vagy bigan főve kell enni, mert a keményen főtt vagy a belőle készült rántotta nehezen emészthető, szorít s kevésbé is táplál.

A tej igen tápláló, könnyen emészthető szelid hűsítő eledel, s természetére nézve a hús és növényfelek közt foglal helyet; azért gyengéknek, kiaszottaknak, valamint gyermekeknek s fiataloknak igen egészséges, kivált ha az ember azt egyszerűen használja s e mellett a szabadban sok mozgást tesz; de azon tulajdonáért, hogy könnyen savanyodásba megy át, résztkórosoknak s gyomorsavanyúsággal bajlódóknak nem való, valamint akkor sem, ha azt az ember vegyített alakban használja.

A túró és sajt táplálók ugyan, de nehezen emészthetők, s ha regiek, inkább izgatnak mint táplálnak, ezen kívül néha mérgezési jelenségeket is idéznek elő. A ki gyakran sok túrot és sajtot eszik, emésztését megrontja, elnyálkásodik, szorulást, csipős nedveket, hör- és vesebetegségeket kap; ezért mindkettőt inkább izgató mint tápláló eledelül kell használni. Hegyi lakosok, kiknél az életmód s tiszta levegő mindent jóvá tesz, leginkább élhetnek velök.

A vaj, míg friss s az ember vele vissza nem él, minden zsiradék közt legszelidebb s legkönnyebben emészthető jó táplálék.

Hidegvérű állatok húsa.

A hidegvérű állatok húsa általánvéve kevésbé izgat s táplál mint a melegvérűeké, s nyálkásságra és megromlásra hajlandóbb. Könnyen emésztésbeli nehézséget, nyálkásságot, belférgeket s hideglelést okozván, kik ezen betegségekre hajlandók s ingerléktelen vérűek, az ily eledelektől óvakodjanak. Különösen a halra nézve a főszabály, hogy az friss legyen, sokat belőle az ember ne egyék, sóval vagy fűszerrel vegyítse, s reá bort igyék. A mi a halak emészthetőségét illeti, a könnyen szétmorzsolhatóak emészthetőbbek mint a kövérek, úgy a tiszta, gyors, homokon vagy kavicsos folyó patakokban s folyókban lakók is egészségesebbek mint az álló vizekben élők. A többi hidegvérű állatok, ú. m. békák, rákok, csigák, kagylók csak nyulánkságok s rendes tápláló eledeleknek nem is tekintethetnek.

Növényi eledelek.

A növényi eledelek általános tulajdonai s ezekből folyó hasznai vagy ártalmi következők. Nem oly erősen táplálnak mint a hús; azért erős bővérű embereknek valók. Kevésbé izgatnak s belőlök hűvösebb vér készül; azért forró éghajlathoz vannak mérve, s cholericus, vérmes, szenvedélyes, hevülésekre s gyuladásokra hajlandó emberek számára rendelve, míg phlegmaticus, hidegvérű, petyhüdt, gyengegyomru egyéneknek nem valók. Rothadásra kevésbé hajlandók; azért vérsenyves hajlamnál alkalmasabbak mint a húsfélék. Több szelet es savanyúságot okoznak mint a hús; azért rászokórosoknak, savanyúsággal bajlódóknak nem ajánlhatók.

Életrendi tekintetben a növényi eledeleket lisztesekre, nedvdúsakra és fűszeresekre lehet fölosztani.

Lisztés növények.

A lisztés növények közé a gabnaneműek, huvelyes vetemények s némely gyökerek tartoznak. Ezek, melyek közül a búzát, rozsot, árpát, kukoriczát, kolest, pohánkát, rizst, zabot, borsót, lencsét, babot, burgonyát, szálepet legközönségesebben használják, kivált a gabnaneműek, általánveve legtáplálóbbak, de keletlen állapotban nehezen emészthetők, szelet csinálnak, s alakjuk, valamint készítésük módja is sokat változtat rajtuk.

A keletlen készítés ételk, melyekhez a különféle pépek, darák, gombócok és laskák tartoznak, táplálók ugyan, de nehezen emészthetők, fölfúvódást, nyálkásságot, savanyúságot, dugulást, székrekedést okoznak, megemésztésök erős gyomrot s erős mozgást kíván; ugyanazért gyermekeknek, ülő embereknek s rásztkórosoknak épen nem valók.

A kenyér általános eledel, s ezen nevezetet joggal megérdemli, mert tápláló ereje mellett könnyen emészthető. De a barna vagy rozskenyér és fehér vagy buzakenyér közt nagy a különbség, mert amaz erőteljesebb ugyan, de nehezebben emészthető, savanyodásra hajlandóbb s ezért erősebb mozgást, jobb gyomrot kíván mint a fehér. A frissen sült kenyér szintén nehezen emészthető, fölfúvódást okoz, s ha úgy a mint a kemenczéből kiveszik, melegen használják, gyomor nehézséget, görcsöt, fölfúvódást, dugulást, lázt sőt halált is okozhat. A keletlen tapasztos kenyér nehezen emészthető, sőt a krumplival süttött is jó gyomrot kíván. A kenyér magában is táplál, a húst ellensúlyozza, s a fogakat tisztítja.

A zsiros és élesztős sütemények nehezen emészthetők ugyan, de közülök a szárazak és könnyen szétmorzsolhatók mégsem oly terhelők.

A krumpli, miután benne sok keményítő van nem igen táplál, s magában mint eledel soha se használtathatik; e mellett fölfúvódást okoz, megemésztése sok mozgást kíván, s azért ülő embereknek s gyermekeknek épen nem való. A könnyen szétmorzsolható lisztes krumpli csakugyan jobb mint a szappanos s főzeléknek készítve egészségesebb mint a kirántott.

A gesztenye táplál ugyan, de nehezen emészthető s e mellett dugulást és székrekedést okoz.

A kukorica főve mint sülve egyiránt nehez, s a gyomorban szelet csinál. A lisztjéből készített némely eledelék más lisztes eledelékkel jönnek párvonalba.

A hüvelyes vetemények erősen táplálnak, de nehezen emészthetők, fölfúvódást okoznak s erős mozgást kívánnak; ezért dugulással, székrekedéssel, szelekkel, rásztkórral bajlódó egyéneknek nem is valók. Áttörve csakugyan nem terhelnek annyira mint hüvelyesen.

Nedvdús növények.

A nedvdús növények, melyekhez legtöbb kerti veteményeink, ú. m. káposzta, karaláb, kártifol, spárga, paréj (spenát), sóska, répa, murok, czékla, saláta stb. úgy a gyümölcsök is tartoznak, nem nagyon táplálnak, nem is izgatnak, a kiürítéseket előmozditják, folyékony hűvös vért készítenek, s az élet működését, vérforgást és szenvedélyeket mérséklék; ezért cholerikus, fekete epéjű, sűrűvérű egyéneknek legjobb eledelül szolgálnak, de többnyire szelet okozván, a szelekkel bajlódóknak nem valók. Gyümölcsök közül az alma, szőlő és szilva leg egészségesebbek.

Fűszeres és csípős növények

Az e fajta növényeket, melyek közé a kömény, ánizs, kapor, tömjén, csombord, petrezselyem, majorána, rozmaring, bors, szegfű, fahéj, paprika, mustár, torma, vörös- és foghagyma stb. tartoznak, tápszerekül tekinteni nem lehet. Izgató erejöknel fogva az emésztést előmozdítván, gyenge gyomruaknak s nehezen emészthető eledelbe vegyítve jó szolgálatot tesznek. Ha az ember velök visszaél, vérbőséget s aranyeret okoznak. Mint hogy erősen izgatnak, inkább hidegvérű, phlegmaticus egyéneknek valók, de bővérűeknek s gyuladásra hajlandóknak ártanak, s némelyeknek mint a hagyma, szelet is okoznak. A hazaiak nem oly izgatók mint a külföldiek.

Az *ehető gombák* a növényi és állati eledelök közt foglalnak helyet; táplálnak ugyan, de emésztésök jó gyomrot kíván.

A tápszereknek élelmezhetésiünkre való elkészítése módjáról.

A nyers tápszerekkel való élés, az egy gyümölcsöt kivéve, nem embernek, hanem állatnak vagy chez igen közel álló teremtménynek való. Minél műveltebb az ember, annál nagyobb szüksége van, hogy eledelök az emésztésre előkészítettessenek; mivel a nyers tápszerek nehezen emészthetők s különösen a hús egészen vadállattá tenné őt. De ezen elkészítésen nem az egyes eledelök készítése módját, és így nem a szakács-mesterséget, hanem azon kezelési módot kell erteni, melyen a nyers tápszereknek általánosán át kell menniök, hogy emészthetőkké váljanak.

A tápszerek elkészítésének szokott módjai: a főzés, sütés és füstölés.

A főzés a tápszereket puhákká teszi, s olvadékony alkatrészeiket azon vízzel, melyben megfőzetnek, közli. A hús ha soká főzik, elveszti tápláló erejét s nehezebben emészthetővé válik; ezért a húst, ha azzal az ember főve akar élni, nagyon elfőzni soha sem kell. A hús erős elfőzése által egy más igen becses eledelt t. i. a levest nyerhetni, melyben a húsból kifőtt tápláló részeket föltalálván, ezen eledel készítmódja igen hasznos és czélszerű. A levest sokan haszontalan eledelnek tartják s általában minden levesételt ócsárolnak, azt tartván, hogy azok nem egyebek, mint meleg italok, melyek a gyomrot s beleket petyhüdtekké teszik s elgyengítik; de ez hibás vélemény, mert ha velök az ember illően él s belőlök sokat nem eszik, igen melegen nem használja, s levök nem igen hig, nincs nálok hasznosabb eledel. A levesnek az a fő előnye is van, hogy az italt pótolja s így azoknak kik keveset szoktak inni, jó szolgálatot tesz. A leves továbbá a test szárazsága ellen dolgozik, és így száraz természetűeknek, öregeknek, legjobb táplálékul szolgál. De orvosság gyanánt is lehet a levest használni; így hűlés után, ideges vagy csorvás főfájásnál, belgörcsben s a gyomorgörcs némely uemeiben, a meleg legjobb orvosság. Végre példák bizonyítják, hogy a leves barátai mind erős és hosszú életű emberek voltak.

A sütés a hús elkészítésének sokkal jobb módja mint a főzés, mert ez által a húson egy kéreg képződik, mely nem engedi, hogy a húspan lévő tápláló részek kiszivárognak; ezért a jól kiszült hús táplálóbb, erősítőbb s emészthetőbb a főtt húsnál, kivéve a régi és száraz húst, mely főve csakugyan jobb, mint sülve.

A füstölés és ezzel járó páczolás, mely az eledelekből a vizet s tápláló részeket kihúzza, azokat szárazabbakká, nehezebben emészthetőkké, csipősebbekké s izgatóbbakká teszi, az eledel eltarthatásáért történik, s az ily eledel

gyenge gyomruaknak epen nero valók; sőt erős gyomruak is azokat nem rendes táplálékul, hanem olykor olykor gyomruk izgatására használhatják.

Az ételek elkészítéséhez még némely adalékok is tartoznak: ú. m. a fűszerek és a zsir.

A fűszereket azért szokták ételek közé vegyitni, hogy a torkot és gyomrot izgatván, jobb étvágyat csináljanak s az emésztést is előmozdítsák; ezek tehát annál szükségesebbek, minél fanyarabb, ízletlenebb, vagy kövérebb valamely eledel, s minél gyengébb a gyomor; de erős és izgató eledeleknél, valamint jó gyomornál, szükségtelenek. Legjobb s legáltalánosabb fűszer a konyhasó, mert ez az emésztést eszközlő gyomornedvnek is egyik leglényegesebb alkatrészét teszi; de ezen fűszerrel sem szabad visszaélni, mert szomjúság, sok ital, nedvek csipőssége, vérsenyvre való hajlam s emésztésbeli hibák lehetnek következései. A többi fűszerről fentebb volt említés.

A zsirt nem annyira tápszerűl, mint az eledelek ízesítésére s azok szárazságának osztatására használják; de igen mértékletesen kell vele élni, mert a legegészségesebb eledelt is nehezen emészthetővé teszi, kivált ha meg van porkölve.

Az ételek készítésére s eltartására szolgáló edények is tekintetet érdemelnek. Ezek a vasat kivéve semmi más nemtelen érczből ne készíttessenek, a rézedények pedig jól megónoztassanak. E részben a cserépedények s mázos vasedények elsőséget érdemelnek, ha mázzok nincs ólommal vegyítve, az edényeket tökéletesen beborítja s azokról könnyen le nem válik. A szilvaliktáriumnak rézüstökben való főzése nem helyeselhető, de ha ezt kikerülni nem lehet, bennök azt sokaig tartani nem kell.

Italok.

A víz minden ital közt első helyet érdemel, mert nemcsak legegészségesebb, hanem az életet is hosszabbítja. Példa volt erre Theden nevű híres orvos, ki azt, hogy 80 s egynehány évig élt, naponkint 7—8 kilogramm tiszta friss víz negyven éven át folytatott italának köszönte. Ez a derék férfiú 30—40 éves korában a legnagyobb hypochondriában szenvedett, egész a melancholiáig; szívdobogás, emésztési hibák kínozták szüntelen, s nem hitte, hogy fél évig élhessen; de a mint a vízzel való fennebbi életrendet elkezdette, minden beteges jelenségei megszűntek, a hypochondriától tökéletesen megszabadult, s élete utolsó felében sokkal egészségesebb volt mint azelőtt. De a vizet nem nyitott kutakból, hanem forrásokból hevenyen kell meritni, s üvegekben jól bedugva tartani, más-ként a benne lévő szénsavszeszt, mely azt emészthetővé s erősítővé teszi, elveszti. Fennebbi szeszes része, hidegsége s némely sókkal való vegyülete következtében, gyógyerőt is nyer a víz; ezért epe és rothadás ellen dicső szer, az emésztést és elválasztásokat előmozdítja s nélküle kiurítás sem történhetik. A víz egyik alkatrésze éleny levén, itálával mindannyiszor, új életadó anyagot vesz az ember magába, s ki gyermek korában azt megszokja, egész életére jó gyomra leend. A rossz víz ihatóvá tételéről az utazás rovata alatt volt szó, a mi pedig a különféle ásványvizeket illeti, azok nagy részét életrendileg használni nem lehet, sőt a használhatókkal sem kell önkényüleg visszaélni, hanem irántuk orvostól kérni tanácsot, ki az ember egyéniségét s az azzal összeférő életrendet leginkább meg tudja itélni.

A *sört* oly helyeken hol rossz víz van s oly emberek számára kik gyenge gyomruak, testök kimerült vagy szék-

rekedésre hajlandók, viz helyett lehet használni. De a sör csak úgy jó, ha jól készítik, azaz illendő mennyiségű malátát és komlót tesznek bele, melyek közül az első azt táplálóvá, a második gyomorerősítővé s az emésztést elősegítővé teszi; míg magát kiforrja nem bántják; azután palaczkokba lehúzzák s jól bedugják, hogy erejét megtartsa. A jó sört abból lehet megismerni, hogy tiszta, világos, nem zavaros, nem vastag s felszínén nem vastag, sárga, — hanem könnyű, fehér, vékony habot csinál. Az úgynevezett fojtott s fűszeres sörök csak nyalánkságnak valók.

A bor szivvidámító, de az élet és egészség fentartására nem nélkülözhetetlen ital, sőt ha visszaélnék vele, az egészséget megrontja s az életet rövidíti; ezért legjobb vele ritkán s fűszer gyanánt élni. Minél fiatalabb az ember annál kevesebb bort igyék, míg az öregek, ámbár ezek is mértékletesen, többet ihatnak. Legegészségesebb az ó bor, még pedig a fehér, miután a vörösben szorító részek vannak; miért is azt inkább gyógyszerül mint rendes italul lehet használni. Az úgynevezett asszuszölő borok ideggyengeségekben igen hasznosak, míg a különböző vegyítékű borok hatása vegyítékeik minősége által feltételeztetik. A must, ha az ember vele visszaél, gyomor- és bélgörcsöt okoz; a savanyú borok kevésbé izgatnak ugyan, de a gyomrot elrontják s azért legfeljebb ásványvizek adalékaiul használtathatnak; végre a nyálkás vastag borok szintén ártalmasok.

A pülinkanemü vagy olyanokkal vegyített italok, az egészségnek merő mérgei. Ugyanezt lehet a divatos *theáról* is mondani.

A kávé ha fekete, ingerel s székrekedést okoz; ezért vérmes, cholericus és székrekedéssel bajlódó egyéneknek nem való, de tejjel vegyítve már megszokott s nem ártalmas ital.

Betegségek s véletlen halálos esetek kikerülése.

Sok ember, míg egészséges, keveset gondol magával; az életrendi szabályokat mintha egészségének örökké tartani kellene, semmibe veszi, s ha megbetegszik is, azt sors csapásának tartván, a gondviselést kárhóztatja. Igaz ugyan, hogy a betegségek kikerülése, még ha az életrendi szabályokat legszorosabban megtartjuk is, nem mindig magunktól függ; mert ezer viszontagságnak vagyunk kitéve, melyektől magunkat nem óvhatjuk s születésünkkor is számtalan betegségek magvait hozzuk magunkkal a világra; de igen gyakran magunk vagyunk okai szenvedéseinknek, következésképen tőlünk függ magunkat azoktól mentesíteni, sőt tőlünk függ azoknak ha kikerülni nem tudnók, rajtunk való hatalmaskodását megtörni vagy csendesíteni.

A véletlen halálos esetek ellen való magunk mentesítése szintén tőlünk függ igen sok esetben; ezért mind az erre, mind pedig a betegségek kikerülésére szóló szabályokat a legnagyobb figyelemre kell méltatnunk, miután az egészség fentartását eszközlő általános szabályok véletlen esetek ellen nem mindig biztosítanak, s orvos sincs mindig, ki egyes esetekre tanácsot adhatna.

A betegségek kikerülését eszközlő szabályok következők.

A betegségek okainak eltávolítása. Ily okok az evésben s ivásban való mértékletlenség, vagy azok meg nem változtatása; a testi szerelem túlságos élvezése; nagy felhevülés, meghülés vagy egyikből a másikba való hirteleni átmenetel; tisztátalan levegő; szenvedélyek; testi s lelki erők kimerítése; kevés vagy sok alvás; gyakori kiüritések vagy azok fennakadása; mérgek. Ezek némelyikét ugyan el

lehet távolítani, de az el nem távolíthatók ellen igyekezni kell a testet erősítés vagy szoktatás által megedzeni. Így a testnek mindennap hideg vízzel való mosása, szabad levegő élvezése s az idő viszontagságaihoz való szoktatás, csusz és hurut ellen biztosít. Néha a betegség okait úgy lehet eltávolítani, hogy az ember magát minden életmódhoz hozzászoktatja, mi által a legártalmasabb befolyás is sokat vesz hatásából. Így, ha néha kevesebbet alszik, egy pohár borral többet iszik, többet vagy nehezebb ételt eszik, magát kevéssé meghűti vagy fölhevíti, kifárasztja, egy-egy napot böjtöl, testének edzését eszközli.

A betegségekre való hajlam megismerése, kiirtása vagy apasztása. Hogy a betegséget gerjesztő okok nem minden emberben egyforma s egyfokú betegséget idéznek elő, sőt hogy némely emberben néha különös ok nélkül is betegség fejlődik ki, ez a különféle hajlamtól származik. Az egyéni hajlam megismerése orvos föladatához tartozik s ezért az emberek sokkal okosabban tennék, ha a helyett, hogy az orvoshoz hánytató vagy hashajtó végett szaladgálnak, attól egyéni hajlamuk megismerésére s az e tekintetben követhető szabályokra nézve kérnének tanácsot: de általános tudni valók is vannak, melyeket a nem orvos sikerrel fölhasználhat s ez által magát sok betegségtől mentesítheti.

A betegségekre való különféle hajlamok következők.

Örökség útján nyert hajlam. Ez abban áll, hogy az ember némely betegség iránt, milyen a köszvény, aranyér, köbetege, ideggyengeség, tüdővész, szüleitől nyeri hajlamát, s ha szülei akkor, mikor őt nemzettek, ezen betegségekben sinlettek, bizonyos, hogy az ezekre való hajlam benne is megvan; de ezen hajlamot czélszerű életrend által korlátozni s így a betegségek kitörését gátolni lehet.

Nevelés által nyert hajlam. Így a puha, elkényesztetett s túlságos melegben való nevelés a bőrt gyengítvén, csuzra, — kora tanulásra vagy önfertőzésre való szoktatás pedig

ideggyengeséget szülvén, idegbetegségekre teszi az embert hajlandóvá; melyek ellen czélszerű nevelés szolgál legjobb óvszerül.

Testalkatból származott hajlam, mely a test kül- és belalkatának pontos vizsgálatából tűnik ki. Így a nyulánk karcsú testű, hosszú vékony nyakú, szűk lapos mellű, szárnymódra kiálló vállu, hirtelen felnyult emberek, kivált ha 30 éven alól vannak, tüdősorvadásra, — a zömök testűek, nagy fejűek, rövid nyakuak, gutaütésre, — a ferdén nőttek tüdőknben való vérforgás zavaraira hajlanak.

Az életművezet vizsgálatánál különös figyelemmel kell lenni azon szervekre, melyek leggyengébbek, miután a legegészségesebb embernek is van legalább egy a többinél gyengébb szerve, melyre természetesen a betegségeket gerjesztő okok is nagyobb behatást gyakorolnak. Így ha valakinek gyenge tüdője van, minden alkalommal hurutot, mellbetegséget kaphat; ha pedig gyomra gyenge, minden ok gyomorbántalmat idézhet elő. Hogy az ember leggyengébb szervét megismerhesse, először arra figyeljen, hogy a kedelymozgalmak s heves lelki indulatok testének melyik részére gyakorolnak legnagyobb behatást, s ha azok mindjárt köhögést, mellszorulást, vagy mellszúrást okoznak, akkor a tüdő leggyengébb szerv; ellenben ha azok következtében gyomornehézség, háborgás, hányás fejlődnek ki, akkor a gyomor a leggyengébb rész. Vizsgálja meg továbbá, hogy más okok, ú. m. gyomorterhelés, hűlés, felhevülés, erős mozgás, melyek betegségeket szoktak előidézni, hova hatnak leginkább; s ha ezek következtében mindig a mell szenved, úgy ez a leggyengébb rész. Ép oly fontos annak kikutatása is, hogy a vér s más nedvek merre tolnak leginkább, melyik rész szokott legvörösebb, legforróbb lenni, hol mutatkozik leggyakrabban izzadás olyankor is, midőn a test többi része nem izzad; mert a betegség ezen helyekre szokott lerakodni. Végre az

is bizonyos, hogy azon rész, melyet az ember túlságosan használ vagy épen megerőltet, leggyengébb szokott lenni; így mélyen gondolkodóknál az agy, énekeseknél a mell, dobzódóknál a gyomor.

Az életművezet vizsgálata által a nevezetesebb betegségekre való hajlamot is megismerhetni.

Így a *tüdővészre való hajlamot* a testnek vagy mellnek már fennebb leírt alkatából s azon további jelekből lehet megismerni, hogy az illető egyénnek, ki a 30. évet még el nem érte, szülei is tüdővészesek voltak; minden ok nélkül hirtelen elreked; ha beszél, fut vagy mászkál, hangja elhal, lélekezete kifogy, mély lélekzetet nem vehet, s lélekzetét úgy visszatartani nem képes, hogy mellében fájdalmat vagy köhögésre való ingert ne érezzen; néha egyik, néha mindkét arca megpirul, mi leginkább étel után szokott történni, a midőn kezei is forrók; mellében gyakori s futó szúrások vannak; reggeli köhögéskor köles nagyságú turóhoz hasonló s szétnyomva kellemetlen szagú turhákat köp ki; minden ijedés, harag, vagy indulat alkalmával, úgy minden fölhevülés, hűlés vagy életrendi hiba következtében fájdalmat érez mellében és köhög; gyakran kap hurutot, s ha azt egyszer megkapta, többé el sem veszti. Ha az ily ember néha vért is köp, tudhatja, hogy tüdővész fenyegeti; s ezért a hevítő italoktól, fűszerektől, erős mozgástól, szerelmi kicsapongástól, görzsedt testtel való üléstől, írásnál a mellnek asztalhoz való nyomásától, tartós és erős énekléstől s kiabálástól őrizkednie kell. Ezek mellett szoktassa az ember magát ha lehet még gyermek-kora óta ahoz, hogy minden délelőtt s délután egy óra hosszat a szabadban sétáljon, néha s mértékletesen hegyre is járjon fel s alá s egy keveset felhangon de nem sebesen olvasson.

Az *aranyerre való hajlamot* arról lehet megismerni, hogy abban az illetőnek szülei is szenvedtek; maga pedig

keresztcsontjában néha fájdalmat, medenczéjen át keresztbe futó szúrásokat, székletételénél fájdalmas erőltetést érez; szünteleni székrekedésben szenved; végbél nyílásának tájéka gyakran viszket s erősen izzad; feje gyakran fáj s főre való vértolulásokkal bajlódik. Ezért az ily ember nem csak a hevítő italokat, hanem általában minden meleg italt kerüljön; nedvdús friss zöldségekkel s gyümölcsökkel éljen, azok közibe mértékletesen gyenge húst vegyítvén; tésztás és szelet okozó ételeket ne egyék; sokáig egy helyt ne üljön, hanem naponként sok mozgást tegyen; székletételénél hosszasan és nagyon ne erőlködjék; hasát se ne szorítsa, se ne fűzze, hanem naponként egy negyed óra hosszát gyengén dörzsölje.

A rásztkorra, méhkorra s más idegbetegségekre való hajlamot abból lehet megismerni, hogy az ilyen ember gyöngé szülektől származott; korán tanulásra vagy ülésre kényszerített; fiatal korában önfertőzést gyakorolt, szobába vonulva magánosan élt, sok meleg italt ivott, sok érzelgős könyvet olvasott, változó hangulatú s minden ok nélkül vagy szótlans szomorú, vagy túlságosan vig; gyakran gyomor bajokkal s szelekkel vesződik; testében remegést, hasában lüktetést, nyomást, feszülést s több efféle szokatlan jelenségeket érez; reggel, míg nem eszik, fáradt, haragos, haszonvehetetlen, de ezen jelenségek valami erősítő eledelre, egy findzsa kávéra, vagy valami szeszes italra elenyésznek; az egyedüllétre, szótlanságra, félénkségre nagy hajlama van; az emberek iránt bizalmatlan; ha hagymát, hüvelyes veteményeket vagy élesztős süteményeket eszik, utánuk mindig nagy nehézséget és szorongattatást érez; székletetelei lompák, ritkák vagy egyenetlenek s szárazok. Ezért az ilyen az ülő életet kerülje, s ha ezt nem teheti, írotámla előtt állva vagy párnás bakon lovagolva dolgozzék; napjában egy-két óra hosszát a szabadban sétáljon, néha lovagoljon; emberek társaságát

keresse s egy biztos hű barátot szerezzen; kerülje a magányt: ha szerit teheti, utazzék; tárgyak változtatása s szabad levegő élvezése kedvéért menjen falura s ott mindenekben falusi ember módjára éljen; kerülje a tudományos foglalkozást; hasát naponkiut kefével vagy flannellel dörzsölgesse; az ezen hajlammal járó orvossággal való élés szünteleni vágyát oltsa ki magából, s különösen a sok hashajtótól őrizkedjék, e helyett értelmes orvostól életrendi szabályok iránt kérvén utasítást; élesztős süteményektől, sajttól, tésztás eledelektől, hüvelyes veteményektől, kövér eledelektől, nehéz sertől óvakodjék, s a nemí kicsapongást és önfertőzést különösen kerülje.

A csúzos es hurutos hajlam abból tetszik ki, hogy az ember a legcsekélyebb hideg vagy léghúzamos levegőre s időváltozásra azonnal náthát, köhögést vagy csúzos fájdalmakat kap. Miután ezen hajlam egyedül a bőr gyengeségétől s érzékenységtől származik, kiirtására megkiváutatik, hogy az ember testét mindennap hideg vízzel mossa, dörzsölje; szabad levegő alatt sok sétát tegyen; hetenként egy-két langyos fürdőt vegyen; a nedves tájakat és lakást kerülje, s ha a betegség benne megrögzött, flannel öltönyöket viseljen.

A guttaütesre való hajlamot, mely csak későn szokott kifejlődni, zömök, törpe, vastag testről, rövid nyakról, földuzzadt piros arczról, gyakori fülesengésről s zúgásról, szédelgésről s ébgyomorra való gyomorháborgásról lehet megismerni. Az ilyeneknek gyomrukat megterbelni, különösen este sokat enni vagy inni, étel után mindjárt lefeküdni s alacsony fejjel aludni nem szabad; s minden fölhevülést vagy hülést, különösen a lábak meghütését kerülni kell.

Az életművezetben létező különféle vérmérsékmenyekre szintén figyelemmel kell lenni, miután ezek is számtalan betegségre teszik az embert hajlandóvá. E tekintetben az emberek: sangvinicusok, cholericusok, me-

lancholicusok és phlegmaticusok; de a vérmérsékmenyek némely emberben vegyülve is jöhetnek elő.

A *sanguinicosokat* abból lehet megismerni, hogy az ilyenek minden testi s szellemi ingerre igen fogékonyak, de az ingerek reájok való hatása igen hamar elmulik; kedélyük vidám, természetök könnyelmű, az élet élvezésére s minden öröme nagy kedvök van, egyedül a jelennek élnek, rendesen jókedvűek; magukat mindenkihez alkalmaztatják, szeretnek társalogni s társalgásuk kellemes; számtalan jó föltételeik vannak, de azokat végrehajtani nem képesek s szilárd jellemök nincs. Testileg a vérrendszernek van náluk uralkodása; vérkészítésök könnyen és hirtelen történik, ezért vérteljesek s a vér bennök ingerültségre s todulásokra hajlandó, de a melyek hamar eloszlanak; legkönnyebben tudójuk s szívök jó ingerültségbe; inkább heves, mint idült betegségekre hajlandók s a természet válságai náluk könnyen történnek. Minden vérmérsékmenyűek közt ezek a legegészségesebbek; de óvakodjanak minden erős ingertől, különösen az olyantól, mely vérrendszerökre befolyást gyakorol; és így a hevítő ételektől, italoktól, testi fölhevüléstől, szenvedélyektől, hőségtől, a sok vért csináló eledelektől; éljenek inkább növényekkel, mint hússal, s vizet sokat igyanak.

A *melancholicusok* az előbbieknél ellentétei; ezért bennök a legerősebb ingerek sem tesznek különös behatást; de ha reájuk nézve valami egyszer behatást gyakorolt, azt testileg mint szellemileg kiolthatatlan, vagy legalább nem egy hamar engedő visszahatás követi. Ide tartoznak a feltételökben állhatatos, szilárd jellemű s mélyen érző emberek, kik külsőleg kevésbé ingerülnek, de benső életök annál mélyebb s erősebb; a könnyelműségnek elleni s nagyon komolyak, de komolyságuk hamar bűba megy át; ezért az öröme s társalgásra kevésbé hajlandók, hanem inkább a csendes magányt kedvelik s maguk

vizsgálataival foglalkoznak. Testileg dugulásokra, székrekedésekre hajlandók; vérforgásuk, elválasztásaik s kiürítéseik lomhák, a honnan nedvtelenség, a nedvek megvastagodása s csipősödése, aranyeres bántalmak, a betegségek iránt csekélyebb fogékonyság, de az egyszer megkapott betegségnek annál hosszabban tartása, nehéz válságok, inkább idült mint lázas betegségekre való hajlam keletkeznek. Ezért az ily emberek erős testi szellemi ingert, több változatosságot, társalgást s elszóródást keresenek; több s hevesebb mozgást tegyenek; a csendes magányt, tartós gondolkozást s egyes tárgyakkal való hosszas bibelődést kerüljek; életrendjökben leginkább a hasbeli zsigerek dugulási ellen dolgozzanak; ezért a hast szabadon tartó zöldségekkel s gyümölcsökkel éljenek, sok vizet igyanak, a csipős, szívós eledeleket, nehéz tésztákat, hüvelyes veteményeket, fölfuvó eledeleket kerüljek s a szesz italokkal is vigyázva éljenek.

A *phlegmaticusok* mind testileg, mind szellemileg legtökéletesebb ellentétei lévén a sangvinicusoknak; érzések tompa, a gondolkodásban, akaratban s cselekvésben lassuk; föltételök nehezen letesül s valamit kivívni nem bírnak; szenvedély bennök nincs s olyanok, mintha nem is élnének. Testileg szintén tétlenek; dugulásokkal bajlódznak, rossz nedvekkal vannak eltelve, elnyálkásodnak, elhiznak; izomrostjaik petyhüdtek, húsuk taplós, elválasztásaik fel vannak akadva, vagy szenvedőleges vérfolyásokban s takárban szenvednek. Az ilyeneknek életrendileg kötelességökben áll, hogy szunnyadozó szervezetüket föléleszszék; ezért a legerősebb testi s szellemi ingerekkel s fűszeres eledelkkel és italokkal éljenek; sok s erős mozgást tegyenek, egész a fölhevülésig; sokat dolgozzanak s foglalkozásuk változatos legyen. Az ilyenekre néha szükség, szerencsétlenség vagy külső kényszerítés által való sanyargatás igen jó hatással van.

A *cholericusok* jelleme a máj- és epe-rendszer nagy ingerlékenységével jár s ezért az ilyenek nagyon hevesek, szenvedélyesek, szünteleni haragra hajlandók; nagy és merész vállalatokba elegendnek, de a kivített elsietik s hibásan cselekesznek. Testileg barnák, hajuk fekete, bőrük száraz; izomrostjaik nedvtelenek, epés bántalmakra hajlandók, gyakran heves vértolulásokkal s gyuladásokkal bajlódnak. Az ilyenek igyekezzenek, hogy lelkök ingerlékenységét lecsillapítsák s legyőzzék, mit vallásos nevelés, csendes magány, falusi élet s önmaguk vizsgálata eszközölhet; életrendileg úgy éljenek, hogy bennök hűvös vér s szelid nedvek készüljenek, ingerlékenységük csillapodjék, epéjük apadjon, mit növény és savanykás eledelek s italok, sok vizivás, minél kevesebb hús és zsíros étel s a fűszerek és szeszes italok kerülése eszközölhetnek.

Ha a fentebbi vérmérsékények ugyanazon egyénben vegyülve jönnek elő, vagy az életidő változása s más körülmények következtében valamelyik elváltozik, az ezen esetekben való eljárásnak is módosítást kell szenvedni, melyre nézve orvos adhat legjobb tanácsot.

Kulbfolyások által gerjesztett hajlam, melyet az emberek különböző életmódja, foglalkozása s a különböző éghajlatok és lakások idéznek elő.

Az emberek életmódja s foglalkozása kétféle; u. m.: szellemi és testi.

A csupa szellemi foglalkozás, milyen a tudósoké s hivatalnokoké, ha tulságos, a testet kimeríti, s rendkívüli érzékenység, ingerlékenység, ideggyengeség, különösen a szemek elgyengülése, görcsök, különféle idegbajok, tulságos képzelődés, feszkepzemények, rásztkór, emésztésbeli s más hasbeli bajok, sőt örülés is lehetnek következései, melyeket ülő élet ártalmasabbaká, dobzódó élet s éjjeli kicsapongások legártalmasabbakká tehetnek. Ezért az ily ember lelki működéseit meg ne erőltesse; tartson lelki

mint testi foglalkozásaiban mértéket; élvezze a szabad levegőt s tegyen a szabadban naponkint sok mozgást; kerülje a kicsapongást; éljen könnyű elegekkel, s az éjet nyugalomra szentelje.

A testi foglalkozás ülő, vagy mozgással párosult.

Az ülő foglalkozás legkárhózasabb, mert e mellett a has összenyomásának ártalmas következesin kívül, milyenek a has zsigereinek dugulása, aranyér, rásztkór, lelki betegségek, a zárt levegő is rossz hatással van az emberre, s ezért az ily foglalkozású emberek általánvéve rövid életűek, kivált ha e foglalkozáshoz ártalmas anyagok is, például ólom- vagy gyapjupor járulnak. Ki a fentebbi bajokon segíteni akar, ülő foglalkozását néha mozgással járó foglalkozással vagy járkulással váltsa fel, s hetenkent egy-egy meleg fürdőt használjon.

A mozgással járó foglalkozás sokkal egészszegeebb, de még jobb, ha szabad lég alatt, nem pedig zárt körben történik. Igen sok függ attól, hogy a mozgás általános legyen s ne csak egy szervre szoritkozzék, mert ez utóbbi az erők s nedvek egyenetlen elosztását idézi elő. Igy énekeseknél, szónokoknál, fuvó-hangszerekkel játszóknaál a vér a tüdők felé tolul, mi által gyuladásokra, elgyengülésre s tüdővészre való hajlam fejlődik ki; míg betüszedőknaál s egyedül karjaikkal dolgozóknál a vér a munkás részek felé gyülekszik. Az ilyenekre nézve főszabály, hogy minden túlságos erőfeszítést, felhevülest vagy meghülest kerüljenek, bő táplálékkal éljenek; de minél erősebb a mozgás, annál vigyázóbbak legyenek a hevítő dolgok élvezésében: a reszletes mozgást olykor általánossal váltsák föl.

Van tétlenséggel járó életmód is, mely testileg mint lelkileg legegészségtelenebb, miután ennek következtében felesleges és rosszul készült nedvek gyulnek össze, a szervek gyakorlathianyá miatt eltompúlnak, es így az illető egyén elbetegesedik, rásztkórossá válik, lelke elferdül,

végre vagy megunja életét, vagy könnyelművé s kicsapongóvá válik. Ilyenekre nézve legjobb a munkás élet s Istenben való bizalom.

A különböző éghajlatokat s lakásokat illetőleg, ha azok nedvesek és hidegek, az embert ideges vagy nyálkás lázakra, váltólázra, csúzra, köszvényre teszik hajlandóvá; ezeket tehát, a mennyire csak lehet, kerülni kell.

Betegségek kikerülése után, a véletlen halálos esetekben való mentesítés is az életrendi szabályokhoz tartozván, igyekezni kell azokat kikerülni, a kikerülhetetleneket pedig ártalmatlanná tenni.

Hogy az ember a véletlen halálos eseteket kikerülhesse, igyekezzék mindenféle testi gyakorlatban, u. m. futásban, mászásban, ugrásban, úszásban, keskeny szálaikon való menésben sat. lehető jártasságot s ügyességet szerezni; képezze ki magát a természetben, melyből a mérgek, villám, fojtó gőzök, fagy sat. tulajdonairól ismeretet szerezhet s azok ártalmait megtanulhatja; öntsön lelkébe bátorságot, erőt, egykedvűséget, s gyakorolja magát a véletlen eseteknél való föltalálásban; igyekezzék testét hideg, meleg s ezek változásai által megedzeni; s ha így tesz, számtalan viszontagságokkal dacolhat, melyekben más elvész.

A jelenlevő halálos eset ártalmatlanná tételéről a betegségek rovatában leendő szó, hol ki-ki megtanulhatja, mit kellessék vízbefúltak, felakasztottak, megfojtottak, megmérgeztettek s villámtól ütöttek életének megmentésére tenni. De nem csak tudni kell e szabályokat, hanem veszély esetében, a midőn minden percz drága, orvosra nem várva, teljesíteni is; megfontolván, hogy a legegyszerűbb szer is, mely rögtön alkalmaztatik, többet ér későbbben érkezett bármi bölcs eljárásnál.

Lelki s testi művelődés.

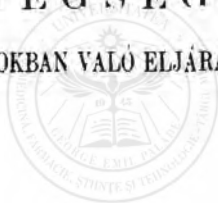
Az ember, mikor születik, sőt azután is, míg lelki s testi tehetségei a fejlődés, finomodás és nemesítés bizonyos fokára nem jutnak, az állattól nem sokban különbözik. Megvan ugyan benne az emberré lehetés hajlama, de ennek előbb művelés által kell kifejtetni, ha azt akarja, hogy az emberi természet előnyeit élvezze. E szerint a művelődés az, mely az embert tökéletessé teszi, s ennek mind az élet, mind az egészség fentartására igen nagy befolyása van. Ugyanis kifejti az ember szerveit s ez által az életet reá nézve élvezetesebbé teszi; testszövegét puhítja s ez által az egészségének ártó darabosságot oszlatja; megmenti őt a pusztító s életrovidítő befolyásoktól; megtanítja, miként kellessék a betegségeket és testi hibákat gyógyítani s a természeti erőket az egészség javára fordítani; szabályozza benne a szenvedélyeket s állatiasságot; megtanítja a baleseteket békével túrni s ez által az erőszakos élet-főlemésztést mérsékelni; társas és állami összeköttetéseket képez, melyek közvetlen az élet és egészség fentartására is működnek; végre az élet sokkényelmeit s könnyítő eszközeit ismerteti meg, melyek fiatal korban ugyan kevésbé szükségesek, de annál többet érnek a vénségben. De a művelődés ne legyen túlságos, hogy az embert elkényesztesse, mert az ép oly ártalmas, mint a műveletlenség, hanem álljon a lelki s testi tehetségeknek aránylagos kifejtésében.

Ezek voltak azon egyszerű szabályok, melyeket az ember, ha akarja, könnyen megtarthat s melyek utoljára szokásává válnak. De ezekre nézve is tartson mindenkor mértéket, mert a mértékletlenség mindenben árt, s ha bár mindenhez, még a legnagyobb rendetlenséghez is hozzászoktathatja magát, van egy bizonyos határ, melynek áthágása kárral jár.

II.

B E T E G S É G E K

S AZOKBAN VALÓ ELJÁRÁS.

A ki az előbbi szakaszban fölhozott életrendi szabályokat figyelembe vette, s életét azok szerint intézvén, egyszerűen s mértékletesen élt, azoknak üdvös voltáról meggyőződhetett. Tapasztalhatta, miszerint azok teljesítése által nem csak ép és szilárd szervezetet nyerhetni, hanem nagyrészen a betegségeket is ki lehet kerülni, vagy legalább annyira edzeni a természetet, hogy a betegségek iránt kevésbé legyen fogékony.

De az ember gyarló; magával, míg egészséges, keveset gondol; a világ ezer meg ezer csábjai által, melyek inyenek kedveznek, tevőtra engedi magát vezetetni, sok ártalmas befolyást csekélységnek vagy épen ártalmatlannak tart, vagy pedig oly körülmények közé jut, melyek közt magát azoktól nem védheti s megbetegszik. Ilyenkor sem tudván magát tájékozni, s a tœendœkre nézve kellœ tudomással nem birván, magát elhanyagolja s vagy halogatja a gyógyítást, míg baja veszélyessé válik, vagy értetlenek tanácsához folyamodik, kik baját rosszabbá teszik, vagy magát kuruzsolja s ezen eljárásban a legbalgatagabb hibákat követi el.

Mind ezek kikerülésere addig is, míg az egyes betegségekrœl s azok gyógyításáról szó lenne, czœlszerœ leend azon elvekkel, melyeket a betegségekben követni kell, megismerkedni.

Betegségekben való átalános eljárás.

Betegség alatt az emberi test vagy egyes szervei mœködésének, vagy épen alkotásának rendellenes állapotát

lehet érteni. Ezen rendellenesség meghatározása néha minden jelenségei mellett sem oly könnyű, mint azt sokan képzelik; s abban nem csak avatatlanok, hanem orvosok is tévedhetnek; már pedig a hol a betegség tiszta ismerete hiányzik, ott sikeres gyógyításról szó nem lehet.

A betegségek meghatározását mindenekelőtt azon körülmény teszi nehezzé, hogy azon jelenségek, melyek egy bizonyos betegséget jellemzenek, a természet jótékony válságai is lehetnek. Így a hasmenés, izzadás, vérzések stb. mint betegségek vannak ugyan az orvosi tudományban felsorolva, de azért a hasmenes aranyereseknél, székrekedések után s epe-gyülemnél ép oly üdvös hatású lehet, mint az izzadás csúzos bántalmaknál s az orrvérzés erős főfájásnál. Ki ily esetekben helyes különböztetést tenni nem tud s betegségnak tekintí azt, mi talán egy fontosabb bajnak oszlatója, nem csak nagy hibát követ el betegségek gyógyítására nézve, hanem néha életét is veszélyezteti.

Azon helytelen szokás is gyakori az embereknél, hogy néha a legcsekélyebb okra is orvosságot vesznek, sőt ezt betegségen kívül is teszik, időszakonként hánytatóval, hashajtóval élven, vagy magukon eret vágatván, hogy a betegségeket kikerülhessenek. A betegségek kikerülésére, vagy a testnek azok elleni edzésére, a fentebbi életrendi szabályok megtartása teljesen elég; sőt bekövetkezett csekélyebb bajoknál is, egy kis életrendi szabályozás minden gyógyszer fölöslegessé tehet; de a ki helyes ok nélkül orvosságot vesz, az testében mesterséges betegséget idéz elő. Ezért fő kötelessége az embernek, hogy addig, míg helyes és elég-séges ok reá nincs, orvosságot egyáltalában ne vegyen.

Miután az ember beteges állapotáról meggyőződött, az iránt a legnagyobb figyelemmel kell hogy legyen, s ha mindjárt nem él is az ellen orvossággal, azt közönyösen ne vegye, vagy épen el ne hanyagolja, mert ez által sokszor igen fontos betegség kifejlődésére ad alkalmat. Leg-

jobb ilyenkor, ha mód van benne, a bajt orvosi könyvek bírása mellett is először értelmes és lelkiismeretes orvossal közölni, mert leghelyesebb ítéletet a betegségekről egyedül orvos hozhat s egyetlen szavával is többet használhat, mintha az ember maga fejétől igyekszik betegségét könyvekből fölfedezni s annak megszüntetésére ismeretlen szerekkel magán próbákat tesz. De a mai világban igen sok az ál orvos vagy kuruzsló, sőt igazi orvosok közt is találkozhatik olyan, kiben egy s más körülmény miatt bizni nem lehet. Ezért a mennyire lehet, az orvos megválasztásában is legyen az ember óvatos, keresse a mindenek fölött jó erkölcsű, szilárd jellemű, betegei sorsát igazán szíven hordozó s tudományát nem pusztá szavakkal hirdető, hanem tettekkel tanusító orvost, s ha föltalálta, gyekozzék őt minden módon magának barátul megnyerni, jó indulatát maga iránt lekötelezni, betegségére nézve előtte semmit el nem titkolni, betegségét előtte nem nagyítva, nem elfogultan, hanem úgy, a mint van, elbeszélni. Kerülje az orvosok gyakori változtatását, valamint azt is, hogy egyszerre több orvoshoz folyamodjék, mert az ember betegségről csak az hozhat leghelyesebb ítéletet, a ki természetét hosszabb idő alatt kiismerte, sőt több orvos tanácsadása néha a legegyszerűbb gyógymodot is zavarba hozhatja. Van ugyan arra is eset, hogy egy kétes betegség megítélésére több orvos véleménye is szükséges, de ez csak addig tartson, míg a betegség s annak gyógymodja megállapítatik, azután pedig a kivitelt a rendes orvosra kell bizoni.

Értelmes és bizalmas orvos nem léte esetében igyekezzék az ember betegségét, a mennyire lehet, pontosan megismerni s csak azután fogjon annak gyógyításához. A betegségek meghatározása egyike az orvosi tudomány legnehezebb föladatainak, mely nem csak az avatatlant, hanem néha magát az orvost is zavarba hozza. A könyvekben hiba nincs, azok minden betegséget a legpontosabban le-

irnak, s ki azokat elolvassa, azt hiszi, hogy utánok tévedni nem lehet; de ha gyakorlatra kerül a dolog, ezer akadály gördül elő, különösen ott, hol egyszerre több betegség lepi meg a beteget, melyek közül a legfőbbet ki kell választani, vagy meghatározni, hogy melyike igényli a legsürgetőbb gyógymodot.

Igen nehéz ilyenkor az avatatlan helyzete, ki a tudományt rendszeresen nem tanulván, a látott betegséget a birtokában levő orvosi könyvben foglalt betegségek közül többre alkalmazhatja, s utoljára sem képes az igazit fölfedezni, miután vannak kórtünetek, melyek több betegséggel közösek s melyekből csakis szakértő képes helyes kórhatározatot alkotni. Ezért minden kórtünetet a legszigorúbb birulat alá kell vetni, s legkisebb kétség esetében is, míg orvos érkezik, inkább semmit sem tenni, mint helytelen cselekedet által rontani. Ily esetben a betegségnek a természetre való bizása sem oly ártalmas, miután tapasztalni lehet, hogy a természet igen sok esetben maga segít a bajon, sőt gyakran az orvos hibáit is helyre hozza.

Valamely betegség meghatározására nem csak a kórtünetek pontos kikutatása, hanem a betegség okainak fölfedezése is elkerülhetetlenül szükséges, mert csak ez adhat tiszta fölvilágosítást a kórtünetek létrejötte felől, s ez adhatja a betegség gyógyításában az első irányt.

A betegség gyógyításában szintén a természet útmutatásait kell szem előtt tartani, mert az néha, sőt legtöbb esetben maga megmutatja, hogy hol van a hiány s mikéint kellésék azon segítni. Ezért a természet működésében igen sokat kell bízni s inkább keveset, mint túlságosan sokat tenni a beteg körül; különösen a természet válságainak, u. m. izzadásnak, vizeletnek, széketételnek vizsgálata lehet jó irányadó, ezekből nyervén fölvilágosítást, hogy a természet mi úton kíván a betegségtől menekülni.

Gyógymod mellett a beteg ápolására is különös gon-

dot kell fordítani. E részben első dolog a tisztaság, mert a tisztátalanság minden betegséget veszélyesebbé tehet, s e miatt a beteg környezete, sőt az orvos is megbetegedhetnek. Ezért a beteget naponként, de nagy vigyázattal, tisztába kell tenni, szobáját szellőztetni, s abból a beteg kiűritéseit, sőt általában mindent, mi rossz kigőzőlgeee által a levegőt megronthatná, és így állatokat, virágokat, ételmaradékot, szennyest, sőt a sok embert is eltávolítani, ezen eljárást járványkórok vagy ragályok alkalmával még szorosabban megtartván. Tisztaság mellett fődolog, hogy a beteg magát testiileg mint lelkileg csendesen viselje, táplálkozásában mértéket tartson s a hűléstől, különösen ha izzad, óvakodjék. Ezért a betegtől mindent, mi e szabályokkal ellenkezik, szorosan tiltani kell. Az egyes betegségeknel való eljárásról azok rovatai alatt leendő szó, melyet szintén figyelembe kell minden egyes esetenél venni, miután a betegnek helyes ápolása sokszor nagyobb befolyással van a gyógyulásra minden gyögymódnál.

Végre a betegségek gyógyítására, sőt néha azoknak kezdetökben való elfojtására, nem fölösleges dolog, ha az ember magát néhány házi gyógyszerrel látja el. Falun, hol helyben vagy közelben gyógytár nincs, úton, hol ilyenről álmodni se lehet, gyakran lepik meg az embert oly vélotlen esetek, melyekben azt sem tudja, mit tegyen. Hozzá szokván mindent gyógytárból szerezni meg, nem is gondol azon szerekre, melyek házánál vagy közelében vannak, s ilyenkor várakozás vagy gyógytár hiánya miatt a segítség ideje elmúlik, a beteg vagy veszélyben létező nagy hátrányára, néha elpusztulására. Illő tehát, sőt kötelesség, hogy az ember mind azon szerekkel, melyeket egészségére fölhasználhat s könnyen meg is szerezhet, megismerkedjék. Számtalan ily szer van háztartása körében is, melyeket azon kívül, hogy élelmére fordít, gyógyszerül is használhat; házi gyógytára szerkesztésében tehát

ezeket kell mindenekelőtt figyelembe venni, miután könnyen hozzájuk juthatván, reájok a legszegényebb család is szert tehet, s legsürgetőbb esetekben a segítségre csaknem elégségesek. Ezekről, valamint hatásukról s használásuk módjáról e munka harmadik szakaszában leendő szó; de a ki ezen szereken kívül még másokkal is akarja vagy tudja házi gyógytárát szaporítani, a betegségek gyógyítására följánlott szerekből tetszése vagy módja szerint válogathat.

Egyes betegségek ismertetése.

Egyes betegségeket bizonyos jelekből lehet megismerni, melyek kórjeleknek neveztetnek s az összes életművezet vagy annak egyes szervei rendellenességét mutatják. Ezen kórjelek néha igen nagy számmal fordulnak elő valamely betegségben, s az is megtörténik, hogy több betegségnek sok közös kórjele van, mi a betegség meghatározását minden esetre nehezíti. Mindemellett is úgy igyekeztek az orvosok minden betegséget jellemezni, hogy azok mindenikére, mint önálló egészre, rá lehessen ismerni. Ez okból szakértetlenekre nézve mindegy lenne, ha betegségek minden rend nélkül soroltatnának is elő s ismertetnének meg, de miután vannak oly betegségek, melyek minden különbségük mellett is bizonyos tekintetben egymással megegyeznek és így egy osztályba soroltathatnak, ezért a betegségek osztályozása szakértetlenekre nézve sem felesleges.

Ezen könyvben a betegségek két nagy osztályt fognak képezni, melyek egyikében az úgynevezett belbetegségek, másikában pedig a sebészet tárgyául szolgáló bántalmak soroltatnak elő. Egyes alosztályok, hol azok föllállítása szükségeltetett, a munka folyamában fognak kitünni.

BELSŐ BETEGSÉGEK.

Lázak.

A láz oly beteges állapot, mely rendszeren fázással kezdődik, a beteget a hideg néha többször is kiborzogatja, s ez után forróság, rendszerenél gyorsabb üterverés, szomjúság, lankadtság, nyugtalanság, főfájás, kevés és sötét vizelet következnek. A láz háromféle, u. m. heves, váltó és idült, melyek valamint természetükre, úgy lefolyásukra is különböznek s különböző gyógymodot kívánnak.

Heves lázak.

A heves láz főjellemé abban áll, hogy az ember ez alatt, legyen az akár egyenlő hevességű, akár néha alább hagyó, a láztól soha se ment.

Az ily fajta láz egy naptól 7—14—21—28 napig tart, mely napok, miután a betegségnek jóra vagy rosszra fordulása azokon szokott történni, válságos (criticus) napoknak neveztetnek. Lefolyása öt időszak alatt történik, u. m. kezdet, növekedés, tetőpont, apadás és üdülés időszaka alatt. Midőn a lázas betegség jóra fordul, az többnyire válságos kiürítések, u. m. izzadás, ülepes vizelet s minden beteges jelenség enyhülése által történik.

A lázas betegség csiráját az egyéni hajlamban kell keresni. Indoka minden lehet, mi az életművezetben jelentékeny izgatást idéz elő; és így a hőmérséklet gyakori vagy hirteleni változása, gyomorterhelés, járványos és ragályos befolyások.

Vannak a lázon kívül más betegségek is, melyek szintén lázas körjelekkel járnak; milyenek a különféle gyuladások, heves kútegek, sőt némely idült betegséghez

is szövetkezik néha láz; de ezek nem a tulajdonképeni lázak, hanem más betegség rovata alatt említettnek meg.

A heves láz különböző fajait az egyszerű-, lobos-, ideges-, rothasztó-, gyomor-, hurutos-, csúzos- és ragályos láz képezik.

Ezeknek gyógmódja ugyan egymástól sokban különbözik, de vannak általános szabályok is, melyek az embernek a heves lázban való magatartására irányul szolgálhatnak. Így minden lázas betegre nézve testi mint lelki pihenés szükséges. Elsőt az által lehet elérni, ha vízirányos helyheztetéssel ágyban fekszik; másodikat, ha mindenféle lelki indulattól őrizkedik. Étélére nézve különös életrend kívántatik s legjobb, ha semmit se, vagy legfőlebb könnyű levest eszik. A húsfélék lázas betegnek különösen ártanak. Itala minél több friss víz lehet, de ha gyomra gyenge, igyék árpa- vagy kukoricza-főzetet. A beteg szobájában levő levegőnek hűvösnek (15° R.) és frissnek kell lenni, mit gyakori szellőztetés által lehet elérni, ügyelvén, hogy léghuzam ne történjék. A beteg ágya szintép mérsékelt meleg legyen, s e czélból legjobbak a mátráczok, míg a pehely ágyak s meleg takarók ártanak. Végre azon kell igyekezni, hogy életrendi szabályozás s belső szerek vagy csőrök által naponkint székletétel eszközöltessék.

Egyszerű láz.

Ezen betegség, mely egy napos láznak is nevezetik, a láz általános kórjeleivel jár, minden különös jellem nélkül.

Gyakran jő elő az egészséges egyéneknél, a midőn azok egészsége csekély ok következtében megbomlik; valamint olyankor is, a midőn egészséges egyénekre valamely ragály behatást gyakorol s azokon szelid lefolyású kútegek, milyenek az úgy nevezett jó természetű kanyaró,

hümlő, vörheny fejlődnek ki, melyeket szintén egyszerű láz szokott kísérni.

Gyógyításnál a lázak gyógyítására vonatkozó általános szabályokat kell követni, kivált ott, hol ez másnemű láz kezdetét képezi; ne hogy idő előtt, a midőn tán épen lobos láz van fejlődésben, izgatás történjék, vagy pedig ideglázra való hajlamánál gyengítő gyógymód alkalmaztassék. Általános szabályok mellett elég, ha a beteg gyenge lobellenes szerekkel, névszerint a 4. sz. alatti habzó porokkal él. A belek szükséges kiürítésére az 5. szám alatti hashajtót lehet használni.

Lobos láz.

A lobos láz, melynél nem csak a vérforgás szerveinek működése van fölmagasztalva, hanem a vér is azon különös változáson megy át, hogy több benne a rostonya, lobos természetű, gyuladásokra és vérzésekre hajlandó; erős fázással kezdődik, melyet égető s az egész testre kiterjedő forróság vált fel, a láz általános jeleivel. Rohama alatt a beteg ütere teljes, kemény, gyors, lélekketével öszhangzó; szemei szikráznak, arcza piros, ajkai tüzesek, orra és nyelve szárazak, lélekkete nehéz, fejét nyomó fájdalom fogja el, halántékereit lüktetnek; álma nincs, vagy nyugtalanul alszik; bőre száraz; vizelete vörös, de tiszta; széke kemény, néha több napig is rekedt.

Ezen betegség leginkább bönedvű, egészséges fiatal egyeneken fejlődik ki; idősebbek ritkán esnek bele, s kifejlődése többnyire téli időben történik. Indokai száraz szelek, szeszes italok, hűlés s a folyó aranyér vagy havi tisztulás fennakadása lehetnek.

Lefolyása heves ugyan, de helyesgyógymódnak enged. Más veszélyes betegségekkel kapcsolata vagy veszélyes gyuladásokba való átmenetele gyógyítását nehezítik. A betegség

legmagasabb fokában történő orrvérzés, általános lágy izzadás, vastag felhős vizelet, melyek mellett a betegség óráról órára csillapodik, a legkedvezőbb jelenségek közé tartoznak.

Gyógyításánál oly esetben, a midőn a láz nagy, a beteg bővérti s különösen a mell látszik szenvedni, legjobbat tesz az érvágás, melyet azonban mindig szakértő egyénnel kell tétetni. Az egyéniség s körülményekhez képest 12—16 lat (216—288 gr.) vért lehet kibocsátni, de ebben mégis az üter határoz, mely ha puhává válik, annyira nem akadozik és megcsendesedik, a vért azonnal el kell állítani; annyi vért bocsátni, hogy arra ájulás következzen, semmi esetben sem szabad. Az érvágás rendszeren a karon tétetik, csak ott, a hol a betegség folyó aranyér vagy havi tisztulás fennakadásából származott, van helye a lábön való érvágásnak. Egyszeri érvágásra a láz és beteges jelenségek nem csendesedvén, azt másnap ismételni lehet. Gyengébb foku lobos láznál elég 6—10 nadálnak a halántékokra való alkalmazása. Vérbocsátás után a 6. sz. alatti porokat lehet adni, melyek mellett a beteg állott vizet ihatik, citromlével vagy kevés málnaeczettel s cukorral vegyítve. Szünni nem akaró főfájás ellen legjobbat tesznek a meleg lábvizek, melyekbe szükséghez képest hamut, sziksót, konyhasót vagy mustárlisztet lehet vegyíteni. Székrekedés ellen csöréket kell adni székfűvirág-főzetből, lenmag- vagy faolajjal s egy kevés sóval vagy e nélkül. Ha a beteg a láz megszünthe után se tud izzadásba jönni, igyék egy-két fíndzsa bodza- vagy hársvirág theát. Vérbocsátás elmulasztása esetében a főbeli jelenségek vagy netaláni mellszúrások ellen hólyaghúzó tapaszt kell az illető helyekre alkalmazni. A beteg eledele, ha étvágya van, legfőlebb gyenge leves vagy főtt gyümölcs lehet, nem igen melegen, de a jó érett gyümölcs sem ártalmas. Szobájának hőmérséklete, hogy az igen is mérsékelt meleg legyen, különös ügyelet kívántatik.

Felüdülés időszakában ugyan semmi orvosságra sincs szükség, de azért a beteg, míg egészsége helyre áll, szobájában maradjon, s hűléstől mint fölhevuléstől óvakodjék.

Idegláz.

Az idegláz, melynél a láz általános kórjelei mellett az idegrendszer működése is annyira meg van zavarodva, hogy ezen betegségnek az idegrendszerben létező fészke-ről legkevésbbé sem kételkedhetni, nem mint a lobos láz erős fázással, hanem forrósággal váltogató borzadozással kezdődik, s mindjárt kezdetben a fej és idegrendszer különös bántalmával jár, mely kábultság, főfájás, szédelgés, zavartság, néha ájulás, reszketegség, majd örvongés vagy aluszékonyság, mindenféle külső és belső görcsök, vagy rángatózások által nyilvánul. E betegséget általában nagy gyengeség s bágyadtság jellemzi, melyek következtében a beteg ütere kicsi, gyenge, lágy, könnyen elnyomható, néha gyors, néha lassu, általában változó s a lélekezéssel össze nem hangzó; vizelete majd vörös, majd halvány s többnyire zavaros; a kórjelek egymással s magával a betegséggel nagy ellentétben állnak, miután a nyelv sokszor szomjuság jelenléte nélkül is száraz, a beteg néha a legfájdalom-gerjesztőbb szerekre sem érez fájdalmat, s magát a betegség legnagyobb fokán is jól érzi. Mindemellett sem elég biztosak e jelek s néha annyira csalnak, hogy kivált nemesebb zsigerek bántalmainál igen nehéz a láz tisztán ideges vagy lobos jellemét meghatározni.

Az idegláz rendszeren oly egyéneket szokott meglepni, kiknek teste bármi ok és így nedvvesztések, nemi kicsapongás, szesz italokkal való visszaélés, hosszas betegségek, éhezés, lesújtó lelki indulatok következtében kimerult. Indokai egészségtelen rossz levegő s hasonló túpszerek lehetnek.

A mily nehéz ezen betegség ismerete, ép oly bizonytalan s rendetlen lefolyása. Több napig, néha hetekig tartó előjelei vannak, s maga a betegség is 21—28 napig, sőt tovább is tart. Kimenetele nem válságos jelenségekkel történik, hanem vagy a legkétesebb tünetmények közt oszlik el, vagy a legszomorúbb következményeket hagyja maga után, vagy balállal végződik.

Az idegláz különböző nemeihez a *szelidebb* vagy *nehézebb*-, *folytonos* vagy *félbenhagyó*-, *hervos*- vagy *idült*-, *egyszerű*-, *lobos*-, *rothasztó*-, *gyomor*-, *csúzos*- és *hurutos* ideglázak tartoznak.

Miután az idegláz ennyi változatossággal jár, melyek annak gyógyítását sokképen módosítják s e mellett igen veszélyes betegség, legcélszerűbb azt jó idején szakértő orvossal közölni. Míg ez megérkezik, a beteg ápolására nézve két esetet lehet figyelembe venni, u. m. az *egyszerű ideglázt* és a *hagymázt*.

A szelidebb fokú *egyszerű idegláz*, mely a hagymáz első időszakául is tekintethetik, az általános kórjelek csekélyebb fokával jár, s gyógyításánál jobb keveset, mint tulságosan sokat tenni. Ezért a beteg feküdjék csendesen az ágyban s ragaszkodjék szorosán a lázas betegekre szóló életrendhez. Eledele, különösen ha gyomorbántalmak vannak jelen, gyenge leves, itala citrommal vagy más savanyokkal vegyített állott víz legyen. Gyomorbántalmaknál a gyomornak és beleknek hánytatók, hashajtók és csörek által való óvatos kiürítése szükségeltetik, a 7. 8. sz. alatti vények szerint; de ha hánytató szüksége esetében a betegnek hasmenése lenne, akkor a 9. sz. alatti hánytatót lehet neki adni. Csúzos, hurutos kórvegyületnél gyenge izzasztók tesznek jót bodza- vagy hársvirág theából, s ha ezek nem használnak, a 10. sz. alatti chlorviz igen jó szolgálatot tesz, s ha ez nem elég, gyengén ösztönző s izzasztó szert kell adni a 12. szám alatti veny szerint. A jelentkező fő-

bántalmakat alsó és felső végtagokra alkalmazott mustáros kovászok, úgy a nyakcsigolyákra alkalmazott hólyaghúzó tapaszok által lehet elvezetni vagy megszüntetni. Különös figyelmet kell fordítani az izzadás előmozdítására, mit a fentebbi izzasztó szerek s langyos fürdők által lehet elerni.

A hevesebb fokú idegláznál vagy hagymáznál (typhus) az idegláz kórtünetei nagyobb fokban állnak elő, a fő különös szenvedésével, mely miatt az őrvongesek növekednek, vagy mely aluszekonyság lepi meg a beteget s inai rángatóznak. Nem csak avatatlanokra, hanem szakértőkre nézve is igen fontos annak elhatározása, hogy az említett kórjelek az agy gyuladósos vagy ideges állapotából származnak-e; azért az ily esetben az egyszerű idegláznál ajánlott életrendi szabályokon kívül egyebet tenni nem szabad, hanem mielőbb orvos után kell látni. Míg ez elérkezik, a főbántalmak enyhítése végett a nyakra és végtagokra bõrizgató szereket kell alkalmazni, a beleket csõrök által kiüríteni és savanykás italokat adni.

Felüdülés idõszakában tiszta, száraz levegõ, tisztaság, szeliden tápláló eledelek, jó bor mertekletes használata s a lélek fölvidítása legtöbbet tesznek a beteg helyreállítására.

Rothasztó láz.

A rothasztó láz, az életerõ kimerülését tekintve, leginkább az ideglázhoz hasonlít; azzal a különbséggel, hogy ennél a test nedvei föloszlásra s rothadásra hajlandók. Mint kezdete óta ily természetű ritkán fordul elő, hanem más különösen lázas betegségekben fejlődik ki, ha külbefolyások annak előállítására kedvezőleg működnek. Kifejlődése kezdetén a beteg bõrének hõsége kellemetlenül egetõ; utere petyhüdt változó, de azért mindig kicsi és puha;

testének gyengesége oly nagy, hogy erőtlenül rogyik vissza ágyába; hangja érthetetlen, kimerült, s félre beszél vagy őrjög; a rothadásba való átmenetel jeleiül a beteg kiürítései, u. m. széke, izzadsága, vizelete, sőt lebelete is bűdösek; fogait szürkés fekete, rothadt nyál vonja be, s orrában, valamint szemléjain is hasonló mutatkozik; szemei bágyadtak, üvegfényűek; a vér hibás vegyülete következtében bőrén különböző színű kütetek mutatkoznak; néha széke s más kiürítései is véresek; ha a bűgyadtság nagy, aluszékonyság lepi meg, nyelve meghasadozik, lélekzete hörög, teste földagad, s a veszély óráról órára növekedvén, végre csendesén kimúlik.

Leghajlandóbbak ezen betegségre az olyanok, kik bármi ok következtében ki vannak merülve, vagy valamely senyves betegségben, milyenek a vízkór, bujakór és súly szenvednek. Indokai romlott levegő s eledelek, tápszerek hiánya, a test nedveinek bármi okok következtébeni megromlása, s az életszerzetnek gyengítő befolyások általi kimerülése lehetnek.

Ezen betegség 14, legfőlebb 21 napig tart; de ha javulásba megy is át, az nehezen halad előre. A felüdülés időszakában kifejlődő vízkórtól, hasmenéstől és vérhastól félni lehet.

A rothasztó láz gyógyításánál fődolog a tisztaság s a beteg hűvösen tartása. Ezért a beteg szobájának hűvösnek kell lenni s óvatosan ugyan, de gyakran szellőztetni kell. Hogy a rothadás kifejlődése megakadályoztassék, vagy terjedésének határ vettessék, a beteg szobájában erős eczetbe mártott ruhákat kell fölaggatni s abból minden kiürítést, mely a levegőt megromlathatná, eltávolítani. A beteg ne dunnákon, hanem mátrácson feküdjék s könnyű paplannal takarózzék. Eledele gyenge leves, itala savanyokkal vegyített víz legyen. A húsétel, mitől az ily beteg különben is irtózik, általában ártalmatlan. A gyógymódot illetőleg

oly szereket kell alkalmazni, melyek a rothadásnak ellent állnak s az idegek működését ösztönzik. Ezért citromlével, málnaeczettel vagy savanykás borral vegyített víz és savanykás gyümölcsök gyógyszerül is jót tesznek. A beteg testét napjában többször eczettel vagy borral kell mosogatni, még akkor is, ha a bőrön ezen betegséggel járó kútegek mutatkoznának. A savanyú italokkal váltogatva méhfü- vagy fodormenta-theát lehet a betegnek adni. Eczetes csőrék, míg kimerítő hasmenés nem mutatkozik, szintén jót tesznek, de a hashajtóktól általában óvakodni kell. Hasmenés esetében fehér bor helyett vöröset kell venni, s a hasat is borral, eczettel és pálinkával borogatni. Ha a beteg testén fekélyek támadnak, azokat eleinte hideg vízzel, borral, pálinkával, kámforos szeszszel; ha meggyuladnak, ólomeczukros vízzel; ha kifekélyesednek, terpentintből és tojás sárgájából a 13. sz. alatti vény szerint készített irral; végre ha megfenésednek, illatos füvek boros főzetével, china- vagy fűzhéj-főzettel, vagy chlormész-olvadékkal lehet borogatni, vagy pedig china, hársfaszen és kámfor-porból álló vegyítéssel behinteni, a 14. szám alatti vény szerint. Ha elvezető szerekre lenne szükség, legfelebb mustáros kovászokat lehet alkalmazni, de csak addig, míg a bőrt megvörösítik; ellenben a hólyaghúzó tapaszokat, miután a sebes helyek ezen betegségben könnyen fenébe mennek át, általában kerülni kell. Belsőleg szintén a vér feloszlása ellen kell működni, mire a 15., 16. sz. alatti savanykás és összehúzó szerek a legjobb szolgálatot tehetik. Mind ezek mellett sem kell a szakértők tanácsát mellőzni, s ezen veszedelmes betegség megkívánja, hogy az ember mielőbb értelmes orvoshoz folyamodjék.

Felüdülés időszakában a kimerült beteget szeliden tápláló eledelokkal s egy darabig erősítő szerekkel kell éltetni.

Gyomorláz.

Gyomorláznál a láz általános kórjelein kívül a gyomornak és beleknek belső tisztátalanság által okozott beteges állapota tűnik fel. Kitérése előtt több nappal a gyomor rendetlen állapotát vehetni észre, míg végre előáll, csekély, de többször megújuló borzadozással s erre következő mérsékelt forrósággal, főfájással és erős szomjúsággal, mely alatt a beteg ütere sebes ugyan, de nem oly kemény, mint a lobos lázban, sem oly gyenge, mint az ideg- vagy rothasztó lázban. A láz nappal csillapodik, este növekedik, reggel felé pedig gyenge izzadással végződik, melynek következtében a beteg éjjel nyugtalan, de nappal jóval könnyebben érzi magát. Nyelve eleinte fehér vagy sárgás, később barna; szája keserű, fanyar vagy nyálkás ízű; gyomra émelyeg, fáj; néha ökröndözik, hány vagy hasmenése van; vizelete megzavarodik s vastag ülepet csinál; lélekezete a roham alatt szorult.

A gyomorláz leginkább tavasszal, nyáron és ősszel uralkodik, s leginkább gyenge gyomrú, — gyenge májú — ingerlékeny, valamint ülő vagy dobozó életű emberek esnek bele. Indokai gyomorterhelés, szeszes italokkal való visszaéles, rossz minőségű vagy nehezen emészthető eledelek, nedves vagy meleg időjárás, hűlés, kedélymozgalmak lehetnek. A betegséget előidéző anyag néha az emésztő erőt mennyisége vagy minősége által felülmúló eledelekből, néha a gyomor, belek és máj hibás elválasztásaiból képlődik, néha gilisztáktól származik.

A gyomorlázt gerjesztő beteges anyag különfélesége szerint *csorrás-*, *epés-*, *nyálkás-* és *gilisztás gyomorlázt* lehet megkülönböztetni; de ezeknek is majd egyszerű, majd lobos, majd ideges vagy rothasztó jellemök lehet, mi a betegség gyógyításának módosítására nagy befolyást gyakorol.

Ezen betegség lefolyása különböző; ugyanis az egyszerű csorvás láz csak néhány napig tart, míg az epés-, nyálkás- vagy gilisztás láz hetekig is eltarthat. Javulásba való átmenetele hányás, székletétel, izzadás vagy vizelet útján válságos kiürítések közt történik; de ha ezek elmaradnak, vagy a betegséget okozó anyag el nem távolíttatik, lobos-, ideges- vagy rothasztó láz lehetnek következései.

A gyomorláz gyógyításánál a betegséget okozó anyag fölolvasztásán és kitakarításán kell igyekezni, mire nézve következő esetek adhatják elő magukat.

Ha a betegséget okozó anyag a kiürítésre még elkészülve nincs és így az sem föl, sem alá nem kívánkozik, ilyenkor először is fölolvasztó szereket kell adni, még pedig gyengébb idegzetűeknél a 4. sz. alatti habzó porokat; erősebbeknél ellenben fölolvasztó főzetben gyenge fölolvasztó sokat vagy hánytató borkövet kis adagban, hogy ne hajtsanak, s valamely fölolvasztó vonattal vagy a nélkül a 17. sz. alatti vény szerint; nyálkásodás vagy vizes székelés esetében a fölolvasztó sók helyett az előbbi fölolvasztó főzetbe egy nehezék szalamiasót vegyítvén, s ezen szereket mind addig folytatván, míg a betegséget okozó anyag föl vagy lefelé való igyekezete kitünik.

Ha émelyges, ökröndözés vagy hányás jelei mutatkoznak, gyenge hánytatót kell adni, hánytató gyökérből hánytató borkövel, a 18., 19. szám alatti vények szerint, vagy ha hasmenés lenne jelen, a 9. szám alatti hánytatót; vigyázzván minden esetre, hogy erőszakos hányás ne következék.

Ha a gyomor-tisztátalanság lefelé igyekszik, ilyenkor hashajtók szükségesek, még pedig az egyéniséghez kepest: szennából, hashajtó sókból vagy rabarbarából, a 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint.

Ezen bánásmód mellett a láz jellemére nevezve különös

figyelemmel kell lenni, s a szerint, a mint az lobos, ideges vagy rothasztó, az ezen betegségek ellen ajánlott gyógmódot kell a gyomorláz elleni gyógmóddal párosítani. A betegséget okozó anyag különfélesége szerint: ha az epés, savanyokat, ha pedig nyálkás, szalamiasót kell használni, a 24. 25. 26. sz. alatti vények szerint. Ha a gyomorban, belekben, májban vagy más zsigerekben gyuladás jelei mutatkoznának, azt az ezen betegségek ellen ajánlott gyógmód szerint le kell csendesíteni. Az illő kiürítések megtörténtével a láz néha megszűnik s az egészség helyreáll, de néha újból vizes székek állnak elő, a nélkül, hogy a tisztátalanság jelei megszűnnének. Ulyenkor újból fölolvasztó szereket kell használni, vagy ha a tisztátalanságnak a nyelven létező jelei gyomorgyengeség következményei lennének, gyomorerősítőket kell adni rabarbarával vagy a nélkül, a 27. 28. sz. alatti vények szerint. Néha a tisztátalanság megszűnte után fenmaradt láz lecsillapítására gyenge izzasztók általi válságokat igyekszik az ember előidézni. Gilisztás láznál a gilisztakór rovata alatt ajánlott gyógmódot kell alkalmazni. Ha a gyomorláz más veszélyesebb betegségbe menne át, azonnal orvoshoz kell folyamodni. Gyógmód mellett a beteg életrendileg tartsa magát a lázakra szóló általános szabályokhoz, eledele egy kevés leves, itala savanykás víz legyen.

Lábbadozó állapotban az erők helyreállítására néha nem kívántatik egyéb, mint fris levegő használata, úgy azonban, hogy a beteg magát meg ne hűtse; rendes és tápláló életmód, vigyázzván, hogy gyomrát meg ne terhelje, s ha nagyon ki van merülve, egy kevés jó bor; de néha erősítő gyógmódra is van szukség, melyet orvos kell hogy elrendeljen.

Hurutláz.

A hurutláz, melynél a láz általános jelei mellett a légző szerveket bevonó takhártya, nagyobb mennyiségű s beteges minőségű nyálkát választ el, több izbeni borzadózással kezdődik, melyre egy-két napig tartó fázással változó forróság következik. A beteg ez alatt bágyadt, kedvetlen, feje nehéz, az elmebeli foglalkozást kerüli, étvágya nincs, szomjusága nagy, ütere gyors. Láz mellett a légző szervek takhártyájának beteges állapota is mutatkozik, mely ha csupán az orra szorítkozik, *náthának*, ha pedig a légző szervek több részeit is bántja, *torok-, légsű- vagy mellhurutnak* neveztetik. Náthánál a beteg gyakran prüszszent, szaglása megtompul, szemei nehezek, könnyeznek s a világosság iránt érzékenyek, orra nem szelel, orra tövén levő fájdalom néha az egész főre kiterjed, s orrából eleinte vizes, csipős, néha véres nedvesség foly ki, mely később a láz és helybeli izgatottság csillapultával vastag, enyves, fehéres, sárgás vagy zöldes takonyuyá változik. A hurutláz több fajánál gyakori köhögés van jelen, rekedtséggel, néha torokfájással; a takhártya elválasztása itt is olyan, mint a náthánál; a beteg eleinte nehezebben, később, ha a betegség enged, szabadabban lélezkzik; mindenik oldalára feketik s csupán erős köhögésre érez hasában fájdalmat. Néha az egyik helybeli bántalom átmegy a másikba, de néha mindenik egyszerre bántja a beteget. A fentebbi folytonos kórjelek este rendszeren növekedni szoktak, de reggeli mérsékelt izzadásra csillapodnak.

A hurutláz néha egyszerű, de vannak gyomor- vagy csüzlázzal párosultak is. Néha szelidebb, néha hevesebb lobos jellemet visel, de tapasztalhatni ideges, sőt rothasztó jelleműeket is. A hurutláznak egy hevesebb faja, mely néha járványilag uralkodik, *Grippének* neveztetik.

Leghajlandóbbak ezen betegségekre a gyenge, ingerlékeny bőrű, meleg szobához, meleg öltözethez szoktatott, szabad levegőtől magukat elzárt, nyálkás vérvegyületű, nagy betegségeket, különösen huzamos bőrbetegséget kiállott egyének. Indokának a nedves, hűvös levegő általi meghűtést lehet tulajdonítani, ezért a hurutláz leginkább ősszel, nedves tavasszal és télen szokott uralkodni. Egyenlő mérsékletű hideg hurutláz nem idéz elő, de igen a légmérséklet hirteleni változása. Hülésen kívüli okai a légző szerveknek bár miként eszközölt izgatása, fogjövés, esorva, belférges, kanyaró, szamárhurut, s mint a Grip-pénél, légviszonyok lehetnek.

A csekélyebb fokú hurutláz néha magától is meggyógyul s ilyenkor izzadás, székletétel, orrvérzés vagy fehér ulepü vizelet által válságos kiürítések történnek; néha izzadás közben a beteg nagy könnyebbülésére kolestek jelenik meg; ezeken kívül az azelőtt vékony nyál tömörebbé válik s ennek kitakarodása által a láz is megszűnik. De ha a láz hevesebb gyuladással van párosulva, vagy ideges rothasztó jellemet vált, veszélyessé is válhatik. A láz megszűnte után elhanyagolt hurutláznak szintén rossz következményei lehetnek.

Ezen betegség gyógyításánál a láz jellemére s körvegyületére kell figyelemmel lenni. Ha a láz egyszerű s nem felette nagy, a bőr munkásságát kell előmozdítani meleg limonádék, bodza- vagy hárevirág theák, vagy szükség esetén a 10. szám alatti izzasztó szer által. Ugyanezt eszközlik a langyos fürdők is, ha azokat bizonyos ok, például a nők havi tisztulása, nem akadályozza: de ügyelni kell, hogy fürdés után a beteg magát meg ne hűtse, hanem mérsékelt meleg ágyban az izzadást bevárja. Ily célból s elvezető szer gyanánt a meleg lábvizek is jót tesznek, izgató szerekkel vegyítve, vagy azok nélkül. Ha a láz heves, vagy a lélekző szervekben gyuladás jelei

mutatkoznak, a körülményekhez képest érvágásra, pióczákra, mustáros kovászokra vagy hólyaghúzókra van szükség. Láz megszűntével a turbát néha maga a természet is kiüríti, de ha ez nem történik, a 29. szám alatti szerrel kell azt eszközölni. A hurutláznak ideges vagy rothasztó jelleménél, más betegségekkel való vegyületénél, vagy ha az nem hülés, hanem más betegségek következtében támadt, a gyógyítást körülmény szerint módosítani kell, nehezebb esetekben az orvosi tanácsot el nem mellőzve. Gyógymód mellett a beteget, ha a betegség nem nagy, a tiszta száraz levegőtől elzárni nem kell; de ha öt időjárás vagy más okok a küllevegőtől elzárnák, tartózkodási helyül mérsékelt meleg, száraz és tiszta levegőjű szobát válasszon, izzadás alkalmával mérsékelt meleg ágyban feküdjek, mert a nagy meleg a betegség bármely fokánál ártalmas; a légvonattól s hűléstől óvakodjék, s eledele leves vagy könnyű étel, itala állott víz vagy árpafőzet legyen.

Felüdülés időszakában a beteg minden ártalmas befolyástól óvakodjék; ezért mind a túlságos meleget, mely bőrnek ingerlékenységét nevelhetné, mind a hűlést kerülje; viseljen a külső lég mérsékletéhez alkalmazott ruhákat, tegyen a szabad száraz levegő alatt gyakori sétákat s igyekezzék testének ingerlékenységét hideg mosogatások s hideg fürdökhöz való szoktatás által csillapítani.

Csúzláz.

A csúzláz, mely egyedül hülés következtében fejlődik ki, s a savós és rostos hártyáknak majd szűrő vagy szagató fájdalmak, majd meleg és vörös daganat által nyilvánuló féllobos állapotában áll, borzadozással és forrósággal váltogató nagy fázással kezdődik, míg végre a forróság folytonossá válik, a láz általános jeleivel. Ez alatt

a beteg bőre az izzadásra igen hajlandó; vizelete eleinte vörös, de később megzavarodik s téglavagy rózsaszínű, néha fehér ülepet rak le; az este felé növekedő láz leginkább az éj első felében kinozza a beteget, de reggel fele csillapodni kezd; a test valamely részében szűrő vagy szaggató fájdalmak támadnak, melyek pihenéskor szűnnek ugyan, de ha a beteg mozog, növekednek, sőt néha a mozgást is akadályozzák; néha a beteges részen meleg, világos piros daganat képződik, melyre a fájdalom olykor enyhül, s mely, valamint a fájdalom is, néha egy helyről más helyre költöznek.

A csüzláznak jelleme rendszeren féllobos, de vannak kitünő lobos, sőt ideges vagy rothasztó jelleműek is; párosulva gyomor- és hurutlázással lehet.

Ezen betegségre leginkább oly egyének hajlandók, kiknek örökségnél fogva vagy rossz szokásuk, u. m. meleg szobák, ruhák és fürdők következtében elkenyezetett bőrük van, ülő életet élnek, magukat nagyon izzasztják s hosszabb betegségekkel üdültek fel. Ilyenek a csüzt egvedül hűlésből kaphatják meg.

Az egyszerű és szelidebb természetű csüzláz 7—21. nap alatt magától is eloszlik, s ilyenkor a láz és más beteges jelenségek csillapodása mellett válságos kiürítések történnek, bő és savanyú izzadás, köleskütegek, ülepes vizelet vagy orrvérzés által. De ha a láz lobos jellemű vagy gyuladással van párosulva, e gyuladás könnyen belső nemesebb zsigerekre veheti magát s a beteget veszélybe ejtheti. Ugyanez történik akkor is, a midőn szelidebb csüzt külső vehtagokról hirtelen belső életszervekre költözik át, vagy a betegség ideges vagy rothasztó jellemet ölt magára. Néha a csüzláz megszünte után is sokáig fenmarad, több vagy kevésbé ártalmas következményekkel.

A csüzláz gyógyításánál először is annak jellemét kell figyelembe venni. Egyszerű csüzláznál egyszerű lobellenes

gyógymód szükséges, eltávolítván a betegtől mindent mi izgatná s őt szelid lobellenes szerekekkel éltetvén a 30. 31. sz. alatti vények szerint. Ha a betegséggel helybeli gyuladás lenne párosulva, általános vagy helybeli kiürítésekkel kell tenni, de csak úgy, ha az orvos beleegyezik; székrekedés esetében pedig hashajtót adni a 20. sz. alatti vény szerint. Ha lobellenes gyógymódra a láz és fájdalmak szünni nem akarnak s a bőr száraz, gyenge izzasztókat kell adni bodza- vagy hársvirág-theából vagy a 10. sz. alatt izzasztó szeret. Ideges vagy rothasztó jellemnél ezek elleni gyógymód szükséges; különösen ideges jellemnél a 32. 33. sz. alatti szerek orvosi felügyelet alatt használva igen jó szolgálatot tehetnek.

Miután a csúzláz gyógyítását a beteg magatartása is előmozdítja, azoknak, kik magukat a hűléstől alkalmas öltözet által megóvhatják, az ágyonkívüli fenlételt meg lehet engedni; de a magukra vigyázni nem tudókat mérsékelt meleg ágyba kell fektetni, ügyelvén, hogy se túlságosan föl ne hevüljenek, se mikor izzadnak meg ne hűljenek. A csúzos beteg tápláléka gyenge eledel, itala tiszta de nem hideg víz lehet.

Láz megszűntével a csúz nem mindig oszlik el, hanem néha rövidebb vagy hosszabb ideig kinozza a beteget. Az ily láz nélküli csúznál először is azt kell meghatározni, hogy a betegség egyszerű-e, vagy vegyült. Ha a csúzzal más betegségek is, például bujakór, süly, köszvény, hasbeli zsigerek dugulása vannak kapcsolatban, melyek a csúznál veszedelmesebbek, vagy annak gyógyulását akadályozzák, először is ezeket kell gyógyítás alá venni s néha velök együtt a csúz is elmulik. Egyszerű csúznál a betegség jellemét kell tekintetbe venni, s miután az legtöbb esetben lobos, itt is a csúzlázban ajánlott lobellenes szereket kell alkalmazni. Ezen betegségben külső szerekre is lévén szükség, miután a hidegnek külsőleg való alkalmazása

ártalmas, a csúzos tagokat melegített, néha cukorral, fenyőmaggal vagy más illatos szerekkel megfüstölt ruhákkal kell betakargatni, s ha ezek nem használják, meleg hamuval, sóval vagy illatos burjánokkal, kámforral megkent meleg ruhákkal borogatni, vagy repülő zsírral kengetni.

Ha a csúz fennebbi gyógmódra sem enged s idültté válik, fájdalomcsillapító s másító szereket kell adni a 34. 35. 36. sz. alatti vények szerint; ha a betegséget az emésztési szervek kimerült állapota tartja fenn, gyomorerősítővel kell a beteget éltetni a 37. sz. alatti vény szerint. Belső szereknél néha többet használják a külsők, melynek eleinte a lágyító, oszlató s fájdalomcsillapító pépek és tapasztok a 38. 39. sz. alatti vények szerint; később ha ezek nem használják, a borral, pálinkával, illatos vagy kámforos szeszekkel való mosogatások, végre repülő zsírral való kengetés. Az idült csúz gyógyításában igen nagy érdemet vívtak ki maguknak a kénes meleg ásványvizek, melynek Magyarhonban a mehádiai, nagyváradi, pöstyényi, trencsén-tepiczi, Erdélyben az alsóváczai, itálul mint fürdő alakban használva. Kiknek a természetes hevízre utazni módjuk nincs, házuknál csinálhatnak maguknak ily fürdőket, egyszeri meleg fürdőhöz 35 gr. kénmájat vegyítvén. Nem kevésbé hasznosak a gőzfürdők, úgy az illatos fűvekből, hangyabólyból, malátából stb. készült fürdők; emésztési elgyengülésnél a vasas savanyú vizek itala, általános elgyengülésnél pedig a vasas hevíz, melynek a szliácsi, vichnyei és mások Magyarhonban. Sokszor a bőrízgató szerek, a 40. sz. alatti sebezhető ir, s a villany is jó szolgálatot tesznek. Ki mindezekre se tud bajától menekülni, illő, hogy orvoshoz folyamodjék.

Miután az ember a lázatlan csúztól is megmenekedett, ha teste el van gyengülve, igyekezzen azt tápláló életmód, tiszta száraz levegő élvezése s testének borral

vagy illatos szeszekkel való mosogatása által erősíteni; vagy pedig ha bőre ingerlékeny, mossa azt naponkint hideg vízzel s szoktassa magát hideg fürdőkhöz. Ki a csúzt magából gyökeresen kiirtani nem képes, óvakodjék mindentől, mi e betegséget előidézhetné, különösen a hűléstől s a hűvös és nedves helyektől; vagy ha ily helyeken tartózkodni kénytelen, fejét és lábait melegen tartsa, az ázástól oltalmazza, testét naponkint valami durva posztóval dörzsölgesse, s mihely ősszel a napok hűvösednek, gyapjú szövetű ruhákba öltözködjék, azokat csakis nyár kezdetével vetvén le. Így a betegség magasabb fokra hágasát, vagy az abba való visszaesést kikerülheti.

Ragályos lázak.

A ragályos lázak a többi lázaktól abban különböznek, hogy mindég valamely ragályos anyagnak kívülről való közlése által támadnak. Többen ezek közül, mint a *pestis*, *sárgaláz*, *európai ragályos hagymáz*, nálunk vagy épen nem, vagy csak igen ritkán fordulnak elő s gyógyításuk mindig közintézkedések következtében történik; ezekről tehát e könyvben említés nem leend. De a már említett *ideg-* és *rothasztó* láz is bizonyos körülmények közt ragályossá válhatik, azért czélszerű azon szabályokkal, melyek ezen betegségekben az egészséges embernek részint maga iránti kötelességeit, részint a betegek körüli eljárását tárgyazzák, megismerkedni.

Az elsőre nézve főteendő, hogy az egészséges ember magát a ragálytól a mennyire lehet mentesítse. Ez okból a fennebbi ideg- vagy rothasztó láz uralkodásának ideje alatt, tartson mind ételében, mind italában, mind pedig alvásában mértéket, de üres gyomorral a háztól ki ne menjen; kerüljön minden lelki vagy testi foglalkozást, mely az idegrendszerre lehangolólag vagy gyengítőleg hat;

tegyen a szabadban gyakori s mértékletes mozgást; kerülje az ily betegek szobáit s ha azokba be is megy, óvakodjék a betegekkel sokat, de legkivált szemközt beszélni, nyálát oly helyeken le ne nyelje; dohányozzék, vagy rágjon szájában kalmus gyökeret; semmitől ott meg ne undorodjék s ha onnan eljött, mossa ki száját, sőt mosdjék meg gyakran eczetes vízzel; ha ily időben az ételek iránt undort érez, vagy feje fáj, vegyen egy gyenge és hasmenést nem okozó hánytatót a 9. sz. alatti vény szerint, de a túlságos izzasztást és hashajtókat kerülje, sőt ha ugyanakkor hasmenés is uralkodik, jó piros bort igyék, de mértékletesen.

Betegeket illetőleg, szintén nagyobb gondot kell ragályok alkalmával fordítani. Ez okból a betegek szobáit szorgalmasan szellőztetni kell, ügyelvén, hogy a beteg légvonat miatt meg ne hűljön. Ily szobákban a ragály terjedését eczetbe mártott ruhák folaggatása által lehet meggátolni. Különös igyekezetet kell fordítani a beteg kedélyének földerítésére, őt állapota iránt megnyugtatóván; valamint arra is igen nagy ügyelettel kell lenni, hogy az magát étellel meg ne terhelje s legfőlebb egy keves levest egyék, míg itala minél több lehet, még pedig állott víz, citromlével vagy eczettel. Ha ilyenkor a beteg orrából, végbeléből vagy nemző részéből vérzések támadnának, azokat hideg vizes borogatások vagy befecskendezések által meg kell szüntetni. Általános szabály az is, hogy a beteg ilyenkor túlságos hashajtók által ki ne meríttessék, illendő széketételéről csőrék által gondoskodván. Rotasztó láznál a beteget, ha lehet külön szobába kell fektetni, s ha a levegő ott minden szellőztetés daczára is megromlanék, füstöléseket kell tenni a 41. sz. alatti mód szerint. Ezen füstölés alkalmával a beteg szobájából minden tükor- és érzoportékát el kell távolítani s a szobát füstölés után jól kiszellőztetni. Ki ezen gőzök alkalmazásától fél, olvasszon fel 35 gramm chlor-meszet egy meszely

esővizben s ezzel a beteg szobájának falait s földjét locsolja meg. Friss vízbe áztatott zöld lombokkal, vagy egy széles medenczebe tett szénporral, szintén meg lehet a romlott levegőt javítani.

Váltóláz.

A váltóláznál rohamokat és rohamtöli szüneteket lehet megkülönböztetni; úgy, hogy a láz néhány óráig tartván, utána szünet áll be, mely alatt a beteg minden kórtünetmentől ment s magát jól érzi. Kitörését néha több napig tartó kornyadozás előzi meg, de néha előjelek nélkül is meglepi az embert, s lefolyása *fűzés, forróság és izzadás* időszakai alatt történik.

Fűzés időszakában, mely néhány perczig, néha órákig tart, a vér a körbeli részekről a központi részek felé tolatván, a beteg teste meghidegszik; ujjai, ajakai megkékülnek, bőre halványnyá vagy kékestarkává, ránczossá, érzéketlenné, szárazzá válik, s a beteg egész testében annyira reszket, hogy fogai is vaczognak; inai elgyengülvén feküdni kénytelen; lélekezete fojtott és száraz köhögés lepi meg; szive dobog, ütere gyors, összehúzódot, néha rendetlen; feje nehéz, külérzékei megtompulnak; étvágya elvész, szomja kiolthatatlan, de a sok ital hányásra készíti; széke rekedt, vizelete kevés, vizes és szintelen.

Forróság időszaka alatt, mely az előbbinél tovább tart, a beteg vérforgása szabadabbá válván, bőre mind pirosságát mind melegségét visszanyeri, sőt tüzesebb lesz; lélekezete szabadabb; ütere nagyobb, rendesebb; fejének nyomó fájdalma lüktetővé változik s néha félrebeszél; szomja könnyebben oltható; vizelete bővebb, sötétsárga, néha vörös színű.

Izzadás időszakában a kórjelek csillapodni kezdenek, a beteg testet mérsékelt izzadás önti el, álomba merül s

midőn fölébred, fejét szabadnak érzi; láza lassankint megszűnik; vizelete megzavarodik s többnyire téglaszínű ülepet rak le; ajkai körül néha apró hólyagocskák támadnak, melyek ha elszáradnak, varakat hagynak hátra.

A váltóláz legközönségesebb fajaihoz a *mindennaposok*, *harmadnaposok* és *negyednaposok* tartoznak, melyeken kívül még *kétszereseket*, a láz napján megjelenő két külön rohammal, valamint *kettős harmadnaposokat* és *hármas negyednaposokat* mindennap előjövő rohamokkal lehet megkülönböztetni. A mindennapos váltólázak meghatározásánál nagy vigyázat kívánatik, miután a sorvasztó láznak is ily alakjuk szokott lenni. A váltóláz más betegség kórjelét is képezheti s más betegségekkel is lehet párosulva, néha lobos, néha ideges vagy rothasztó jellemet öltvén magára; de úgynevezett válságos vagy jótékony váltólázak sem hiányzanak, milyenek a tavaszi harmadnaposok, melyek által néha más rosszabb betegségekől menekszik meg az ember.

A váltóláz megkaphatására különös hajlam kívánatik, melyet néha az ember beteges küleményéből meg lehet ismerni; de néha a legegészségesebb kinézésű ember is hajlandó erre s bármi okból is megkaphatja. Indoka minden lehet, mi a testet gyengíti, az altest zsigereit elbetegesíti s azokban dugulást idéz elő. Némely helyeken mocsáros kigőzölgések s más okok következtében megromlott levegő miatt rendszeren uralkodik a váltóláz, sőt légköri változások azt járványossá is teszik.

A váltóláz általán véve nem veszélyes betegség, s ha okai megszüntetnek, néha magától is elmúlik: valamint könnyen gyógyítható, ha a benne lévő egyén fiatal, erőteljes, a láz még nem régi, nem vegyült, nem bír valami különös jellemmel, és harmadnapos; míg ellenkező esetekben nemcsak nehezen enged, hanem a legrosszabb következményei is lehetnek.

A váltóláz gyógyításánál először is arra kell vigyázni, hogy ha az válságos találna lenni, el ne nyomassék. De ha a váltóláz az életművezet kárával jár, azt orvosolni kell, s e tekintetben többféle gyógymódot ajánlanak. Némelyek azt tanácsolják, hogy a roham előjeleinél használjon az ember ingerlő szereket; így tegyen erőszakos mozgást, igyék bort vagy pálinkát, azokba borsot vagy paprikát vegyítvén; fázás kezdetével üljön meleg fürdőbe, vagy öntöztesse testét hideg vízzel. Ily kísérletek ha némely esetben használnak is, de gyakran árthatnak és így csakis orvos beleegyezésével tétethetnek. Okszerű gyógymódot követve másképen kell a beteggel bánni a láz rohama, mint annak szünete alatt. Midőn a hideg a betegre akar jönni, testileg mint lelkileg nyugalom kívántatik; azért a beteget ilyenkor mérsékelt meleg ágyba kell fektetni, legfőlebb kezeit s lábait téven nagyobb melegbe s felügyelni, hogy gyomrát étellel vagy itallal meg ne terhelje. Ha nagyon fázik, egy fındzsa meleg limonádét, bodza-, hárs- vagy székfűvirág theát kell neki adni, mert a hideg ital ilyenkor ártalmas; de ha az agy vagy mell fele vértolulás jelei mutatkoznának, lábikráira mustáros kovászokat kell tenni, sőt orvosi beleegyezessel eret is lehet rajta vágatni. Hideg elmúltával a beteget lassankint ki lehet takarni, vigyázzván, hogy meg ne hűljön, forrósága és szomjusága enyhítésére mérsékelt hidegségű vizet adván neki eczettel vagy citromlével vegyítve, főfájdalmi enyhítésére pedig lábatalpait mustáros kovászszal vagy reszelt tormával kötvén be a kiveresítésig, sőt homlokára is néhány szem törött fenyőmaggal meghintett eczetes kenyeret kötvén. Forróság után míg az izzadás tart s a beteg kihülepedik, ügyelni kell, hogy magát meg ne hűtse, de később száraz rubát lehet reá adni s megengedni, hogy fölkeljen és egy kevés levest vagy becsináltat igyék. A váltóláz tulajdonképeni gyógyítása roham után kezdődik, a

midőn először is az okot kell kikutatni s elhárítani, a beteget a nedves vagy romlott levegőtől elvonván, az ártalmas kiürítéseket megszüntetvén, vagy a nedvek fennakadását folyamatba hozván, a bőrről eltűnt kútegeket bőrizgató szerek vagy langyos fürdők által visszatérítvén, a gyomorban létező tisztátlanságokat azon az úton mely felé igyekeznek, a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti hánytatók és hashajtók által kitakarítván, a váltólázt okozó vagy azzal kapcsolatban lévő más fontosabb betegségeket megszüntetvén. Okok elhárítása után, a láz lobos, ideges vagy rothasztó jellemére is különös tekintettel kell lenni; de ha semmi különös jellem nem mutatkoznék, meg lehet próbálni, hogy 35 gramm pörkölt kávéból egy findzsa jó erős fekete kávéfőzetét, s abba egy evőkanál citromlevet vegyítvén, ezt a beteg roham előtt 4—6 órával megigya, mely ha nem használ, s a váltólázzal semmi más betegség kapcsolatban nincs, minden más szernél legjobb a chinásó rabarbarával, vagy hasmenés esetében Doover poraival a 42. 13. sz. alatti venyek szerint. Más szerekkel orvosi beleegyezés nélkül élni nem tanácsos, úgy kétes esetekben is, valamint kettős, kétszeres, mindennapos vagy makacs lázknál, kivált ha a roham szünetei rövidek, legjobb a bajt orvossal közölni.

Váltóláz megszüntével néha hosszas gyengeség, különösen az emésztő rendszer gyengesége maradván fenn. ennek következtében mind a váltóláz visszatérhet, mind pedig más betegségek fejlődhetnek ki. Ezért a beteg mind addig, míg ereje tökéletesen helyre áll, a váltóláz minden indokaitól, különösen pedig a hűléstől, nedves és rossz levegőtől, étel- és italbeli rendetlenségektől óvakodjék. Gyomorgyengeség ellen keserű burjánoknak, milyenek a *vidra clezke* s a *foldepe tárnics*, vagy *ezerjófű* főzeteit s a 37. 44. 15. sz. alatti szereket lehet használni; ha pedig a láz után máj- vagy lépduulás marad fenn, vagy vízkóros

állapot fejlődik ki, ezek ellen saját rovataik alatt megirt mód szerint fölolvastzó szereket vagy vízkór ellenes gyógy-módot kell alkalmazni.

Idült lázak.

Az idült, lappangó, vagy sorvasztó lázak a heves lázaknál hosszasabban tartanak, bizonyos jellemök nincs, az életműveget általános kimerülésének, vagy más idült betegségnek lehetnek következményei s a testet rövidebb vagy hosszabb idő alatt fölemésztik.

Ezeknek is vannak néha előjelei, t. i. az ember kedvetlen, unatkozó, a dolgot kerüli, türelmetlen, belső nyugtalanság kinozza, arcát gyakran hőség futja el, kezei égnek s ilyenkor arcza halvány, beesett, napközben gyakran elálmosodik, feje kábult s nyakszirttájékán fájdalmat érez, szemei fényesek s tüzelnek; mely előjelek néha hónapokig tartanak, míg végre valódi láz fejlődik ki, mely mindég este lepi meg az embert s más napig tart, délután szünete lévén. Eleinte az ily láznak csak egy rohama van, mely alatt a beteget éjjel túlságos izzadás lankasztja, de később naponként két roham jelenik meg s ilyenkor a test összeesése gyorsan halad előre. A láz kezdetéveli fázás csekély, de a reákövetkező forróság égető, s különösen a beteg tenyerei s talpai tüzelnek. A beteg vizelete felhős, később megzavarodik s vörös ülepet rak le; étvágya sok ideig jó, de szomjúsága nagy; lélekezete, kivált roham alatt, igen gyors; testi ereje napról-napra lankadtabbá válik; arcát élénk vörös, körülírt pirosság futja el; álma zavart, s teste lassankint olyá lesz, mint a váz. Ha szellhűdés vagy vízkór járulnak a bajhoz, a sorvadás gyorsabban halad előre, míg rendkívüli izzadás és hasmenés közben a halál beköszönt.

Az idült lázhoz a *lappangó idegláz, genyláz, sorvasztó láz* és *lappangó körtüneti láz* tartoznak. Ezek közt a lé-

nyeges különbség abban áll, hogy a *lappangó idegláz* semmi helybeli bántalommal összekötve nincs; a beteg délután könnyebben, reggel nehezebben érzi magát, roham alatti fázása a forróságot jóval fölulmúlja, gyengesége igen nagy, s vagy épen nem vagy igen keveset izzad; *gnyláznál* a forrósága általánosan nagy, kitünő hajlam mutatkozik lobos állapotra, a roham délután rendszeren növekedik, a beteg kezei forrók, arcza piros, reggel izzad, föloszlásra hajlandóbb mint más lázagnál s belső genyedés jelei soha sem hiányzanak; *sorrasztó liznál* a föloszlásra és lobos állapotra való hajlam, valamint a forróság is csekélyebb mint a fennebbi lázagnál; végre a *lappangó kórtüneti liz* idült senyvekhez ú. m. köszvényhez, bujakórhoz, görvélyhez stb. szokott csatlakozni.

Az idült láz vagy általános elgyengülésből származik, erős és heves testi fáradoalmak, szerelmi kicsapongás vagy önfertőzés, vér vagy más nedvek vesztése következtében; vagy általános és idült izgatásból, a testbe jutott vagy abban termődött idegen anyagok, ú. m. mérgek, köszvényes, ruhes, görvélyes, gyermekeknél gilisztás kórvegyület, néha idült fádalmak, huzamos lelki ingerültség, bánat, gond, szerencsétlen szerelem által; vagy helybeli idült izgatásból, idült bőrkütegeknek nemesebb zsigerekre való áttetele, idült gyuladás, genyedés, sebek, fekélyek, valamely zsiger elfajulása által.

Az idült lázak kimenetele inkább rossz mint kedvező s lefolyásának bizonyos ideje nincs, miután néha egy-két hónap, neha évek alatt emesztí fel az életerőt.

Gyógyításánál először is az okokat kell kikutatni s elbáritni. Így a bőrről nemesebb zsigerekre költözött kütegeket fürdők, a bőrnek dörzsölése, bőrizgató szerek s újbóli elragasztás által vissza kell téríteni; a vér folyásokat s más nedvek túlságos kiűritéseit mérsékelni; az idült sebeket és fekélyeket s ezen lázakat okozó más betegsé-

geket czélszerűleg orvosolni; a lelki bánatlmakat eloszlatni; szóval mindent mi a testre s lélekre leverőleg és gyengítőleg hat, eltávolítani. Okok elhárítása után a láz megszűnik vagy legalább enyhül s így könnyebben gyógyíthatatik; s ekkor már az erők helyreállításán lehet dolgozni, mi részint életrendi bánásmód, részint gyógyszeresek által történik. Első kötelesség a sorvadt test táplálása, hogy azt, a mit vesztett, újból visszanyerje; de ezen táplálás mind minőségére mind mennyiségére az emésztő rendszer erejéhez legyen mérve, mert a bő és nehéz táplálék új lázt idéz elő; arra is ügyelvén, hogy az evés mindig bizonyos időben történjék, és így a gyomornak ideje legyen az emésztésre. Az eledelek megválasztására nézve a növényiek alkalmasabbak mint a húsfélék, de a sok zöldséggel főtt erős leveseket is igen lehet ajánlani. A tejjel, különösen kecsketejjel, savóval s édes szőlővel való élés nem kevésbé táplál s erősít. Italul erősítő, de nem hevítő jó bor, vagy tiszta sör való, de a kávé s más szeszes italokat kerülni kell. Székrekedésnél szelid ásványvizek tejjel, hasmenésnél vörös borok tesznek jót. A sok alvás ártalmas, de a korai fölkelés, szórakozás, lakhelyváltogatás, déli tájékok fürdőire való utazás s falusi tiszta levegő igen egészségesek. Külső szerekül a testnek illatos szeszszel való mosogatását, illatos burjánokból főzött langyos fürdőket lehet ajánlani. Belső szerek alkalmazására, sőt a betegség pontosabb meghatározására s az ellene folytatandó gyógymód elrendelésére nézve az orvosi tanácsot soha sem kell mellőzni, miután a betegség, különösen ott, hol az erre való hajlam örökölt, így is nehezen gyógyítható.

GYULADÁSOK.

A gyuladás oly beteges állapot, mely vörösség, daganat, fájdalom, melegség, a gyuladt rész működésének fennakadása, láz s a folyó mint ezilárd részek különös átváltozásra való hajlama által tünteti ki magát. Kül részen könnyű ráismerni, de a belzsigerek gyuladásának meghatározása s azok idegbántalmaitól való megkülönböztetése igen nehéz; már pedig a gyógyításban csak is ez adja az irányt, miután a gyuladás egészen más gyógy-módot kíván, mint az idegbántalmak. A gyuladásnak az idegbántalmaktól való megkülönböztetésére, ismertető jellekül a láz jelenléte, ütér teljessége s keménysége, vizelet vörössége s folytonos fájdalom szolgálnak; de ezekre nézve is lehetnek kivételek, a gyuladásnak lehet különféle jelleme, s más bajokkal is lehet párosulva; azért meghatározásában mindig a legnagyobb vigyázat kívántatik.

A gyuladás minden emberben kifejlődhetik, de némelyik arra mégis hajlandóbb. Így a férfiak hamarább megkapják mint a nők, sangvinicusok s cholericusok hamarább mint a phlegmaticusok s melancholicusok, ifjak hamarább mint a férfi-korbeliek, de azért némely gyuladásra a gyermekek is igen hajlandók. Kisdedek fogzásánál könnyen kifejlődik az agyhártyalob, gyermekeknél a toroklob, fiataloknál a tüdő és szívlob, nőknél a méhlob, férfiak és öregeknél az altest zsigereinek gyuladása. Ki valamely gyuladáson már átesett, arra való hajlamát megtartja. Indokai nagy hőség vagy hideg, mérgek, külerőszak, heves mozgás, lelkiindulatok, szokványos kiürítések elnyomása, bőrkütegek vagy más betegségek hirteleni eltűnése stb. lehetnek.

Kimenetele nem egyforma. Néha csak 7—14 napig tart s válságos kiürítések mellett eloszlik, mit a láz és vele

járó kórtünetek tökéletes megszűnéséből lehet észrevenni. Ha el nem oszlik, idült gyuladásba, keményedésbe, genyedésbe vagy fenébe mehet át; mely esetben a genyedést hirtelen támadt borzadozásról s a fájdalmak enyhülte után is folytonosan tartó lázról; a fenét a helybeli kórtünetek hirtelen megszűntéről, de arra nyomban következő gyenge akadozó ütérrel s hideg végtagokról lehet megismerni. Néha vízkór, összenövések, helybeli elgyengülés, szélhűdés, beteges ingerlékenység lehetnek következései.

A gyuladás gyógyításánál először is az okokat távolítja el az ember, azután pedig a szövethöz beteget veszi tekintetbe; de ezeknél néha sokkal fontosabb és sürgetőbb a gyuladásnak megszüntetése s ilyenkor azt kell először legyőzni, vagy gyógyítását más megelőző gyógymódokkal párosítani. A gyuladás legtöbb esetben heves jellemű lévén, ez ellen lobellenes gyógymódot kell alkalmazni. E célból a beteget, különösen pedig gyuladt részét nyugalomba kell helyeztetni, s mindent mi rá izgatólag hat, eltávolítani. Eledele gyenge kásaleves, gyenge zöldség, jó érett gyümölcs nyersen vagy főve, itala víz vagy árpafőzet, melyekbe körülményekhez képest, cukrot és savanyokat vegyíthetni, vagy mandolatej lehet. Idült gyuladásoknál néha az édes tej szolgál legjobb eledelül s italul. Ezek mellett a beteget környező levegőnek tisztának, száraznak és mérsékeltnek kell lenni. Helybeli gyuladásoknál hideg borogatások szükségesek jéggel, hóval, vagy ezek nem léteben hideg vízzel, melybe nagyobb siker végett eczetet vagy konyhasót vegyít az ember. Miután a hideg alkalmazása nem mindenütt tanácsos, sőt ha a beteg izzad, csúzzal, huruttal, orbánczczal vagy görcscsel bajlódik, rossz hatással van, ily esetekben majd száraz, majd nedves, majd pépnemű gyenge meleg borogatásokat kell használni. Hevesebb gyuladásoknál vérbocsátások szükségesek, körülményekhez képest érvágás, piócák vagy

köpölyök által. Az érvágás mindig orvosi rendelet következtében s ahhoz értő egyén által tétessék, a pióczák pedig soha se a gyuladt részre alkalmaztassanak. Néha a gyuladt részbe bemetszéseket kell tenni, mi szintén az orvos teendőihez tartozik, valamint annak meghatározása is, hogy az érvágást ismételni kellessék-e vagy sem. Vérbocsátás mellett néha belső gyógyszerekre is szükség van, még pedig a betegség jelleméhez képest eleinte lobellenesekre. E célból a beteg igyék vizet vagy árpafőzetet, kevés eczettel vagy citromlével vegyítve, vagy mandolajtejet. E folyadékokba savanyok helyett néha gyenge hasajtó sókat, ú. m. glaubersót, keserűsót vagy borkövet lehet vegyíteni, oly adagban, hogy túlságosan ne hajtsanak. Hatalmas lobellenes szer a salétrom is magában vagy borkövel, melyből gyermekek 30—70 centigrammot, felnőttek 4—9 grammot vehetnek árpafőzetben. Hurutos vagy csúzos jellemnél a szalámiasó és hánytatóborkő tesznek jót. Ha a gyuladás erélyesebb gyógymódot kíván, ideges vagy rothasztó jellemet ölt magára, vagy kimentele iránt aggodalom támad, legtanácsosabb orvoshoz folyamodni.

Vértolulás.

Miután minden gyuladás vértolulással jár s a vértolulás ha nem szükségképen, de gyakran gyuladásba megy át, illő, hogy a vértolulásról is említés tétessék, egyike lévén a leggyakoribb bajoknak s számtalan betegségek alapját képezvén, melyek csakis a vértolulás megszüntetésével nyernek gyógyulást.

A vértolulás egy vagy több szervnek, vérrel való túlságos eltelésében áll, melyet a vérrel telt szerv többé vagy kevésbé rendetlen működéséből, kisebb-nagyobb ingerlé-

kenységéből vagy érzékenységeből, teliség érzetéből, nagyobb melegségéből s ezen jelenségeknek mozgásra, hevítő ételekre s italokra való növekedéséből lehet megismerni.

A vértolulás valamely életműves résznek vagy izgatottságból vagy ellenkezőleg gyengeségéből származik, és így tényleges vagy szenvedőleges; de van tisztán gépies okokból származott vértolulás is, mely valamely szerv vérforgásának gépies okok következtében való megzavarodásából s így más részek fele való meneteleiből származik.

Következesei mindenféle idegbajok, görcsökön kezdve a rásztkórig s nyavalyatőresig, a gyomorban, belekben, májban, tüdőkben, agyban stb. kifejlődhető minden helybeli bántalmak, a vérteljes részek gyuladása s a vértolulás nagyobb fokánál szélhűdés, érdagok, gútaütés lehetnek.

Vértolulás gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Ha a vértolulást általános vérbőség okozza, mit teljes, nehezen összenyomható ütérből, egyes tagok nehézségéből, mozgás alkalmával való nehéz lélekzésből és szivdobogásból lehet megismerni, ez ellen általános és helybeli vérbocsátások, hűsítő elvezető szerek, sovány táplálék, az alvás megszorítása, sok vizital, erős mozgás és hűvösen tartás szükségesek. Ha a vértolulás helybeli izgatásnak vagy valami különös anyagnak, vagy pedig bujakóros-, rühes-, csúszosköszvényes bántalmaknak lenne következménye, ezek ellen kell a gyógymódot intézni. Elgyengülés vagy görcsös állapot esetében, erősítő, görcsellenes szerek tesznek jót, de vigyázni kell, hogy azok túlaágosan ne hevítsenek. Belső gyógymód s életrendi szabályozás mellett a vértolulás szétosztását helybelileg is eszközölni kell, mi részint a nedveket elvezető vérbocsátások, mesterséges fekélyek előidézése s ellenizgatók,

részint összehuzó s visszaverő szerek által történik, mely utolsók közt a hideg alkalmazása legfelül áll.

Vértolulás eltávolítása után minden azt előidézhető okot kerülni kell.

Agylob.

Az agylob, melynél nemcsak az agy, hanem néha annak takarói is gyuladva vannak, igen veszélyes betegség s gyakran körelőzményekkel jár, melyek agyfelé való vértolulástól származnak, s ha el nem oszlanak, néhány nap vagy hét mulva az agylob kifejlődik. Kórjeleit folytonos örvöngés vagy aluszékonyosság, vagy mindkettő egyszerre, heves láz, a nyak ütereinek lüktetése, főre való vértolulás, tüzes szemek, piros arcz, forró fej, gyakori kapkodás a fő felé s annak élesebb vagy tompább fájdalma képezik. Megjegyzendő, hogy egyedül azon lázas örvöngés vagy aluszékonyosság lehet az agylob kórjele, mely mellett nyilvános vértolulás is van. Ha az agy egymaga szenved, ilyenkor a főfájdalom tompább, míg az agy takarói gyuladása a legélesebb fájdalmakkal jár. Mindemellett is néha semmi főfájás sincs jelen.

Az agygyuladás többnyire lobos jellemű, de vannak ideges jelleműek, úgy csorvás epés vagy gilisztás lázzal párosultak is.

Agygyuladásra leginkábbgyermekeknek, vértolulásokkal bajlódóknak s kifejlett agyuaknak van kitünő hajlamuk. Indokai nagy meleg, nagy hideg, nyáron a napnak sütése, kedély-mozgalmak, gondolkodásbeli megerőltetés, szeszes italokkal való visszaélés, a főnek rázkódása vagy sebesítése, vértolulás, különféle betegségeknek főre való áttétele, tej, epe vagy giliszták általi izgatás, erős láz, az agynak szerelmi kicsapongások vagy önfertőzés következtében való elgyengülése lehetnek.

Ezen igen veszedelmes betegség, néha minden utóbántalom nélkül eloszlik, de gyakran az agy ellágyulása, elgyengülése, keményedése, elfajzása, vízkórba sőt fenébe való átmenetele is lehetnek következései.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, s miután azok megszűntek vagy hirtelen el nem távolíthatóknak, a gyuladás szétoszlatását venni munkába. E célból az ember a beteget lefektetvén oly helyheztetésbe teszi, hogy feje fentebb álljon; róla minden szorító öltözetet, mely a vérnek a fő felé való todulását eszközölné, levon; a helyet a hol fekszik besötétíti s hűvösen tartja; mindent mi őt izgathatná eltávolít, a fölindulástól és haragtól ótalmazza, vele szeliden bánik s számára mindenben csendet és nyugalmat eszközöl; eledelül egyedül levest, italul vizet vagy mandolatejet ad. Fennebbi szabályok mellett ezen betegség fő gyógyszere a hidegnek főre való alkalmazása lévén, ha jeget vagy havat találni nem lehetne, hideg vízbe mártott s jól kicsavart ruhákat tesz az ember a beteg fejére, a vízbe nagyobb hideg eszközése végett eczetet, konyhasót vagy salétromot vegyítvén. A gyuladás nagyobb fokánál a körülményekhez képest érvágás vagy a beteg halántéka- vagy nyakszirt-tájékára 6—24 piócza alkalmazása szükséges. Belsőleg, a vér lobos állapotának csillapítására salétrom a legjobb szer mandolatejben vagy árpafőzetben a 30. sz. alatti vény szerint. Székletétel hiányában a 20. sz. a. hashajtót vagy a 46. sz. alatti porokat, néha eczetes csőréket is kell adni, míg egyikét székletétel következik. Ha az agylob csillapodása után a láz még tart, a fő nehéz, a bőr száraz, az agylob különösen hűlesből, csúznak vagy valamely bőrbetegségnek eltűnéséből származott, langyos fürdők, valamint a karokra és lábikrákra alkalmazott mustáros kovászok és hólyaghúzóok tesznek jót, de a melyeket addig, míg a gyuladás nagyobb foka megtörve nincs, alkalmazni nem

szabad. Ha a gyuladás ezen szerekre sem szűnik, ideges vagy rothasztó jellemet vált, vagy megszűnván, örvöngés, nyugtalanság s görcsök maradnak fenn, a veszély elhárítása végett orvoshoz kell folyamodni.

A betegség után gyakran fenmaradt gyengeség ellen erősítő gyógmód szükséges, mely száraz tiszta levegő élvezésében, mértékletes mozgásban, szelid tápláló eledel-ekkel való élésben s jó bor mértékletes italában áll; de ha ezek mellett gyógyszerekre is lenne szükség, vagy az utóbántalmak aggodalmat gerjesztenének, orvoshoz kell folyamodni. A betegségbe való visszaesés kikerülésére minden ártalmas behatást kerülni kell.

Gerinczagylob.

Ezen betegséget, mely a gerinczagy és takarói gyuladásában áll, s kiterjedésére, hevességére, valamint vegyületére különféle kórjelekkel jár, a hátgerincz állandó vagy időszakonként megújuló fájdalmából lehet észrevenni. Legbiztosabban meggyőződhetik az ember ezen betegség felől az által, hogy ha kezével a betegnek minden egyes csigolyáját megtapogatja, vagy azokon egy meleg vízbe mártott szivacsot húz végig, a midőn a gyuladás helyén nyilvános fájdalom mutatkozik, mely néha igen csekély, de néha kiállhatatlan s ilyenkor görcsökkel vagy végtagok rángatózásával párosul. Ha ezen gyuladás következtében az idegeket szélhűdés éri, ilyenkor a nyakon s a mell vagy has üregében különféle beteges jelenségek mutatkoznak, de ha a betegség idültté válik, nehéz ráismerni.

A gerinczagylob néha lázzal van párosulva, mely többé-kevésbé lobos jellemű, de olykor ideges jellemet is vált.

Ezen betegségre a görvélyes egyéneknek valamint azoknak, a kik kiskorukban angolkórban, később bujakórban szenvedtek s önfertőzés vagy szerelmi kicsapon-

gások által eleterejüket elfecsérelték, kitűnő hajlamuk van. Indokai a gerinczagy sértései, rázkódása, hülés, szokványos kiürítések, különösen véresek elnyomása, szeszes italokkal való visszaélés, mérgeknek, különösen ólomféléknek az életművezetre való ártalmas hatása, csüznak, köszvénynek, bőrbetegségeknek hirteleni eltűnése s a gerinczagyra való áttétele lehetnek. Néha bujakórnak, görvélynek, hagymáznak képezi körjelét.

A gerinczagylob kedvező körülmények közt legfőlebb 14 napig tart s válságos kiürítések közt eloszlik. De halálossá is válhatik, vagy veszélyes bántalmak, ú. m. gerinczvizkőr, gerinczaszály, genyedés, csontszu, fene stb. lehetnek következései, melyek a beteget sokáig kinozzák s néha orvosolhatatlanok.

Ezen veszedelmes betegséget addig is, míg az ember orvoshoz folyamodhatik, kezdetén lobellenesen kell gyógyítani. E célból a betegre nézve legszorosabb lobellenes életrend, csendesség és nyugalom kívántatik, eltávolítván tőle mindent, mi baját rosszabbá teheti. E mellett azon kell igyekezni, hogy a gyuladás aszerint a mint annak foka kívánja, a gerincz hosszába alkalmazott piócák vagy érvágás, később hideg locsolások által megszüntessék, különös figyelemmel levén egyúttal a betegség indokaira, hogy azok is mielőbb eltávolittassanak. Gyuladás csendesültével a meleg lábvizek 20. 46. sz. alatti lobellenes haszajtók, mustáros kovászok, hólyaghúzó, mint elvezető szerek, igen jót tesznek. Ha a gerinczagylob más jelentékeny bajokat talál előidézni, vagy ideges jellemet vált, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Szemlob.

A szemlob, mely a látás szervének gyuladásában áll, ritkán terjed ki az egész szemre, hanem legtöbbsnyire an-

nak egyes részeit támadja meg. Így majd a szembéjak, majd a könymirigyek, majd a belső és külső hártvák vannak meggyuladva, melynél a gyuladt résznek különböző fokú vörössége, hevessége és fájdalma tűnik fel, neha kisebb vagy nagyobb láz van jelen s a fájdalom olykor a szomszéd részekre, sőt az egész főre is kiterjed. Ha a gyuladás csekély, ilyenkor a szem elválasztásai, ú. m. a nyák és könnyek növekednek, de a gyuladás nagyobb fokánál kevesbednek, sőt meg is szűnnek. Az elválasztások apadásával azok minősége is meg szokott változni, tömörebbekké s csipősebbekké válván; de ezen minőségi változás mégis inkább a gyuladás természetétől, mint annak fokától függ, miután a tapasztalatazt bizonyítja, hogy például görvélyes szemgyuladásnál a könnyek nagyobb mértékben választatnak el s e mellett mégis igen csipősek. A szemlobnak két időszaka van, melyek közül az elsőben a szem vörössége élénkebb, melegsége, érzékenysége s a gyuladással járó láz is nagyobb, míg másodikban a vörösség sötétebb, a daganat kisebb, a láz és melegség csekélyebb s a szem sem oly érzékeny.

A szemlobot többnyire lobos láz kíséri, de vannak ideges, sőt rothasztó jelleműek is. Természetére nézve, vagy tisztán gyulasztó minden különös jellem nélkül, vagy bizonyos jellemet visel, melynek különfélesége szerint orbánczos, hurutos csúzos, köszvényes, küteges, görvélyes, bujakóros és súlyos szemgyuladást lehet megkülönböztetni.

Szemlobra a gyenge szeműeknek és vérmes vagy epes mersékményűeknek kitűnő hajlamuk van, s ilyenekben a szemek megerőltetése, szeszes italokkal való visszaelés, testi, lelki indulatok s különféle betegségek a hajlamot még nevelik. Indokai a szemek sértései, túlságos meleg, hűlés, szemekre való vértolulás s különféle betegségeknek vagy beteges nedveknek a szemekre való áttétele lehetnek.

Ha a szemlob egyszerű, nem nagy fokú, még első időszakában jött orvoslás alá s helyesen bánnak vele, könnyen gyógyul s utóbántalom nem követi, míg ellenkező esetben nemcsak a látást, hanem a szem egész szervezetét is veszélyeztetheti.

Gyógyításánál első teendő a gyuladás megtörése; a rossz következményeket, milyenek a szemnek genyedésbe, aszályba vagy fenébe való átmenetele, meghomályosodása, vagy más megromlása, csakis ezáltal lehetvén kikerülni. E czélból mindent mi a szemeket izgatbatná, el kell távolítani, a beteg szobáját besötétíteni s a beteget lobellenes életrend alá vonni, eledelül legfőllebb gyenge leveseket, zöldséget, gyümölcsöt, italul vizet engedvén. Életrendi szabályok mellett a szerint, a mint a láz foka kívánja, eret kell a betegen vágatni, vagy gyuladt része körül pióczákat alkalmazni, szemére hideget, vagy ha a betegség jelleme ezt nem tűri, lágyító langyos borogatásokat rakván a 47. sz. alatti vény szerint. Gyuladás csendesültével, a szem vörösségének eloszlatására a 48. sz. alatti szemvizet lehet használni; de miután a szem igen kenyes és becses szerv, s annak gyuladása legtöbb esetben más betegségekkel is szokott párosulva lenni, legjobb, ha az ember minél előbb orvoshoz, még pedig ha lehet, szemészhez folyamodik, ez levén képes a bajt voltaképen megítelni s leghelyesebben orvosolni. Szemgyuladáson kívül a szemnek más betegségei is vannak, melyek iránt szintén szakértő orvost kell megkeresni.

Szemgyuladás után óvakodjék a beteg minden ártalmas befolyástól s igyekezzék szemeit hideg mosogatás, friss de tiszta levegő élvezese s szeméi kimélése által megerősíteni.

Füllob.

A füllob, mely a hallás szervének gyuladásában áll, néha a fül külső részére szoritkozik, de néha a fül belső részére is kiterjed. Külső fülgyuladásnál, a fülnek vörösségét, daganatát s fájdalmát lehet tapasztalni, de belső füllobnál a fájdalom néha kiállhatatlan, s forrósággal, lázzal, néha a külső fül érzékenységevel van párosulva, olykor az egész főre kiterjed s ha nagy fokra hág, örvönzésbe is hozhatja az embert.

A füllob néha orbánczos természetű, de a belső többnyire csúzos jellemű, s ha nagyobb fokra hág, agylobbal is párosulhat. Minden fülfájásból válhatik füllob.

Füllobra leginkább érzékeny fülű emberek hajlindók. Indokai a fület külsőleg vagy belsőleg sértő tárgyak, néha a fülfájás megszüntetésére a fulbe csepegtetett erős gyógyszerek, más betegségeknek, melyeknek kórjelet is képezheti áttétele, de leginkább hűlés lehetnek.

Ha a füllob nem igen heves és helyesen gyógyíttatik, válságos kiürítések útján legfőlebb 14 nap alatt eloszlik; de néha genyedésbe vagy elfajzásba megy át, melyek ha helyesen nem gyógyíttatnak, a legrosszabb következéseket vonhatják maguk után. Így a geny elfajulásával csontszű, süketseg támadhatnak, vagy ha a gyuladás az agyra is kiterjed, agylob fejlődhetik ki, a beteg kisebb-nagyobb veszedelmére.

A füllob gyógyításánál az okokat kell elhárítani, s a gyuladást lecsendesíteni. Ha a gyuladás nem nagy, vagy épen hurutos-csúzos jellemű, a szelidebb lobellenes gyógy mód elégséges. E végre a beteget mérsékelt melegbe helyezvén, s tőle mindent, mi fület izgathatná, eltávolítván, belsőleg gyengén izzasztó theákat kell adni, bodza- vagy hársvirágból, a vérnek s nedveknek a fülre való tolulását

pedig a 20. sz. alatti lobellenes hashajtó, lábvizek s a nyakszirtra alkalmazott hólyaghúzók által kell elvezetni. Hevesebb gyuladásnál, a fultövére pióczákat kell alkalmazni, s belsőleg is szoros lobellenes eljárást követni. A kuruzslók s értetlenek által a fülekbe csepegtetni szokott csipős es erős szerek általában ártalmasok. Ha a fülben daganat vagy kelés támad, ezeknek megérlelésére lágyító főzetek gőzeinek, vagy lágyító pépeknek alkalmazása szükséges a 49. 50. sz. alatti vények szerint. Daganat fölfakadása után a fület a legtisztábban kell tartani s naponkint kétszer langyos vízzel, vagy lágyító főzetekkel fecskendezni. A fullob komolyabb kimenetelénél orvossal kell a bajt közölni.

Légcsőlob.

A légcsőlob, mely a külső levegőt a tüdőbe vezető csőnek gyuladásában áll, igen veszedelmes betegség. Terjedelme nem egyforma, miután néha egyedül a gége, néha a légcsőre s annak a tüdőbeni szétágazására szorítkozik, míg néha a légcső minden részeit bántja. Midőn a gyuladás a gége szorítkozik, olyankor a beteg abban csiklandást érez; hangja elreked s köhögés bántja, mely később bő köpéssel van párosulva. Gyuladás magasabb fokánál a gégeben tompa, éles, vagy égető fájdalom támad; a beteg tökéletesen elreked, nehezen nyel s néha fulladás veszélye fenyegeti. A helybeli tünetenyekkel járó láz néha hurutos; de ha lobossá válik, ilyenkor a beteg arcza tűzbe jő, feje fáj, félre beszél, vagy aluszékonyság lepi meg. Ha a gyuladás a légcsőben van, azt a légcső mentében való fájdalomról lehet megismerui, mely nyeléskor növekedik; a köhögés erőszakos érczhangu, eleinte száraz-, később véres, vagy sárgás-fehér köpéssel párosult; a gyuladással járó láz majd csekély, majd hevesebb.

Ha a gyuladás a légcső elágazásait bántja, azt vagy mellszorulásról lehet észrevenni, mely miatt a beteg csupán a hátán feketik, lélekzete nehéz, köhögése eleinte száraz, később nyálkás, melle hörög; láza eleinte csekély, később heves; minden kórtünetei terhesednek, feje fáj, s félrebeszélés vagy aluszékonyság lepi meg.

Ezen betegségre leginkább oly emberek hajlandók, kiknek örökségnél vagy későbbi okoknál fogva ingerlékeny légcsövük van. Indokai a légcsőbe jutott ingerlő anyagok, más betegségek hirteleni eltűnése, vagy szokványos folyások fennakadása lehetnek, de leggyakrabban hűlésből fejlődik ki, száraz és nedves, hideg vagy szeles időben.

A légcsőlob kedvező körülmények közt legfeljebb 14 napig tart s válságos kiürítések következtében eloszlik; de gyakran idültté is válik s ilyenkor az embert egész életén át kinozza, vagy többször visszatér. Balkimeneleibe elfajzásba, genyedésbe, fenébe való átmenetel tartoznak.

Ezen betegség gyógyításánál az okokat is tekintetbe kell ugyan venni, de azért a főgondot a gyuladás megszüntetésére kell fordítani, mit fokához képest majd érvágással, majd a beteges tájakra alkalmazott pióczák által lehet elérni. E mellett a betegnek a legszorosabb lobellenes életrendre s a legnagyobb csendességre levén szüksége, vigyázni kell, hogy magát étellel meg ne terhelje, hanem legfőlebb egy kevés nem igen meleg levest egyék, s víz helyet mandolatejet vagy árpafőzetet igyék, minden mozgástól és beszéd-től óvakodjék s az őt környező levegő is mérsékelt meleg és száraz legyen. Gyuladás csendesültével, ha a beteges részekben még izgatottság mutatkozik, eleinte salétromot, később szalámiasót kell adni a 30. 31. sz. alatti vények szerint; e mellett körülményekhez képest a beteg nyakára lágyító pépeket alkalmazni, vele lágyító gőzöket szivatni, a bőr kigőzölgésének előmozdi-

tására öt meleg fürdőbe ültetni, ha széke rekedt, gyenge hashajtót adni a 20. sz. alatti vény szerint, s ellenizgatókúl mustáros kovászokat, vagy hólyaghuzókat alkalmazni. A légső beteges állapotát néha fölmagasztalt ingerlékenység s érzékenység tartván fenn, ezek ellen bódító szereket kell használni lágyító főzetben, vagy más szerek vegyületében, az 51. 52. sz. alatti vények szerint. Ha a baj mind ezekre sem oszlik, orvoshoz kell minél előbb folyamodni.

Kisdedek torokgyikja.

Ezen gyuladás, mely a gégét, légsövet s annak elágazásait szokta megtámadni, leginkább kis gyermekeknél jő elő s oly különös természettel bír, hogy következtében a leghirtelenebben nagy mennyiségű rostonya elválasztása történik, mely hártývá alakul, a légsövet bevonja s e miatt a beteg köhög, nehezen lélelkel, s legtöbb esetben rövid idő alatt kiműlik.

A kisdedek torokgyikja oly különféle kórjelekkel jár, hogy lefolyása alatt négy különböző időszakot, ú. m. hurutos, lobos, hártyaképlődési és megfulási vagy ellenkezőleg javulási időszakot kellene megkülönböztetni, de ezek oly hirtelen következnek egymás után, hogy köztük határt vonni néha alig lehet.

Kezdetét lázzal veszi, mely mindig hurutos kórjelekkel, rekedt hanggal, száraz köhögéssel, szemek érzékenységevel s az orr töven levő csekély főfájással jár. Néha a beteg nehezen nyel s csekély toroklob jelei mutatkoznak, de legtöbb esetben a toroklobnak semmi jele nincs. Ezen hurut, mely a közönséges huruttól mindjárt eleinte különös köhögés által különbözteti meg magát, miután a betegség hirtelen növekszik, az első, második, vagy harmadik nap estéjén, hangja által, mely a kutya ugatásához

hasonlít, valamint azon tulajdonai által, hogy száraz, hosszasabban tartó, erőszakos és megfulással fenyegető, különös figyelmet ébreszt. A beteg ezen köhögés alkalmával gegéjében vagy légsővében fájdalmat érez, melynek helyét ujjával is meg tudja mutatni, sőt sokszor hozzá is kapkod. A fennehbi kórjelek reggel fele csendesedni szoktak, de este felé rendszeren, meg pedig nagyobb mértékben megújulnak. Uगतó köhögés mellett a beteg elváltozott hangja néha rekedt néha pedig sipító mint a tyuké; lélekezete nehéz és hangos, mintha a levegő ércsővön menne át, s azt, kivált mikor a beteg aluszik, nagyobb távolságról is észre lehet venni. A betegséggel járó láz néha megtartja hurutos jellemét, de néha kitünőleg lobossá válik. Betegség növekedtével a köhögés ritkul, de megújulása nagyobb erővel történik, s néha hányásra is készíteti a beteget, mely által eledelek, nyál, epe, turha, később hártadarabok, néha geuy vagy zöld és sárga bűdös ev ürítettnek ki. Ha gyors segély nem érkezik, a kórjelek hirtelen növekednek; a beteg nyugtalan, kétségbe esett; fejét hátra hajtva nagy nehézséggel lélekezel, hörög; arca elhalaványul, ajkai megkékülnek; orrlyukai kitágulnak, szemei kidülednek; nyomasztó álomba merül, néha félre beszél; görcsöket kap; ütere rendetlenné válik; elgyengül, homlokán, nyakán hideg verejtek üt ki, s megfuladván kimúlik.

Miután a tapasztalás azt bizonyítja hogy ezen betegséget ugyanazon családnak több tagja megkapta, önként következik, hogy erre különös hajlam kívántatik, melyet a gyermek vagy szüleitől örököl, vagy anyja méhében nyer, s kifejlődésére az életidőnek is nagy befolyása van; mert az élet első évétől a hetedikig leggyakrabban fordul elő, de példák bizonyítása szerint ifjabbak sőt idősebbek is megkapják. Ezen hajlam a betegség egyszeri kiállása által némelynél elenyeszik, de legtöbbször annyi

növekedik, hogy ugyanazon egyén 3—4-szer is megkaphatja e betegséget; fiuknál gyakoribb mint leányoknál, s erőseknél mint gyengéknél egyiránt kifejlődhetik. Az ezen betegségre való hajlam nyerésére, a hideg nedves levegőnek is nagy befolyása van. Indokai csipős gőzök által megvesztegetett levegő, a légsőbe jutott idegen testek, heves kútegeknek a légsőre való áttétele, de leggyakrabban hideg levegő, hideg szél, lábak meghűtése, hideg fürdő, hideg ital lehetnek. Néha járványilag uralkodik s el is ragadhat.

Össze lehet ezen betegséget a kisdetek mellgörcsével teveszteni, melytől abban különbözik, hogy a mellgörcsnél láz és köhögés soha sincsenek, a beteg hangja s lélekezete csak roham alatt van elváltozva, s ellene görcsellenes, nem pedig mint a torokgyíknál, lobellenes szerek használnak.

A torokgyík egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, természet ereje által ritkán gyógyul meg, s orvosi segélyre is alig marad meg fele a betegeknek. Néha 24 óra alatt kivégzi a beteget, de néha 4—14 napig is eltart. Gyógyulásba való átmenetele válságos kiürítések, u. m. izzadás, vizelet. széketétel, orrvérzés, különösen pedig köpések által történik, a midőn hányás jöven a betegre, sok nyál, néha hártákkal vegyülve takarodik ki. Ha a betegség egyszerű, nem nagy foku, s mindjárt kezdetben gyógyítás alá jő, kedvező kimenetelt várhatni; ellenben ha a beteg már azelőtt-senyves és gyenge volt, a betegség elhanyagoltatott, mindjárt eleinte heves körjelekkel lepte meg a beteget, s az alkalmazott gyógyszerek semmi könnyebbület nem szereztek, a beteg megmaradásához kevés remény lehet. Ilyenkor a veszedelem perczről-perczre nő, a lélekezet nehezedik, a beteget álom nyomja, ha fölébred hánykolódik, néha görcsöket kap, s gutaütés vagy megfulladás következtében kimulik. Néha a gyuladás idültté

válí, mit görvélyeseknél vagy bujakórosoknál tapasztalhatni; más alkalommal a gyuladás következtében képlődött hártya a légsöbhez forr, s olyankor ha a beteg meggyógyul is, nehéz lélekzete s elváltozott hangja hónapokig, évekig megmarad. Néha a gyuladás savós kiizzadásba vagy genyedésbe megy át, de fenébe való átmenetel soha se történik, mert ennél a beteg előbb elhal.

A torokgyík gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, és így a légsöbbe jutott idegen testeket kivenni, azon betegségeket pedig, melyeknek a torokgyík körjelét képezi, meggyógyítani. Miután azonban a torokgyíknak leggyakoribb oka a hideg nedves levegő által való meg-hűtés, mely azt eszközli, hogy az általa előidézett beteges állapot a légsöbben azután is tart s növekedik, midőn a beteg a levegő ártalmas befolyása alól már eltávolított, járványok idején, vagy ha az ember valamely családnál észreveszi, hogy annak valamely tagja ezen betegsége hajlandó, a születek addig, míg a betegség veszélyessé nem válí, arra, mely a már leirt sajátságos köhögéssel leggyakrabban éjjel veszi kezdetét, figyelmeztetni kell s őket inteni, hogy a beteg gyermeket minden hűléstől őriz-zék, mérsékelt melegben tartsák, s neki kávé s kanálont bodza-, hárs- vagy ökörfarkkőrő virág-theát, vagy ezek nem létében meleg vizet adjanak sok cukorral vegyítve, s a betegség tovább fejlődését néha ezek is megakadályozzák. Ha a betegség kezdetén a láz csekély ugyan, de a nyál-elválasztás oly nagy, hogy a beteg lélekzete mindjárt kezdetben hörög, hánytatót kell adni az 53. 54. 55. sz. alatti vények szerint. Meg kell azonban jegyezni, hogy a hánytatók ott, hol a gyuladás nagy, a láz erős, eleinte míg a gyuladás megtörve nincs, ártanak. Ily esetben a gyuladást először le kell győzni, a beteg egyéniségéhez kepest érvágás vagy 4—24 piócának a kulcsfontok tájékára való alkalmazása által. E mellett a leszigorúbb lobellenes élet-

rend, a testnek s léleknek nyugalma, italul lágyító főzetek s mandolatej gyenge melegen, eledelül gyöngykásából készített vékony nyákos levesek, s tej cukorral szükségesek. Néha a beteges jelenségek ezen eljárásra is megszűnnek, de ha a láz ezekre sem csendesedik, vagy ha csendesedik is, a helybeli kórjelek tartanak, mi hártya-keplődésre mutat, olyankor a hártákat a nyakra és mellre alkalmazott lágyító pépek, valamint lágyító főzetek gőzeinek beszívataása által föl kell oszlatni az 50. 40. sz. alatti vénnyek szerint. Belsőleg a lobos jellem eltörlésére az 56. sz. alatti szert lehet adni, míg néhány székletétel következik, de ezen szerrel visszaélni nem szabad, mert, ha a lobos jellem már megszűnt, vagy a szer tulságos adagban használtatik, alkalmatlan nyálfolyás, hascsikarás, hasmenés, lázsenyves állapot lehetnek következesei. Ha ezen szerből hat adag széket nem csinál, csörét kell adni korpafőzetből eczettel, s ezt minden 3 órában ismételni kell, míg egykét székletétel következik. Kik a fennebbi porokat nem tűrhetik, azoknak részint lobellenes, részint ellenizgató szerekül az 57. 58. sz. alatti porokat lehet ajánlani. A légső izgatott állapotának eloszlatására néha bőrizgató szerek, u. m. mustáros kovászok és hólyaghúzó tapaszok szükségesek, melyeket a nyakra, mellre vagy karokra szokás alkalmazni; de nem a betegség kezdetén, mert akkor ártanak; néha azonban az ezeknél szelidebb lágyító pépek s langyos fürdők is megteszik hatásukat. Gyuladás oszlatával a keplődött hárták kiürítése néha köhögés által vagy székletétel útján történik, de annak eszközlésére néha hánytatót kell adni az 53. 54. 55. sz. alatti vénnyek szerint. Ha a betegség ideges jellemet ölt magára, mit abból lehet megismerni, hogy a beteg gyengül; ütere gyors, rendetlen; bőre száraz, vagy nem könnyítő izzadás lepi meg; köhögése erőszakos, lélekzete nehéz; néha félrebeszél, vagy görcsöket kap; ilyenkor élesztő szerekre van

szükség az 59. 60. sz. alatti vénnyek szerint. Néha a betegség után rekedtség, száraz vagy különféle köpésekkel párosult erős köhögés maradván fenn, ezek ellen eleinte **lággyítókat** kell adni, melyenek belsőleg a korpafőzet tojás sárgájával és cukorral, a **lággyító főzetek** fehér málvából vagy szálepéből, és mandolatej, külsőleg pedig a lággyító pépek s a csetfaggyu-tapasz; de ha ezek nem használnak, másító szerekhez folyamodik az ember bódítókkal vegyítve a 61. sz. alatti vénny szerint s külsőleg bõrizgatókat alkalmaz. Ha a betegség után gyengeség fejlődik ki, ennek legyőzésére erősítő életmód s erősítő szerek, különösen Lichenfőzet tesznek jó hatást.

A beteges jelenségek megszünése s a képlődött hártýák kiürülése után igyekezni kell, hogy a betegség többé vissza ne térjen, mit az által lehet elérni, hogy ha a beteg magát meg nem bítí, gyenge eledelkkel él, s addig, míg testéből a gyuladásos jellem tökéletesen kiirtódik, lobelienes életmódot folytat.

Mellhártýalob.

A mellhártýalob, mely a mellkas üregét s a tudóket bevonó takhártýának gyuladásában áll, s bevessége, kiterjedése és kórvegyülete szerint különböző jelenségekkel jár, mindig borzadozással kezdődik, s különböző fokú forróságba átmenő lázzal van párosulva, mely alatt a beteg mellüregének különböző tájékain, tompa, szűrő vagy égető s a gyuladt helyen mindig legnehezebben tûrhető fájdalmat érez. Külsőleg e gyuladást észre venni nem lehet s a kívülről való nyomkodás sem okoz fájdalmat, de ha a beteg lélezkzik, belső fájdalma növekedik, lélekezete gyors elfojtódott, fájdalmas oldalára nem feketik, köhög, s köhögése száraz, mely később, midõn a légcső is meggyulad, nyálkás vagy véres köpésekkel van párosulva. Ezen be-

tegség meghatározásában vigyázni kell, hogy az ember ezt az úgynevezett *álmellhártyalobbal*, mely nem egyéb, mint a bordák közt lévő izmok csúszos állapota, *köhögéssel* nem jár s kívülről nyomásra növekedő daganat által jelentkezik, össze ne téveszsze. A mellhártyalobbal járó láz eleinte hurutos vagy csúszos jellemű, de később lobossá sőt idegessé is válhatik.

Ezen gyuladásra némely embernek örökölt vagy később nyert hajlama van. Indokai a mellet ért külerőszakok, szomszéd szervek, különösen máj gyuladása, szövőányos kiürítések fönnakadása vagy elnyomása, különféle betegségek áttétele, de leggyakrabban hideg levegő s hideg italok lehetnek. Néha járványilag uralkodik, néha más betegségek kórjelét képezi. Ha májgyuladásból származik, annak kórjeleivel jár.

A mellhártyalob kedvező körülmények közt a természet működésére vagy helyes gyógymódra 14 nap alatt eloszlik, s ilyenkor izzadás vagy vizelet útján válságos kiürítések történnek, vagy a mellhártyalobot okozó eltűnt betegségek újból visszatérnek. De ha a baj elhanyagoltatik, rosszul orvosoltatik, vagy más nagy betegséggel párosul, idültté válhatik, sőt szomorú kimenetelei is, u. m. odanövés, álkepletek, mellvizkór, genyedés, fene lehetnek, melyek az életet veszélybe ejthetik.

Ezen betegség gyógyításánál az indokokat s a kór jellemét kell tekintetbe venni. *Álmellhártyalobnál* a 30. sz. alatti lobellenes szer, gyengén izzasztó theák bodza- vagy hársvirágból s külsőleg a mellre alkalmazott lágyító pépek elégségesek. Valódi mellhártyalobnál a gyuladás fokához kepest eret kell vágni, vagy pióczákat alkalmazni s a beteggel mind magaviseletére, mind pedig ételmére nézve szoros életrendet tartatni, belső gyógyszerül lágyító főzetet salétrommal a 30. sz. alatti vény szerint, italul fehér málvagyökértheát vagy mandolajtejet adván. Ha a gyu-

ladás csillapultával gyomor-tisztatlanság jelei mutatkoznak, azokat a szükséghez képest hánytatók vagy lobelenes hashajtók által lehet eltávolítani a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a betegséggel májgyulladás is van párosulva, ez ellen a körülményekhez képest pióczákat vagy lágyító pépeket kell alkalmazni, s belsőleg a 46. sz. alatti porokat adni, míg egy-két székletétel következik. A gyulladás lecsendesülte után fenmaradt fájdalmat, a mellnek száraz meleggel, az 50. 62. sz. alatti lágyító pépekkel s tapaszokkal való borogatása- vagy bőrizgatók mellre való alkalmazása által lehet lecsendesíteni. Ha a mellhártyalobot beteges érzékenység tartja fenn, az 51. sz. alatti bóditó szer jó szolgálatot teend, külsőleg is hasonló működésű pépeket s tapaszokat alkalmazván a 38. 39. sz. alatti vények szerint. Ha a betegség ezen szerekre nem enged, vagy épen komoly fordulatot vesz, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Egészség helyreállása után a hüléstől s más ártalmas befolyástól sokáig óvakodni kell.

Tüdőlob.

Ezen betegséget, mely a tüdők állományának gyuladásában áll, kiterjedésére, fokára és vegyületeire nézve különböző körjelekkel jár s meghatározásában igen nagy vigyázat kívántatik, néha előjelek, ü. m. száraz vagy hurutos köhécseles s a mellnek nyomó fájdalma és futó égése sejtetik, melyekre, sőt néha ezen előjelek nélkül is a betegség kifejlődik. Kitérését láz hirdeti, a mellnek szorító, égető, minden lélekzétvételre, köhögésre, beszédre vagy hevesebb mozgásra növekedő fájdalmával, s nehéz, rövid, gyors, fuldokló lélekzettel, mely jelenségek azonban a gyulladás terjedelme szerint módosítást szenvednek; de ha a mellhártya is gyuladva van, olyankor szűrő fájdalom is

van jelen. Ezeken kívül a beteg szenvedő oldalára nem feketik; köhög, köhögése száraz, vagy ha köp is, az kevés, vékony és véres vonalokkal vegyült, míg a későbbi köpések bőveek, enyvesek, véresek, néha sárgászöldek; a beteg lehellete forró; ütere kemény, teljes; de ha a gyuladás nagy es terjedelmes, olyankor a vérforgás rendetlensége miatt az üter gyenge, a beteg halvány, s ideges jelenségek mutatkoznak, melyek bő vérkiürítésre mind eloszlanak; a vérforgás rendetlensége miatt néha szivdobogás vagy főre való vértolulás jeleit lehet tapasztalni.

A tüdőlob hurutlázssal, csuzlázssal, gyomorlázssal, ideges vagy rothasztó lázssal, s legcső- vagy mellhártyalobbal párosulhat, mit ismeretes kórjelekből lehet észrevenni.

Ezen betegséget leginkább oly emberek kaphatják meg, kiknek örökség vagy más okoknál fogva ingerlékeny vagy tüdővészre hajlandó tüdőjök van, mellök szerkezeti hibákkal teljes, még fiatalok, s ezen betegségben már egyszer szenvedtek. Indokai a mellnek és tüdőeknek külvagy belsértései, erőltetések, csipős gőzök, bőrbetegségek vagy szokványos kiürítések elnyomása, lelki indulatok, más betegségek áttétele lehetnek, de legkönnyebben megkaphatni hűlésből, s ezért leginkább télen uralkodik.

A tüdőlob helyes gyógymódra hamar oszolhatik, sőt néha a természet ereje által is meggyógyul, de azért kimenetele mégis kétséges s a beteg veszélybe is ejtheti. A javulás válságos kiürítések által történik, melyekre a kórtüneteknek fokonkint oszlani kell, de eltarthat a betegség hónapokig is. Rossz kimeneteleihez a tüdő megmájasodása, tüdőlegeny, vérköpések, mellvizkór, genyedés, álkeplödések, tüdőszélhüdes és halál tartoznak.

Ezen betegség gyógyításánál az okok elhárítása mellett a betegség természetét is tekintetbe kell venni. Innen kiindulva, miután a vernek a tüdőkre való nagy tolulását lehet tapasztalni, először is azon kell igyekezni,

hogy minden, mi ezen vértolulást neveli, gondosan eltávolíttassék. Ezért a beteget testileg mint lelkileg nyugalomba kell helyheztenni, s tőle, különösen pedig lélekző szerveitől, minden ártalmas behatást elzárni; tekintettel levén arra is, hogy a beteget környező levegő száraz és mérsékelt meleg legyen, a beteg kevés és gyenge eledel-ekkel éljen, s vizet, de ne hideget, mandolatejet, vagy valami lágyító főzetet igyék árpából vagy fehér mályvagyökérből. Ha a betegség ezen bánásmódra el nem oszlik, vért kell a betegen bocsátani, a gyulladás fokához kepest érvágás vagy pióczák alkalmazása által, mikre természetesen orvosi rendelet s ahhoz ertő egyén működése kíván-
 tatik; s ezeket a szükséghez kepest néha ismételni is kell, a beteget ugyanekkor a 30. sz. alatti szerrel s közben mandolatejjel éltetvén. Ha a gyulladás csendesültével köhögés, lélekzetbeli nehézség, vagy valami fájdalom maradnak fenn, ezek ellen a 31. sz. alatti szert kell használni. Gyomorhajoknál, különösen epés kórvegyületnél hánytatókat vagy hashajtókat kell adni, a 8. 9. 18. 19. 20. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a betegség javulásnak indúlt, a válságok előmozdítására majd gyengén izzasztó, majd a kiköpéseket előmozdító szereket kell adni a 63. 29. sz. alatti vények szerint, a beteget a hűléstől gondosan oltalmazván. Gyulladás megszűntével a beteges tüdők érzékenységének eloszlatására belsőleg hódítókat kell használni az 51. sz. alatti vény szerint, s a mellre lágyító pépeket vagy bőrizgató szereket alkalmazni. Ha a tüdőlob más betegségekkel lenne párosulva, azon betegségek gyógyítását is tekintetbe kell venni. Végre kétes esetekben, vagy ha a betegség rossz fordulatot vesz, rögtön orvos után kell látni.

Betegség után a tüdöket minden ártalmas behatástól oltalmazni kell.

Nyálmirigylob.

Az emésztésre oly szükséges nyálat a szájbán bizonyos mirigyek választják el, melyek gyakran meggyuladnak, s ezt mirigylobnak nevezik. Ezen gyuladás leginkább a fültőmirigyvet szokta bántani, s vele majd csuzos, majd hurutos, majd lobos láz van kapcsolatban. A láz általános jelein kívül, a beteg a fültő tájékán tompább vagy élesebb fájdalmat érez, s a fájdalmas rész megtüzesedik és foldagad, de ezen jelenségek, ha a gyuladás terjedelmes, a főre és nyakra is kiterjednek, s ezen helyeken különféle kellemetlen, sőt néha aggasztó tüneteményeket idéznek elő.

A nyálmirigylob indokai az arra való hajlam mellett, a nyálmirigyek külső vagy belső bármely sérelmei, higanynyal való belső vagy külső visszaélés, szomszéd részek gyuladása, száj-fekélyek, nehéz fogjövés, odvas fogak, más betegségek áttétele s hűlés lehetnek. Néha más betegségeknek, u. m. hagymáznak, himlőnek, görvélynek, bujakórnak képezi körjelét. A hűlésből támadt leginkább télen, tavasszal és ősszel mutatkozik.

Ezen gyuladás a természet ereje által vagy helyes gyógymódra, néha 7—11 nap alatt eloszlik; de más többé vagy kevésbé kellemetlen kimenetelei is lehetnek. Így tályog képződhetik, mely gonyedésbe menvén át, belülről vagy fölfakad, a gonyedés következtében néha veszélyes fekélyek támadhatnak, de keményedés, fene és rák is lehetnek következései.

A nyálmirigylob gyógyításánál az okokat s a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Ezért az okok mielőbbi eltávolítása után, ha a betegség jellege csuzos vagy hurutos, lobellenes életrendet kell a betegnek szabni, e mellett belsőleg bodza- vagy hársvirágból készített izzasztó theákat, vagy a 10. sz. alatti izzasztó szert adni, külsőleg

pedig száraz meleg borogatásokat alkalmazni, míg a gyulladás hevesebb foka érvágást, vagy pióczák általi verkiürítést kíván. Tályogképződés esetében kívülről lágyító pépeket vagy tapasztokat kell használni, s a tályogot, ha magától föl nem fakad, ahoz értő orvossal föl kell nyitattatni. A gyulladás bal kimenetelénél az orvosi tanácsot nélkülözni nem szabad.

Toroklob.

Toroklobnál a torkot alkotó részek, és így néha a garat környeke, néha a nyelöcső, néha a tápcső lehetnek meggyuladva; de ezek közül az első mégis leggyakoribb. Ezen betegséget, mely néha burutos, néha csúzos, néha lobos lázzal jár, arról lehet megismerni, hogy a beteg nehezen nyel, vagy nem is nyelhet; a torkában levő részek vörösek, dagadtak; szája eleinte száraz, később nyálfolyása van; arcza majd piros, majd halvány; füle néha zug, fáj; lélekezete nehéz, s főfájás, kábultság, néha örvöngés lepik meg. Ha a gyulladás a nyelcsőre is ki van terjedve, ezt nyelés alkalmával az eledelnek és italoknak szájba való visszafordulásából nem csak gyanítani, hanem a nyelv lenyomásakor látni is lehet. Végre ha a gyulladás a tápcsőben van, ezt látni ugyan nem lehet, de nyeléskor a lenyelt tárgy mihelyt a gyuladt részre jut, a nyakban vagy mellben fájdalmat okoz, s néha a szájba vagy orrba erőszakkal visszajő.

A toroklobra némely embernek különös hajlama van, s ez a betegségnek egyszeri kiállása által még növekedik. Indokai a torokban lévő részek bármely sértései, igen erős, csipős, forró, vagy hideg eledel és italok, fölhevülés után való hirteleni hideg ital vagy étel, hűlés, epes vagy gilisztás tisztátalanság, némely betegségek hirteleni eltűnése lehetnek. Néha a toroklob más betegségnek, u.

m. hurut-, csuz-, gyomorláznak, vagy kütegeknek, különösen vörhenynek kórtünetét képezi.

Ezen gyulladás, ha csekély s helyesen orvosoltatik, 5—14 nap alatt szétoszolhat; de lehetnek bal kimenetelei is, melynek a genyedés, keményedés, elfajzások, örökös rekedtség és fene. Veszélyesebb a toroklob, ha a nyelcsőre, s még veszélyesebb, ha a tápcsőre is kiterjed.

Toroklob gyógyításánál az okokat s a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Ezekből kiindulva, okok elhárítása után, vagy azok hirtelen el nem hárítása esetében, ha hurutus vagy csuzos láz van jelen, szelid lobellenes életrendet kell ajánlani. meghagyván a betegnek, hogy magát csendesesen és mérsékelt melegben tartsa, a hűléstől óvakodjék, szájába mi a gyuladt részeket izgatná semmit se vegyen, s azt, valamint torkát gyakran langyos tejjel vagy lágyító főzettel öblögesse, mely utolsóba néha czeklalevet vagy kevés eczetet és mézet vegyithet. Ezen eljárás mellett a beteg nyakára külsőleg száraz meleget, lágyító pépeket vagy tapaszokat, vajjal vagy zsirral megkent ruhákat, vagy szalonnaszeleteket lehet tenni, belsőleg a 30. 26. 64. 31. sz. alatti szerekekkel éltetvén, s italul mandolatejet adván. Gyulladás csendesültével gyenge izzasztó theákat, vagy a 10. sz. alatti izzasztó szert lehet a betegnek adni, s ha széke rekedt, egy hashajtót az 5. 20. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a gyulladás a fennebbi gyógymódra nem enged, vérbocsátásokat kell tenni a körülményekhez képest érvágás vagy piócák által, ugyanekkor mandolatejet vagy lágyító főzeteket itatván a beteggel. Ha ilyenkor a szék rekedt, a 65. sz. alatti hashajtó olajat, vagy ennek nem létében tiszta mandola- vagy tábla-olajat kell a betegnek adni, miután a sós hashajtók torkát izgathatnák, de a hashajtók helyét néha korpa-főzetből olajjal vagy konyhasóval készített csörek által lehet pótolni; külsőleg szintén lágyító pépeket vagy tapaszokat kell a

nyakra alkalmazni, s a beteggel lágyító főzetek vagy meleg tej gőzét beszívni. Ha a gyuladás ezekre se szűnnék, a nyakra bőrizgató szereket kell tenni mustáros kovászból vagy hólyaghuzó tapaszból, de néha ezek helyett repülőzsirt lehet a nyakra kenni, vagy dohánylevet mézzel megkenve vagy reszelt szappant pálinkával péppé alakítva alkalmazni. Ha a gyuladás következtében kelevény támad, annak megérlelésére a torkot meleg tejjel vagy lágyító főzetekkel gargarizálni kell, vagy ezek gőzeit kell a beteggel beszívni, s külsőleg is lágyító pépeket alkalmazni. Néha a kelevény ezekre magától is fölfakad, de ha ez nem történék, föl kell azt orvos által nyittatni, s azután a lágyító szereket mind addig folytatni, míg a daganat tökéletesen eloszlik. Ha a toroklobnak komolyabb következései lennének, vagy a vele járó láz ideges jellemet öltene, az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Betegség megszűntével kerüljön az ember minden indokot, s torkának ezen betegségre való hajlamát igyekezzék kiirtani, mit azzal érhet el, hogy ha torkát hosszabb ideig minden reggel zsályafőzettel vagy pálinkás vízzel gargarizálja.

Roncsoló toroklob.

A roncsoló toroklob vagy diphtheritis, mely hazánkban jelen század 2-ik felében kezdett meghonosodni, igen veszélyes s gyakran igen pusztító betegség. E ragály, mely a takhártya, — néha az általános takaró szövetében képződött rostos kiizzadmány által tűnik ki, leginkább járványosan, de néha szórványosan, s a nélkül, hogy ragály következése lenne, jő elő; még pedig általában a hidegebb hónapokban, októbertől ápril végéig, míg kifejlődésének a nyár nem kedvez. Leggyakoribb márczius és április havában, legritkább július- és augusztusban. Leginkább ki

vannak ennek tevé az 1—10 éves mind két nembeli gyermekek, de megkaphatják idősebbek is. Általános ragályos természete még nem bizonyult be, mert voltak orvosok, kik a betegség magokba való beoltását megkísértették a nélkül, hogy elragadt volna, de ez alkalmasint a hajlamtól függ.

Miután e betegség igen veszélyes s gyógyításával az orvosok maig sincsenek tisztában, kötelessége legyen mindenkinek, hogy mihelyt annak kórjeleit, melyek a gyermekek torokgyikjához nagyon hasonlítanak, észre veszi, azonnal orvoshoz, még pedig a legmegbízhatóbbhoz folyamodjék.

Gyomorlob.

Ezen betegség, mely a gyomornak gyuladásában áll, s helyére, kiterjedésére, fokára és vögyületére nevezve különféle kórjelekkel jár, néha mint csuzos vagy hurutos állapot tűnik fel, s hasonló lázakkal van párosulva; de ha a gyuladás nagy, a vele kapcsolatban levő láznak heves és lobos jelleme van. Láz mellett helybeli tünetek is mutatkoznak, u. m. folytonos és erős égető vagy szűrő fájdalom a gyomortájekon, mely léleketztételre és külső nyomásra, sőt mindenre mi a gyomorba jut, növekszik; a gyomortájéka dagadt, feszült, forró és fájdalmas, s a beteg abban lüktetést érez; a mit elnyel azt mind, meg a tiszta vizet is kihányja; csuklik; nyugtalan; ütere kicsiny és vékony; végtagjai hidegek; görcsöket kap; nagy gyöngeséget érez, s gyakran elájul; léleketzte s nyelése nehéz; nyelve száraz; széke rekedt; nem vizelhet; s néha felre is beszél. De nem minden gyomorlob jár ily heves kórjelekkel, s némelyik, különösen az, melynek udült lefolyása van, gyomor-, hurut- vagy csüzlázzal kezdődik, melyeknek megszünése után emésztésbeli gyengeség, tompa, de nyomásra, erős ételekre, italokra, vagy

erősítő gyógyszerekre növekedő gyomorfájdalom maradnak fenn.

Néha e betegséggel szomszéd szervek gyuladása van párosulva.

A gyomorlobra némely embernek különösebb hajlama van, mely mellett indokai a gyomornak bármi nemű kül és bel sértései, szoritása, megütése; a gyomorba jutott forró, hideg vagy csipős eledelék s italok, gyógyszerek, mérgek; a gyomorban képlődött csipős epe, belférges; szokványos kiürítések elnyomása; más betegségek áttétele; szomszédrészek gyuladása; lehetnek. Néha más betegségek, u. m. himlő, hagymáz stb. kórtünetét képezi.

A gyomorlob egyike a legveszedelmesebb betegségeknek. Ha a gyuladás nagy, a beteg görcsök közt 24 óra alatt is kimulhat; de néha csak 2—5 nap múlva történik halál a gyuladásnak fenébe való átmenetele által, a midőn a beteg, ki azelőtt gyomrában roppant kinokat es égést érzett, szüntelen hányt, kiolthatatlan szomjuságtól gyötörtetett, minden fájdalmát egyszerre elveszti, s magát jól érzi; de ereje fokonkint és hirtelen fogy, végtagjai elhűlnek, arcza beesik, görcsöket kap, s kimulik. Mindemellett sem minden gyomorlob végződik halállal, hanem helyes gyógymódra 5—14 nap alatt válságos kiürítések következtében eloszlik. Halálon kívüli bal kimeneteleibez, idült állapotba, keményedésbe, genyedésbe, kifekélyesedésbe való átmenetelei tartoznak, s néha veszélyes aggyuladást is okozhat.

A gyomorlob gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, és így ha a betegséget a gyomorba jutott csipős szerek vagy mérgek okozzák, azokat onnan mielőbb ki kell üríteni, miről majd alább a mérgezések rovatában bővebb említés leend. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a gyuladást kell mielőbb megszüntetni, mit vérkiürítések s a legszorosabb

lobellenes életrend által lehet eszközölni. Ez okból, ha a gyulladás nagy, a betegen néha több ízben is eret kell vágni, míg a gyulladás csekélyebb fokánál elég a gyomortájékára pióczákat alkalmazni. A vérbocsátást ezen betegségben semmi sem pótolhatja ki, s azt, ha a betegen ideges jelenségek mutatkoznak is elmulasztani nem szabad; mert azon tünetenyek illő vérbocsátásra mind eloszlanak, sőt a kicsi akadozó üter is rendbe jő. A hasbeli szervek gyulladásánál általában azt kell megjegyezni, hogy minél nagyobb a gyulladás, annál kisebb az üter, s az érzékenység is oly csalékony, hogy fájdalmat néha csak is nagy nyomásra lehet érezni. Vérbocsátás mellett belsőleg egyedül lágyító főzeteket, mandolatejet vagy olajos főzetet lehet adni a 66. sz. alatti vény szerint. Ha ezen eljárásra a beteges jelenségek engedni nem akarnak, s vérbocsátásra több ok nincs, a hasra lágyító főzetekből borogatásokat, lágyító pépeket s hasonló tapasztokat kell tenni, magokra vagy bódítókkal a 49. 50. 62. 38. 39. sz. alatti vények szerint. Hasonló jó szolgálatot tesznek ilyen esetben a bőrizgató szerek is, de legjobbat a langyos fürdők. Székrekedés esetében a 65. sz. alatti ricinusolajat, ugy más szelid olajokat és olajos csöréket lehet adni, miután a hashajtó sók ezen betegségben ártanak. Érzékenység csillapítására a lágyító főzetekhez bódítókat lehet vegyíteni az 51. szám alatti vény szerint; de miután ezen betegség nagy életveszélylyel jár, mielőbb orvoshoz kell folyamodni, ki majd a betegség bal kimeneteleinél is célszerű tanácsot adand. Fennebbi szerek mellett feküdjék a beteg csendesesen, s legfőlebb gyöngykásából készült nyákos levest egyék.

Gyógyulás után igyekezni kell, hogy a betegség életrendi hibák következtében többé vissza ne térjen, s ezért sokáig gyenge lobellenes életrendet kell követni, csak lassankint térvén vissza az előbbi életmódhoz.

Béllob.

A béllob, mely lobos bélgörcsnek is nevezetik s a belek gyuladásában áll, a szerint a mint a gyuladás csak az egyes beleket vagy az egész bélbuzamot bántja s különböző jellemű lázakkal vagy más gyuladásokkal van párosulva, különféle kórjelekkel jár. Néha mint a belek hurutos vagy csuzos állapota tűnik fel, s ilyenkor hurutos vagy csuzos tünetenyek mutatkoznak; de ha a gyuladás nagy, azt mindig erős lobos láz kíséri. Ennek daczára is az ütér kicsi, kemény, összehuzódott, rendetlen; a beteg nyugtalan, erőtlen, feje fáj; nyelve száraz, szomja nagy: álma nincs, fére beszél, görcsöket kap; s a betegséget könnyen idegláznak lehetne tartani, ha a belekben levő kórtünetek ezt meg nem czáfolnák. A betegség egyik főjelét a belek nagy fájdalma kepezi, mely neha szuró, szorító, vagy égető, nem csak nyomásra, hanem általában minden mozdulatra, és így nevetésre, csuklásra, köhögésre, hányásra, sőt lélekzetvételre is növekszik, s a beteget éjjel-nappal annyira kinozza, hogy néha takarót sem tűrhetség csak összegörzsedt testtel pihenhet. Betegség folyama alatt a beteg többnyire székrekedésben szenved, s ha van is széke, az genyedtséges vagy véres; de néha epes hasmenés lepi meg, beleiben szelek fejlődnek ki, s ha a gyuladás nagy, hány, sőt hányszékelést is kap.

Néha a gyomorlobbal vagy más gyuladásokkal van e betegség párosulva, s ilyenkor azok kórtünetei is hozzá járulnak; de serves is lehet mellette kifejlődve, s erre különös figyelemmel kell lenni. A béllobbal járó láz néha hurutos, neha csuzos, de legtöbbsnyire lobbos jellemű, azonban ritkán ideges is lehet.

Ezen betegségre leginkább érzékeny és iugerlékeny belü embereknek van kitünő hajlamuk, mely némely bäu-

talmak következtében, milyenek az aranyér, gilisztakór, sérvés és kőbetegség, még növekedni szokott. Indokai bel- és külsértések, lenyelt ártalmas anyagok és így erős gyógyszerek, erőszakos hashajtók, mérgek, bélnedvek elfajulása, hülés, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürítések fennakadása, némely betegségeknek, mint csúznak, köszvénynek, bőrkütegeknek áttétele lehetnek.

A béllob egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, mely a beteget hányás, hasmenés és görcsök közt néha egy-két nap alatt kivégzi; sőt több nap múlva is fenébe mehet át, mit abból lehet megismerni, hogy a fájdalmak ilyenkor egyszerre megszűnnek, a beteg teste elhül, ütere vekonynyvá, akadozóvá válik, görcsöket kap, haugját alig erthetni, hasa fölpuffad, arca halálszint vált, mig végre ennek következtében kiműlik. Halálon kívül mint minden gyuladásnak úgy ennek is más többé vagy kevésbé veszélyes kimenetelei lehetnek, de azért nem minden béllobnak van ily szomorú vége, mert néha 5—14 nap alatt eloszlik, mi válságos kiürítések közt szokott megtörténni.

Ezen betegség gyógyításánál, először is az okokat kell eltávolítani. Ezért ha az okot becsukódott szerv képezi, vagy a gyuladás sérvvel van párosulva, azt mig a gyuladás fenébe át nem megy, ahoz értő orvossal helyre kell tétetni, vagy a becsukódást műtétel által föloldatni. Ha a béllobot elnyelt csipős szerek okozták, azokat hánytatók vagy hashajtók által ki kell üríteni, vagy lágyító nyákos szerek által, milyenek a gyenge meleg tej s a 66. sz. alatti olajos főzet, ártalmatlanná tenni, megjegyvezvén, hogy elnyelt körisbogarak ellen olajas szerek nem valók. Szomszéd részek gyuladása vagy más betegségek áttétele következtében kifejlődött béllobnál szintén az okozó betegségek eltávolításán kell a gyógyítást kezdeni, s okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a gyuladást kell mielőbb legyőzni, mit a gyuladás nagyobb

fokánál egyedül vérbocsátás eszközölhet. Ezért a beteg, a szerint a mint a gyuladás foka kívánja, eret kell vágatni, vagy hasára 6—30 pióczát alkalmazni, s ezeket a szükséghez képest ismételni is a nélkül, hogy a beteg látszólagos gyengesége ettől visszaretentsen, miután ezen betegségben az akadozó kis ütér vérbocsátás után szabadabbá s teljesebbé szokott válni. Ugyanekkor szoros életrend mellett belsőleg olajos nyákos szereket kell a betegnek adni a 66. sz. alatti vény szerint, más gyógyszerek, még a lobellenes sók is ezen betegségben ártalmasok lévén. Ha ezen szerekre a gyuladás nem csöndesedik, s miként a becsukódott zérvek és külerőszak által okozott béllobnál történni szokott makacs székrekedés van jelen, s bélbányás akar kifejlődni, jeges borogatásokat kell a beteg hasára rakni, s vele mértékletesen hideg vizet itatni. Ha vérbocsátásra már több ok nincs, de azért a belekben lévő fájdalom még tovább is tart, s e mellett székrekedés van jelen, belsőleg mandola- vagy ricinusolajat, külsőleg olajos csőreket kell adni, melyeknek hatását a hasra alkalmazott lágyító borogatások s a langyos félfürdők sikeresen előmozdítják. A betegség hevesebb fokánál s komolyabb színezeténél, valamint nem kedvező kimenetele esetében, az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Gyógyítás után a betegség visszatérését, hosszas életrend s a betegséget előidéző ártalmas befolyások kikerülése által lehet megakadályozni; egvébiránt a csökkent erők, a felüdülés időszakában folytatott mértékletes életmód mellett, maguktól is helyre jönnek.

Májlob.

A májlob, mely nemcsak a májnak, hanem néha az azt környező részeknek is, és így az epehólyagnak, vagy a májat borító hártványoknak gyuladásában áll, lázzal kezdő-

dik, mely néha csuzos vagy epés, gyakran lobos természetű, de olykor ideges, sőt rothasztó jellemet is ölt magára. Lázon kívül helybeli jelenségeket is lehet tapasztalni, melyek a máj beteges állapotára mutatnak. Így a máj tájéka igen fájdalmas; a fájdalom a betegség fokozata szerint hol élesebb, hol tompább, s nyomásra vagy hevesebb mozgásra, sőt lélekzétvételre, köhögésre, csuklásra és prüszsentésre is növekedik; a beteg csupán hanyatt vagy jobb oldalára feketik; epe elválasztása növekedik, s ha az ki nem ürülhet, testén sárgaság jelei mutatkoznak; széke többnyire rekedt, de néha epés hasmenés lép meg; néha ökröndözik, hány, s gyomrában vagy beleiben görcsöket kap; olykor nehezen vizelhet, köhög, csuklik, feje fáj, sőt félre is beszél.

Ezen betegsége, mely leginkább a forró éghajlat alatt uralkodik, de nálunk sem épen ritka, némely embernek, kivált a cholericusnak, kitűnő hajlama van. A betegség indokai a májnak külerőszakok által előidézett sérelve, máj- vagy epe-kövek, belférges, gyomorba jutott különféle erős és izgató szerek, szomszéd vagy távolabb fekvő zaigerek gyuladása vagy sérelve, szokványos kiürítések, bőritegek, vagy más betegségek hirteleni eltűnése s áttétele, tulságos meleg, vagy a test meghűtése lehetnek.

A májlob lefolyása különböző, miután néha hirtelen eloszlik, néha megszűnik s újból visszatér, néha pedig üdültté válik. Általán véve nem veszedelmes betegség, s ha helyesen gyógyítják, fokkonkinti javulás, válságos kiürítések vagy válságos kütegek közt 5—14 nap alatt eloszlik, sőt néha magától is megszűnik; de ha elhanyagolják, bal kimenetelei is lehetnek. Így idült emésztési hibák, idült sárgaság, a májnak megkeményedése, elfajzása, a gyuladásnak genyedésbe való átmenetele, vízkór, sorvasztó láz lehetnek következései; sőt arra is van eset, hogy a

heves májlob fenébe megy át, mit a fene általános kórjeleiről lehet megismerni.

Ezen betegség gyógyításánál okok eltávolítása mellett a gyuladás mielőbbi megszüntetésén kell igyekezni. Ez okból, ha a gyuladás nagy, általános vagy helybeli vérbocsátásokat kell tenni, de ezek mellett czélszerű életrend s belső gyógyszerek is levén szükségesek, legjobb ha a beteg a 30. sz. alatti lobellenes szerrel él, közben mandolatejet iszik s ha széke rekedt az 5. 20. 23. sz. alatti hashajtókat használja. A gyuladás csekélyebb fokánál, sőt idült májlobnál is, helybeli vérbocsátásokkal kell a gyógyítást kezdeni, s ezek mellett belsőleg lobellenes oszlató szereket adni a 17. 68. sz. alatti vények szerint, de később a 49. 50. 67. 62. sz. alatti lágyító pépek, borogatások, kenőcsök és tapaszok, valamint a bőrizgató szerek s langyos fürdők is hasonló jó hatást gyakorolnak. Gyuladás legyőzése vagy mérséklése után a májbeteges ingerlékenységét savanyok által lehetővé lecsendesíteni, limonádét, borköves vizet s égvényes savanyu vizeket kell a beteggel itatni, sőt gyógyszerül is ásvány-savanyokat kell adni a 69. sz. alatti vény szerint, melynél a 70. sz. alatti vegyület még kitünőbb szolgálatot teendi. A máj beteges érzékenysége ellen bódítók tesznek jót belsőleg mint külsőleg a 71. 38. 39. 72. sz. alatti vények szerint. Makacsabb esetekben, vagy a betegség hal kimenetelénél, orvoshoz kell folyamodni.

Egészség helyreállása után a betegségbe való újabb visszaesést, hosszas életrend s minden ártalmas befolyástól való óvakodás által lehet kikerülni.

Léplob.

Ezen betegségnél, mely a lépnek vagy takaróinak gyuladásában áll, s inkább idült mint heves természetü,

a beteg baloldalában, lépe tájékán, hol tompa, hol éles fájdalmat érez, mely néha egy pontra szorítkozik, de néha a szomszéd részekre is kiterjed, nyomásra vagy hevesebb mozgásra, sőt köhögésre, csuklásra, prüszszentésre, erőlködésre s hányásra is növekedik, miatta a beteg többnyire beteges része felé kénytelen hajolni, s vagy egyik oldalára sem, vagy csupán a balra feketik. Tapintatásakor a fájdalmas rész daganatát s a gyuladás melegségét is érezni lehet, mely kórjelek mellett a gyuladás különböző helyeni kiterjedése szerint, köhögés, hányás, gyomor- és hasfájás, néha nyugtalanság, főfájás, szívdobogás és görcsök bántják a beteget.

A lépgyuladással járó láz néha félbenhagyó, néha folytonos, még pedig többnyire lobos, csorvás vagy csúszos természetű, míg ritkább esetben ideges vagy rothasztó jellemet is ölthet magára.

Ezen betegségre leginkább hasbeli zsigerek dugulásában, aranyérben s gyakori negyednapos váltólázban szenvedő férfiaknak van kitűnő hajlamuk, mely nedves levegőre még inkább kiszokott fejlődni.

Indokai a lépnek kívülről okozott sérülmei, a szomszéd részek gyuladása, heves mozgás, szokványos kiürítések hirteleni eltűnése, kedélymozgalmak, elhanyagolt vagy rosszul gyógyított változok, csipős, szeszszerekkel való gyakori élés vagy hűlés lehetnek.

A lépgyuladás nem veszélyes betegség, s helyes gyógymódra, sőt néha magától is 5—14 nap alatt válságos kiürítések közt eloszlik; de ha elhanyagolják, vagy éppen rosszul gyógyítják, keményedés, elfajzás, genyedés, fene, kedvező esetben emésztésbeli hibák, s az egészségre vagy életre más többé vagy kevésbé ártalmas bántalmak lehetnek következményei. A lépgyuladás legveszedelmesebb kimeneteleihez tartozik az ugynevezett *lépfolyás* is, mely

a testnek véres és genyedeses székletetelekkel párosult általános aszályában áll.

Ezen betegség gyógyításánál okok elhárítása mellett a gyuladás szétozlatásán kell igyekezni, mit a körülményekhez es gyuladás fokához képest érvágás vagy piócák által lehet elérni. Belsőleg szoros életrend mellett lágyító főzetek kívántatnak, vegyítve fölolvasztó vagy hashajtó sókkal a 17. sz. alatti vény szerint. Ha a gyuladás csillapodik vagy idültté válik, vérbocsátás többé nem szükséges, de az erekben létező beteges ingerlékenység lecsöndesítésére, különösen ha vérhányás állana be, gyenge savanykás szereket kell adni, milyenek a limonádé, borkő vízben fölolvasztva, s ha ezek nem használnak, Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint. Beteges érzékenység esetében külsőleg mint belsőleg gyenge bódítókat kell alkalmazni, az 51. 38. 39. sz. alatti vények szerint, de a bőrizgató szerek s a langyos fürdők is jót tesznek. Ha a betegséget gyengeség tartja fenn, a lépet gyakran szappanolvadékkal kell kengetni, s belsőleg vasas savanyu vizekkel élni.

Idült lépgyuladásnál legtanácsosabb a bajt értelmes orvossal közölni.

Veselob.

A veselob, mely a veséknek vagy azok takaróinak gyuladásában áll, s a gyuladás helyére és kiterjedésére nézve különböző kórjelekkel jár, inkább idült, mint heves természetű szokott lenni. Az idült veselob néha semmi lázzal sincs párosulva, de a heves mindig lázzal, még pedig többnyire hurutos, csúzos, vagy gyomorlázal, néha erős lobos lázzal, ritkán ideges vagy rothasztó lázzal jár. Láz mellett a beteg, veséi tájékán, élesebb vagy tompább fájdalmat érez, s a beteges helyen nagyobb melegség, sőt

daganat is mutatkozik. A fájdalom nyomásra vagy hevesebb mozgásra, prüszentésre, köhögésre, csuklásra, hányásra, erőlködésre növekedik, a beteg fájdalmas oldalára nem fekszik, s a fájdalom néha a szomszéd részekre is kiterjed. A vesék működése szintén változást szenved; a beteg néha nehezen és fájdalmasan vizelhet, vizelete, ha a gyuladás nagy, kevesebb, vörös, gyakran vérrel, később genynyel vegyült; ritkább esetben az is megtörténik, hogy a vesék idült gyuladása által a vizelet bővebb mértékben választatik el, s különös minőséget nyer. Ezen körjelek mellett néha hasfájás, hányás, csuklás, köhögés, székrekedés mutatkoznak.

A vesegyuladásra némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása, a vesék és szomszéd részek más betegségei, aranyer, legkivált pedig vesekövek következtében még növekedik. Indokai a vesét érő külerőszakok, a test megerőltetése, vesekövek, kedélymozgalmak, szeszes italokkal való visszaélés, csipős vizelet-hajtó szerek, milyenek a körisbogár, némely balsamok, terpentin, szokványos kiürítések elnyomása, bőrkütegek s más betegségek mint csúz, köszvény hirteleni eltünése, hideg ital s levegő általi meghűtés lehetnek.

Ezen betegség kedvező körülmények közt 5—14 nap alatt magától is elmúlik, s ilyenkor izzadás, orrból, végbélből, méhüvelyből való vérzés, vagy genyedéses vizelet által válságos kiürítések történnek; de ha elhanyagolják vagy rosszul gyógyítják, idültté válhatik, vagy szomorú kimenetelei lehetnek, milyenek a veséknek genyedésbe, vízkórba, keményedésbe, fenébe, rákos vagy más nemű elfajzásokba való átmenetele, melyek néha az életet is veszélyeztethetik.

A veselob gyógyításánál először is az indokokat kell figyelembe venni. Külerőszak esetében, a gyuladás tovább terjedését néha külsőleg alkalmazott hideg borogatások

által lehet megakadályozni; de a hol a baj vesekövektől, aranyértől, fennakadt havitisztulástól, a köszvény külrészekről eltűnésétől származik, a hideg borogatások ártanak; azért ily esetekben légvitó langyos borogatásokat vagy pépeket a 49. 50. sz. alatti vények szerint, langyos fürdőket, belsőleg légvitó főzeteket, mandolajtejet vagy a 66. sz. alatti olajos főzetet kell használni, mely utolsók olyankor is jót tesznek, midőn a veselobot csipős vizelet-hajtó szerek, névszerint körisbogarak okozták. Okok eltávolítása mellett a gyuladás fokára is különös tekintettel kell lenni, melyet érvágás vagy a vesetájra alkalmazott piócák által lehet eltávolítani. Ugyanekkor belsőleg salétromot árpafőzetben a 30. sz. alatti vény szerint vagy székrekedés esetében hashajtó sókat, szelid olajakat, vagy ricinus olajat a 65. sz. alatti vény szerint s olajos csőrüket adván. Ha gyuladás csendesültével a fájdalom még tart, s a vizelet kiürítését görcsök akadályozzák, légvitó és bőditő szereket kell használni belsőleg mint külsőleg az 51. 38. sz. alatti vények szerint, de ily esetben néha a bőrizgató szerek is jót tesznek. Makacsabb esetekben, vagy ha a betegségnek komoly következései lennének, orvoshoz kell folyamodni.

Húgyhólyaglob.

A húgyhólyaglob, mely a húgyhólyag gyuladásában áll, néha ezen hólyag belső-, máskor rostos hártványát támadja meg, s e szerint majd hurutos, majd csúzos jellemű; de néha a húgyhólyag minden hártvája gyuladva van, s a gyuladás jelleme kitünőleg lobos. Terjedelme e gyuladásnak szintén különböző, mert néha a húgyhólyagnak csak egyes részeit bántja, míg máskor az egészre, sőt a mellékszervekre is kiterjed. Betegség kezdetén a gyuladásnak helyét is meg lehet határozni, s a szerint a mint

a húgyhólyagnak nyaka, feneke, első-, hátulsó-, jobb- vagy bal oldala van meggyuladva, a fájdalmat is a szeméremcsont alatt, fölött, jobbra, balra, vagy mélyen a medence üregben lehet érezni. Néha kültapintatra, vagy ha az ember ujjával a végbélbe vagy méhhüvelybe nyúl, a húgyhólyagnak daganata is érezhető. Fenebbi kórjelek mellett férfiaknál aranyeres, nőknél méhkóros jelenségek, székrekedés, aranyeres csomók, méhlob tünetényei, különösen pedig a vizeletnek vissza nem tarthatása mutatkoznak. Ha a gyuladás a húgyvezető csövekre is kiterjed, olyankor ezek megvastagodnak s a vizeletet a húgycsöbe át nem eresztik. Gyuladás növekedtével a fájdalom nagyobbodnak, terjednek, s hevesebb mozgásra vagy a test rázkódtatására nagyobb erővel ujulnak meg. Később a beteg gyakran készttetik vizelésre, de ez erőlködéssel, fájdalommal történik, s vizelete tüzes, vérrel vagy genyedséggel vegyült, míg néha minden késztetés mellett sem vizelhet. A gyuladás állandó jelei mellé gyakran gyomor- és bélfájás, émelygés, hányás, köhögés, csuklás, főfájás, almatlanság, félrebeszélés és görcsök szövetkeznek, a betegséggel járó láz pedig hurutos, csuzos vagy lobos, ritkán ideges vagy rothasztó jellemű.

Ezen kegyetlen betegségre némely embernek kitűnő hajlama van, mely a húgyhólyag korábbi betegségei, húgykövek s aranyér következtében csak később fejlődik ki. Indokai külerőszakok, nőknél nehéz szülés, húgykövek, ritkán húgyhólyag-giliszta, heves mozgás, a húgyhólyagot izgató csipős szerek, milyenek a forrásnak indult új bor, meg nem forrott sör, terpentín, kőrishogár, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürítések fennakadása, némely betegségek — különösen kútegek hirteleni eltünése lehetnek; de leggyakrabban hűlés idézi elő.

A húgyhólyaglob ha nem nagy fokú, helyes gyógy-módra, sőt néha magától is 5—14 nap alatt eloszlik, s

ilyenkor izza lás, hasmenes, vérfolyás, kütegek, kelések, de leginkább kiürítések történnek; de ha a gyuladás heves, elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyittatik, szomorú kimenetelei lehetnek, melyek a beteget sokáig kínozzák s ha elmúlnak is, gyakran visszatérnek. A húgyhólyaglob legrosszabb kimeneteleihez annak genyedésbe, keményedésbe, rákos és másnemű elfajzásba, végre fenébe való átmenetele tartoznak. Néha ezen gyuladás következtében húgykövek is képződnek, sőt ritka esetekben az is megtörténik, hogy a vizelet ki nem üríthetvén, a húgyhólyag megreped. Mindezen kimenetelek kisebb-nagyobb veszéllyel járnak s néha a betegnek életébe is kerülhetnek.

Ezen betegség gyógyításánál az okok elhárítása után vagy ezzel egyszerre a gyuladás legyőzésén kell igyekezni. Ha a gyuladással járó láz hurutos vagy csúzos jellemű, elég ha a beteg mérsékelt melegben egyszerű életrendet követ, s magát minden kártékony befolyástól elvonja. A gyuladás nagyobb fokánál általános vagy helybeli vérbocsátások, melyeket néha ismételni is kell, és szigorú életrend szükségesek, melyek mellett a beteg lágyító főzeteket vagy mandolatejet kell hogy igyék, s a 66. sz. alatti olajos főzettel éljen, minden a gyuladások e nemében ártalmas sós orvosságot kerülvén. Ha a vérbocsátásra több ok nincs, a még fenmaradt csekély gyuladást, vagy a beteges részek túlságos ingerlékenységét, külsőleg és belsőleg alkalmazott lágyító s bódító szerekkel lehet megszüntetni a 38. 51. sz. alatti vények szerint, mely esetben a langyos fürdők is igen jót tesznek. Miután ezen gyuladás eloszlatására a szabad szék mulhatatlanul szükséges, ennek eszközlésére belsőleg szelid olajokat, ricinus-o lajat vagy olajos fejeteket a 65. 66. sz. alatti vények szerint, néha mannát vagy szilvaliktáriumot, külsőleg olajos csőréket kell adni. Makacsabb esetekben, úgy a betegség kevésbbé kedvező kimeneteleinél, azonnal orvos után kell látni.

Betegség eloszlása után az indokokat, milyenek a hülés, szeszes italok, erős sós és fűszeres ételek, heves mozgás s a nemzörések bárminemű izgatása, sokáig kerülni kell. •

Méhlob.

A méhlob, mely a méhnek gyuladásában áll, terjedelmére, fokára és körvegyületére nézve különféle jelenségekkel jár, miután néha egyedül a méh hárttyáira, néha annak állományára szorítkozik, s vagy az egész méhre kiterjed, vagy csak egyes részeit bántja. A méh kültakaróinak gyuladása csak felületes szokott lenni és orbánczos természetű, míg takhárttyájának gyuladása burutus vagy csuzos jellemet, állományáé pedig nyilvános lobos jellemet visel. Ezen betegség mindig lázzal kezdődik, mely néha gyomor-hurut vagy csüzláz alakjában tűnik fel; de néha kitünőleg lobos természetű s megjelenésekor a beteget a hideg keményen kileli, melyre kellemetlen száraz forróság következik nagy szomjussággal, főfájással, néha félrebeszéléssel s gyors, kemény, teljes ütérveréssel; csupán érzékenyebb egyének utere válik a betegség növekedtével kicsivé, rendetlenné. Gyengítő okok közbejöttével ezen lázak bármelyike is ideges vagy rothasztó jellemet ölthet magára. A méh beteges állapotát a méh táján levő fájdalomról lehet megismerni, mely eleinte csekélyebb, tompa, később erős, égető, metsző, szorító, szaggató s olykor a hasra, hátra és czombokra is kiterjed. Néha a fájdalom oly nagy, hogy a beteg semmi nyomást vagy szorítást nem tűr, sőt magán levő ruháit sem szenvedheti, s ha jár vagy ül, fájdalmai növekednek. Néha a méh tájéka dagadt és forró. Midőn a méhnek wellső része van meggyuladva, olyankor a beteg a farsontok fölött érez fájdalmat, vizelet-kiürítése fájdalmas és akadályozott. Midőn

a gyuladás a méh fenekeben van, olyankor a beteg a szeméremcsontok fölött panaszol fájdalmat, s ha az ember azon tájékat a beteg térdeinek hasfelé való húzása után megtapogatja, a kemény, dagadt, fájdalmas méhet a has falain át mintegy érezheti is. Midőn a gyuladás a méh hátsó részében van, olyankor a fájdalom a kereszttájékat s farcsikot bántja, a beteg székrekedésben szenved s fájdalom miatt minden széketételtől irtózik. Midőn a gyuladás a petefészkek felé terjed, olyankor a beteg az ágyék-, derék- és czombtájakon érez fájdalmat. Gyakran a méh nyaka van meggyuladva, s ilyenkor a fájdalom mélyen fészkel a méhhüvelyben, mely maga is dagadtabb s érzékenyebb, a gát feszültebb, dagadt es fájdalmas, a beteget oly érzés fogja el, miutba méhhüvelyében valami fuggne, s vizsgálatkor, járáskor és közösüléskor fájdalma növekszik. Fájdalmán kívül a méh elválasztásai is megzavarodnak. Így ha a gyuladás havitisztulás, szülés vagy gyermekágyi tisztulás ideje alatt fejlődik ki vagy magasabb fokra hág, a fentebbi elválasztások fennakadnak; de ha a gyuladás nem nagy, folynak, sőt bővekké válnak, úgy hogy a méhvérzés a méhgyuladásnak körjelet kepezi. Hasonló változást szenved a méhet és méhhüvelyt belülről bevonótakhártya elválasztása is, úgy hogy a beteg a gyuladás nagyobb fokánál abban szárazságot érez, míg ellenkező esetben annak elválasztása növekedik, sőt el is fajúl, aynyira, hogy a méhnek gyuladását néha takar vagy fehér-folyás jelenti. Idült méhlobnál a beteg csak tompa fájdalmat érez, s fájdalma csakis akkor növekedik, ha túlságos mozgást tesz, lelki indulatok gyötrik, szeszés dolgokkal él és közösül. Fájdalman kívül ennél is mutatkozik folyás, még pedig majd véres mint a husmosadék, majd nyálkás, majd genyes, mely zöldessárga, csipős és bűdös. Helybeli körjelekhez mások is szövetkeznek, u. m. széketételtre való késztetés, hasfájás, undorgás, ökröndözés, bányás, a has

szorító fájdalma, mely a gyomorba és nyakba is fölhat s ott szorítást vagy feszítést okoz. Néha e betegség nehéz nyelést, kohögést, csuklást, nagy főfájást, göresöket, sőt örvöngést is okoz.

A méhgyulladásra különös hajlam kivántatik, mely fölserdülés után fejlődik ki, szűzeknél kisebb mint azoknál, kik nemző részeiket izgatják. Így asszonyoknál is nagyobb ezen hajlam, különösen havitisztulás és terhesség ideje alatt, legnagyobb pedig gyermekágy idején. A havitisztulás természetes megszűnésevel kezdődő vénülés időszakában a heves méhlobra való hajlam elenyeszik s idült méhlobra való hajlam fejlődik ki. Indokai külérőszakok, u. m. a hasnak kívülről való megütése, különösen terheseknél annak szorítása, a méh nyakának a méhhüvelyen át a méhhüvelybe dugott csapok, durva közösülés, ujjak által való izgatása, szülő nőknél nehéz szülés, a gyermek fejének fordítása vagy szülési műtőeszközök által való beéke-
lése, gyermekágyasoknál a méhlepény erőszakos elválasztása, a magzat vagy méhlepény egy részének a méhben való visszamaradása s megrothadása; szomszéd részek gyuladása; szokványos kiürítések fennakadása; bőrkütegnek, csúznak, köszvénynek külrészekről való eltünése; a méhbe fecskendezett csípős gyógyszerek, mérgek, meg-
hűtés lehetnek. Néha a méhlob bujakór jelet képezi. A fentebbi okok után kifejlett méhlob vagy heves, vagy idült, vagy egyszerű és szelid, vagy pedig vegyült és fontosabb jelentésű.

Ha a méhlob szelidebb természetű, indokai megszű-
nése után 5—14 nap alatt magától is eloszlik, s ilyenkor izzadás, vizelet vagy vérfolyás által válságos kiürítések történnek; de ha a gyulladás nagy, a betegség vegyült és senyves testben fejlődik ki, kimenetele kétséges. Néha a betegség kórjelei csillapodnak ugyan, de újból, még pedig többször is visszatérnek s így idült méhlob fejlődik ki, mely

a beteget hónapokig, sőt évekig is kínozza s különféle kimenelt nyér, keményedésbe, álképletekbe, genyedésbe, evesedésbe, vízkórba menvén át, melyek a beteg életszerzetének működésében különféle rendellenességet idéznek elő, néha gyógyíthatók, de néha gyógyíthatatlanokká válnak s halált is okozhatnak. A nagyobbfokú méhlob néha 3—14 nap alatt fenébe megy át, mely gyógyítható ugyan, de halált is okozhat. Ilyenkor a nagy fájdalmak hirtelen megszűnnek, a beteg arcza elhalványul, beesik, érzékei elhomályosodnak, ütere vekonynya, rendlenné válik, nyelve megszárad s azt fekete kéreg vonja be; sem szólni, sem nyelni nem tud, hasa fölfuvódik, mehhüvelyéből büdös ev folyik ki; aluszékonyság lepi meg vagy őrjong; göresöket kap, csuklik, végtagjai meghülnek s kiműlik.

Ezen betegség gyógyításánál először is az indokokat kell eltávolítani, vagy ha méhlob más betegség körjelét képezi, azon betegséget venni orvosolás alá. Ezek mellett a gyuladást sem szabad elhanyagolni, s azon kell igyekezni, hogy az mielőbb legyőzessék, mit egyedül lobellenes eletrendből, hasonló gyógyszerekből s vérbocsátásokból álló czélszerű gyógmód eszközölhet. Néha elég, ha az ember helybeli vérkiürítést tesz pióczák vagy köppölyök által, melyeket a gát-, méh- s kereszt-farcsik tájra szokás alkalmazni. Ugyanekkor a beteg belsőleg lágyító főzetekkel s mandolatejjel kell hogy éljen, de minden hashajtó só nélkül, az egy Calomelt kivéve, mely vérbocsátások után, ha a körjelek még tartanak s székrekedés van jelen, igen hasznos szer a 46. szám alatti vény szerint. Kik ezen szert nem tűrik, azoknak szelid olajokat, ricinus olajat, mannát, szilvaliktáriumot vagy olajos csőrét lehet adni. Ha a fájdalom ezen szerekre nem csendesedik, külsőleg lágyító borogatásokat, pépeket s kenőcsöket kell alkalmazni, a 49., 50., 67. sz. vények szerint, s a beteget langyos fürdőbe tenni. A méh nagy érzékenysé-

généel belsőleg mint külsőleg bőditő szerek tesznek jót az 51., 75., 38., 72. sz. alatti vények szerint. Ritkább esetekben elvezető szerekül bőrízgatókat, melyeknek a mustáros kovász és a 40. sz. alatti sebeztető ír, lehet használni; de hőlgyaghúzó tapaszt, melynek körisbogárpor tartalma a méhet izgatná, alkalmazni nem szabad. Hol gyengítő okok következtében a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált, izgató vagy erősítő szerek tesznek jót, de ily esetekben legjobb orvoshoz folyamodni.

Néha az idült s gyakran lappangó méhlob következtében rákos elfajulás történik, melynek kezdetét megismerni igen nehéz, de ha az ember a kórjeleket pontos figyelemmel kíséri, azt gyanítani mégis lehet. Ily rákos elfajulásnál a havitisztulás rendetlenné válik, úgy hogy az majd bővebb és hosszán tartó, majd kevesebb és fájdalmas. Tisztulás elmúltával fehérfolyás és vizelésbeli nehézség állnak be, melyek hónapok s évek teltével nagyobb meg nagyobb növekedést nyernek. A méh tájékán különböző fokú és nemű fájdalom jelenik meg, mely eleinte csendesedik, sőt néha egy darabig ki is marad, de később folytonossá válik, s a méh különböző részeit bántja, melynek következtében az életszervezet működésében különféle rendellenességek támadnak. A havitisztulás legtöbb esetben megszűnik s annak helyét genyes, eves, bűdös, sárgás-zöld folyás váltja fel, mely majd a méhből, majd annak hüvelyéből jő ki. Néha a hosszabb ideig kimaradt havitisztulás hirtelen visszatér, még pedig oly nagy mértékben, hogy arra a beteg ereje kimerül s élete veszélyben forog. A kiürült vér néha lig, néha hegedt, darabos, s vele néha hárttyák vagy a fölemésztett méh darabjai mennek el. A beteg ezen bántalmak mellett helyét nem leli; koscsizás, járás, sőt az állás és ülés is terhére vannak. Néha a dagadt méh a méhüvelybe lefügg. Betegség növekedtével a fentebbi kórjelek is növekednek; az életszerve-

zet különféle zavarokat szenved; görcsök, fájdalmak, gyuladások támadnak; vizeletbeli nehézség, székrekedés kinozzák a beteget, s székrekedés következtében szelek, hasfájás, bőfögés, ökröndözés, hányás, néha görcsök, köhögés, főfájás, álmatlanság félrebeszélés fejlődnek ki. Némely embert ezen betegség komorrá, szomorúvá tesz, de némelyek több évig is békével tűrik. A szerint, a mint ezen kórjelek gyorsabb vagy lassabb fejlődést nyernek, a test küleménye is seny vessé válik s elsoványodik; majd láz jelenik meg, mely eleinte váltó alakú, de később sorvasztó lázba megy át; néha vízkór fejlődik ki; végre a beteg mély álomba merül s kínjaitól megszabadulva, csendesen kimulik.

A tökéletesen kifejelett rák ugyan nehezen vagy épen nem gyógyítható, de néha más keményedések is idézhetnek elő kőkemes vagy rákos jelenségeket, kivált ha azokhoz idült gyuladás járul. Ezért az ily keményedések okait mindenkor ki kell fürkészní s mielőbb eltávolítaní, melyek ellen néha oszlató-, néha bujakór- vagy görvélyellenes gyógymód kívántatik. Ha a keményedésnek semmi különös okát sem lehet fölfedezni, ilyenkor a betegség jelleméből indul ki az ember, s ha az lobos, lobellenes életrendet, hasonló gyógyszereket, azután a fájdalmak csillapítására lágyító s bódító borogatásokat, belsőleg is bódító szereket használjon, miként a méhgyuladásnál is mondva volt; de mégis legjobbat tesz, ha a bajt mielőbb orvossal közli.

Hashártyalob.

A hashártyalob, mely a has üregét belülről bevonó szeles terjedelmű savós hártya gyuladásában áll, terjedelme, vegyülete s a vele járó láz különfelesége szerint különböző kórjelekkel jár. Kezdetekor mindjárt lázzal van

párosulva, mely néha csekélyebb s csorvás-hurutos vagy csúzos jellemű, de gyakran lobos; ritkán ideges, sőt rothasztó jellemet is visel, s azon sajátssággal bír, hogy alatta az utér mindig gyors, kemény, de kicsi, összehúzódott, a beteget nagy szomjúság gyötri, lélekzete nehéz s igen nyugtalan. Lázon kívül helybeli kórjelek is vannak, melyek közt a hasnak tompa vagy éles fájdalma a legjellemzőbb. E fájdalom eleinte a hasnak csak bizonyos részére szorítkozik, nyomásra, hevesebb mozgásra, köhögésre, erőlködésre, mely lélekzetre, hányásra növekedik, s belőle a gyuladás helyét is könnyen meg lehet határozni; de később a gyuladás az egész hasra kiterjed, s ilyenkor a beteg a legkisebb mozdulatra is nagy fájdalmat érez. Ha a hashártyalob a hasbeli zsigerek gyuladásával párosulva nincs, fájdalomon kívül más jelenségek nem mutatkoznak; de azok vegyülete esetében, vagy ha a gyuladás sokáig tart, a has zsigereinek működése is megzavarodik, s ilyenkor vizelet és székletutárbeli nehézségek, émelygés, hányás, köhögés, csuklás, nőknél görcsök fejlődnek ki.

Ezen betegségekre némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása, a has zsigereinek eletszerves hibái, de különösen sérvek által még növekedik. Indokai külerőszakok, sebesítések, szomszéd szervek gyuladása, becsukódott sérvek, bujakór, görvély, hagymáz, szokványos kiürítések fennakadása, bőrkütegek vagy más betegségek, u. m. csúsz, kősvény hirteleni eltűnése, de leggyakrabban hülés lehetnek.

A hashártyalob gyakran hirtelen lefolyik, de néha idültté is válhatik. Ha a gyuladás csekély, 5—14 nap alatt néha magától is eloszlik, s ilyenkor válságos kiürítések történnek, míg a hevesebb hashártyalobnak vízkór, gényedés, álképletek, sőt fene is lehetnek következményei, melyek néha nagy veszélyt, sőt halált is okozhatnak.

Ezen betegség gyógyításánál az okok eltávolítása

mellett a láz fokára és jellemére is tekintettel kell lenni. Ha a gyulladás nagy, azt a körülményekhez képest általános vérbocsátás vagy hasra alkalmazott pióczák által lehet legyőzni, melyek mellett a legszorosabb lobellenes életrend kívántatik. Gyógyszerül lágyító főzeteket, mandolatejet, székrekedés esetében szilvaliktáriumot kell a betegnek adni, s lágyító csőréket kell alkalmazni. Makacsabb székrekedéseknél igen jó szolgálatot tehetnek a 46. sz. a. porok. Ha a vérbocsátásra több ok nem lévén, a fájdalom még tart, a beteg hasára körülményekhez képest bőrizgató szereket, lágyító vagy lágyító-bóditó borogatásokat, pépeket, tapaszokat vagy kenőcsöket kell alkalmazni, a 49., 50., 62., 67., 38., 39., 72. sz. alatti vények szerint, s belsőleg is lobellenes szereket adni az 51., 75. szám alatti vények szerint. A fentebbi szerek sikerét egy langyos fürdő igen előmozdíthatja. Makacsabb esetekben, ideges jellemmel vagy különösebb körvegyületeknél az orvosi tanácsot nélkülözni nem szabad.

Gyermekágyi láz.

A gyermekágyas nő, gyermekágyának lefolyása alatt, sokféle lázba, u. m. váltó-, gyomor-, hurut-csuzlázba eshetnek, melyek különféle ártalmas befolyások következtében fejlődnek ki s a gyermekágy által különös jellemet váltanak. De ezeket gyermekágyi láznak nevezni nem lehet, mert annak különös jelleme van, egyedül gyermekágyasoknál fejlődik ki, a méhnek és hasbártyának gyuladásaival van párosulva, s ezen gyulladás következtében a hasüregben, de néha a mell- és koponya-üregben, sőt a külbőr alatt is tejhez hasonló gennyféle nedvesség választatik el, mit más lázagnál tapasztalni soha sem lehet. Ezen betegség a beteg egyénisége, a betegség foka s körvegyülete szerint különféle körjelekkel jár. Mindjárt szülés

után ritkán jelenik meg, hanem azután 2—14 nappal, vagy ritkább esetekben több hét múlva fejlődik ki. Néha a nő már terhessége utolsó heteiben vagy napjaiban érzi egészsége szenvedését, s ha a kórjelek növekednek, könnyen elvetelés vagy korai szülés lephetik meg. Erre a kórjelek megszűnnek ugyan, de egy pár nap múlva láz fejlődik ki, borzadozással, fázással, s ezek után következő folytonos száraz forrósággal, mely alatt az üter eleinte gyors, kemény, teljes, később rendetlen; a beteget nagy főfájás kínozza, étvágya nincs, gyomra émelyeg, ökröndözik, epét hány, szomjusága nagy, széke rekedt, ritkán epés hasmenésben szenved, vizelet kiürítése kevés és fájdalmas. Jóllehet ezen láz legtöbb esetben kitünőleg lobos, de néha hurutos, czuzos, ideges, sőt rothasztó jellemet is ölt magára. Lázon kívül a betegség főjelenségét a hasban levő fájdalom képezi, mely a szülés utófájdalmaitól abban különbözik, hogy ez a méh összehúzódása után a gyermekágy második vagy harmadik napján lázzal jelenik meg, folytonos, különböző fokú, s leginkább a köldök tájékán mutatkozik. Néha e fájdalom kis helyre szorítkozik, de néha az egész hasra, sőt a czombokra is kiterjed, s a beteget egy helyben maradni kényszeríti. Főntebbi kórjeleken kívül a tej és gyermekágyi tisztulás elválasztása is rendetlenségbe jő. Így néha az emlők mindjárt kezdetben megkeményednek s fáznak, de a betegség folyama alatt meglágyulnak; a tejelválasztás megcsökken, sőt a tej néha egészen is elapad; a tisztulás szintén kevesebbé válik vagy épen kimarad, s ha néha rendes minőségű is, de néha genyedséges vagy csipős, bődös, eves, mely a nemző részeket föleszi. De vannak még más kórjelek is, melyek a betegség folyama alatt fölmerülnek, s melyek némelyike igen is jellemző; így a beteg néha hasfájással bajlódik, ökröndözik, hány, görcsösen köhög, csuklik, nehezen nyel, nagy főfájása van, félrebeszél, nyugtalan, szomorú, teste

különböző részeiben görcsöket kap, szék- és vizelet-kiürítése nehéz és fájdalmas; néha hasa a szelektől mindjárt az első napokon fölfuvódik, abban néha nyilvános folyadék érezhető; bőre néha száraz, de néha nagy izzadás lepi meg, mely alatt köles-kütegek, petecsek jelennek meg, sőt néha alsó végtagjain is igen fájdalmas daganat képlődik.

Ezen betegségre különös hajlam kivántatik, melynek alapját a gyermekágy és terhesség képezik, miután a terhések általában minden gyuladásra hajlandóbbak, mi onnan származik, hogy bennök a vérbőség nagyobb, testök több zsiradékot választ el, ingerlékenyebbek, érzékenyebbek, minden elválasztásra hajlandóbbak, emlíük működése föl van magasztalva, s szülés után tisztulásuk elválasztása s kiürítése is nagyobb ingerlékenységgel s érzékenységgel van párosulva. Indokai, melyek néha már a terhesség alatt nyilvánítják ártalmas befolyásukat. különfélék lehetnek. Így minden, mi vérbőséget okoz, a has és méhrendszer ingerlékenységét s érzékenységét növeli, s a hasban vértolulást eszközöl, u. m. tápláló s izgató életmód terhesség alatt, sok étel és ital, kemény, szeleket okozó megromlásra hajlandó, fűszeres eledelek, szeszes italok; szükség nélkül alkalmazott hasbajtók és hánytatók, izgató- vagy hajtószeres, mérgek; a hasat és méhet érdeklő külerőszakok; szülés alatt alkalmazott műeszközök; a méhlepény erőszakos elválasztása vagy annak a méhben megrothadása; túlságos mozgás és nehéz munkák, melyek a terhesség utolsó hónapjaiban is folytattattak; terhesség alatti henye élet, kivált ha bő táplálkozással van párosulva: lelki indulatok, harag, szomorúság, ijedtség; más betegségek, különösen bőrkütegek hirteleni eltünése; szokványos kiürítéseknek, milyenek a tejelválasztás és gyermekágyi tisztulás fönnakadása; bőtejűeknél a szoptatás elhanyagolása; gyermekágy alatti meghülés; a gyermekágyas körüli tisztátalanság, levegő megromlása.

A gyermekági láz egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, de azért, különösen ha szelidebb természetű, 7—21 nap alatt néha magától is eloszlik, s ilyenkor izzadás, lágy szék, fennakadt gyermekági tisztulás és tejelválasztás visszatérése s bőrkütegek által válságos kiürítések történnek. Néha a láz megszűnik, de más beteges jelenségek, u. m. főfájás, külérzések elhomályosodása, buskomorság, örülés, tagok fájdalmai, idült hasmenés, mehvérzés, feherfolyás, dagadt hullámzó has, nehéz lélekzés, tüdővészbe átmenő köhögés, görcsök, szelütések maraduak fenn, melyek ha néha idővel elmulnak is, de néha gyógyíthatatlanok. Gyakran e betegség oly veszélyes, hogy a beteget 3—14 nap alatt kivégzi; azért gyászos kimenetelétől mindig tartani lehet, valahányszor e kórjelek hirtelen fejlődnek s növekednek, a beteg elgyengül, hasában nagy fájdalmak vannak, emlői összeesnek, a gyermekági tisztulás eláll, a beteg szomorú, fél, halálát megjósolja, néha csendes és aluszékony, de néha őrzöng, szüntelen beszél, mindent összetör, testét veri, sőt legkedvesebb hozzátartozóit sem türheti, míg végre belső gyuladt részei megfenesednek s szelütés következtében meghal.

A gyermekági lázt néha minden veszélyessége mellett is meg lehet gyógyítani, vagy kifejlődését megadályoztatni. Ezért már a terhesség ideje alatt azon kell igyekezni, hogy minden ártalmas befolyás, mely ezen betegséget előidézhetné, eltávolíttassék. A terhes eljen szeliden tápláló eledelokkal, kerülje az ételben és italban való rendtelenségeket, ingerlő vagy szeszes eledeleket és italokat, heves mozgást, a testét, különösen pedig hasát érhető külérőszakokat; ruhákkal s vállakkal hasát ne szorongassa; tegyen naponkint mérsékelt mozgást, lelke legyen nyugodt, s az indulatokat kerülje; gyógyszerekkel, különösen hánytatókkal és hashajtókkal szükségen kívül ne

éljen; keresse a tiszta s száraz levegő alatti lételt, a nedves romlott levegőtől óvakodjék, s testét a meghűtéstől oltalmazza; szülés alatt legyen illő segélylyel ellátva, nehogy durva bába vagy szülész nemzőrészeit vagy hasát megsértsék; gyermekágy alatt feküdjék mérsékelt meleg szobában, hol a levegőt naponkint óvatosan szellőztetni kell, s legyen teste mint lelke nyugalomban; kerülje a korán való mozgást, a sok és ártalmas eledelt és italt, meghűlést, lelki indulatokat, különösen a haragot és félelmet; a gyermek szoptatását el ne mulasztja; ügyeljen, hogy a gyermekágyi tisztulás fenn ne akadjon; éljen vékony és szelid elegelekkkel. Néha a fentebbi üdvös szabályok számba nem vétetvén, vagy a terhest és gyermekágyast kikerülhetetlen ártalmas befolyások érvén, a gyermekágyi láz kifejlődik. Ilyenkor először is az indokokat kell mielőbb eltávolítani. Ezért a beteget tiszta levegőben mérsékelt melegben kell elhelyezni, neki testi-lelki nyugalmat szerezni, s tőle mindent, mi külszékeket vagy lelket háboritná, eltávolítani; belé gyógyulásához való reményt önteni, s vigyázni, hogy gyermekágyi tisztulása és tejelválasztása fenn ne akadjanak, mit mérsékelt külmeleg által s lágyító főzeteknek, milyenek a fehér málvagyöke főzete s az ökörfarkkoró, bodza, hárs, szegfűvirág forrázata, italával lehet elérni. Mihelyt az ember azt tapasztalja, hogy az ily beteg tisztulása kevesedik s hasában fájdalom mutatkozik, azonnal lágyító vagy bódító pépeket kell hasára alkalmazni az 50. 38. sz. alatti vénék szerint, vigyázzván, hogy azok változtatása alkalmával meg ne hűljön. Hol e pépeket óvatosan használni nem lehet, hasonló kenőcsöket lehet a hasra kenni a 67. 72. szám alatti vénék szerint. Hogy a tejelválasztás fenn ne akadjon, a gyermeket ezen betegség kezdetével is szoptatni kell, vagy ha a gyermek meg talált halni, más gyermeket kell szoptatni, vagy a tejet az emlőkből kiszivatni, s

azokra száraz meleget vagy lágyító borogatásokat tenni. Ha a gyermekágyi lázt gyomortisztátalanság okozta, a terhesség utolsó időszakában vagy a gyermekágy kezdetén óvatosan hánytatót kell adni a 8. 9. 18. 19. szám alatti vények szerint, vagy ha a tisztátalanság a belekben lenne, s csőrék nem használnának, a 7. 20. 16. szám alatti has-hajtókat. Oly esetekben, hol a gyuladás nagyon kifejlődve még nincs, elég ha az ember a láz minősége szerint gyomor-, hurut- vagy csüzláz-ellenes gyógymódot alkalmaz; de ha a láz ezen gyógymódokra nem enged, a betegség hirtelen növekedik, s mindjárt eleinte heves gyuladás jelei mutatkoznak, azonnal szoros lobellenes gyógymódot kell kezdeni. E célból a betegen vért kell bocsátui, érvágás, vagy pióczák s köpölyök által, melyekből a szeméremrészek folébe vagy a gátra 12—10-ig lehet alkalmazni, gyógyszerül a legszorosabb lobellenes életrend mellett belsőleg lágyító főzeteket vagy mandolatejet adván, külsőleg pedig hasára lágyító borogatásokat, alul lágyító csőröket alkalmazván. Ha a gyuladás már meg van törve, de a fájdalom még tart, belsőleg mint külsőleg lobellenes bő-dítő szereket kell használni, az 51. 75. 76. 38. és 72. sz. alatti vények szerint. Ritkább esetekben, a midőn a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált s a beteget hirteleni gyengeség lepi meg, a lobellenes gyógymódot folytatni nem szabad, hanem ideges jellemnél óvatosan élesztő szereket, a 77. sz. alatti vény szerint, rothasztó jellemnél pedig savanyokat kell adni a 25. 78. szám alatti vények szerint. Ha a betegség a fentebbi szerekre sem javul, sőt szomorú kimeneteltől lehet tartani, azonnal, vagy még előbb is orvoshoz kell folyamodni.

Feludulás időszaka alatt a gyógyszerekkel való élést még sokáig folytatni kell, többnyire lobelleneseket, de a betegség jelleme szerint néha erősítőket is használván, s minden okot, mely a betegséget újból előidézhetné, gon-

dosan kerülvén. Ha a gyermekágyi láz után más betegségek találnának fennmaradni, azokat a maguk módjok szerint kell orvosolni.

KÜTEGEK.

Kütegek alatt a külbőrön különböző alakban mutatkozó betegségeket szokták érteni, melyek nem csak az ember külsejét rútitják néha el, hanem az életet is veszélybe ejthetik. Mindamellett, hogy ezeket leginkább színökből s alakjokból lehet megismerni, de azért más tüneteményekre is figyelni kell, melyeket a külbőrön vagy az egész életművezetben okoznak. A külbőrt illetőleg ez néha száraz, de néha különböző színű és szagú, rövidebb vagy hosszabb ideig tartó csekély vagy bő izzadás lepi meg; néha érzéketlen, de néha igen érzékeny, s benne kellemetlen bizsergés, viszketettség, égés vagy más érzés támadnak. E kórjeleken kívül néha semmi más életművezeti hibák nem mutatkoznak, de néha már a küteg kitörését oly beteges tünetemények előzik meg, melyek majd az emésztő-, majd a légző-, majd az edény- vagy idegrendszer rendellenességéből származnak; és így az étvágyhiány, hasfájás, hányás, székrekedés, hasmenés, mellszorulás, köhögés, különféle lázak, görcsök, fájdalmak, a beteg kedélyének megváltozása, mind megannyi kórjelei e betegségeknek. A kütegek néha egyszerűek, de néha különböző jellemű lázakkal, sőt betegségekkel is párosulhatnak.

A kütegekre némely embernek különös hajlama van, mely a betegség egyszeri kiállása után még növekedik, s leginkább gyenge bőrűekben, ideges egyéneknél, szőkékben, gyermekekben, nőkben, a fogzás, serdülés, tisztulás, terhesség és gyermekágyi időszaka alatt, valamint a havi-

tisztulás rendes megszünésekor mutatkozik, de néha örökölt is lehet. Indokai a levegőnek különféle minősége, mérséklete, a bőrre izgatólag ható különböző befolyások, ragályok, különféle eledelek, a vérnek s más nedveknek csipőssege, megromlása, a has zsigereinek dugulása. különféle életművek beteges állapota, szokványos kiürítések fennakadása lehetnek. Néha más betegségeknek, u. m. lobos láznak, gyuladásoknak, görvélynek, bujakórnak, versenyvnek képezi körjelet.

A kütegek lefolyása különböző. Néha csak egy napig tartanak, de néha hetekig, hónapokig s évekig kinozzák a beteget; sőt oly kütegek is vannak, melyek elmúlnak ugyan, de időszakonként újból visszatérnek. Nagy figyelemmel kell lenni a kütegekór vegyületére, miután ennek pontos ismerete a betegség mind jóslatára, mind gyógyítására nagy befolyással van. A kütegek gyógyulásba vagy más betegségekbe való átmenetele, vagy halállal végződése leginkább azok hevességétől, lefolyási idejétől, vegyületétől, az indokok minőségétől, a beteg egyéniségétől, s az uralkodó körjellemtől függ. Néha az életművezet valamely küteghez annyira hozzászokik, hogy egyénies egészségének fentartására nélküle szinte el sem lehet. Midőn egy küteg kitörésével a testet ostromló más betegség körjelei mulni kezdenek, az ily küteg válságosnak neveztetik; de vannak úgynevezett körtüneti kütegek is, melyek valamely más fontosabb betegség körjelét képezik s midőn kitörnek, az általános betegség körjeleit növelni szokták. Néha a küteg a beteg nagy könnyebbülésével magától is elmúlik, s ilyenkor válságos kiürítések történnek, melyek alatt a küteg néha minden nyom nélkül tűnik el, de néha a bőr megrepedezik s lehámlik. Rosszabb esetekben a küteg nem csak a külbőrnek lehet ártalmára, hanem az életművezetet is veszélybe ejtheti, kivált ha bármi ok következtében a külbőrrel hirtelen eltűnik s

nemesebb életszervekre telepedik. Nem csekélyebb a veszély akkor is, ha a küteg veszélyes lázakkal vagy más veszélyes betegségekkel van párosulva.

Kütegek gyógyításánál először is a felől kell meggyőződni, hogy azok nem válságosak vagy szokványosak-e, mely esetben azokat begyógyítani nem szabad, hanem legfőlebb okaikat, melyek azokat terhesebbé teszik, kell eltávolítani. Ha a kütegek begyógyítása semmi veszélylyel nem jár, akkor bátran be lehet azokat gyógyítani, de akkor is először az okokat kell eltávolítani, és így börtisztatlanságnál azt mosások vagy fürdők által meg kell tisztítani; gyomor vagy belek tisztatlanságánál a körülményekhez képest hánytatót, hashajtót vagy giliszta elleni szereket adni; ha pedig a küteget más betegség tartja fenn, a gyógy-módot ezek ellen intézni. Okok eltávolítása után a küteg gyógyításához kell fogni, még pedig, ha az lázzal van párosulva, a láz jellemének tekintetbe vételével, a szerint, a mint annak gyomor, hurutos, csúzos, lobos, ideges vagy rothasztó jelleme van. Legtöbb esetben a szelidebb lobellenes gyógymód elégséges s ilyenkor a betegnek illő életrend mellett belsőleg mandolatejet, vagy lágyító főzeteket szokás adni, melyekbe a szükséghez képest salétromot, gyenge hashajtó sókat, vagy szalamiasót lehet vegyíteni; de ha a gyuladás hevesebb, vérbocsátásra van szükség, pióczák, köppölyök vagy érvágás által. Ideges vagy rothasztó jellemnél izgató s erősítő szereket használnak, de ezekre nézve az orvosi tanácsot mellőzni nem kell. Lázatlan kütegeknél szintén a betegség különböző jellemét s kórvegyületét kell figyelembe venni.

Gyógyulás után a küteg visszatérését az által lehet megakadályoztatni, hogy ha az ember annak indokaitól óvakodik, bőrét tisztán tartja, s azt minden külbehatás ellen erősíti, mit leginkább hideg vízzel való mosogatások s az idő viszontagságaihoz való szoktatás által lehet elérni.

Orbáncz.

Az orbáncz, melyet gyengébb vagy hevesebb láz szokott megelőzni s mindig lobos természetű, leginkább az arczon, női emlőkön és alsó végtagokon szokott megjelenni, s apró, eleinte világos rózsaszínű, később vöröses-sárga, néha sötétebb színezetű foltokból áll. Ezen foltok, melyeken néha hólyagok mutatkoznak, többnyire terjedelmesek s a bőr fölibe vannak emelkedve, miért is a bőr feszes és fényes; vörösségek nyomásra eltűnik, de a nyomás megszűntével újból visszatér. Az orbáncz fészke a felbőr, de azért néha az alattabb fekvő részekre is kiterjed, s olykor egy helyről más helyre költözik. A kitörése előtt megjelenő láz, mely álmosággal lepi meg az embert, néha csekély s kitörése után elenyészik, de néha heves, a beteget nyomasztó álomba meríti, s a kütég kitörése után sem oszlik el. E láz mellett többnyire csorvás vagy epés jelenségek is mutatkoznak. Van úgynevezett *alorbáncz* is, mely sebek s más sértésekhez mint kórjel szokott csatlakozni, de ezt a fentebb leírt valódi orbánczsal összevetészeni nem kell.

Ezen legkevesebbé sem ragályos betegséget megkaphatja ugyan minden ember, de azért vaonak, kiknek erre nagyobb hajlamuk van. Így a nők, finomabb bőrűek, ingerlekeny, beteges májuak erre hajlandóbbak, s az ilyeneknél könnyen szokványos orbáncz fejlődik ki, mely a legcsekélyebb okra is előáll. Indokai epés bántalmak, harag, boszankodás, ijedés, hűlés, sebesítések s némely eledelek iránti ellenszenv lehetnek.

Ha az orbáncz kedvező körülmények közt folyik le, a vele párosult láz a kütég kitörése után csendesedni szokott, a bőr 3—4 napra világosabb színt kezd váltani, az égés, viszketegség, feszülés megszűnnek, a bőr kisebb-

nagyobb lemezekben lehámlik s így 7—14 nap alatt az egész betegségnek vége van; de néha a bőr megkeményedik s genyedésbe is átmehet, miből igen mély és sipolyos fekélyek, sőt fene is fejlődhetnek ki. Veszélyes lehet az orbáncz akkor is, ha nemesebb szervekre, például agyra veszi magát, vagy rothasztó lázzal párosul.

Ezen betegség gyógyításánál az okokra, betegség fokára s vegyületére kell tekintettel lenni. Ha az orbáncz kisebb fokú, elég a beteget mérsékelt melegben tartani, hogy önként izzadásba jöjjön s ügyelni, hogy magát meg ne hűtse; de az erőszakos izzadást előidéző nagy meleget, hevítő életrendet kerülni kell. Ha a betegség jelleme kiűritéseket igényelne, ezt szükséghez képest hánytató, gyenge hashajtók vagy csőrék által kell eszközölni a 8. 9. 18. 19. 20. és 23. sz. alatti vények szerint. A savanyú italok, milyenek a borkő vízben főlolvastva, s a savó, valamint a gyengén izzasztó theák és lábvizek szintén jót szoktak e betegségben tenni. Külsőleg elég, ha az orbánczos részre gyenge meleg lenruhát tesz az ember, vagy azt lenmag- vagy bodzavirág-liszttel behint. Minden más külszer, mely a bőrt izgathatná vagy az orbánczot visszaverhetné, ártalmas és így az ólmos szerek is; csupán az álorbáncznál lehet a 79. sz. alatti ólmos vizet borogatásul használni. Ha a betegség terhesebb és lobos lázzal van párosulva, a szükséghez képest vérbocsátásokat kell tenni, s belsőleg is lobellenes szereket adni; de legjobb a bajt ilyenkor orvossal közölni, valamint akkor is, ha a láz ideges vagy rothasztó jellemet vált. Hólyagos orbáncznál hasonló bánásmód mellett a hólyagokat föl kel nyitni, hogy a bennök levő csipős nedvesség kifolyjon; de ha ezek genyedésbe mennének át, az égés csillapítására tejfeles borogatásokat, vagy rosszabb esetben egyenlő mennyiségű faolajból s méz-vizből készített irt kell használni, de ólom nélkül. Ha az orbáncz fenébe menne át vagy vissza-

verődnek, azonnal orvos után kell látni, addig pedig, míg ez megérkezik, visszaverődés esetében azt vissza kell téríteni az orbáncz helyére alkalmazott mustáros kovászok s belsőleg izzasztók által, mely esetben a 80. sz. alatti szergyengén izzasztó theákkal igen jó szolgálatot tehet. Az orbáncz eltünése következtében kifejlett agylob a saját rovata alatt előadott mód szerint erélyes lobellenes eljárást kíván, mely esetben a 46. szám alatti porok különös sikert fejtenek.

Az orbánczra hajlandóknak, miután azoknak többnyire beteges májok van, melyből idővel rosszabb bajok származhatnak, úgy a szokványos orbánczczal bajlódóknak is különös életmódra lévén szükségök, az ilyenek a hevitő, nyálkás, zsíros eledeleket és italokat kerüljek; az indulatoktól, erős mozgástól, hüléstől óvakodjanak; növényi eledelokkal, savanykás italokkal, különösen savóval éljenek; bőrüket gyakran hideg vízzel mosogassák; néha föloldó vagy hashajtó keserű vizeket igyanak, s tavaszkor föloldó növények, u. m. pitypang, katáng, perje, füstike kisajtolt nedvével éljenek.

Ujszülöttek orbáncza.

Az ujszülöttek orbáncza, mely néha semmi különös jelentőséggel nem bír, de néha igen veszélyes, sőt halálossá is válható betegséget képez, születés után néhány nappal vagy héttel hideg levegő, gyomortisztátalanság vagy a ki nem takarított gyermek-szurok következtében lázzal kezdődik, melyet a kis gyermek sirásáról, nyugtalanságáról, forróságáról, nagy szomjuságáról s szájának melegségéről és szárazságáról lehet megismerni. A csecsemő ennek következtében a csecset mohón kapja, de a nagy nyugtalanság miatt nem szophatván, csakhamar elereszti; basában csikarást érez s azért térdeit hasa felé húzza; néha hány,

még pedig eleinte tejet, később csipős epét; széke többnyire rckedt, de néha hasmenése van; vizelete a rendesnél kevesebb és sötétebb; néha már ezen időszakban görcsöket kap; néha bőrén sárgaság jelei mutatkoznak. Miután e gyomorláz a gyermeket egy-két napig kinozta, kiüt rajta az orbáncz, még pedig nem annyira arczán, mint köldöke tájékán s nemzö része közt; az orbánczos részek sötét vörösek s fölöttük a bőr duzzadt, kemény; később az orbáncz egész hasára, derekára, hátára, mellére, fel- és al-végtagjaira, nyakára, arczára s koponyájára kiterjed, söt behat orrlyukaiba, szájába és torkába is. Néha az orbáncz kitörése után a láz megcsendesedik, de néha azután is tart, söt növekedik, s ennek következtében a beteg fölváltva sír, hány és mély álomba merül. Ezen orbáncz többnyire síma, de ritkán föl is hólyagzik; az általa meglepett részek vastagabbak és keményebbek, s vörösségek, melegségek és keménységek megtart 7—11 napig. Ekkor a felbőr halványabbá válik, megreped s azon renddel, melylyel az orbáncz kiütött, nagyobb lemezekben lehámlik, de a bőr vörössége tovább is megmarad. Lehámlás után a kórjelek részenkénti eltünése által az egészség 7—9 nap alatt újból helyre áll, de ha a betegség valamely senyvvel, például bujakórral párosult, elhanyagoltatott vagy rosszul gyógyított, a kórjelek hirteleni növekedésével veszélyes gyuladások, u. m. agylob, hörglob, légsölob, gyakrabban gyomor- és béllob fejlődnek ki, melyek az életet nem csekély veszélybe ejthetik.

Ezen betegség gyógyításánál az indokokra s betegség jellemére kell figyelemmel lenni. Ez okból a szoba romlott levegőjét javítani kell, a bőrre külsőleg mérsékelt meleget kell alkalmazni, s a gyomorban levő tisztátalanságokat vagy a gyermek-szurkot az 53. 54. 81. 82. szám alatti gyenge hánytatók vagy hasbajtók által ki kell takarítani. Ha a gyermek oly sokat szopik, hogy azt megemész-

teni nem tudja, s gyomrában savanyúság képződik, mely hascsikarást, bányást okoz s az orbánczot előidézi, savanyellenes szereket kell neki adni a 83. sz. alatti vény szerint.

E betegség gyakori okát gyuladás képezvén, ezt a gyuladás helyébe alkalmazott lobellenes gyógy mód által lehet legyőzni, úgy pedig, hogy ha az orbáncz a fön kezdődik, a beteg aluszékony, görcsöket kap, ez esetben az ember agylobtól tartván, a halántékra, nyakszirtra vagy fülek mögé 2—4 pióczát alkalmaz; míg olyankor, a midőn az orbáncz a köldök tájékán vagy nemző részek körül mutatkozik, gyomor-béllobot sejtven, a pióczákat a hasra vagy a czombok belső oldalára alkalmazza. Néha a kórjelek vérbocsátás után tüstént szelidülnek s legfőlebb lágyító szerekre, milyenek a mandolatej, olajos fejet vagy árpalózet, van szükség; de néha a betegség nem enged s vérbocsátásra sincs több ok, ilyenkor tehát lobellenes szereket kell adni a 84. sz. alatti vény szerint, míg egy székletétel következik. Ha a lobos jellemet ideges vagy rothasztó jellem váltja fel, a midőn az orbáncz könnyen fenébe mehet át, mely a hasban kezdődik, erősítő s más izgató szerekre van szükség a 85. 86. szám alatti vények szerint, külsőleg pedig illatos turjánok- vagy khinahéj-főzetével való borogatásokra a 87. 88. sz. alatti vények szerint; de ily esetben az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Néha ezen betegség hirtelen a sejtszövet keményedésébe megy át, mely savós kiizzadás következménye s ezért a bőr vizdagos, míg az alatta fekvő sejtszövet dagadt és kemény; de ezen állapot igen ritka s többnyire gyógyíthatatlan. Az ily gyermek, mintha meg lenne fagyva, meredt, kemény s jéghideg; ha pedig tűznél fölmelegítettik, olyanná válik mint a fa; nyelni nem tud, ha nyomkodják, nem érzi, de tagjait mozgatja; lelekezete rendetlen; ütere kicsi, gyenge, rendetlen s szívverése alig érezhető; néha habot tőr szájából.

Vörheny.

Ezen ragályos és heyes kütég, mely skarlátnak is nevezetik, s rendesen lázzal és torokgyuladással kezdődik, a külbőrön mutatkozó széles terjedelmű s 3—4 nap alatt a felbőr lehámlásával s vízkőrra való igen nagy hajlam fennmaradásával végződő vörös foltok által tűnik ki. Mindamellett is alig van betegség, melynek kórjelei oly tökéletlenek lennének, mint ennek; miután néha csak a belső toroklob van jelen, s kívülről vagy semmi vörösség nincs, vagy ha van is, az nagyon csekély; néha pedig mindkettő hiányzik s a betegség létezését egyedül a bőr lehámlásából vagy a kifejlődő vízkőrből lehet megismerni.

Ezen vörheny, melynél lobos, csorvás, ideges, rotasztó és fenés jellemet lehet megkülönböztetni, rendesen három időszak alatt folyik le. Első időszakban lázt kap a beteg, torokfájással s szokatlan gyors ütérveréssel, mely egy kütegnél sem oly gyors, mint ennél, s ezen időszakban a kitörendő vörheny főjelenségeül tekintethetik. Köhögés, prüszszentés, szemek könyezése, mint a kanyaró kórjelei, ennél hiányoznak. Kitérés közeledtével a láz és toroklob növekednek, sőt némelyeknél őrzöngés és görcsök mutatkoznak. Második időszakban a kütég megjelenik; eleinte az alkarokon s kezeken, utóbb az egész testen, de az arczon ritkábban; fokoukint szaporodik, vörösödik s a toroklob is ezen mértékben növekedik. Szelidebb esetekben a láz a kütég kitérésével elmúlik, de néha megmarad, növekedik, sőt nehezebb esetekben könnyen agy és altesti zsigerek gyuladásai fejlődnek ki. A vörhenynek azon tulajdonsága is van, hogy a külbőrrel könnyen eltűnik s nemesebb életművekre költözik. Jelen időszak 5—6 napig tart. Harmadik vagy lehámlási időszakban, a kitérés után 6—9 nappal, sőt néha később is, a felbőr nagy lemezekben hámlani kezd, s hasonló lehámlás tör-

ténik a torok takliártyáján is. A lehámlás több napig tart s néha többször is megújul. A láz ezen időszakban vizelet s más válságos kiürítések közt megszűnik, kivéve ha kórátétel történik. Néha egy másodrendű, úgynevezett kórátételi vagy vízkóros időszak is áll elő, melyet hűlés és megzavart válságok idéznek elő. Leggyakrabban vízkór fejlődik ki, mely eleinte a szempillákon, azután a végtagokon, egész bőrön, végre a hasban, mellben fejlődik ki, s 8—14 nap alatt halált okozhat; de e helyett más, általán véve igen romboló kórátételek is történhetnek, szemekre, fülekre s mirigyekre, melyeknek következései keményedések és tályogok lehetnek.

Ezen betegség minden nemi, életkori s egyéni különbség nélkül bárkit is megtámadhat, még pedig nem csak egyszer, mint a himlő vagy kanyaró, hanem többször is. Elragadása kétfeleképtörténhetik, u. m. más egyéntől s a levegőből; a himlőtől és kanyarótól tehát ez által is különbözik.

A vörheny a legcsalékonyabb betegségek egyike. Lehetnek egyes esetek, sőt járványok is, midőn a nélkül, hogy egy beteg is áldozata lenne, szeliden lefolyik; de vannak esetek, midőn a halálozás pestisessé válik, s minden 6-ik, sőt 3-ik beteg elhal, még pedig 1—2 nap alatt. A halál többnyire agy- vagy toroklob, gutaütés s vízkórkövetkeztében történik.

Gyógyításánál a főelvnek lobellenesnek kell lenni; de hogy az ember a kórátételeket kikerülje, a beteget három hétig ágyban kell tartani, még pedig mérsékelt melegben s szoros felügyelet alatt, ha netalán belső gyuladások, különösen agylob fejlődnének ki. A különös gyógy mód a betegség fokától s vegyületétől függ. Szelid természetű egyszerű vörhenynél nem kell egyebet tenni, mint csendesen ágyban maradni, tejjel, gyenge nyákos eledelekkel s gyümölcsessel élni, de mértékletesen, nem nagyon hideg mandolatejet vagy árpafőzetet inni, gyógyszerül pedig gyenge izzasztókat használni, melyek a széket is szabadon

tartják, a 63. sz. alatti vény szerint. A betegség nagyobb fokánál, midőn a forróság nagy, a láz erős, a kütég terjedelme általános, vörössége élénk, a növekedő gyuladás és rothadásba való átmenetel veszélyét gyorsan el kell távolítani. Ily esetben különösen két szer szokott jó hatással lenni, u. m. a chlorina a 70. szám alatti vény szerint, s a beteg testének hideg vízzel való hirteleni lemosása, de csak akkor, ha bőre száraz, forrósága égető, s fejében is égető fájdalom uralkodik; mely lemosás után a beteget melegített lepedőbe burkolva, ágyba kell fektetni s bevárni, míg izzadásba jő, mi ha egyszeri lemosásra nem sikerül, a lemosást minden 2—3 órában ismételni kell. Ezen veszélyesnek látszó kísérletre az orvosi tanácsot nélkülözni soha sem szabad. Az érvágás itt tilalmas, csupán fiatal vérmes egyéneknél, heves agy- és toroklobnál lehet piócákat alkalmazni. A betegség leghevesebb fokánál, midőn az agy különösen szenved, s a beteg örvöng vagy nyomasztó álomba merül, a főre alkalmazott hideg borogatások s öntözések, valamint a 46. 56. sz. alatti porok igen jó szolgálatot tesznek. A toroklob ellen, ha az kisebb fokú, bodzavirág s málna-főzethől kevés mézzel s eczettel vegyítve gurgulyázásokat kell tenni, belsőleg a 74. sz. alatti szert adni s a nyakat flannellel bekötni; de ha a gyuladás nagy, piócákat kell a nyakra rakni, vagy mustáros kovászt alkalmazni, s a toroklobnál ajánlott győgmódot követni. A különböző jellemet illetőleg, csorvás jellemnél mindjárt eleinte hánytatót vagy hashajtót kell adni a 8. 20. sz. alatti vények szerint, ideges vagy rothasztó jellemnél pedig mielőbb orvosi tanácsot élni. Ha a szájbán vagy torokban fenés fekélyek támadnak, azokat eczetes vízben főzött rutának mézzel vegyített gyenge meleg levéllel kell öblögetni, s ha lehet, ennek gőzét be is szívni, a nyakat pedig ugyanekkor külsőleg szegfűvirág boros főzetével borogatni. Különös fontossággal bír a lehámlási idő-

szakban való gyógy mód, hogy a kifejlendő vizkór megakadályoztassék, vagy a kifejlett helyesen orvosoltassék. E részben földolog, hogy a beteg csendesen ágyban maradjon, nyáron 4, télen 6 hétig a szobából ki ne menjen, a hűlést kerülje, s gyenge izzasztókkal és hashajtókkal éljen; de ha mindezek daczára is vizkór fejlődik ki, s a bőr hideg és halvány, vizelethajtó theát kell adni a 89. sz. alatti vény szerint, s a földagadt tagokat meleg faolajjal s fenyőmaggal füstölt flannellel dörzsölgetni. Ha a vizkór lázzal van párosulva, a beteg vérmes s ütere erős és teljes, ilyenkor először eret kell vágni, melyre az azelőtt sikertelenül alkalmazott vizelethajtó szerek is rendesen működni szoktak. Az ily vizkór lobos állapotánál belsőleg a 6. sz. alatti porok, külsőleg pedig a tagok gyantárral füstölt flannellel való betakargatása tesznek jót.

Kanyaró.

A kanyaró, mely közönségesen vörös himlőnek neveztetik s igen ragadós lázas kütég, rendesen hurutlázal, különösen rövid száraz köhögéssel, könyező szemek vörösségével s gyakori prüszszentéssel kezdődik. Ezen láz kezdetétől körülbelől három napra a bőrön rézvörös foltocskák jelennek meg, melyek csak kevéssé vannak a bőr fölibe emelkedve, laposak, lenmag nagyságúak, s a fontosabb kórjelek mellett 7 napig tartanak, azután pedig a bőr korpás lehámlása által elmulnak, mely korpás lehámlás a kanyarót minden más kütegtől megkülönbözteti.

Ezen kütég lefolyása szintén három időszak alatt történik. Az első, mely rendesen három napig, de néha tovább is tart, váltó-lázal kezdődik, mely a hurutlázalhoz hasonlít, de sajátos rövid száraz köhögés, könyező fényiszonyos szemek vörössége, gyakori prüszszentés és orrvérfolyás által mint kanyaró láz tünik fel s ezen beteg-

ség előjelét képzí. E körjelek a küteg kitöréséig naponkint növekednek, s hozzájok még főfájás, különösen a fő elő-részenek fájdalma, s a betegség nagyobb fokánál őrzöngés szövetkeznek. Kis gyermekeknel ép úgy mint a hímloben görcsök és hasmenés is vannak jelen. A második időszak a kütegek harmad negyednapra való kiütésével kezdődik, a midőn a bőrön, még pedig először az arczon és karokon apró vörös foltocskák jelennek meg, melyek néha kevésse a bőr fölibe vannak emelkedve, de geny bennök nem képződik, s három-négy napig tartanak, mialatt mindig ujab-bak ütnek ki. Ha a kiütés sűrű, az arcz és kezek bár neu oly nagyon, de szintűgy földagadnak mint a himlőnél, s ezek mellett a szemfájás és köhögés növekednek, sőt néha valódi légcső- vagy tüdőlob fejlődik ki. Három napi bevesség után a küteg halványodni kezd, azon renddel, mely-lyel kiütött, eltűnik, s hasonló arányban a szemfájás és köhögés is lecsendesednek. Egyszerű kanyarónál ha a küteg kiütött, a láz megszűnik, de ha ez másként történik, kórvegyületre mutat vagy nagyon sűrű kiütés és erős bőr-izgatás eredménye. Harmadik időszakban, miután a vörös-ség eltűnt, a felbőr kisdud korpanemű lemezekben, néha mint liszt lehámlik. Ez a betegség 6-ik, 7-ik, néha 9-ik, 10-ik napján szokott törtenni s több napig tart; de ha a küteg csekély volt, neha alig észrevehető. Ugyanekkor izzadás és vi-zelet által válságos kiürítések történnek, legtöbb esetben pedig hasmenés is, mi itt a legjótékonyabb hatással van, miután általa a betegség minden tünetényei elenyésznek. Neha ezen időszakban veszélyes jelenségek, u. m. ujj-láz, helybeli gyuladások, még pedig leggyakrabban tüdőlob, de hasbeli s főbeli gyuladások is fejlődnek ki. A kanyaró vagy egyszerű, vagy különböző lázakkal páro-sult, mi által annak mind alakjában, mind lefolyásában különböző rendellenességek fejlődnek ki. Így ha a ka-nyaró egyszerű, lobos jellemnél erős láz, gyors, nagy

mértékben való- vagy ellenkezőleg megakadályozott kiütés, s lobos tüdőbántalom; ideges jellemnél nehéz, félbenszakított kiütés, a kütég könnyű visszaverődése, mindenféle ideges kórjelek s halvány szín; rothasztó jellemnél petecsek, vérzések, föloslás; mindenféle kórvegyület esetében folytonos láz a kiütés után is; lobos jellemnél újabb tüdőlob; idegesnél visszaverődés, kórattétel; rothasztónál a föloslás növekedése.

Ezen kütég okát sajátságos ragály képezi, és így nem a levegőből, hanem a beteggel való közvetlen érintkezés vagy annak közeleiben létel által ragad el. De erre is hajlam kivántatik, s miután a levegő befolyása erre jó vagy rossz hatással lehet, a kanyaró helybeli viszonyok következtében is kifejlődhetik s járványkört is képezhet. A kanyaró-méreg a himlő-méregtől abban különbözik, hogy ennek a takhártyákra, különösen a tüdőre van kitünő befolyása s ezért egészen hurutos állapotot idéz elő; az általa előidézett betegség nem oly heves lefolyású mint a himlő, az életművezetre nincs oly kártékony behatással, s inkább lappangó mint heves természetű.

A kanyaró lefolyása alatt sem oly veszélyes mint a himlő, s csak a hozzá csatlakozott tüdőlob, kórvegyületek vagy visszaverődés tehetik halállossá. De annál veszélyesebb következményeiben, miután azoknak, kik benne elhalnak, legalább két harmadrésze bizonynyal a kütég eltünése után hal el, még pedig gyakran a nélkül, hogy tudnák, miszerint ez a kanyaró következése volt. A veszély leginkább a beteges tüdejüket, vagy éppen tüdővészre hajlandókat fenyegeti. Következményei tüdőbántalmak, köhögés, gümőkór, tüdővész, szembetegségek, mirigy- és idegbántalmak lehetnek.

Gyógyításánál a vele párosult lázra s a kanyaró-méreg sajátságára kell fő tekintettel lenni. Ezért a beteget, mint a hurutláznál, mérsékelt melegben kell tartani, miután

a hűlés mind a válságokat megzavarhatja, mind a küteget visszaverheti. A kanyaró-mérget illetőleg arra kell igyekezni, hogy annak kifejlése s a bőrön keresztüli elszállása előmozdittassék, visszaverődése s nemesebb szervekre való áttétele megakadályoztassék, s ezen heves betegség idült mérgezésbe s utókórokba való átmenetelének gát vettessék. Erre nézve is mérsékelt melegben tartás a fő szer, mely mellett ügyelni kell, hogy a beteg túlságosan föl ne hevüljön, de azért meg se hűljön. Miután ennek eszközlésére kivált gyermekeknél más mód nincs, mint az ágyban maradás, ezen betegségnél szeghetetlen szabálynak kell lenni, hogy a beteg a kór kezdetétől nyáron 14 napig, télen 3 hétig ágyban maradjon, de nem pelyhely közt, hanem mátrácson, gyapjú szövétű takaró alatt, 15. R. fokú meleg szobában, s nyáron 4, télen 6 hétig a szabad levegőtől óvakodjék, mi a kóráttételekre nézve igen fontos. Jó természetű egyszerű kanyarónál e mellett egyéb nem kell, mint lobellenes életmód, lágyító főzetek bő itala, s végre egy gyenge hashajtó a 20. sz. alatti vény szerint.

A különböző időszakokban való gyógymódot illetőleg következő eljárás kívántatik. Első időszakban, egyszerű kanyarónál, az általános életrend mellett egy lobellenes izzasztó szerre van szükség, a 63. sz. alatti vény szerint, tekintettel lévén a szemlobra és köhögésre, melyek igen kellemetlen jelenségek ugyan, de azokat, miután mindkettő a betegséghez tartozik, csak szelidíteni lehet, de elűzni nem szabad. A szemlobot a világosság eltávolítása által s langyos tej vagy birsalma-nyak és málfafőzet vegyületéből készített borogatással lehet enyhíteni, a 90. sz. alatti vény szerint, de a melybe ólmos vagy más összehúzó szereket vegyíteni nem szabad. A köhögés ellen legjobb, ha a beteg minél gyakrabban árpa- vagy málvagyökér-főzetet iszik, olajos fejetekkel s az ingerlékenység nagyobb fokánál bódítókkal él a 66. 51. szám alatti vények szerint, a bőr-

kigőzölgést mérsékelt meleg s gyengén izzasztó theák által előmozdítja, miután ez a köhögés növekedésével s csillapodásával egyenes viszonyban áll, a mellék ingereket és kórvegyületeket, melyek a köhögést gyakran ösztönzik, eltávolítani igyekeznek. Csorvás jellemnél különösen hánytatók a 8, 9. sz. alatti vények szerint, lobosnál pióczák használnak. Általában ez azon időszak, melyben a kórvegyületeket, mellékingereket, melyekhez különösen a csorvás és lobos kórvegyületek tartoznak, úgy a tüdőlobot is, mely gyakran a kütég kiütésének közeledtével fejlődik ki, eltávolíthatni, de ilyenkor vérmes egyéneknél az érvágást, gyermekeknél a pióczák alkalmazását nélkülözni nem lehet. A kütég kitörésének s virágzásának időszaka az előbbi bánásmód folytatását igényli. Ezért minden meghűlést kerülni kell s folytonos figyelemmel kell lenni a tüdőlob netáni kifejlődésére, mely ellen a vérbocsátásokat, ha azok az első időszakban elmulasztattak, után kell pótolni. Legveszedelmesebb esemény ezen időszakban a kütegnek a hűlés, kedélymozgalmak vagy életrendi hibák következtében visszaverődése, melyet, ha eleinte ártalmas következményűnek nem látszik is, csekélységnek tekinteni nem szabad, mert ez nem egyéb mint a válság megzavarodása s ha nem is von tüstént életveszélyes következt maga után, a legveszedelmesebb kóráttételekre s utóbántalmakra adhat alkalmat. Fő teendő itt a bőr működésének helyreállítása, de miután ez különféle körülményektől függ, három esetet kell figyelembe venni. Ha semmi rossz jelenség nem mutatkozik s e mellett válságos izzadás, vizelés vagy mérsékelt hasmenés van jelen, ily esetben a természet maga intézkedvén, nem kell egyebet tenni, mint a beteget mérsékelt melegben tartani s neki bodza- vagy hársvirág-forrázatból gyengén izzasztó theákat adni. Veszedelmes jelenségek esetében, ha t. i. agy-, torok-, tüdőlob vagy hasbeli zsigerek gyuladása mutatkoznak

heves lázzal, s a beteg félrebeszél vagy őriöng, a gyuladást vérbocsátások, külsőleg bőrizgató szerek, belsőleg pedig a 30. sz. alatti lobellenes vegyíték által meg kell először szüntetni, azután pedig a küt eget izzasztók, különösen a 80. sz. alatti szer által visszatéríteni. Végre ha a beteg nagyon el van gyengülve, végtagjai hidegek s görcsöket kap, belsőleg a 12. sz. alatti szert lehet neki adni, külsőleg pedig mustáros kovászokat s meleg fürdőket alkalmazni, de ilyenkor, valamint minden fontosabb tünetménynél, legjobb ha az ember orvoshoz folyamodik. Ha a beteget tulságos hasmenés lepné meg, azt a 76. sz. alatti porok által mérsékelni vagy elállítani szükséges, míg gynomorterhelésnél hánytatót, belek tisztátalanságánál hashajtót kell adni. Ha a kanyaró különféle lázzal lenne párosulva, azok jelleme szerint kell a gyógyítást intézni.

A lehámlás időszaka egyszerű kanyarónál nem kíván egyebet mint folytonos melegben tartást, lobellenes életrendet s hűsítő hashajtókat az 5. sz. alatti vény szerint; de ha újabb gyuladások, különösen tüdőlob mutatkoznak, azokat illő bánásmód által mielőbb le kell győzni. Legnagyobb figyelmet kell a fenmaradt köhögésre fordítani, mely a tüdő takhártyájában történt kanyaró-mérgezésre mutat s könnyen gümőkört és tüdősorvadást idézhet elő. Itt is a fennebbi izzasztók s hashajtó lobellenes szerek tesznek jót, párosítva meleg fürdőkkel; de az orvosi tanácsot sem kell mellőzni. Némelyek a kanyaró ellen annak beoltását mint mentő szert ajánlják, de miután ezen küt eg nem oly veszélyes mint a himlő, ezt csak nagy járványoknál kell tenni, mely alkalommal a küt eg virágzása alatt kifolyt könnyet, vagy a felpattant küt egből vett vért lehet beoltani.

Csalán-küteg.

A csalán-küteg különböző alakú, nagyságú s többnyire fehér tetejű szétszórt vörös foltocskákból áll, melyek igen viszketnek és égnek, alakjukra pedig s a betegben gerjesztett érzésre nézve a csalán, poloskák és szúnyogok csípése által előidézett kütegekhez hasonlítanak, s oly különös természetűek, hogy a melegre eltűnnek, de a hidegre megint előjönnek. Ezen nem ragadós küteg néha lázzal, még pedig különböző jellemű lázzal van párosulva, de néha minden láz nélkül folyik le.

A csalán-kütegre leginkább a finom bőrűeknek, májbetegségekkel, köszvénynyel, rászt- és mehkórral bajlódóknak van kitünő hajlamuk. Indokai gyomor- és hurutosbántalmak, hűlés, a bőr sértései és tisztátlansága, idült csalán kütegek belső senyvek, ú. m. köszvény, görvély, bujakór lehetnek. Néha némely ételek is, ú. m. rákok, csigák, kagylók, némely halak és szamócza előidézhetik.

Ezen küteg nem veszélyes és néhány nap alatt elmúlik; de idültté is válhatik, s ilyenkor kellemetlen.

Gyógymódja egyszerű, mely abban áll, hogy a hűléstől való óvakodás és szoros életrend mellett gyenge izzasztó theákkal, gyomortisztátlanságnál pedig gyenge hashajtókkal kell élni az 5, 20. sz. alatti vények szerint. Különös figyelemmel kell lenni az indokokra is, hogy azok mielőbb eltávolíttassanak, idült csalán-kütegnél, hol az okot belső senyvek képezik, orvosi tanácssal élvén; emellett a bőr tisztántartását s edzését sem szabad elhanyagolni.

Bársony-küteg.

A bársony-küteg, melyet petecsnek is neveznek, különböző alakú, vörös, kék vagy fekete kisebb-nagyobb

foltocksákból áll, melyek a vérnek beteges elválasztás útján vagy apró véredények megrepedése következtében a bőr alá történt kiömlésétől származnak, s anélkül, hogy megjelenésök bizonyos renddel történnek, vagy bizonyos időhöz lenne kötve, előjöhethetnek a test bármely részén, még pedig lázzal párosulva vagy a nélkül. Néha e foltocksák igen kicsinyek s a bolhacsípéshez annyira hasonlítanak, hogy ezt tőlük csakis a csípés pontja által lehet megkülönböztetni. Ha e küteg lázas, megjelenésének mint lefolyásának ideje igen bizonytalan s lehámlás nélkül tűnik el. Különböző fajai közt vannak kórtünetiek, melyek alatt a láz kórjelei vagy nem változnak, vagy növekednek, de ritkán válságos is lehet e küteg. Mind a lázas, mind az idült petecs, különböző lázak s idült betegségek kórjelét képezi.

A petecs különböző fajaihoz az egyszerű-, ragályos-, csalánzó-, öregségi-petecs s az úgynevezett *Wirtlhofer*-féle petecskór tartoznak, mely utolsó vérsenyves föloszlás terméke.

A petecs néha általános vérgyengeségtől származik s ezért a rothasztó lázaknak csaknem mindenkori kórjele; de néha a bőr túlságos melegben tartás vagy fölhevítés által okozott gyengeségének, vagy túlzogatásának következménye s ilyenkor lobos lázakban is előjő. Néha gyomortisztátalanság, belférges s különféle idült betegségek lehetnek e küteg okai.

Kimenetlele a vele szövetkező lázak vagy idült betegségek fontosságától függ, s így többé vagy kevésbé kedvező. Az öregségi petecs, mely senyves betegségekhez járul, igen veszélyes, míg a szokványos vér folyások után támadt, minden veszély nélküli.

Gyógyításánál a szövetkező betegségeket kell tekintetbe venni.

Szeplő.

Szeplő alatt az arczon, kézfejen, nyakon és mellen nap sugarai által okozott kisebb-nagyobb terjedelmű sárgás vagy barnás foltocskákat szoktak érteni, melyek sem nem viszketnek, sem nem fájnak. Az oly szeplő, melyet tűz melege okoz, *álszeplőnek* neveztetik.

Ezen kűtegre némely embernek vele született hajlama van, de megkaphatja azt minden finomabb bőrű, ha tavasszal olyankor, midőn bőre izzadt és nedves, a napfényre kimegy. Azon nők, kik maguk melengetése végett télen izzó szénnel töltött fazekakra ülnek, czombjaik közt az úgynevezett álszeplőt könnyen megkaphatják.

A szeplő igen makacs és néha gyógyíthatatlan kűteg, mely eleinte csak tavasszal jelenik meg, de idővel állandóvá válik.

Gyógyításánál először is a foltocskák föllágyításán kell igyekezni. E vegre az ember a szeplős helyeket néhány hétig meleg vízzel, tejfellel, savóval vagy megtört keserű mandolával s tojás sárgájából készített péppel borogatja, ez utolsót, melyet a szeplőkre este bekent, reggel langyos vízzel lemosván. Miután ezen bánásmódra a foltocskák föllágyultak, azok fölszívására némelyek azt ajánlják, hogy a bőrt fölhígított borszeszszel, hasonló kén- vagy sósavanynyal, vagy lúgsó-olvadékkal kell mosogatni; de a 91. 92. sz. a. szerek is igen jó szolgálatot tehetnek.

Szeplők elmúltával azok visszatérése ellen a nap sugaraitól óvakodni kell, s különösen nedves arczsal napfényre menni nem szabad. Kényesebb bőrű nők arczukon fátyolt viselhetnek, s arczukat tojás fehérével vagy birsalma nyákkal kenhetik be, de a bőr edzésére a hideg vízzel való esteli mosdás is igen jót tesz, mely alkalommal a vízbe kevés tojás fehérét, ólom-czukrot, timsót vagy borszeszt lehet vegyíteni.

Májfolt.

Májfolt alatt kisebb-nagyobb terjedelmű sárgás vagy barnás foltocskákat értenek, melyek a testnek ruhával fődött részein, u. m. mellen, háton, hason, karokon, nem a nap sugarai, hanem más okok következtében támadnak s néha a nyakra, sőt arczra is feljönnek.

Néha terhesség körjelét képezi s ilyenkor terhesek májfoltjának neveztetik, de néha a havi tisztulás kimaradásának következtében terhességen kívül is előjő. Ezeken kívül mindkét neműeknél különféle betegségeknek, u. m. görvélynek, bajakórának, sülynek, köszvénynek, de leginkább májdugulásnak képezheti körjelét, s ilyenkor viszket, fáj, s utána a felbőr lehámlik.

Jó vagy rossz kimenetele az okok különféleségétől s fontosságától függ.

Gyógyításánál az okokat kell figyelembe venni. Terhesek májfoltja a terhességgel együtt elmúlik, azért az ellen vagy semmit sem, vagy csupán egy pár ártatlan szert, milyenek a foltoknak kétfelé vágott citrommal való dörzsölése, tejjel vagy kendermag-fejettel való gyakori mosogatása, vagy a 93. 94. sz. alatti kenőcsökkel való kengetése, lehet használni. Ha a májfolt havi tisztulás kimaradásának következtése, a tisztulást helyre kell állítani, ha pedig más betegségeknek képezi körjelét, a gyógymódot ezek ellen kell intézni. Okok eltávolítása után a májfolt szétoszlatására a terhesek májfoltja ellen ajánlott szereket s a 95. sz. alatti mosdó szappant lehet megpróbálni, de ha ezek nem használnak, orvoshoz kell folyamodni. Makacs esetekben a kén- vagy chlor-füst is igen jó szolgálatot tesz. Ha a májfolt eltávolításával más veszedelmesebb betegség fejlődnek ki, olyankor a májfoltot a bőrnek mustáros kovászszal vagy más bőrizgató szerrel való izgatása által vissza kell téríteni.

Himlő.

A himlő ragályos heves küteg, mely csekélyebb vagy hevesebb lázzal kezdődik, s többnyire gyomorbéli körjelekkel van párosulva, melyeknek növekedése alatt harmad-negyed napra a bőrön kicsiny vörös foltocskák jelennek meg. Ezen foltocskák hirtelen s kúpalakúlag a bőr fölibe emelkednek, tetejükön folyadékot tartalmazó hólyag képződik, melynek közepén gödröske van. A hólyagokban levő folyadék eleinte átlátszó, de 3—4 nap múlva homályossá, fehérré s genyformává változik. Néhány napra a hólyagok kiszáradnak s varakat képeznek, melyek több nap múlva lehullván, rézvörös foltot hagynak maguk után kis gödröcskével, mely néha elenyészik, de néha mint sebhely egész életen át megmarad.

A himlő lefolyásánál *tertőzés, lazfejlődés, kiütés és cirágás, genyedés* s végre *kiszáradás* időszakát lehet megkülönböztetni. Az első időszak, mely alatt a himlő-méreg az emberrel közölitik, miután semmi ellenhatást nem szül, észre sem vehető, s 7—14 napig tarthat. A második időszak gyenge lázzal áll be, mely negyed napig, mint a himlő kiütése napjáig tart, s mindennap növekedik. De más jelenségei is vannak, melyekből a himlő kifejlődését, kivált ha az uralkodik, már ezen időszakban sejteni lehet; milyenek: émelygés, hányás; a lélekezés és vizelet sajátságos rothadt szaga; orrvérfolyás; főfájás, mely felnötteknél az örülésig növekedik; gyermekeknél görcsök, nyavalyatörés; szélgörcs, gerinczfájdalmak. Harmadik időszakban és így a harmadik lázroham végével a himlő kiütése megkezdődik, még pedig először az arczon, másnap a kezeken, harmad nap a lábakon, s azután a test többi részein. A küteg eleinte apró vörös pontocskákból áll, de ezek óránként növekednek, s pontos vizsgálat után már első nap lehet minden pontocskában egy kis köles nagyságú cso-

mócskát érezni, mely a himlőt a kanyarótól s minden más kútegtől megkülönbözteti. Ezen időszak 3—4 napig tart, mialatt újabb meg újabb himlő üt ki, úgy hogy a betegen mindig három különböző időből való himlőt lehet találni, melynek genyedése s elszáradása azon renddel történik, melylyel keletkezett, és így az arczon levők már száradnak, midőn a lábakon lévőek genyedni kezdenek. Egyszerű, jó természetű himlőnél annak kiütése után a láz elenyésszik, s a beteg, a helybeli bántalmakat kivéve, magát egészen jól érzi. Genyedési időszakban a himlők felbőre genyhólyagokká alakul, melyek eleinte kicsik, tetejük beesett, s vizenyős nedvvel vannak tele, de később növekednek, domborodnak, s a bennök lévő nedv sárgásgenyenyé változik, úgy hogy a tökéletesen kifejlett emberi himlő fél borsó nagyságu, tökéletesen domború és sárgás genyenyel színültig telt hólyagocskát képez. Ezen időszak 3—4 napig tart, mialatt egy második ugynevezett genyláz lepi meg a beteget, a himlőtől lepott tagok néha iszonyú nagyságra földagadnak s nyálfolyás áll be. Mindez azonban a himlők számától függ, s egyszerű, kevés himlőnél a genyedés fentebbi jelenségek nélkül folyik le. A kiszáradás időszaka 3—4, legfőlebb 8 napig tart, de egyes himlők tovább is genyedhetnek. A himlők ezalatt azon renddel, melylyel támadtak, elszáradnak, varakat képeznek s azután lassankint leválnak, maguk után sokáig vörös foltokat, néha sebhelyeket hagyván. Az elszáradás időszaka arczon a legveszélyesebb s a legtöbb halál ilyenkor történik. A himlők vagy egyenkint különválva, vagy többben összefolyva szoktak megjelenni, s néha lobos-, ideges-, rothasztó- vagy gyomorlázal lehetnek párosulva, mely körülmények mind alakjukban, mind lefolyásukban igen sok rendellenességet idézhetnek elő. Így ha a himlő igen hirtelen, egyszerre vagy nagy tömegekben, vagy rendetlenül, vagy lassan akadozva üt ki; ha kiütés után a láz tart, a genyhólyagok ki-

fejlődése nem tökéletes s akadályozott; a himlők benyomultak, vizenyősök, üresek; rossz színűek vagy vérrel teltek; genyedésnél új és heves láz jelenik meg; a himlők s arczon levő daganat hirtelen lelohadnak; a himlők igen korán, gyorsan s általánosan elszáradnak; mind ezek rossz jelenségek s az ily rendetlen vegyült himlők rossz természetűeknek neveztetnek, mintegy ellentételül az egyszerű vagy jótermészetű himlőknek.

Ezen betegség egyedüli oka a himlőragály által való mérgezés, mely a beteg vagy már megmérgezett testek közvetlen érintése útján történik. A ragály száz mérföldre is elvitethetik s a beteg légkörét is megvesztegetheti; de hatását ugyanazon egyénben csak egyszer vagy legfeljebb kétszer fejtheti ki. Hogy a himlő néha járványilag uralkodik, míg máskor évekig sem mutatja magát, ennek okát a légkör változataiban lehet keresni.

A himlő, ha nem nagy számmal jelenik meg, egyszerű, jó természetű, veszélyes lázzal párosulva nincs s lefolyása is rendesen történik, nem halálos ugyan, de azért mégis a legveszedelmesebb s legrombolóbb betegségek egyike, mely néha a legegészségesebb embert is 8 nap alatt rothadásnak indult idomtalan bűdös hullává változtathatja. A veszély leginkább a himlő sokaságától, — különösen ha azok az arczot lepik meg, — a kórvegyülettől, életkortól, — miután felnötteknél veszélyesebb mint gyermekeknél, az egy fogzási időszakot kivéven, — a test általános alkatától s a himlő visszaverődésétől függ. A nem járványos himlő szelidebb természetű mint a járványos, melynek újból különféle jelleme lehet. Járvány elején és végén a himlő szelidebb természetű, mint annak közepén. Ha a beteg a himlő kiütése előtt görcsöket kap, ez nem veszélyes jelenség, de igen is veszélyes, ha azok a száradáskor jelennek meg. Nem kevésbé veszélyes jelenséget képez sok himlőnek egyszerre való kiütése s tömegekbe

való összefutása, valamint a himlő halvány vagy rút színe, különösen ha a himlők vérrel vannak telve; de a kiszáradás időszaka alatt való vérs vizelet s véres szék, mindezeknél legveszélyesebb tünetemény. Halál esetében a beteg rothadásos föloszlás, himlők fenébe való átmenetele; vér-folyások, nemesebb életművek gyuladása vagy ideges tünetemények, például görcsök következtében mulik ki.

Gyógyításánál a vele kapcsolatban lévő lázra s a himlőmérég sajátságára kellvén tekintettel lenni, a gyógy-mód oly különböző, mint a betegség jelleme. Csupán egy bánásmódja van, melyet mindenféle himlőnél alkalmazni lehet, s ez a betegnek tiszta légkörben hűvösen tartása, mi a régiék gyógymódjával merőben ellenkezik. Hajdan az orvosok a beteget folytonos melegben tartva azon igyekeztek, hogy testéből a himlőmérget mielőbb kiütsessék, miáltal újabb mérgezést idéztek elő; de később meggyőződtek, hogy a himlőnek a testben végbe ment gerjedése által, a mérgeanyag szüntelen szaporodik s ezáltal a körjelek növekednek; ezért azt rendelték, hogy a beteget tiszta levegőben s folytonosan hűvösen kell tartani, mi által mind a mérgező gőz eltávolíttatik, mind pedig az életművezetben lévő mérgek izgató ereje meggyengítetik. Ennek helyes voltát a tapasztalat valóban igazolta is, mert a himlő gyógyulását már ezen eljárás is nagyban előmozdítja, míg a melegben tartás és rekedt levegő a legszelidebb himlőt is elfajulttá s rossz indulatúvá tesz. Igen természetes, hogy az életrendnek is szelidnek, megszorítottnak s a láz különböző jelleméhez alkalmazottnak kell lenni. A mi az alkalmazandó gyógyszereket illeti, csorvás állapotnál tisztítóknak, lobos jellemnél hűsítőknak és vérbocsátásoknak, s ideges vagy rothasztó jellemnél ezek ellen működő szereknek van helye.

Általános szabályok mellett a betegség különböző időszakában is tudni kell az eljárást. Lázfejlődés időszakában,

mely legfontosabb, azon kell igyekezni, hogy a méregnek az életművezetben való kifejlődése korlátoztassék, s ezáltal a betegség, melynek hevessége a méreg mennyiségétől függ, csillapítottassék. E végre a beteget tiszta hűvös levegőben kell tartani, még pedig ágyon kívül vagy matráczokon fekve, mert a pelyhes ágyak ártalmasok, s az arczot és szemeket hideg vízzel kell mosogatni. Második főteendő ezen időszakban, hogy a himlőnek más betegségekkel való vegyülete megakadályoztassék. Ezért gyomortisztátalanságnál hánytatót vagy hashajtót kell adni a 8, 20. sz. alatti vények szerint. Gyermekeknek a 96. sz. alatti hashajtót lehet adni, míg többszöri székletétel következik, s azt tovább is folytatni, hogy naponkint két vizes székök legyen. Hashajtóul a calomel is igen jót tesz, melyből gyermekeknek 4—7 centigrammot, nagyoknak 15—20 centigrammot lehet adni napjában egynéhányszor. Fialat vérmes egyéneknél eret is lehet vágni, de orvos beleegyezésével. Ha gyermekeknél görcsök találhatnak előjönni, ezek ellen nyitott ablaknál kell őket tartani, hogy friss levegőt élvezzenek, s csöréket kell nekik adni. Ha felnőtteknél őrzöngés mutatkoznék, ily esetben érvágás mellett lábikrákra alkalmazott mustáros kovászok, lúbvizek és csörek, belsőleg pedig hűsítő hashajtók tesznek jót a már fentebb említett vények szerint. Ha gyermekeknél az ideges jelenségek és görcsök, a himlők kiütésének kezdetén is tartanak, úgy hogy a himlő kiüt ugyan, de megint eltűnik, a gyógyítást a beteg állapotához kell alkalmazni, melyre nézve következő eseteket kell figyelembe venni. Ha a gyermek halványan fekszik, tagjai hidegek, s vizelete szintelen, az állapot tisztán ideges lévén, langyos fürdők s csörek használata mellett a beteg talpaira mustáros kovászt kell tenni, s vele, ha az orvos is beleegyezik. a 97. sz. alatti porokat vétetni. Ha a gyermekeknél gyomortisztátalanság mutatkozik, azt hánytató vagy hashajtó által kell eltávolítani az

53. 54. 96. sz. alatti vények szerint, s közbe-közbe egy csőrét adni. Gilisztás kórvegyületnél a 84. sz. alatti porok s tejes csőrék tesznek jót. Ha görcsök mellett a gyermek aluszékony, arcza piros, homloka forró, ilyenkor az agyban lobos állapot van jelen, mely ellen a fülek mögé pióczákat kell alkalmazni, a beteg homlokát hideg vízzel mosogatni s belsőleg is hűsítőket adni a 98. sz. alatti vény szerint. Ha a fennebbi esetek felnőtteknél jönnek elő, azoknál is hasonló eljárást kell követni. Különös figyelmet kell fordítani a szemekre, nehogy azokban a himlők magukat megfészkeljék. Ezért hideg mosogatások mellett kámforral megkent ruhákat kell azokra gyakran borogatni, s ha azokban már netalán homályfoltok képződtek volna, ezek ellen gyenge ólmos vizet lehet a szemekbe csepegtetni a 99. sz. vény szerint. Ha az ember a fennebbi rendelvevényeket pontosan teljesítette, a kiütés időszakában egyszerű himlőnél nem kell egyebet tenni, mint a beteget hűvösen tartani, s néha a szükséghez képest egy-egy hűsítő hashajtót adni a 20. sz. alatti vény szerint. De ha az előbbi időszakban teendőket elmulasztotta, azokat, kivált a hánytatót, hashajtót s felnőtteknél a vérbocsátásokat után kell pótolni. Kórvegyületek esetében a láz jelleme ad irányt a gyógyításban. Genyedés időszakában egyszerű himlőnél az előbbi bánásmód folytatása szükséges; de az ily gyakran összefolyó vagy kórvegyületes himlőnél egy más betegség is szokott támadni, t. i. a genyláz, melynek igen rossz jelleme van, s öldöklő természetért nagy figyelmet érdemel. Itt a lobos bőrizgatás csillapításának tekintetéből a himlőket egy oltógerelylyel mielőbb föl kell nyitni, miáltal a geny fölszivatása megakadályoztatik, s ha újból megtelnének, újból föl kell azokat nyitni. Ez esetben a beteg gyenge savanyú ecetes vagy citromos vizet igyék, belsőleg pedig hashajtó és vizelethajtó szerekkel éljen a 100. sz. alatti vény szerint,

míg rothasztó jellemmel a 25. sz. alatti szer fog igen jó szolgálatot tenni. Ezek mellett a legnagyobb tisztaságot kell szem előtt tartani, a beteg szobáját gyakran szellőztetni s fehérneműit és ágyruháit naponként megújítani. Ha nyálfolyás van jelen, azt sok langyos itallal s minden hideg ital kerülésével fenn kell tartani, de ha az hirtelen megrekedne, lágyító főzetek gőzeit kell beszívni, lágyító gurgulyázásokat tenni, a nyakra az 50. sz. alatti vény szerint lágyító pépeket kell alkalmazni, s ha fuldoklás fenyegetne, a mellre hólyagszívó tapaszt tenni. Ha a daganat s belső himlők következtében a szemek néha becsukódnak, s a torok elreked, a szemeket langyos tejjel kell mosogatni, a torokba pedig lágyító főzeteket fecskendezni. A különféle kórvegyületeket, melyek ezen időszakban szoktak leginkább napfényre jönni, a lázak jelleme szerint, a mint az csorvás, lobos, ideges vagy rothasztó, kell gyógyítani. A hideg alkalmazása és hűvös tiszta levegő, rothasztó jellemnél is használnak, de ha a betegség komoly szint váltana, az orvosi tanácsot elmulasztani nem szabad. Legveszedelmesebb tünetény s rendesen halál jele, hogy ha a himlő az arczon idő előtt elhalványodik, beesik, elszárad, s ezzel a daganat is hirtelen lelohad. Ilyenkor a himlő belső nemesebb szervekre akarván lerakodni, azon kell igyekezni, hogy az ember a nedveket a külrészek felé ösztönözze, mit a kezeknek és lábaknak mustáros kovászokkal s lágyító pépekkel való beborítása s belsőleg izzasztó szerek által eszközölhet. Kiszáradás időszakában a nedveket a még hátra levő s geny fölszívása által szaporított méregtől meg kell tisztítani. E czélból, miután a bőr nem működhetik, 3—4 napig hashajtókat s vizelet-hajtókat kell adni a 100. sz. alatti vény szerint; e mellett italul savót és lágyító főzeteket. Ezen bánásmódra széketétel útján néha geny is takarodik el, melyet ezen időszakban néha maga a természet is elhajt.

Betegség után szabad levegő, fürdők, vértisztító italok, szelid táplálék szükségesek; de húst, mely könnyen kórátvételt okozhatna, egyhamar enni nem szabad.

A valódi himlőnek egy változatát, a midőn a himlő egy már azelőtt beoltott egyénre elragad s abban kifejlődik, *módosított himlőnek* nevezik. Ez ugyan ép annyi időszakon megy át miut a valódi himlő, de a vele járó láz sokkal csekélyebb s a genyláz rendszeren hiányzik; a himlők maguk is kevesebb számmal jönnek elő, csupán vékony folyadékkal vannak telve, néha egészen üresek, oly vastag varakat nem képeznek, s sebhelyeket is ritkán hagynak maguk után.

Az ily himlő oka abban rejlik, hogy a beoltás a ragály iránti hajlamot nem eléggé törölte el; s ellene egyetlen biztosító szer az újbóli beoltás, miért is szokásban van, hogy az embereket bizonyos évek múlva, vagy nagy járványok alkalmával újból beoltják.

Gyógyítása a valódi himlő gyógyításától semmiben sem különbözik.

Álhimlő.

Az álhimlő, ezen igen kicsiny, de alakjára nézve a valódi himlőhöz néha igen hasonló kütég, különböző hevességű lázzal kezdődik, mely alig tart 24 órát, s utána a kütég először a háton, azután a végtagokon, végre az arczon megjelenik, 24 óra alatt genyedésbe megy át s más 24 óra alatt el is szárad. A valódi himlőtől való különbsége abban áll, hogy lefolyása rövidebb, mert 6—8 nap alatt rendszeren elmulik; először a háton jelenik meg; lefolyása alatt semmi különös szaga nincs; kevesebb számmal jelenik meg; az egyes himlők szét vannak válva; genyedés alatt a bőr orbánczosan nem dagad fel; a genyláz hiányzik; varai nem oly vastagok, s ha ezek lebulla-

nak, sebhely utánok nem marad; szelidebb természetű, nem veszélyes s kórátvételt vagy pusztítást nem okoz; végre a vele kapcsolatban levő gyomor, csúz, hurut vagy lobos láz is szelidebb természetű.

Az álhimlő oka egy a valódi himlőhöz hasonló ragály, melyet szintén be lehet oltani, de a valódi himlőtől nem mentesít s az is megkaphatja, ki már egyszer valódi himlőben szenvedett.

Az álhimlő gyógyítását maga a természet eszközölvén, mesterséges gyógymódra szükség nincs; csupán ha egyes himlők genyedése sokáig tartana, kell egy gyenge hashajtót adni. Tisztaság, friss levegő, hűvösen tartás, mértékletes életmód ennel is jót tesznek. A különösebb gyógymódot néha a velejáró láz jelleme teszi szükségessé.

Védhimlő.

A himlő elleni védszer fölfedezésében az emberek sokat fáradoztak s mintán azt tapasztalták, hogy a himlőkór azon sajátsággal bír, miszerint a himlő iránti fogékonyságot az emberben örökre eltörli, és így a ki egyszer himlős volt, azt többé meg nem kapja, s a mesterséges fertőzés sokkal kevesebb veszélylyel is jár, mint a természetes, azon gondolatra jöttek, hogy a himlőt egészséges emberekbe beoltsák. De végre ez is kétes levén, sokkal szelidebb s hathatósabb védszert fedeztek fel, t. i. a tehénhimlőt, melynek első föltalálója az 1719-ben született Jenner Eduárd volt, ki gyógygyakorlatát Angliában üzvé, a himlő beoltásával minden évben számos kísérletet tett. Ez a híres orvos többek közt azt tapasztalta, hogy a beoltott himlő némely egyénben többszöri beoltás után sem fogamzott meg, melynek okát kutatván, a lakosoktól azt hallotta, hogy azon egyéneknek tehénhimlőjök volt, mely reájök a himlős tehének fejésekor ragadt el. Így minden

figyelmét a tehének himlőjére fordította, s miután 22 év alatt tett próbatetelei által a tehénhimlő mentő erejéről meggyőződött, találmányát 1798-ban közhirré tette, melyet az egész világ nagy dicsérettel fogadott, s az emberi himlő beoltása helyett általánosan be is vett. De eredeti tehénhimlőt gyakorta találni igen nehéz, azért ha találják, azt először néhány egyénbe beoltják, s miután azokban megfogamzott, a beoltottakból vett anyagot úgy oltják tovább. Így maga Jenner is az első védhimlő-anyagot, melylyel a közönség előtt első mutatványát tette, egy leánynak, kire a himlő egy tehenről ragadt el, kezéről vette s oltotta azt be egyénről egyénre másokba.

Ily fontos levén a védhimlő beoltása, s az azzal járó bánásmód, nem lesz érdektelen mind magával az anyaggal, mind pedig a beoltás módjával közelebből megismernedni. A mi az oltóanyagot illeti, annak megválasztásában arra kell ügyelni, hogy az oltónedvet, mihelyt képződik, s még tiszta mint a víz, következésképp az oltás után 6—7 nappal megvegye, mert minél előbb vétetik az meg, annál ragadóbb s hatása annál védőbb. Ha az oltóanyag már sárgás, genynemű, olyankor erejét veszítven, többé nem használható. Arra is tekintettel kell lenni, hogy az oltóanyag valódi védhimlőből vétessék, az egyén, melyből az oltás történik, egészséges legyen, s az oltás szintén egészséges egyéneken vitessék végbe.

Az oltás kezelését illetőleg, hogy az ember tökéletes védhimlőt nyerhessen, főfeltétel, hogy az oltóanyag eleven testből vétessék, s azonnal eleven testbe tétessék át. Az oltás úgynevezett oltógerely által vitetik véghez, melyet városon sebészi műtőeszköz-árusoknál vehetni. Ezen eszközt az ember a kifejlődött himlőbe mártván, vele a beoltandó egyén mindkét felkarán 3—4 szúrást tesz, de úgy, hogy a gerely csak a felbőr alá, ne pedig mélyen a bőrbe hasson, és így az oltás következtében csupán egy kis vér-

foltoeska támadjon, de nagy vérzés utána ne következzen, mert ez a megfogamzást megsemmisítené. Hogy a beoltott hely el ne dörzsöltessék, azt egy vékony kendőcskével kell bekötni. Az oltást, az élet két első hónapját kivéven, minden kora emberen s az év bármely szakában meg lehet tenni.

Hogy az ember a védhímlő valódiságáról meggyőződhesse, tudni kell annak ismertető jeleit, s lefolyását is pontos figyelemmel kell kísérni. Valódi védhímlőnél a beoltott helyen első 3 nap semmi változás sem mutatkozik, de negyednapra egy kevésbé fölemelkedett vörös foltoeskát lehet azon észrevenni, mely ötödnapra megnő, a hatodik napon pedig rajta egy vizenyös nedvet tartalmazó genyhólyagocska képlődik. Ez a hólyagocska a 7-ik s 8-ik napon még inkább kifejlődik, de szélességben nagyobb terjedelmet nyer mint magasságban; átmérője 2—4 vonal, s kerülete néhány vonalnyi terjedelemre gyuladt; teteje lapos, közepén beesett, mely tulajdonságát mindvégig megtartja s kékesbe játszó vizenyös nedvvel telik meg. Ezen nedv a 8-ik napon sárgássá, sűrűbbé s genyneművé válik; a hónalj alatti mirigyek kevésbé földagadnak, s a beteget forrósággal és bágyadtsággal párosult csekély láz lepi meg; felnötteknél az izgatottság nagyobb, de az étvágy és emésztés rendszer állapotban maradnak, csak néha mutatkozik rövid ideig tartó hányás vagy hasmenés. A nyolczadik, kilenczedik s tizedik napon a genyhólyagok körül új tüzeség jelenik meg, mely több hüvelykre kiterjed s néha az egész felkart elborítja, de inkább viszket mint fáj. Ez 2—3 napig tartván, a hólyagok kiszáradnak s azokon sötét-barna varak képlődnek, melyek nyolcz vagy több nap múlva leválnak. Rendesen csak annyi hólyag szokott képlődni, a mennyi szűrés az oltásnál tételtt, de néha nyolczad napra a test többi részén is támadnak apró vörös hólyagocskák, melyek azonban néhány

nap alatt elmulnak. Oltás után semmi utókór nem marad fenn, kivéven a beteg néhány heti halványságát s néha egy köleskúteg fajta jelentéktelen kiütést. Nem valódi védhímlőnél a kiütés korábban történik, úgy, hogy már harmad—negyed napra képlődik egy hólyagocska, mely nem lapos, nem beesett, hanem domboru s nedvvel egészen tele van; a másodrendű körbeli vörösség, mely a nyolezadik s kilenczedik napon szokott kitörni s az általános fertőzésnek fő jelét képezi, hiányzik, s ennek oka vagy a hímlőanyag rosszóságában, vagy a beoltott egyén fogékonyságának hiányában rejlik.

A védhímlő mint mesterségesen támasztott betegség semmi gyógymódot nem kíván. Ezért a beteg szokott módja szerint élhet, csak a 7-ik s 8-ik napon, midőn a láz kifejlődik, kell hogy otthon maradjon. Betegség után a reákövetkező kútegek s mirigydagاناتok kikerülése végett gyenge hasbajtókkal kell élni.

R ü h.

A rüh különös természetű idült lázatlan kúteg, mely ragály következtében támad, s apró csomócskákból, hólyagocskákból vagy genytlömlöcskékből áll, melyek egymástól különváltak, csúcsosak, viszketnek s eleinte a kéz ujjai közt foglalnak helyet, míg később a fel- és al-végtagok hajlásaira, hasra, s arcz kivételével a test többi részeire is kiterjednek. Ezen kórjelei mellett is a rühet pontosan kell ismerni, hogy az ember azt más kútegekkel, melyek hozzá igen hasonlítanak, össze ne téveészse, és így tudni, miszerint a rüh soha se támad valamely belső ok, láz vagy helybeli viszonyok következtében, sem járványkört nem kepez, hanem mindig egy sajátságos fészragály által okozott fertőzés eredménye, következésképp rühes ember vagy annak ruhái közvetlen érintéséből ragad el. Találtak a rühi-

hólyagocskákban apró állatocskákat az úgynevezett *rüh-atkákat*, melyekről azt hitték, hogy a rühöt ezek támasztják; de bebizonyult, miszerint azok a rühnek ép oly beteges termékei, mint a bőrben a tetvek, s belső zsigerekben a giliszták.

Daczára annak, hogy a rüh egyedül ragály útján támad, megkapására mégis hajlanu kívántatik, mely mellett az elragadásra tisztátlanság, romlott levegő, rossz vagy szűk táplálék s meghűtés vannak legnagyobb befolyással; s innen van, hogy kórházakban, úrvaházakban s háború idején a rüh könnyebben terjed. Az életidőt s nem különbséget tekintve, gyermekekre, fölserdültekre s férfiakra könnyebben elragad, mint az öregekre és nőkre, miután az érintkezés amazoknál gyakoribb mint emezeknél.

A rüh magára hagyatva hónapokig, sőt évekig is eltarthat, anélkül, hogy a hideg iránti nagy érzékenységet s túlságos étvágyat kivéve, az életművezetre különös befolyást gyakorolna. De ha idültté válik, általános sorvadást okozhat; valamint akkor is veszélyes lehet, ha más jelentékeny betegségekkel vegyül. Egyébiránt könnyen gyógyítható; de ha rosszul gyógyíttatik, kórattételt képezhet s ilyenkor tüdővész, vizkór, gyomorgörcs, nyavalyatörés s más idegbajok lehetnek következései.

Gyógyításánál különfele s tekintetet érdemlő esetek adhatják elő magukat. Ha a rüh egészséges egyénben ragály által fejlődik ki s még új azaz 8—14 napos, föl lehet tenni, hogy a betegség még helybeli, következésképp csupán a bőrben van, s ilyenkor gyógyítására elég a kénnek helybeli alkalmazása kenőcs alakban a 101. sz. alatti vény szerint, melylyel az ember a rühös helyeket bekeni s másnap reggel azt szappanos vízzel vagy langyos fürdőben lemossa. Még jobb ha az ember a ként belsőleg is használja, néhány centigramm kénvirágot adván be naponkint a betegnek, vagy ha gyomortisztátlanság vagy székrekedés

lenne jelen, hashajtókkal a 102, 103. sz. alatti vények szerint. Kis gyermekeknél a rühes helyeket örvénygyökérfőzettel kell mosogatni, vagy ebből készített kenőccsel kengetni a 104. sz. alatti vény szerint. Ha a rüh egészséges egyénben támadt ugyan, de már idültté vált, ekkor is ként kell belsőleg használni, de e mellett vértisztító főzettel élni a 105. sz. alatti vény szerint s gyakran szappanos fürdőket venni. Ha a rüh egészségtelen egyénben fejlődik ki, a vele párosult betegséget is, mely a rüh gyógyulását akadályozza, tekintetbe kell venni. Az ily mellékes betegség gyakran általános senyv, s kis gyermekeknél sokszor görvélyes jellemet visel. Megtörténik néha, hogy senyves betegségek következtében rühhöz hasonló kütég, úgynevezett *átruh* fejlődik ki. Ilyenkor is a főbetegséget kell először gyógyítani rühellenes szerek vegyületében. Makacsabb s vegyültebb esetekben orvoshoz kell folyamodni. Ha a rüh visszaverődnek s e miatt veszélyes kóráttelek történének, ezen esetben is kén a legbiztosabb gyógyszer; de e mellett a rühet bőrizgató szerekkel vissza kell téríteni, vagy a bőrön mesterséges fekélyeket csinálni.

Ótvar.

Az ótvar, mely leginkább az arczon és fej hajás részén szokott megjelenni, láz nélküli kütég s enyves nedvet tartalmazó kisedő genytlöcskékből áll, melyek sárga vagy barna varacsökké össze. Ezen kütég néha szelidebb természetű, de különösen a fejen levő néha anynyira ragályos, hogy azt sapkák vagy fésük használata után is megkaphatni.

Az ótvarra különös hajlam kivántatik, mely leginkább gyermekekben van meg; de azért felnőtt s meglelt emberekben is kifejlődhetik, mire a bőrnek tisztátalansága, romlott levegő s csorvás állapotot előidéző rossz eledelek

adhatnak alkalmat. Indokai a fejnek túlságos melegben tartása, tisztátalanság, a test nedveinek megromlása, görgélyes senyv s a bőr kigőzölgésének megakadályozása lehetnek.

Az ótvár magára hagyatva nem igen mulik ugyan el, de könnyebb esetei mégsem veszélyesek. Ha sokáig tart vagy rossz indulatúvá válik, a beteget elsenyveszti; kifehélyesedése a csontokat is megtámadhatja; ha hirtelen begyógyítják, a legveszélyesebb kóráttételes bántalmakat okozhatja, melyekből agylob, tüdőlob, béllob, hasmenések, görcsök s álomkóros állapot fejlődhetnek ki. Hogy az ótvár a természet jótékony tisztulása lenne, hibás vélemény.

A mi gyógyítását illeti, az arczon levő ótvár a sömörrel egy gyógymódot kíván. Fejótvarnál a fő tisztán tartása, gyakori fésülése, a hajak rövidre nyírása, a fő szappanos langyos vízzel való mosogatása, a varaknak külsőleg vajjal vagy sóttalan zsírral való kengetése hogy föllágyuljanak, belsőleg vértisztító főzetek s néha egy-egy hashajtó szükségesek az 5. 20. sz. alatti vénék szerint. A tőkehal májának olaja a 106. sz. alatti vény szerint szintén jó szolgálatot tesz. Ha az ótvár belső senyvek következménye, a gyógyítást ezek ellen kell intézni, de makacsabb esetekben legjobb orvoshoz folyamodni.

Szivacs.

A szivacs nem annyira a külbőrön, mint a szájüreget, torkot, légutakat, bélhuzamot, végbélnyilást s nemző részeket bevonó takhártyán szokott előjönni s homályos fehér nedvességgel telt kendermag vagy lencse nagyságú hólyagocskákból áll, melyek néhány nap alatt fölfakadván, szivacsos varacsökké válnak. Ha ezen varacsökké elmúlnak, újabb hólyagok jönnek létre, melyek ha izgattatnak más jelenségeket is, ú. m. torokgyuladást, köhögést, émelygést.

csuklást, hányást, különféle görcsöket, hasmenést, vérlást, bélgyuladást idezhetnek elő.

A szivacs mint a takhártya kútege annál könnyebben előjöhet, minél finomabb a takhártya. Alkalmat adhatnak erre gyomortisztátalanságok, elnyomott bőrkigőzölés, csúzos, hurutos áttételek s nedvek megromlása, miért is a rothasztó gyomorlázakban és a sorvadásos betegségek utolsó időszakában nagyon gyakori.

Ezen kúteg, mely a köles-kúteghez igen hasonlít, különféle lázaknak lehet kórjele, de válságot nem igen képez. Néha jelentéktelen s könnyen gyógyítható, de ha kóráttelek következménye, idültté is válhatik, sőt ha toroklob, altesti gyuladások vagy épen fene szövetkeznek a betegséghez, veszélyt is okozhat.

Gyógyításánál az általános és helybeli okok eltávolítása mellett, a kúteggel párosult lázra s más betegségekre kell figyelmet fordítani. Ez okból gyomortisztátalanságnál a körülményekhez képest hánytatót vagy hasbajtót kell adni a 8. 9. 20. sz. alatti vénék szerint; különféle láz vagy kórügyület esetében azokat el kell oszlatni; ha pedig eltűnt kútegek vagy begyógyult fekélyek képezik az okot, azokat újból elő kell idézni. Födolog bármily esetben is, hogy a beteget környező levegő tiszta legyen. Ha a fekélyecskék rüt kinézésűek s azokon rothadásra való hajlam mutatkozik, erősítő, rothadás elleni szerek kívántatnak a 78. sz. alatti veny szerint; de miután a fontosabb körülményeket egyedül szakértő ítélheti meg, ily esetben ha az egyszerű gyógymódnak sikere nincs, orvoshoz kell folyamodni. Helybeli gyógymódra is levén szükség, ha a szivacs a szájban van, azt gyakran tiszta vízzel kell kimosni, s a 107. sz. alatti szerből ottan-ottan egy kávéskanállal vevén, azt a szájban kell tartani, mely szer, ha az ember lenyelne is, nem ártalmas. Az erősebb összehúzó szereket kerülni kell, mert azok a szivacsot hamar elnyomhatják s kórát-

tételt okozhatnak; csak ha a baj idültté válik, lehet a fekélyeket a 108. sz. alatti olvadékkal bekenni. Ha nagy fájdalom van jelen, a szájat lágyító burjánok- vagy fehér málvagyökér főzetével kell öblögetni, míg rothasztó jellemnél china és timsó tesznek jót, de a melyek alkalmazása iránt előbb orvost kell megkérdeni. Ha a szivacsok a torokban, gyomorban vagy a bélhuzamban lennének, belsőleg olajos fejeteket a 66. sz. alatti vény szerint, külsőleg tejes vagy lágyító főzetekből készített olajos csőréket kell adni. Elnyomott kütetek vagy fekélyeknél bőrizgató szerekre vagy más mesterséges fekélyek nyitására van szükség.

Köles-küteg.

Ezen küteg, mely köles nagyságú s alakú apró hólyagocskákból áll, különféle lázak alatt bizonytalan időben jelenik meg, az arcz kivételével néha az egész testet elborítja, se nem viszket, se nem ég, s néhány nap múlva kiszáradva korpa alakban lehámlik, rendesen kétféle, ú. m. fehér és vörös. A fehér gyakoribb s benne savó rejlik, míg a vörös néha oly apró, hogy alig látszik, s csak tapintatra észrevehető, a midőn a bőr tapintata durva darócshoz hasonlít; de néha ugyanazon egyénben egyszerre mindkettő jelen van. A betegség kórjeleihez még savanyú bőrizadás, száraz köhögés, mellszorulás és láz tartoznak.

A köles-küteg mindig kellemetlen, sőt néha aggasztó jelenet; a betegséget, melynek kísérője inkább növeli mint könnyíti, s valamely láznak, különösen idegláznak kórjele. Az ily kórtüneti küteget arról lehet megismerni, hogy a többi kórjelek nem szelidülnek, s ha ilyenkor a küteg vissza talál verődni, gutaütés vagy megfulás általi halál követi, míg a válságos köles küteg a kórtünetek csillapodásával tünteti ki magát, kivált ha a küteg válságos napokon jelenik meg; de visszaverődése ennek is veszélyes

jár. A köles-küteg megjelenése s lefolyása nem egyforma s bizonytalan. Megjelenhetik a láznak 3—4. napján, de néha 7-ik, 8-ik, sőt 14-ik napján is. Így künnléte ideje is bizonytalan, 8—14 napig tart, s ha eltűnik is, néha megint visszatér. Kiütése néha szelid, néha nagyon is heves s az arcz kivételével ellepi az egész testet, de legtöbb a karokon és mellen mutatkozik. Kiütése előjeleiül a láz kezdeteni bő és savanyú rothadt szagú izzadást, szorongattatást, nehéz de nem rövid, nyögő, gyakran fuldokló lélekzést, rövid száraz köhögést, nyugtalanságot, több izbeni átfutó borzadást, a bőrben érezhető szúrást és viszketegséget, néha ideges jelenségeket, ú. m. görcsöket és őrzöngést lehet tekinteni. Kiütésével a láz, szorongattatás, köhögés és más bántalmak néha elmúlnak, de néha tovább is tartanak, sőt növekednek, s a növekedő ideges jelenségek mellett újabb kütegek ütnek ki. Végül könnyű lehámlás történik.

Ezen küteg oka a kiizzadandó anyagok sajátságos megromlásában feneklik, melyet a bőrrendszer rendkívüli elgyengülése s föloszlása idéz elő, mire a bajt megelőző gyengítő befolyások, csúzos és hurutos kórvegyület, lázas betegségekben való igen melegen tartás, különösen tollágyak s bezárt levegő által, hevítő s izzasztó szerek okatlan alkalmazása, gyomor tisztátalanságok kiürítésének elmulasztása, s gyermekágy-adhatnak alkalmat. Mai időben e küteg sokkal ritkább mint hajdan, mikor az emberek lázas betegségek ellen túlságosan izgató s izzasztó gyógymódot használtak, s ha fordul is elő, az inkább csak arra hajlandó egyéneknél s járványok alkalmával történik.

A köles-küteg ha válságos, kedvezőleg folyik le, de a kórtüneti igen veszélyes, s ha visszaverődik, veszélyes hasmenést, őrzöngést vagy mély aluszékonyságot s görcsöket idézhet elő.

Gyógyításánál fő elv, hogy kifejlődését az ember inkább akadályoztassa mint előmozdítsa, miután lázagnál,

mint alkalmatlan járulékot lehet tekinteni, melyet, ha megakadályoztatása nem is sikerül, legalább szelidíteni kell. Ezért minden heves láznál könnyű takarók használata, a beteg mérsékelt melegben tartása, tiszta levegő s az előutak kitisztítása szükségesek; mik ha így történnek, ritkán fog köles-küteg létrejöni, sőt ezen eljárás még az előjeleknél is meg fogja a küteg kifejlődését akadályozni, mire néha a pehelyágyak eltávolítása is elég. Másként van a dolog azon esetben, a midőn a küteg válságos, s arra a láz és többi kórjelek csillapodnak; mert ilyenkor azt mértékletesen gyámolítani s visszaverődését akadályoztatni kell. Különösebb gyógymódja azon lúz gyógymódjával, melylyel párosúlva van, ugyanaz; de a bőrnek föloszlása ellen ásvány savanyokat a 25. sz. alatti vény szerint és savanykás italokat, gyomortisztátalanság esetében gyenge hűsítő hashajtókat kell adni az 5. sz. alatti vény szerint. Ha a köles-küteg visszaverődik, de semmi rossz következése nincs, sőt a természet a bőr ezen válságát mással, például hasmenéssel pótolja, ilyenkor a mérsékelt melegben tartáson kívül egyebet tenni nem kell; de ha rossz következései, u. m. kórattétel nemesebb életművekre, különösen az agyra, vagy ideges bántalmak lennének, a küteget bőrizzgató szerek s meleg fürdők által vissza kell téríteni, sőt ha lobos állapot fejlődött volna ki, vért is kell bocsátani. Néha e küteg láz nélkül jelenik meg, s ilyenkor sokáig tart, vagy pedig a bőr erre való hajlamát megtartja s a küteg gyakran megújul. Ez rendesen valamely senyves állapotnak, u. m. koszvénynek, görvélynek vagy bujakórnak következménye, s ilyenkor az általános senyvet kell gyógyítani; de e mellett a bőrt tisztán kell tartani, s fürdők gyakori használata által edzeni, míg lobos állapotnál a köppölyök is jót tesznek.

Sömör.

A sömör vörös gyuladt alap fölibe emelkedett köles vagy borsó nagyságú s kerek vagy tojás alakú csoportos hólyagocskákból áll, melyek fényesek, vörös udvarocskáktól vannak környezve, eleinte átlátszó, később homályos fehér nedvvel vannak telve, viszketnek, égnek, kiütések alkalmával lázzal, fő s más tagok fájdalmával vannak párosulva, s miután a bennök lévő folyadék 1—3 hét alatt felszívódott, összeesnek és apró pikkelyekben kiszáradnak. Megjelenhetik e küteg, mely se nem lázas, se nem ragadós, a test minden részén, de terjedelmére, külalakjára s lehámlására nézve igen különböző. Van közte száraz, lisztes, nedves, sőt eves sömör is, mely utolsóból sokszor eves fekélyek válnak. Fajai közt, melyeknek különbsége azonban a gyógyításban mit sem változtat, az ugynevezett *öres sömör*, mely az ember derekát mint valami öv keríti körül, említésre méltó.

Ezen küteg a bőr sajátságos megromlása következtében kifejlődött sömörféle s általános körvegyületet képező csipősség eredménye, mely néha örökölt hajlam útján fejlődik ki, úgy hogy sokszor az egész család részesedik benne. Távolabbi okai májbajok s azokból származott csipős epe-mirigyek betegsége, különösen görvély, hosszas ideig elnyomott bőrkigözölgés, nedves lakás, csipős, sós, kövér eledetek, aranyeres vértolulás a bőrre s az aranyér rendellenességei, rendetlen havitisztulás, terhesség, a bőrnek túlságos finomsága, nagy meleg vagy durva öltözetek általi izgatása, öregség s a bőrnek ezzel járó szárazsága, tétlensége, vagy a vesék működésének hiánya, általános körvegyületek, különösen lappangó bujakór lehetnek.

A sömör néha szelid betegség s illő gyógymódra néhány hét alatt elnűlik; de néha hónapokig, évekig, sőt

egész életen át is eltart. Néha állandó, de néha időszakonként visszatér s erre a nedves évszak különös kedvezéssel van. Néha egy helyen marad, de néha helyét változtatja. Ha nagyon elharapózik és sorvadást okoz, vagy nemesebb szervekre rakodik le, az életműveget veszélybe is ejtheti.

Gyógyításánál az okok eltávolítása s az életrend szabályozása az első s legfőbb teendő. Ez okból a beteg minden csipős és hevítő ételtől s italtól óvakodjék, sőt a szelidebbekben is tartson mérteket; a nedves levegőt és meghülést kerülje, s a mennyire lehet, mindig tiszta és száraz levegőt élvezni igyekezzék. Ha beteges epe-elválasztás vagy májbajok lennének a sömör okai, fölolvasztó s az epe-elválasztást előmozdító szereket kell használni a 17. sz. alatti vény szerint: ha pedig aranyér, havitisztulási rendellenességek, görvély, köszvény, bujakór vagy más betegségek képezik az okot, ezeket kell gyógyítani a rovataik alatt megírt mód szerint. Ha ezen okok közül egyet sem lehet fölfedezni, akkor sömör-ellenes gyógymódra van szükség, mely vértisztító s másító szerek használatában áll a 109. 110. 105. sz. alatti vények szerint. Ha a sömör lobos jellemű, savóval s felolvasztó növényeknek, milyenek a pongyola-pitypáng, perje, martilapu, füstike kisajtolt nedveivel vagy főzeteivel kell élni. Nem kevésbé jót tesz a szarpanos és kénes fürdők hosszas használata is. Helybelileg arra kell ügyelni, hogy a kütég vissza ne verődjék, s ezért semmiféle visszaverő vagy ólomtartalmú kenőcsöket vagy borogatásokat használni nem szabad. Szelidebb természetű száraz sömörnél elég azokat összetört dióbéllel borogatni, friss dióolajjal kenegetni, ha a sömör az arczon van a 91. sz. alatti mosdóval mosogatni, ha pedig a test többi részein van, a 111. 112. sz. alatti olvadékokkal borogatni. Nedves sömörnél a 113. 114. 115. sz. alatti kenőcsöket s hintő port lehet használni, ha pedig a sömörös helyek nagyon tüzelnének s fájának,

csendesítő szerül egyenlő mennyiségű csetfaggyúból s mandolaolajból készített kenőccsel lehet azokat kenegetni. Makacsabb esetekben elvezető szerekül hashajtókat kell adni s más helyeken mesterséges fekélyeket nyitni, mik által a kórátvételt is ki lehet kerülni; de ha a sömör mindemellett is nemesebb életművekre venné magát, azt bõrizgató szerek, izzasztók s meleg fürdők által vissza kell téríteni. Ha az alkalmazott gyógyszereknek kivánt sükerök nem lenne, legtanácsosabb a bajt orvossal közölni.

Kelés.

A kelés eleinte kicsi csomócskából áll, mely rövid idő alatt mogyoró- vagy galambtojás nagyságra, sőt néha nagyobbra is megnő, fészke valamely bőr alatti mirigyben vagy a sejtiszövetben van, többé-kevésbbé fájdalmas, vörös színű, széles tövű, de hirtelen megcsúcsosodik s genyedésbe megy át, mely a csomó közepén kezdődik, de azután az egész csomóra kiterjed. Miután a kelés megért, több helyen fölfukad, vastag, néha véres geny folyik ki belőle, s ha hüvelye is kitakarodik, gyorsan beheged, a nélkül, hogy utána keménység maradna fenn; de ha hüvelye benne marad, hegedése nehezen megy végbe, s maga után keménységet hagy. A kelés néha magánosan s a test kevésbbé érzékeny részein jő elő, s ilyenkor csekélységnek lehet tartani; de ha nagyobb számmal s oly helyeken jelenik meg, melyek fölötté érzékenyek, így a végbél-nyílás vagy szeméremtest körül, szájjban, vagy szemhéjjak szélein, ilyenkor igen alkalmatlan.

Ezen kütigre némely embernek különös hajlama van, s ilyenkor u legcsekélyebb ok is előidézi. Indokai a bőrnek különféle izgatása, vérbőség, gyomor-tisztátalanság, szokványos kiürítések fennakadása, különféle lázak, senyvek, u. m. görvély, súly, bujakór, lehetnek. Ha vala-

mely betegségben kelések képlődésére könnyebbulés történik, jó jelnek lehet tartani.

A kelés kimenetele kedvező, de ha az senyves gyenge egyénben, csecsemőn, vagy öreg emberen jelenik meg, gyakran kellemetlen kifekélyesedés, sőt néha fene is lehetnek következései.

Gyógyítását az indokok vezérlik, s ezért gyomortisztátalanságnál hánytatók vagy hashajtók, vérbőségénél lobellenes életrend, hashajtók, néha vérbocsátás, senyveknél azok elleni gyógyszerek kellene. Ha egyéni hajlamon kívül más okot fölfedezni nem lehet, külsőleg kénes fürdőket, belsőleg pedig vértisztító főzeteket kell használni a 105. sz. alatti vény szerint. Néha a kelés ellen a helybeli gyógymód is elég, s ilyenkor azt érlelésbe kell hozni, mit az 50. sz. alatti lágyító péppel, vagy ha ez nem használ, érlelőkkel, melyenek a sült hagyma, mézes tészta, s a köznép által diák flastromnak nevezett sárga ragtapaszszal lehet elérni. Ha ezen szerekre a kelés magától föl nem fakad, ahoz értő egyén által föl kell nyitítani, s belőle a genyt szépen kinyomni. A geny kitakarodása után annak tömlőjét is ki kell nyomni, vagy csipeszszel kivenni, mely után a gyógyulás, ha a fekély tisztán tartatik, a természet ereje által is végbemegy.

Gyógyulás után a hajlam kiirtására néha langyos, néha hideg fürdőket kell használni, s e végre a közönséges folyami, kénes vagy tengeri fürdők a legjobb szolgálatot teszik.

Pokolvar.

A pokolvar kiesi vörös foltocskával kezdődik, mely első tekintetre bolha-csipéshez hasonlít, de fényes, fájdalmas, ég mintha parázs lenne rajta s kemény csomócskává alakul, közepén egy fekete pontocskával, melytől

néhány hüvelyknyire bársonyszínű vörösség terül szét. Erre a fekete pontocska is terjedelmet nyer, érzékenység benne nincs, s alatta a lágy részek egész a csontokig kifehélyesednek. Néha a bársonyszínű fájdalmas foltocska közepén mindjárt eleinte kisdud hólyagocska képlődik, melyben eves, néha vérrel vegyült folyadék van, s körölte a részek fokonkint fenébe mennek át.

Ezen kütégnek nincs miudig egy természete. Néha csak helybeli betegséget képez s többnyire a ruhák által nem takart reszket bántja, mely esetben a bőrfelülete meggyuladván s fenébe menvén át, genyedés által a többi bőrtől elválk, s a seb begyógyul. De van a pokolvarnak oly faja is, melynél a helybeli jelenségekhez erős forró láz járul, mely különösen a senyves egyéneket, szülőket, vagy terheseket, nagy veszélybe ejtheti.

A pokolvarnak különféle okai lehetnek. Néha számos és összefolyó kelés következménye, néha hólyaghuizó tapasztnak a lapoczkák közé alkalmazása, — elhizott embereknél meleg ásvány-fürdők használata után lehet tapasztalni, néha miként pestis alkalmával szokott történni, romlott levegő, epegyulem, vagy rothasztó láz idézik elő; de leggyakrabban marhavész idején fejlődik ki, ha az ember beteges állatok húsával él, sőt az ily állatok húsának, bőrének, vérének vagy testök felületének illetesé is elég ezen veszedelmes betegség előrdézésére, s ezért állat-orvosok, pásztorok, mészárosok és tinárok könnyen s gyakran megkapják e betegséget. Falun, hol a marhatenyésztés nagyobb mint város-on, gyakoribb, s ily helyeken csipésök által a beteges marhák vérével táplálkozott rovarok is elragaszthatják.

A pokolvar kimenetele a betegségnek, indokoknak, s a benne szenvedő egyének testalkatának különféleségétől függ.

Gyógyítását illetőleg, ha a betegség szelidebb ter-

mészetű, a helybeli gyógymód is elég. E czélból genyedés előidézésére érlelő pépekkel való borogatásokat kell tenni, a 116. sz. alatti vény szerint, s ha ezek nem használnak, sult vörösbagymával, sárga diák flastrommal, vagy ennek burók-flastrommal való vegyületével kell a genyedést előmozdítani. Magyarhon több helységeben paprikával meghintett szilva-lekvárral szokták a pokolvarrt borogatni. Rosz természetű pokolvarnál, hol a betegség nem csak helybeli, hanem már rothasztó láz is fejlődött ki, a pokolvarban levő ragályt a fenés rész kivágása, vagy pokolkövel s tüzes vassal való égetése által mielőbb meg kell semmisíteni; de ha ezeket alkalmazni nem lehet, bemetszéseket kell a pokolvarba tenni, s reá a ragályt terjesztő nedvesség kiszivtatása végett köppölyt borogatni. A bemetszett s kiszivatott pokolvar kötözésére a 117. sz. alatti olvadékot a 118. sz. alatti kenőcsöt, vagy illatos burjánok főzetével való borogatásokat lehet használni. Néha a bemetszett pokolvarrt körisbogár-porral szokták behinteni, s felül bő genyedés előidézésére s fentartására hólyaghuzó tapaszt alkalmaznak. Szibériában a pokolvarrt árral szurkálják meg, s azután dohány-levélpör és szalamia-só vegyületével dörzsölik be; vagy minden megszurkálás nélkül dohánylevélnek timsós-lugban való főzetével borogatják. Rosz indulatú pokolvarnál, ha láz fejlődik ki, a mindenesetre legfontosabb helybeli gyógymód mellett általános gyógymód is szükséges, melyet a láz jelleméhez kell alkalmazni, gyomortisztító, lobellenes, vagy a mire legtöbb eset van élesztő, erősítő, rothadás elleni szereket adván; de miután e betegség igen veszélyes, megérdemli, hogy mielőbb orvossal közöltessék.

BETEGES KIÜRÜLÉSEK.

Beteges kiürülés alatt, az emberi testben elválasztott különféle nedveknek, nem rendes időben, mennyiségben és minőségben, a test nagyobb üregeibe történt kiömlését, vagy a testből való kitakarodását lehet érteni.

Az e fajta betegségekre, mindennemű s minden életidejű embernek hajlama van, melyet néha szüleitől örököl, néha anyja méhében nyer; de azért ezen hajlam az élet különböző szakaiban bizonyos kiürülésekre nézve különbözőleg nyilvánul. A kisdetek és gyermekek minden kiürülésre leghajlandóbbak, ezért a hányás, hasmenés, hurut, vizelet-folyás és vérfolyás ezeknél leggyakoribbak; fölserdülés után a fiatal és férfi korban mindkét nem a nemző részek folyásaira leghajlandóbb, míg aggkorban minden kiürülésre legkisebb hajlam mutatkozik. Indokaik különfélék lehetnek. Így gépies és vegyészeti sértések; erős testalkatúaknál különféle ingerek, u. m. élenynyel és villanynyal bővölködő száraz tiszta hegyi levegő, túlságos hideg vagy meleg, a levegőnek járványkóros jelleme, izgató vagy igen tápláló eledetek s italok, mérgek, túlságos mozgás, heves indulatok, szorító öltözet, vérbőség, szokványos kiürítések elnyomásai; gyenge testalkatúaknál erőtlenség, sőt ugyan az erőteljeseknél is, ha azokra gyengítő elemek, u. m. nedves mocsáros megromlott levegő, étel és italbeli szükség, vagy azok megvesztegetett állapota, megfeszített testi s lelki foglalkozások, szomorúság, félelem s bár minemű túlságos kiürülések gyakorolnak befolyást.

A beteges kiürülések kimenetelet illetőleg, ha a kiürülés egyszerű, kedvezőbb kimenetele van, mintha más betegségekkel van vegyülve. Néha az okok megszűnésé-

vel rövid idő alatt, sőt magától is elmúlik, de ha a kiürülés túlságos, elhanyagoltatik, vagy épen rosszul gyógyítatik, a beteget hirtelen kivégezheti, idültté válhatik, vagy különféle ártalmak, u. m. elsoványkozás, vízdagok, vízkór, kül- és belérzések gyengesége, sorvasztóláz, lehetnek következményei. A kiürülések kimenetele a kiürült nedvek minőségétől is sokat függ; így a savós kiürülések kevesebb veszélylyel járnak, mint a nyálkások, de mégis a véresek és nemző részek kiürülései a legveszedelmesebbek.

Gyógyításuknál az okok eltávolítása mellett jellemökre kell különös tekintettel lenni. Ezért, ha a kiürülés lobos jellemű, a körülményekhez képest szelidebb vagy szorosabb lobellenes gyógymódot kell belsőleg mint külsőleg követni; de ha a kiürülést gyengeség jellemzi, először is azt kell meghatározni, hogy a gyengeség betegesen fölmagasztalt érzékenységgel, vagy ingerlékenységgel van-e párosulva, mely esetekben néha bódítók, néha savanyok és szoros életrend tesznek jót, vagy pedig tompa, mely ellen illatos vagy szeszes izgató szerek valók, a szerint a mint azt a különböző kiürülések természete kívánja.

A beteges kiürülések általában kétfélék, u. m. *vér-folyások és más nedvek kiürülései.*

Vér-folyások.

Miután a vér-folyások igen fontos betegségek s az életet néha igen hirtelen a legnagyobb veszélybe ejthetik, illő, hogy az ember azokról általános ismeretet is szerezzen. Vér-folyás alatt azon beteges állapotot kell érteni, melynél a vér az azt tartalmazó erekből szokatlan időben és mennyiségben kiömölvén, a testből kiürül, vagy a test nagyobb üregeit ellepi s ennek következtében az egészség föl bomlik. Néha hirtelen s minden előjel nélkül lepi meg

az embert, de gyakran oly tünetmenyek előzik ezt meg, melyből megjelenését gyanítani, sőt várni lehet. Ezen előjelek részint az egész életművezeten, részint azon egyes szerveken mutatkoznak, melyek a bekövetkező vérfolyás helyét képezik. Így a beteg majd borzadozik, fázik, majd fölhevül vagy melegség futja át, gyors, lágy, gyakran rendetlen ütérveréssel; bőre piros, különösen arcza van föl-tüzülve; szíve dobog; nyugtalanságot, szorongattatást érez; feje nehez, fáj; álma nyugtalan; mely kórjelek ottan-ottan megcsendesednek, de viszont megújulnak. Azon rész, mely a vérfolyás helyét valószínűleg képezi, duzzadtabb, pirosabb, feszültebb, forró, néha viszket, s benne a legkisebb erek is lüktetnek; de néha a vérgyülemtől érzéketlenné, mintegy szélhűdötté, néha fájdalommassá válik, s benne görcsök támadnak. Ezen előjelek néhány óráig, néha több napig, sőt hónapokig is tartván, a vérfolyás megindul, még pedig a test különböző részeiből, u. m. az orrból mint *orrvér-folyás*, a szájból mint *vérköpés*, a tüdőkből mint *tüdővérzés*, a gyomorból mint *vérhányás*, a belekből különösen a végbélből mint *aranyér*, a vizező-szervekből mint *vérrizelés*, a méhből mint *méh-
vérzés*. Mig a vérfolyás tart, az azt kísérő kórjelekre is figyelni kell, mert azok a vérzés beálltával néha csillapodnak, sőt elenyésznek, de néha növekednek, sőt újabbak is csatlakoznak hozzájuk. Így az ütér gyorsabbá válik, a forróság és nyugtalanság növekednek, a beteg feje nehezebb, szívdobogása erősebb, külérzékei megzavarodnak, tagjai reszketnek, bőre, különösen arcza elhalványul, végtagjai meghülnek, ökröndözik, hány, homlokán s nyakán hideg verejték üt ki, elájul, s néha görcsöket is kap. Ezen borzasztó jelenségek néha onnan származnak, hogy a beteg a vérvesztéstől megijed, de néha azokat a nagy mennyiségben kiömlött vér is okozza; ezért a kiömlött vér mennyiségére is nagy figyelemmel kell lenni. Ha a

ver cseppenként és lassan megy el, olyankor a beteg nagyobb mennyiségű vérvesztést is könnyebben tűr, de ha rövid idő alatt két-három fontot veszít el, a legnagyobb gyengeség lesz annak következése. Neha az is megtörténik, hogy kívülről kevés vérvetés mutatkozik, s a beteg mégis nagyon elgyengül; ilyenkor a vér a test belső üregeibe ömlik ki, mi mindig nagy veszélylyel jár. Figyelni kell továbbá a kiömlött vér minőségére is, mert ha az sötétebb és egyenlően folyik, miután vizserekből jő, nem oly veszélyes, mintha piros, folyása a sziv verésének megfelel, és így az üterekből jő.

A vérfolyás kétféle, u. m. *tényleges*, mely a véredények s életerő fölmagasztalt állapotával jár, és *szünetdőlges*, mely néha érzékenységgel, vagy igerlékenységgel, néha tompa jellemmel párosult gyengeséggel jár. Figyelni kell arra is, hogy a vérfolyás heves-e vagy idült, új-e vagy régi, szokványos e vagy nem. Vannak úgynevezett criticus vagy válságos jótékonyhatású vérfolyások is, melyekre, miként a heves lázagnál s helybeli gyulladásoknál történni szokott, a jelenlevő beteges állapot csillapodni, sőt néha egészen is megszűnni szokott; de azért nem minden vérfolyás hasznos, s kivált ha sokáig tart vagy túlságos, az életerőt kimeríti.

A vérfolyást ugyan minden ember megkaphatja, de leghajlandóbbak arra mégis azok, kiknek véredény-rendszerek inkább kifejlett, és így a sangvinicusok; valamint azok is, kik ezen hajlamot szüleiktől örökölték, vagy anyjuk méhében nyerték, mely hajlam néha küleményökből kitetszik. A vérfolyásra s annak különböző fajaira való hajlam az élet különböző szakáiban különböző; így a kisdedek és gyermekek az orrvérzésre, fölserdültek a tudóvérzésre, férfiak az aranyérre, öregek az agyvérzésre vagy vérmes gutaütésre leghajlandóbbak. A nemet illetőleg férfiaknak az aranyérre s más vérzésekre, nőknek a méh-

vézésre van nagyobb hajlamuk. Indokai különféle gépicák vagy vegyészí sértések, túlságos meleg vagy hideg, a levegő heves mozgása, magas hegyeken a levegő nyomásának hiánya, különös légvegyület, csípős eledelek, szeszes italok, hánytatók, erős haslajtók, mérgek, heves mozgás, szorító öltözetek, lelki indulatok, szokványos kiürítések fennakadásai s más betegségek lehetnek.

A vérfolyást néha maga a természet is megszünteti, de ez a ritkább esetek közé tartozik. Veszélyességét illetőleg, a külső vérfolyás kevésbbé veszélyes, mint a belső; az orrvézés kevésbbé, mint a tüdővézés; a viszeres kevésbbé, mint az üteres. Az az előtt egészséges egyénnek kevésbbé árt, mint a különben is betegesnek, valamint a férfinak is kevésbbé, mint a gyermeknek s öregnek, azzal a különbséggel, hogy gyermekeknél az elvesztett vér hamarabb helyre pótlódik. Az öröklött vérfolyás kimenetele kevésbbé kedvező, úgy szomorú kimenetelt várhatni olyankor is, a mikor a vérfolyás senyves betegségekkel s ideges vagy épen rothasztó lázzal van párosulva.

Gyógyításánál földolog, hogy a beteg testileg, mint lelkileg a legnagyobb nyugalomban legyen, s ha magát mérsékelni másként nem tudja, ágyban fekudjék, szorító ruháit levesse és sokat ne beszéljen. Ha a vérfolyás válságos talál lenni, azt elfojtani nem szabad, s legfőlebb arra kell ügyelni, hogy túlságossá ne váljek. Életrendi szabályok mellett először is az indokokat kell eltávolítani, azután pedig a vérzést összehúzó szerek által elállítani. Ily szerek a hideg víz, hó, vagy jég, külsőleg alkalmazva, melyekhez, ha a szükség kívánja, eczetet vagy más erősebb savanyt lehet vegyíteni. Néha illatos fuvekre öntött bort, eczetet vagy borszeszt használnak a vérzések elállítására. Hasonló czélból alkalmazzák a timsó-, ólom-, horgany-, réz-vas-készítmények olvadékaít, vagy ha ezek sem elégségesek, cser, füz, vadgesztenye stb. héjból készített szorító

főzeteket. Kisebb véredényekből történt vérzésnél néha szelidebb szerek is, milyenek a pókháló, arabmézga, keményítő, vagy gipsz, elégségesek, melyek porrá törve tépésen a sértett helyre alkalmaztatván, az aludt vérrel erős tapasztás alakúlnak. Nagyobb vérzéseknél nyomás is szükséges, melyet az ember a vérző helyre alkalmazott darabka taplóval vagy szivacsoszal s ezenfelül újjaival eszközöl. Néha nyomás eszközölése végett több nyomasz egymásra halmozása, sőt ezeken felül pólya-kötélék alkalmazása is kívántatik. Ha mindez nem használna, a vérző eret le kell kötni, mit azonban egyedül szakértő orvos tehet meg. Midőn a vérfolyás nem sebesítés, hanem a vér beteges elválasztása következtében történik, ilyenkor is először az okok eltávolításán kell törekedni, s így a beteget a legcsendesebb nyugalomba helyeztetni, lelki indulatait korlátozni, a beleiben létező tisztátalanságot s gilisztákat kitakarítani, netalán főnakadt más folyását helyreállítani, a rothasztó lázt, vérsenyvet, helybeli gyuladást vagy más betegséget, melynek a vérfolyás körjelét képezi, gyógyítás alá venni. Indokok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, hogy az életművezet a túlságos vérzés által ki ne merüljön, a vérfolyás elállításán kell igyekezni. Miután a vérfolyás jelleme sok esetben, leginkább eleinte, de néha később is sok ideig erélyes szokott lenni, ez ellen legtanácsosabb a lobellenes gyógy-mód. Ezért a beteget testileg, mint lelkileg nyugalomba kell helyeztetni, arra is ügyelvén, hogy az őt környező levegő szabad, tiszta s körülbelől 6—10 R. fok melegségű legyen, szoros életrendet tartson, s itala hideg víz legyen, mely nemcsak a kellemetlen szomjúságot és melegséget fogja mérsékelni, hanem a szív és üterek beteges ingerültségét is lecsillapítja. Kiknek a tiszta víz nem elég, lágyító főzeteket ihatnak árpából, zabból, fehérmálvagyókérből, szálepből, vagy változtatás kedvéért ugorka-

dinnye-, tök-, kender-magból vagy édes mandolából. A víz vagy főzetek közé citromlevet, eczetet vagy más savanyokat lehet néha vegyíteni mézzel vagy cukorral. Ha ezek sem elégségesek, vagy székrekedés lenne jelen, a lágyító főzetekbe lobellenes sókat, milyenek a salétrom, borkő, glauber-só és keserű-só kell vegyíteni, kivéven a belek vagy vizek szervek vérzését, melyeknél a lobellenes sók alkalmazása ártalmas. Lobos természetű vérfolyásoknál néha hathatósabb lobellenes szerekhez is kell nyúlni, például vérbocsátáshoz, érvágás, pióczák vagy köppölyök által, mit ha maga idejében s illő mértékben tesz az ember, a vérfolyásba való visszaesést s a gyuladás szomorú következéseit elhárítja. Ha a vérfolyás nem lobos természetű, hanem gyengéségen alapul, meg kell vizsgálni, hogy a gyengéség ingerlékenységgel van-e párosúlva, mely esetben savanyokat, különösen ásvány-savanyokat kell adni, vagy földmagasztalt érzékenységgel, a midőn bódító szerek tesznek jót. Arra is van eset, hogy az életerő sem igen földmagasztalva, sem kimerülve nincs; ilyenkor tehát ellenmüködő szereket kell használni, melyek egy helyen izgatván, a vérnek másfelé való tolulását hátráltatják. Ily szerek a sók, különösen a konyhasó, melyből felőránkint egy kávé kanállal kell adni, míg a tulságos vérfolyás eláll vagy mérséklődik; a betegnek hideg vízzel való locsolása; bőrizgató szerek; izgató lábvizek. Nagy s különösen tompa gyengéség esetében, erősítő szerekhez kell nyúlni. Belső szerek mellett a külsőket is méltányolni kell, milyenek a hideg vízzel való borogatások, melyeket ha a beteg egyéniségével meg nem egyeznének vagy görcsöket idéznének elő, langyosokkal kell fölcserélni eczetből, borból, pálinkából, illatos szeszekből, illatos füvek főzeteiből, s közikbe néha kámfort is lehet vegyíteni.

Ha a vérfolyás elállott, újbóli visszatérését czelszerű életrend s az indokok kikerülése által lehet megakadályozni.

Orrvérzés.

Az orrvérzés, mely minden vérfolyás közt legközönségesebb s leggyakoribb, néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, de gyakran különféle tünetenyekből lehet annak közeledtét sejtteni, mely tünetenyek a vérkeringés zavarából, s a vérnek a fej felé való todulásából származnak. Miután ezen előjelek rövidebb vagy hosszabb ideig tartottak, a vér az orrból elindul, cseppenként vagy nagyobb folyammal. Néha a vér hátra felé a szájba, torokba, légsöbbe, sőt a gyomorba is leszivárog, a honnan hákogás, hányás vagy köhögés által ürítettven ki, az ember a betegséget, ha nem vigyáz, könnyen vérköpéssel vagy vérlhányással tévesztheti össze; azért meghatározásában nagy vigyázat kívántatik.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, de azért bár ki is megkaphatja. Indokai a fej különféle sértései, vérmesség, fejfélé való vértolulás s ennek okai, véredények ingerlékenysége vagy elgyengülés, vérsenyves betegségek, aranyér és havi tisztulás rendellenességei, a gyomornak belférgek s más okok által való izgatása lehetnek.

Az orrvérzés, ha nem túlságos, nem gyakori, nem valamely veszélyes betegség jelensége, s a benne szenvedő egyén még fiatal, semmi aggodalmat nem okozhat s néha magától is eláll; sőt vérmes egyéneknél s vértolulásoknál jótékony hatása is lehet. Ellenkező esetben, vagy öregeknél, sőt néha fiataloknál is, ha azok el vannak gyengülve, az életet is veszélybe ejtheti.

Gyógyításánál meg kell jegyezni, hogy azt míg veszélyessége ki nem tűnik, elnyomni nem tanácsos. Ellenkező esetben el kell állítani, s ilyenkor először is az okokat kell eltávolítani, melyeknek kikutatására a legnagyobb

figyelem fordítandó, mintán makacs esetekben egyedül az okok eltávolítása által lehet az orrvérzést megszüntetni. A mi ezen betegség egyenes gyógyítását illeti, következő szerek szoktak jó hatással lenni, u. m. a hideg víz az orrba fölsziva, vagy borogatásul a homlokra s orr tövére alkalmazva; boreczetnek, timsó- vagy vasgülicz-olvadéknak az orrba való befecskendezése a 119. sz. alatti vény szerint; meleg láb- s kézfürdők; olykor egy darab itató papirnak rágása; a nemző részeknek hideg vízzel való borogatása; makacsabb esetekben timsóba mártott tépésnek az orrba való dugása. Belsőleg borköves víz, hűsítő hashajtók, néha a Haller savanya, görcsös esetekben Dower porai s a hánytató-gyökér forrázata savanyokkal vegyítve tesznek jót az 5. 73. 76. 15. sz. alatti vények szerint. Ha mindezek nem használnak, orvoshoz kell folyamodni.

Vérköpés.

A vérköpés, mely alatt a vérnek a száj üregéből való folyását lehet érteni, mint az orrvérzés néha előjelek után, néha azok nélkül lepi meg az embert, s kisebb vagy nagyobb mértékben áll elő. Különös ügyelettel kell lenni, hogy az ember a vérköpést, a vérhányással, melynél a vér a gyomorból ürül ki, vagy a tüdővérzéssel össze ne téveszsze. Kétséges esetekben, ha az említett két betegség előjelei, melyekről rovataik alatt leendő említés, hiányznak, ha az ember, miután a beteg száját a vértől jól kímosta, abba bele tekintvén a vér forrásait tisztán látja, ha a beteg állat a mell felé nyomván a vér azután is folyik, biztosan állithatni, hogy a betegség se nem vérhányás, se nem tüdővérzés, hanem vérköpés.

Ezen betegség megkapását a hajlam elősegíti. Indokai a száj üregének sérelmei, szokványos vérfolyások el-

nyomatása, szájfekélyek, szájgyulladás lehetnek. Néha más betegségek, különösen vérsenyvesek, kórjelét képezi.

A vérköpés néha csekély betegség, s magától vagy czélszerű gyógymódra könnyen elmúlik; sőt néha hasznos is lehet. Sokkal nagyobb jelentőséggel bír olyankor, midőn foghúzás után a vérzés nagy, vagy ha állkapocsban támadt csontszűnnek, rákos fekélyeknek, rothasztó láznak s vérsenyves betegségeknek következménye.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani, s azután vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a vér elállításához fogni, mit többnyire helybeli szerkek által lehet elérni. Ilyenek a tiszta hideg víz, vagy ha ez magában nem használ, erzetes vagy borszeszes víz, timsó- vagy vasgálicz-olvadék a 119. sz. alatti vény szerint, melyekkel a szájat öblögetni kell; de ha ezek nem használnak, tüzes vassal kell a vérző eret megérinteni s az azon képlődött varra nyomfoltot tenni.

Tüdővérzés.

A tüdővérzés, mely alatt a légző szervekből u. m. gégéből, légcsőből vagy tüdőkből támadt csekélyebb vagy erősebb vérzést kell érteni, gyakori és veszedelmes betegség. Közeledtet néha rövidebb vagy hosszabb ideig tartó előjelek, u. m. futó hevülések, rendetlen vérforgás s ebből eredő vértolulások a főre, torokra és mellre, szuró fájdalom a légcsőben vagy tüdőben, s gyengébb vagy erősebb száraz köhögés hirdetik; de néha minden előjel nélkül megjelenik, s ilyenkor a beteget forrósággal váltogató csekély borzadás futja el, mely után légcsővében vagy tüdőiben csiklandást érez, légcsővén s gégéjén keresztül édeses folyadék jő fel torkába, szájába, s néha csekély, de gyakran nagy mennyiségű vért ürít ki, mely néha nyállal, néha geny-nyel vegyült, néha habos és világos vagy sötét piros, néha

hegedt. Vérkiürítésre az állati melegség néha emelkedik, de ha nagyobb mennyiségben történik, szorongattatás, szívdobogás, tagok meghidegedése, ájulás lesznek következései. Kiürítés után a fennebbi jelenségek elmúlnak, de néha nehéz lélekzet s a mell hörgése maradnak fenn, mely esetben a vérzés bizonyos idő múlva újból visszatér. Ha a vérzés egyedül a légszöből ered, olyankor az ember csak ott érez csiklandást, égést vagy fájdalmat, a kiürült vér kevesebb s a mellben semmi beteges jelenség nem mutatkozik; de ha a vérzés a tüdőkből jő, olyankor a mell nagyon el van fogulva, a lélekzet hörgő s a kiürült vér nagyobb mennyiségű.

A tüdővérzés, mely néha az erek megrepedésének következménye, de legtöbb esetben a vérnek az erek falain való átizzadásából származik, vagy az életerő fölmagasztalt állapotával vagy különböző jellemű gyengeséggel lehet párosulva.

Ezen betegséget minden ember megkaphatja, de a tüdővészre hajlandókat könnyebben meglepi, mi mindig különös tekintetet érdemel. Indokai a testnek fölhevülése, a tüdők megerőltetése, serelmei, rossz levegő s csipős gőzök belehelése, aranyér, havitisztulás és más szokványos kiürítések elnyomása, visszaverődött kütegek, tüdőlob, tüdőhurut, tüdőgümők, vérfóloszlás lehetnek.

A tüdővérzés kimenetele igen kétséges, de azért nem mindig halálos, sőt vérdús erős embereknél ép oly ártalmatlan, mint az orrvérzés. Néha, kivált kezdődő tüdőlobnál, vagy ha havitisztulás vagy aranyér fennakadásának következménye, egészségére válhatik az embernek; sőt aranyér fennakadásánál ha több éven át megújul is, az életművezetnek legkevesebb ártalmat sem okoz. De az ily tüdővérzések ritkábbak, s ha a vérzés túlságos, néhány nap alatt ki is végezheti az embert, mire azonban szerencsére nem sok eset van. Az akár erek meg-

pattanásából, akár vér átizzadásból támadt tüdővérzés, néha magától is eláll, s a beteg megpihen, de ezen pihenés nem sokáig tart, s a vérzés megújul. Betegség egyszeri kiállása után az arra való hajlam fenmarad, sőt növekedik, mi a léleklző szervekre nagyobb vértolulást eszközöl, s ennek száraz köhögés, nehéz léleklzés, és tompább vagy élesebb fájdalmak lesznek következményei, melyek alatt az az előtt lappangó gümők meggyuladnak, genyedésbe mennek át, s tüdővész fejlődik ki, mely a beteg életének előbb-utóbb véget vet. A tüdővérzés különböző természetéből s jellemeiből vonva következtetést, a nem régi tüdővérzés kevésbé veszélyes mint a régi; az erek megrepedéséből támadt veszélyesebb, mint a vér átizzadásából származott; fiatal, erős, vérdús egyének tüdővérzése, kivált lobos betegségek folyama alatt, gyakran válságos szokott lenni; a havitisztulás vagy aranyér fennakadása után támadt kevésbé veszélyes, mintha vér-senyvnek vagy rothasztó láznak jelensége; az erélyes jelleműnek kimenetele sokkal kedvezőbb, mint azé, mely gyengeséggel, különösen tompa gyengeséggel van párosulva; a gégéből vagy légszóból eredt kevésbé veszélyes mint az, mely a tüdőkből támadt. Ha a tüdővérzésre való hajlam örökölt tüdővész küleménnyel tünteti ki magát, ha még föl nem serdült egyénben fejlődik ki, vagy fölserdülés után gyakran megjelenik, mindez nem csekély aggodalmat szerez, de czélszerű gyógymód az ilyeneken is segíthet.

Ezen veszedelmes betegség gyógyításánál azon kell igyekezni, hogy a vérzés a vérforgás mérséklése által mielőbb lecsendesíttessék, vagy legalább korlátoztassék, s ezért minden ártalmas befolyást, mi a vérforgást ösztönzi, s a léleklzési szervekre vértolulást idéz elő, el kell távolítani. Különös ügyelettel kell lenni, hogy a beteg magát csendesen tartsa; leeresztett lábakkal s főlegyenésített fővel es mellel inkább üljön mint feküdjék minden be-

szédet kerüljön; szorító ruha ne legyen rajta; semmi erősebb külinger, például világosság, lárma vagy emberek gyülekezete őt ne nyugtalanítsa, ételében mint általában szoros életrendet tartson, gyenge eledelokkal éljen, s a mi keveset eszik, gyenge legyen; végre hogy a beteget környező levegő tiszta, igen mérsékelt, inkább hűvös legyen. A beteges vérzés elállítására néha ezen életrend is elég, de olykor ha eláll is, újból visszatér, s ilyenkor hathatósbab gyógymódra van szükség, melynek eszközzésére a vérzés jellemét kell figyelembe venni. Ez legtöbb esetben, vagy legalább a baj kezdetén erélyes, s a legszorosabb lobelleues gyógymódot igényli, mit vérbocsátás által eszközölhetni, a beteg karján vagy lábán eret vágván s a körülmények- vagy egyéniséghez képest 4—24 lat vért bocsátván ki. Az általános vérbocsátást gyenge életmű- vezetőknél helybeli vérbocsátással kell pótolni pióczák vagy köppölyök által, melyeket az ember a mellre, mindig a betegség fészke fölébe alkalmaz. Ha a tüdővérzés, havitisztulás vagy aranyér fennakadása következtében támadt, olyankor helybeli vérkiürítést a végbél vagy nemző részek közelében kell eszközölni. Néha a beteggel előle- gesen lábvizet vétetvén, a pióczákat bokája tájékára kell alkalmazni. Néha a vérkiürítést mindannyiszor ismételni kell, valahányszor a vérzés előjelei mutatkoznak. Ugyan- ekkor belsőleg árpa-, fehér málna- vagy szálepgyökérből készített főzeteket vagy mandolából, kender-, ugorka-, dinnye- vagy tökmagból készített fejeteket kell a beteg- nek adni czukorral vegyítve. Különös jó hatást gyakorol e betegségben a salétrom a 30. sz. alatti vény szerint, míg székrekedés esetében csőréket vagy lobelleues has- bajtókát kell adni az 5. 6. 20. sz. alatti vények szerint. Ha vérbocsátásra több ok nincs, s a vérzés annak meg- tétele után is visszatér, ez vagy a véredény-rendszer nagy ingerlékenységéből, vagy annak túlságos érzékenységéből

szokott származni, melyek ellen különféle szerek vannak ajánlva. A véredény-rendszer nagy ingerlekenységénél sokan a hideg víz italát s annak külsőleg borogatásképen való használatát ajánlják, de ezt csak orvosi beleegyezéssel lehet használni, különösen a gége vagy légcső nem pedig a tüdők vérzésénél, mert sok esetben a helyett, hogy használna, ártalmat okozhat. Sokkal célszerűebbek ennél, kivált izzadásra, náthára vagy csúzra való hajlammal, a lágyító főzetek vagy fejetek, a szerint a miut már fennebb is mondva volt; de ha ezek sem használnak, savanyokat kell adni u. m. citromlevet, eczetet, borkövet vízbe vegyítve, vagy ásványsavanyokat lágyító főzetekben a 25. 73. sz. alatti vények szerint.

Ha a tüdővérzést az idegek túlságos érzékenysége tartja fenn, bódítókat kell adni az 51. sz. alatti vény szerint; sőt vannak több ily szerek is, de hogy azokkal visszaélés ne történjék, legjobb orvosi tanácshoz folyamodni. Oly esetekben, a midőn a vérzés sem savanyokra, sem bódítókra nem akar szünni, elvezető szerek tesznek jót. Ilyenek a konyhasó, melyből két óránként egy-egy kávéskanállal kell adni vízben fölolvastva, s a keserű sók hasonlólag alkalmazva, melyek a gyomrot és beleket izgatván, a lélekző szervek izgatottságát elvezetik, melyek székrekedés esetében székletételt is eszközölnek; de ha a beteg hasmenésben szenved, hashajtó sók helyett a 120. sz. alatti porokat kell használni. Belső szerek mellett néha külső ellenizgatókra is van szükség, milyenek a meleg lábvizek magukban, vagy hamuval, konyhasóval, mustárliszttel erősítve; a mustáros kovászok és hólyagghúzó, vagy a 40. sz. alatti sebeztető ír, részint a vétagokra, részint a mellre alkalmazva, s a száraz köppölyök, melyeket a mellre szokás alkalmazni. Tompa gyengeség esetében izgató, erősítő, és összehúzó szerek használnak, milyenek a timsós savó a 121. sz. alatti vény szerint, a chinafőzet

magában, vagy ásványsavakkal a 78. sz. alatti vény szerint, s a jó ó bor; külsőleg illatos burjánok boros vagy eczetes főzetei magukban vagy kámmal; de ezek alkalmazására nézve mindig orvosi tanácssal kell élni.

Gyógyulás után a betegségbe való visszaesés megakadályozására, annak minden indokait kerülni kell; de néha az előbbi gyógymódot is szükség folytatni, a szerint a mint a felüdülőben lobos jellem, beteges ingerlékenység, beteges érzékenység, tompa gyengeség, vagy más betegségek, milyenek a váltóláz, hasbéli zsigerek dugulása és szokványos kiürülések fennakadása, melyek miatt a tüdővérzés újból visszatérhet, mutatkoznak. Ezen betegség egyik főoka hűlés lévén, ennek kikerülésére az év hidegebb szakában, sőt minden hives idő alkalmával illő melegen kell öltözni, s a bőrt hideg vízzel való mosások és hideg fürdők által edzeni.

Vérhányás.

Vérhányás alatt a vérfolyás azon nemét kell érteni, mely a gyomor, vékony belek, lép vagy máj ereiből veszi eredetét, s a gyomron át hányás által ürített ki. Kórhatározatánál nagy vigyázat kiváratatik, miután az ember számtalan esetben igen könnyen tévedhet. Így az orrból vagy tüdőből jövő vér lemehet a gyomorba s onnan hányás által kiüríthetetik; némely emberek csalásból vérhányást vagy vérköpést színelhetnek; mások éppen vért ihattak, melyet némely helyeken az ebvesz és nyavalyatörés ellenszerének tartanak; a kis gyermek anyjától vagy dajkájától hevesen szopván, azok emlőiből vért szívhat, melyet később hányás által ürít ki; végre különféle növények nedvei, milyenek a czékla-, málna-, meggy-, cseresznyelé és vörös bor, melyeket az ember néha kihány, hasonlíthatnak a vérhez a nélkül, hogy az ember az ily

kiürítéseket vérhányásnak nevezhetné. A valódi vérhányás néha hirtelen meglepi az embert, de legtöbb esetben némely előjelekből, melyek a gyomorra és szomszéd részekre való nagyobb vértorlódásra mutatnak, előre is sejteni lehet. Így gyakran fájdalmat, nyomást, feszülést vagy égést érez a beteg hasában, melyek ha megszűnnek is, újból visszatérnek, kivált étel után, s szivdobogással, undorgással, étvágyhiánnyal, bőfögéssel, hányással, néha tulságos étvágygyal vannak párosulva. Az avatatlanok e kórjeleket néha gyomorgyengeségtől vagy gyomortisztatlanságtól származtatják, s ellenök gyomorerősítőt vagy gyomortisztítót alkalmaznak, de a melyek a helyett hogy használnának, a bajt nehezítik. Miután ez előjelek rövidebb vagy hosszabb ideig tartottak, a beteget hirtelen borzadás futja el, mely folytonos forróságba megy át gyors ütérvéréssel, a gyomor szorító fájdalmával, undorgással s hányással; néha édes folyadékot érez gyomrából feljöni torkába, végre vért hány, mely néha tiszta s világos vörös, de többnyire sötét; néha alig egy-két latnyi, de néha több fontra meő; részint folyékony, részint hegedt, s olykor étellel, itallal, nyállal, epével vagy gennyel van vegyülve. Ha a vérhányás kis mértékben történik, a fennebbi kellemetlen jelenségek utána néha megszűnnek s a beteg könnyebben érzi magát, de néha azután is tartanak sőt növekednek. Ilyenkor szüntelenü gyomorfájás, undorgás és hányás váltják fel egymást, melyekhez nagy nyugtalanság s szivdobogás is szoktak csatlakozni: a beteg elhalványul, végtagjai elhűlnek, ütere meggyengül, érzékei elhomályosodnak, feje szédeleg, s könnyen elájul; de e kórjelek néha ijedésnek is lehetnek szüleményei. Az ily vérhányás néha egy pár perczig vagy negyedóráig tart s azután megcsendesedik, vagy egészen is eláll; de e szünet nem sokáig tart, mert negyed-, fél- vagy több óra múlva a többi kórjelekkel együtt megújul, s ez háromszor, négy-

szer, sőt gyakrabban is megtörténik, míg minden kórjelek merőben megszűnnek. Ilyenkor a has gyakran megfeszül s feldagad, miután a kiömlött vér egy része a belekbe megy le s ott meggyülekszik, de egy-két napig tartó véres hasmenés néha ezt is eloszlatja.

Ezen betegség néha hasbeli zsigerek gyuladásával van párosulva s lobos jellemet visel, de vannak ideges jelleműek is, melyeknél majd nagy ingerlékenységet, majd túlságos érzékenységet, majd szélhűdéses állapotot lehet tapasztalni.

A vérhányásnak egy különös nemét, mely véres hasmenéssel szokott járni, *fekete betegségnek* nevezik. Meg lehet ezt bizonyos előjelekből néha évekkel is előre jósolni, s ezen előjelekhez a betegnek epés küleményét, sárgás fekete színét, rossz emésztő tehetségét, gyakori gyomor- és hasfájását, étvágyhiányát vagy túlságos étvágyát, rendszerinti székrekedését, s komor, szomorú, haragos kedélyét lehet számítani, melyek után véres székeléssel párosult vérhányás áll be, a kiürített vér pedig fekete, sűrű, szurokhoz hasonló, néha csipős, eves, s legtöbb esetben bűdös.

A vérhányásra és fekete betegségekre különös hajlam kívántatik, mely az emberben néha örökség útján, néha születéskor, néha későbbi okoknál fogva fejlődik ki, s különböző nemű, különböző életkorú egyéneknél, különbözőleg nyilvánul. Így vérhányásra a nők hajlandóbbak, de azért a férfiak se mentek tőle, kivált azok, kik ülő életet élnek. Az életkort tekintve, leginkább a 30 és 50 közt lepi meg az embert, ezért 17 éves leány, vagy 90 éves öreg ember ritkán esik bele. Hajlam mellett, mely néha a véredények beteges állapotában áll, indokai különféle lehetnek. Így a hasnak külerőszakok által eszközölt sértsései; a gyomorba jutott különféle sértő eszközök, csipős étető-szerek, mergék; a gyomorban támadt fekélyek meg-evesedése; erős meleg vagy hideg eledelek és italok;

szeszés vagy más izgató-szerek, hánytatók, hashajtók; epés vagy belférges gyomortisztátalanság; túlságos külmeleg, erős mozgás; kedélymozgalmak, kivált harag; szokványos kiürítéseknek, milyenek a havitisztulás és aranyér, elnyomatása; a hasbeli vérforogatást gátló daganatok, milyenek a földuzzadt vagy terhes méh, máj- és lép-dugulások; végre némely betegségek, u. m. váltóláz, rothasztó láz és sűly.

A vérhányás néha csak rövid ideig tart, s ha lobos jellemet visel és nem túlságos, egészségére is válhatik a betegnek; de az ily válságos vérhányás ritka. Néha a vérhányás folytonos, néha csendesedő, néha félbenhagyó, s ilyenkor néha bizonyos időben tér vissza, mint a havitisztulás kimaradásánál minden hónapban, aranyereseknél tavasszal és ősszel szokott történni, míg visszatérési ideje néha bizonytalan. Az idült vérhányás néha nem veszélyes, de ha sokáig tart, az embert kimeríti, senyvessé vagy vízkórossá teszi. Néha a vérhányás hirtelen halált okoz, mi olyankor szokott megtörténni, a midőn erős vérhányásnál a vér a torokban megheged s ha hirtelen ki nem vétérik, a beteget megfojtja. Hasonló a veszély akkor is, midőn a vér a gyomorba ömlik ki, mit csak halál után lehet megtudni, mely esetben a beteg hirtelen halálra válik s kimulik. Végre életveszélylyel jár az oly vérhányás is, mely ütérdagos erek megrepedéséből származik.

Ezen betegség gyógyításánál az első és fő teendő a beteg czélszerű elhelyeztetésében és ápolásában áll. Ez okból azon kell igyekezni, hogy a beteg mérsékelt hűvös és tiszta levegőjű szobában a legnagyobb csendességben legyen; szorító ruháit megoldja; minden mozgást kerüljön, sőt székletételre s vizelni se keljen fel, mert a mozdulatra könnyen ájulásba eshetik, s ezért a beszéd-től is őrizkedjék; végre mindent, mi kedélyét fölingerelhetné, el kell tőle távolítani. Ezek elrendezése után az okokat kell el-

távolítani, vagy ártalmas befolyásukat mérsékelni. Így ha a vérhányást a gyomorba jutott idegen testek okozták, azokat onnan hánytató által ki kell üríteni, vagy ha kiüríteni nem lehet, a beteggel sok nyákos italt, u. m. mandolatejet, édes tejet vagy fehér málvagyökefőzetet itatni. Havitisztulás vagy aranyér fenakadása esetében, ezek visszatérítésén kell igyekezni; ha pedig a vérhányás váltóláz jelenségét képezi, a láztól szabad időszakban chinásót kell adni a 42. vagy 43. sz. alatti vények szerint. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél a hasra alkalmazott pióczák vagy érvágás által mesterséges vérzést kell előidézni; de az ily vérhányás igen ritka, s legtöbb esetben gyengéségen alapszik. Ha e gyengeség a véredények nagy ingerlékenységével van párosulva, a hideg víz gyakori itala, melynek erejét citromlének, eczetnek, Haller savanyának vagy más savanyoknak vegyítéke által lehet nevelni, legjobbat tesz; de ha a beteg a víztől undorodik, lágyító főzeteket, mandolatejet, vagy a 66. sz. alatti olajos fejetet lehet neki adni. Nagy érzékenység esetében bódítókat kell adni, de ezek megrendelését orvosra kell bízni. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, milyenek a hideg borogatások és száraz köppölyök, melyeket a hasra szokás alkalmazni, valamint a végtagokra rakott mustáros kovászok s más bőrizgatók. Ha a vérhányás nagy kimerülést okozott s szélhűdéssel állapotól lehet tartani, összehúzó szereket kell adni a 121. 122 sz. alatti vények szerint. Ha a vérhányás alatt a beteg ájulásba esik, eczetet, reszelt tormát, vagy valami erős spiritust kell orra alá tartani, hideg végtagjait melegített ruhákba takarni, s ha nagyon el van gyengülve, hasát és végtagjait illatos burjánok boros főzetébe mártott meleg ruhákkal borogatni, vagy kámforos eczettel kengetni. Vérhányás megszűnése után néhány nappal a belhuzamban letező

vért ki kell üríteni, melynek bennmaradása a legrosszabb következeseket vonhatná maga után. Ezt néha maga a természet eszközli, s ilyenkor a kiürítést víz vagy lágyító főzetek itálával csak gyámolítani kell; de ha székrekedés lenne jelen, mely komoly jelenségeket idézne elő, széketételt kell eszközölni meleg vízből vagy korpafőzetből készített s faolajjal, vajjal, zsírral vagy eczettel vegyített csőrék által, vagy ha ezek alkalmazása a betegnek terhére lenne, gyenge hashajtók által, melyenek a borkő czukorral vegyítve s vízben fölolvasztva, a szilvaliktárium, s a hashajtó sók lágyító főzetekben fölolvasztva.

Betegség után először is azon kell igyekezni, hogy az többé vissza ne térjen, mit sokáig tartó szoros életrend s az indokok kerülése által lehet elérni. Ha nagy gyengeség talált kifejlődni, ezen a felüdülés időszakában alkalmazott erősítő gyógmód által lehet segíteni; de ha a betegség, miként a fekete kórnál szokott történni, belső zsigerek dugulásaiból származott, oszlató gyógszereket kell adni, melyenek a pitypang, katáng, szappanfű főzetei, s a földoldó savanyuvizek.

Aranyér.

Ezen betegség alatt, melynél a véredények sajátságos beteges állapotát lehet tapasztalni, oly vérfolyást szoktak érteni, mely eredetét a végbélből veszi. De azért nem minden ily vérzést lehet aranyérnek nevezni, mert a belekből különféle sértések következtében is folyhat vér, s rothasztó láz, süly, vérhas, orrvérzés, tüdővérzés vagy vérhányás alatt a vér a belekbe lemeget, a honnan a végbelen át ürül ki a nélkül, hogy ez aranyér következménye lenne; ezért meghatározásában különös vigyázat kívántatik. Az aranyér ritkán lepi meg az embert előjelek nélkül, hanem legtöbb esetben hetekkel, hónapokkal, sőt évekkel is oly jelenségek

előzik meg, melyek a vérforgás rendetlen állapotát tanúsítják. Az ily beteget olykor forróság futja át, bőrén mulékony vörösség mutatkozik, szíve gyakran dobog; melle szorúl, belsejében nyugtalanságot, remegést érez; feje fáj, szédeleg; álmatlan, s ha alszik, álmai borzasztók; hasában hol élesebb, hol tompább fájdalmakat érez, melyek nem állandók ugyan, de gyakran visszatérnek. Ugyanekkor emésztő tehetsége is szenved, miután étvágya néha tulságos, néha hiányzik, gyomrából savanyúság böfög fel, szelek bántják, s széke többnyire rekedt vagy kemény. Néha melle szorúl, máskor nemző részeiben érez fájdalmat vagy tulságos nemű ösztönt, de néha szomorú s tehetetlenség ellen panaszol. Mindezen jelenségek szüntelen változnak, miután a véredények beteges állapotával beteges érzékenység is párosúl. Jóllehet e kórjelek az aranyeret mindig megelőzik, de ha a beteg már azelőtt is aranyérben nem szenvedett, belőlük a kifejlendő betegséget előre megjósolni mégse lehet, mert utánok más betegség is fejlődhet ki, melyre a betegnek nagyobb hajlama van; s így néha más vérfolyás, fekete kór, köszvény, köbetege, rásztkór vagy komolykór lesznek következései. Néha semmi más betegség nem fejlődik ki, hanem az egészség magától helyre áll, mi ha meg nem történik, az aranyeres hajlam növekedik, előjelei alkalmatlanabbakká válnak, sőt újakkal is szaporodnak. Az ily beteg néha tompább, néha élesebb fájdalmat érez keresztcsontjában, mintha valami keményt dugtak volna végbelébe, s ez a fájdalom a gerincz hosszában fölfelé nyakszirtjáig, lefelé pedig ületéig, sőt czombjaira is kiterjed, melynek következtében ulni s kelni nehezen tud, hanem inkább áll vagy járkál. Ugyanekkor főfájása, nyugtalansága, szédelgése és szivdobogása növekednek; kedélye lehangoltabb, álma kevesebb; néha lázas mozgalmak vannak, szelek háborgatják, felböfög, s széke annyira rekedt, hogy kemény és csomós

emésztetét csakis a legnagyobb fájdalommal ürítheti ki. Miután a beteg néhány vagy több napig ekként kínlódott, végre megindul rajta a vérfolyás, néha álmában, néha midőn él-ren van, s ha a vérfolyás a végbél zárizmain kivüleső erekből jő, észrevétlenül; de a vérfolyás helye néha benn a végbélben van, s ilyenkor a vér széketételkor vagy erőlködés közben az emésztet kiürítése előtt, vagy az emésztettel együtt, vagy annak kiürítése után ömlik ki. Ezen kiömlött vér ritkán világos, gyakrabban sötétpiros; néha takonynyal, genynyel vagy emésztettel vegyült; néha csak az emésztet felületén látható s néha oly sajátságos szagú, hogy a gyakorlott orrú messziről is megérzi; mennyisége néha néhány csepp vagy nehezék, de néha több grammra, sőt kilogrammra menő; kiürítése néha minden fájdalom nélküli, de néha a legnagyobb fájdalommal, égéssel s erőlködéssel történik, mely alatt olykor a végbél is kinyomúl. Vérkiürítés után néha minden beteges jelenségek megszűnnek, s többé vissza se térnek, de ez ritka eset, mert az ily vérfolyás könnyen szokványossá válik, s olyankor eleinte ritkábban, később gyakrabban visszatér, míg végre a természet annyira hozzászokik, hogy ha valami ok miatt kimarad vagy elnyomatik, különféle bántalmak lesznek következesei. A tökéletesen kifejlett aranyérnél mindig lehet aranyeres folyást tapasztalni, de előző ezen betegség vérfolyás nélkül is, miután a beteges végbélben néha nagyobb mennyiségű takony választatik el, mi *rég-bel-hurutnak* neveztetik, mely elválasztás fájdalommal történik, s az elválasztott takony bűdös, eves, mely a szomszéd részeket fölesípi. Néha a folyás előtt, vagy ha nincs is folyás jelen, különböző színű s keménységű kisebb-nagyobb csomócskák mutatkoznak a végbél nyílásu körül, melyek néha érzéketlenek, de néha igen érzékenyek, a széketételt akadályozzák, ha meggyuladnak, igen fájdalmasnak, s *aranyeres csomóknak* neveztetnek.

Fentebbi kórjelek után itélve az aranyér nyilvános, rejtett, helybeli, általános, vak, folyó, vörös, fehér, külső és belső lehet.

Az embernek egyenes állása s hasüregének véredényekkel való bővelkedése általános hajlamot szerez ugyan az aranyérre minden emberben, de azért e hajlam egyik emberben mégis nagyobb mint a másokban, s vagy vele születik, vagy szüleitől száll reá, miután a tapasztalat azt bizonyítja, hogy ugyanazon családnak több nemzedéken túl terjedő tagjai is megkapták e betegséget. Az aranyérre való hajlam az élet nem minden időszakában szokott kifejlődni, s annak kifejtésére bizonyos gerjesztő okok gyakorolnak befolyást. Legkedvezőbbnek látszik erre a férfikor lenni, miután a betegség első jeleit leggyakrabban a 30 és 50 év közt lehet tapasztalni, noha az öregek, sőt az ifjak is megkaphatják, ha a gerjesztő okok a lappangó hajlamot bennök korán kifejtik. Ily gerjesztő okok a hidegnek a bőrre való hosszas hatása, s a szeszes italokkal való élés vagy visszaélés, melyek következtében az aranyér hideg éghajlat alatt gyakoribb is mint a meleg tartományokban; így az ülő életmód s a férfikor, noha a nők sem mentek e betegségtől. Indokai különfélék lehetnek. Így székrekedés, erőltetett kemény székletétel, a végűelnek gyakori csőrék által való izgatása: tulságos lovaglás, szűk ruhák; terhesség, hasbéli zsigereknek különösen májnak és lépnek daganatái; bő táplálkozással párosult henye életmód; csípős, kemény, fűszeres eledetek, szeszes és hevitő italok; erős hashajtók, elnyelt mérgek, s lelki indulatok, melyek közül a harag izgatást, a bánat vértolulást okoz. Mindezen okokra az életművezetben lappangó aranyér más megelőző s a vérforgást megzavaró betegségek után, milyenek a hasbéli zsigereknek gyuladása, hasmenés, vérhas, váltóláz, s szivbántalmak, kifejlődik. Általános oka a has zsigereire való vértolulásban áll, mely a végből vér folyásába megy át.

Az aranyérnek ritkán van heves lefolyása, s legtöbb esetben mint idült szokványos betegség tűnik fel. Lefolyása alatt megtörténik, hogy mérsékelt vérvesztés után a beteg jelenségek elenyésznek s a beteg megkönnyebbül; miért is sokan úgy vélekednek, hogy ezen betegség férfiakra nézve ép oly üdvös, mint nőkre nézve a havitisztulás; de ez nem mindig áll, mert ha a vérfolyás tulságos s a beteg egy nap alatt több kilogramm vért is elveszít, halványság, végtagok hidegsége, szivdobogás, émelygés, ökröndözés, érzékek elhomályosodása, s ájulás lehetnek következményei; ha pedig idültté válik, sorvasztó-lázt vagy vízkórt okozhat. Nem kevésbé veszélyessé válhatik az aranyér olyankor, midőn a vérfolyás, melyhez a természet hozzászokott, valami ok által elnyomatik; mert ilyenkor a kiürülendő vér más helyekre veszi magát, hol különféle, néha igen veszélyes bántalmakat okozhat, vagy más vérfolyások lesznek következményei. Néha vérfolyás nélkül is bajt okozhat e betegség; ugyanis a végbélben aranyeres csomók támadván, ezek a székletételt nehezítik; ha meggyuladnak, kiállhatatlan fájdalmat, lázt, görcsöket, néha örvongest okoznak; elhanyagolva könnyen genyedésbe mennek át, kifekelyesednek s végbélsípolyokat képeznek; néha megkeményednek s rákos elfajulásba vagy fenébe mennek át.

Az aranyér gyógyításánál sokan azt tartják, hogy mihelyt a helybeli bántalom jelei mutatkoznak, a folyást azonnal elő kell mozdítani; de ezen eljárás nem helyes, sőt arra kell igyekezni, hogy a betegség további fejlődése megakadályoztassék, mit az okok eltávolításával lehet elérni. Ezért a beteget inteni kell, hogy az ülő henye életet kerülje, s naponkint mértékletes mozgást tegyen; bő, tápláló, fűszeres eledelokkal és szeszes italokkal ne éljen, sőt az erős kávé is kerülje s ételle kevés, szelid, itala víz legyen; végre a tulságos melegtől, valamint a hűléstől is

óvakodjék, s így betegségének előjelei néha maguktól is elmúlnak. Ha a betegség már oly fokra hágott, hogy helybeli kórjelek mutatkoznak, s a beteg nagy székrekedés mellett keresztájékán fájdalokat érez, a sokak által ajánlott erős hasbajtók helyett, melyek a has véredényeinek ily esetben való izgatott állapotát s gyuladásra való hajlamát nevelnék s így ártanak, szoros lobellenes életrendet kell a betegnek ajánlani, s őt arra inteni, hogy testileg mint lelkileg pihenjen, magát mérsékelt melegben tartsa, szelid növényi eledelekkel éljen, s tiszta vizet igyék, melybe citromlevet, borkövet vagy salétromot vegyithet. Ha ezen szelid gyógy mód nem elégséges, s minden jelek gyuladásos állapotra mutatnak, vért kell bocsátni nem annyira pióczák, mint érvágás által. A kifejlett betegség rendszeren háromféle alakban mutatkozik, u. m. folyó-, vak- és elnyomott aranyér, melyek különböző gyógy módot igényelnek. Folyó aranyérnél annak az életművezetben okozott következéseire kell figyelni, s ha a beteg utána könnyebbülést érez s a helybeli kórjelek oszolnak, azt elnyomni nem szabad, csak arra kell ügyelni, hogy a beteg minden ártalmas befolyást, mi azt tulságossá tehetné vagy ellenkezőleg elnyomhatná, kerüljön. Ezért testileg mint lelkileg szoros életrend kívántatik, mely annál szükségesebb, minél nagyobb s tartósabb a folyás. Ez utolsó esetben a szoros életrend mellett lágyító főzeteket kell a betegnek adni savanykás sziruppal vagy eczetes mézzel, vagy mandolatejet. Ha tulságos folyásnál gyengeség jelei mutatkoznak, a folyás mérséklésére kénsavanyt vagy Haller savanyát kell a lágyító főzetekbe vegyíteni a 25. 73. szám alatti vények szerint, s ha ezek nem használnak, a 120. és 123. sz. alatti szereket. Néha a vérfolyás a fentebbi szerekre sem csendesedik, s noha ritkán szélhűdéssel határos állapotot ölt magára. Ilyenkor erősebb gyógyszerekhez kell folyamodni, milyenek a timsó, china, fahéj, a 121. 122. 124.

szám alatti vények szerint s a jó bor; külsőleg pedig a kereszt tájékának, végbélnyilásnak és hasnak tiszta vagy eczetos hideg vízbe mártott ruhákkal való borogatása, de a mely szerekre ritkán van szükség, mert a mérsékelt aranyeres folyás, melyet a természet idéz elő, néhány nap vagy több hét múlva végre magától is eláll. Vérzés elállása után az általános betegséget kell gyógyítás alá venni, hogy az aranyeres folyás többé vissza ne térjen. Ennek eszközésére először is az okokat kell eltávolítani, s azután a betegség azon jelleme ellen intézni a gyógy módot, mely a hasbeli, de legkivált a végbélbeli vérbőséget fentartja. Ha az ok a szívnek s vérnek lobos állapotában fekszik, a lobellenes életmódot tovább is folytatni kell, míg a hasbeli zsigerek dugulásánál fölolvasztó szerek szükségesek. Ez utolsó esetben, ha székrekedés van jelen, a beteg lefekvés előtt igyék egy pohár tiszta vagy czukros vizet, reggel pedig, mielőtt fölkel, hasát durva posztóval vagy lágy kefével dörzsölgesse, s néha olajjal, lágyító kenőccsel, vagy meleg vízbe mártott szappannal kenegesse, s minél több érett gyümölcsöt egyék. Dugulások ellen tavasszal föloldó növényeknek, milyenek a pitypáng, katáng, füstike, szappanfű s pápafű kisajtolt nedveit vagy vonatait lehet használni magukban vagy glaubersóval. Néha ezeknél az ásványvizek, milyenek Magyarhonban a fűredi, Erdélyben a borszéki égvényes savanyu vizek s a budai meleg források, melyeknek gyógyereje a só és kénes alkatrészek által föltételeztetik, italul mint fürdőül használva sokkal több sikert fejtenek ki. Nem kevésbbé jót tesz ezen betegségben a kén, melyet rendszeren magnesiával s borkövel szokás vegyíteni a 125. szám alatti vény szerint; de ha erre székletétel nem következik, s gyuladás jelei nem mutatkoznak, a borkő helyett glaubersót lehet vegyíteni gajákkal a 126. sz. alatti vény szerint. Ha a hasbeli dugulások nagy ingerlékenységgel vannak párosulva, bódítók tesznek jót, de

ezeket csak is orvos beleegyezésével lehet használni, s velök visszaélni nem szabad. Ha az aranyér jelenségeit nagy gyengeség, különösen az emésztő-rendszer gyengesége tartja fenn, erősítő életmód mellett erősítő gyógyszerrel kell élni, milyenek az ezerjőfű-, vidra-eleczke-, pápafű-főzetei s a 27. 28. sz. alatti vegyületek, melyeknek bizonyos ideig folytatott használata után a vaskészítményekre s a chinafőzetre lehet átmenni a 45. s 127. szám alatti vények szerint, de ily esetben a vasas savanyu-vizek s jó ó-bor itala is igen jó szolgálatot tesz. Jóllehet e gyógy-módok az aranyeres folyás visszatérését néha megakadályozzák, de azért a beteg még sem szabadul meg mindig minden bajától, mert igen gyakran aranyeres csomók fejlődnek ki nála, melyek székletételét nehezítven, sok alkalmatlanságot okoznak. Ezek eltávolítását néha hideg vízzel való borogatások vagy hideg ülfürdők által lehet eszközölni, melyeknek az a hasznok van, hogy ha a csomók megmaradnak is, a gyuladásos jellemet, mely könnyen genyedésbe mehet át, eloszlatják. Kik a hideg víztől irtóznak, aranyeres csomóikat lágyító vagy lágyító bódító kenőcsökkel kenegethetik a 67. 128. sz. alatti vények szerint, vagy hasonló pépekkel borogathatják az 50. 38. sz. alatti vények szerint; de ha a gyuladás e szelidebb lobellenes gyógymódokra nem szűnik, a csomók közelébe pióczákat kell hogy alkalmazzanak. Ha a csomók fenébe akarnának átmenni, bemetszéseket kell azokba tenni s a vérzést lágyító pépek által mértékletesen fentartani. Ha elhanyagolás következtében a csomók genyedésbe akarnak átmenni, megérlelésökre nappal lágyító pépeket, éjjel lágyító tapasztokat kell tenni az 50. 62. szám alatti vények szerint, s ha maguktól fölfakadni nem akarnak, föl kell azokat nyitni, azután pedig a sebeket, hogy el ne fajúljanak, minden nap tisztán bekötözni. Ha a csomók keményedésbe mennek át, eloszlatásukra oszlató irakat kell alkal-

mazni a 129. szám alatti véný szerint, de rákos elfajulás esetében mielőbb orvoshoz kell folyamodni, hogy a bajt mütétel által eltávolítsa.

Vérvizelés.

Vérvizelés alatt a vesékből, húgyvezető csövekből vagy vizelő-hólyagból eredő s a vizelő-csón át történő véres kiürülést kell érteni, melynél a vér legtöbb esetben vizelettel együtt megy el s azért a vizelet vörös, ha pedig áll, benne a vér meghegedvén, vöröses-barna ülepet rak le. Meghatározásában igen nagy vigyázat kívántatik, mert nem minden vörös vizeletet lehet vérvizelés jelének tartani, miután a lobos lázakban, epebőségnél, vízkórban, sőt némely gyógyszerektől is vörössé válhatik a nélkül, hogy vérrel lenne vegyülve. Kétes esetekben a véres vizeletet abból lehet megismerni, hogy ha az ember abba egy darab fehér rongyot márt, az megvörösödik, vagy ha a vizelet ülepet tűzhöz teszi, az megheged. A vizelettel kiürített vér néha világos, néha sötét-vörös; néha tiszta, néha takonynyal vagy genynyel vegyült s bűdös; néha néhány csepre, néha több grammra, sőt kilogrammra menő; néha minden előjel nélkül indul meg, de néha kórjelek előzik meg s követik. Ha a vérvizelés a vesékből jó, azt a vesék tájékán való fájdalom előzi meg, mely gyakran a czombokra, nemző részekre, sőt a köldök és gyomor tájékra is kiterjed, s a beteget néha hányásra készteni. Ha a vérvizelés a húgyvezető csövekből jó, a fájdalom a vesék tájékától a szemeremdombig terjed, s ezen vonalban hosszú daganatot lehet tapasztalni, mely a vesékből a húgyvezető csövekbe leszivárgott vér meghegedesétől származik, a vizelést sokáig akadályozza, s ott elfajul, míg végre a vizelő-csőbe jutván, apró férgek alakjában s nagy fájdalmak közt a vizelettel kiurítottik. Leggyakoribb a húgy-

hólyagból eredt vérvizelés, melyet abból lehet megismerni, hogy a vesék vagy húgyvezető-csőnek beteges állapotát hirdető jelenségek hiányzanak, s a beteg alhasában vagy végbele tájékán érez különböző ideig tartó nyomó, feszítő, szűrő vagy égető fájdalmat, mely minden nyomásra növekedik, a czombokra s a has nagyobb részére kiterjed, s nagy nyugtalanságot, undorgást, néha hányást s gyakori vizelésre való késztetést okoz, melyre a vizelet nagy erőltetéssel s cseppenkint megindul, s utána vizelettel vegyült vér ürül ki.

A vérvizelés néha egyszerű, néha más betegséggel vagy valami életművezeti hibával van párosulva, s néha lobos, néha ideges jellemet visel.

Ezen betegségre különös hajlam kivántatik, melyet az ember néha szüleitől örököl, néha gerjesztő okok következtében, milyenek a húgy-készítő s kiürítő szerveket érdeklő ártalmas befolyások s megelőző betegségek, mint gyuladások, húgykövek és aranyér, később nyer. Indokai az altestet vagy egész testet érő kulerőszakok, a test nagy rázkódtatása, hűlés, szeszes italok, csípős fűszerek, vizelet-hajtó szerek és salétrom nagy mértékben való használása, erőszakos közösülés és szokványos vérfolyások, melynek az aranyér és havitisztulás fennakadása, lehetnek. Néha más betegségek, mint rothasztó láz, pestis, rossz természetű himlők, versenyv és gutaütés, körjelét képezi.

A vérvizelés, ha lobos jellemű s valami életművezeti hibával párosulva nincs, néha nagy könnyebbülést okoz, sőt válságos is lehet, de ez a ritkább esetek közé tartozik. Általán véve az ideges jellemű vérvizelés több veszélylyel jár mint a lobos, s ezért rothasztó lázban, pestisben, súlyban s vérmes gutaütés után nagyon veszedelemes jelenség. Oly vérvizelésnél, mely életművezeti hibákkal van párosulva, nem igen jó kimenetelt lehet jósolni, mert ha egy

darab ideig el is áll, újból visszatér, ha csak az életműveti baj el nem hárittatik.

Gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, s azután vagy ugyanakkor a betegség jellemére figyelni. Lobos jellemnél néha vérbocsátásra van szükség, érvágás, pióczák vagy köppölyök által, melyeket a betegség foka szerint kevesebb vagy nagyobb számmal a beteges tájakra kell alkalmazni; de csekélyebb fokú gyuladásnál a szelidebb lobellenes gyógmód is, melyhez a beteg nyugalomba helyezése, lobellenes életrend, belsőleg lágyító főzetek vagy mandolatej, de salétrom s más sók nélkül, külsőleg lágyító pépek s langyos lábvizek tartoznak, elégséges. Nagy ingerlékenység s érzékenység esetében, melyek gyakran erős fájdalmak által tüntetik ki magukat, bódítók, Haller savanya, hánytató gyökér kis adagban s mákony tesznek jót az 51. 73. 120. 76. 123. szám alatti vények szerint. Tompa jellemű gyengeség esetében belsőleg a 122. 124. sz. alatti összehúzó, szorító szereket s jó ó-bort kell a betegnek adni, külsőleg pedig hideg vagy épen jeges vízzel való borogatásokat kell alkalmazni, melyek ha nem használnak s a gyengeség igen nagy, illatos burjánok vizes vagy boros főzetével való borogatások, illatos spiritusokkal való kenetések s hideg vizes csőrék, melybe néha bort, spiritust vagy timsót kell vegyíteni, lehetnek jó sikerrel; de ily esetekben az orvosi tanácsot mellőzni nem kell.

A betegség újbóli visszatérését az okok kikerülésével lehet megakadályozni.

Húgycső-vérzés.

Ezen betegség, mely nőknél ritkábban fordul elő mint férfiaknál, a vizelőcső ereinek vérfolyásában áll. Férfiaknál csak könnyű ráismerni, mert ezeknél a vér a vizelőcső számos ereiből vizelet vegyülete nélkül folyik ki; de nők-

nél, hogy a vérzés a húgycsőből-e vagy a mehhüvelyből történik, meghatározni igen nehéz. Mindkét esetben a vér néha minden előjel nélkül indul meg, de gyakran oly előjeleket lehet tapasztalni, melyek a húgycső beteges állapotát mutatják. Így a beteg húgycsőjének egyik vagy másik részében nagyobb csiklandást, néha különböző fokú fájalmakat érez, melyek a szomszéd részekre is kiterjednek, a vizelést és székletételt akadályozzák s néha lázt idéznek elő. Ezen tünetmények közt a vér elindul, még pedig néha a makkból, néha a húgycső első vagy hátsó részéből, néha a maghólyagocskák nyílásaiból, úgy hogy volt eset, a midőn közösülés alatt vagy éjjeli magömlés alkalmával mag helyett vér ürült ki. Az ezen betegségben kiürült vér néha világos-, néha sötét-piros, s néha néhány cseppre, néha több grammra, sőt ritkán több kilogrammra megy.

A húgycső-vérzés okai húgykövek, sebészi műtőeszközök alkalmazása s ütés által okozott gépies sértések, önfertőzés vagy gyakori közösülés, a vizelet szervekre izgatólag ható gyógyszerek, aranyér elnyomatása, húgycső-gyulladás, bujakóros takár s életművezeti hibák lehetnek.

Ezen betegség, ha csekélyebb okból származik s életművezeti hibákkal párosulva nincs, hamar meggyógyul; de a vérvesztés néha oly nagy, hogy gyengeséget, sorvadást, vízkórt s ezek következtében halált idézhet elő. Ha a férfi-nemzőcső belsejében életművezeti hibák, például fekélyek, vagy ércsomók vannak jelen, olyankor a vér a szomszéd részekre átszivárog s azon részeket meggyullasztja, melyből genyedés, kellemetlen kelés és sipolyos fekélyek támadhatnak a legszomorúbb következményekkel.

A húgycső-vérzés gyógyításánál az okok elhárítása után a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél a betegre nézve legnagyobb nyugalom s lobellenes életmód kívántatik hasonló gyógymóddal, mely a

betegség fokozata szerint hol szelidebb, hol szorosabb szokott lenni, s néha helybeli vagy általános vérbocsátást is igényel, különösen midőn húgycső gyulladás is van jelen, mely esetben a cső tövére pióczákat kell alkalmazni; míg ideges jellemnél, ha az nagy ingerlékenységgel van párosulva, a 123. sz. alatti vegyület tehet jó szolgálatot. Ha ezen szerekre a vérzés el nem áll, a húgycsőt hideg vízben kell fürösztetni, vagy hideg vízzel borogatni, melyhez néha nagyobb siker kedvéért eczetet, timsót, spiritust vagy valami összehuzó főzetet, például cserháj főzetet lehet vegyíteni a 130. szám alatti vény szerint. Ha ezek sem használnak, nyomást kell ujjak segédelmével a húgycsőre alkalmazni, annak előbőrét előre húzván s összenyomván, vagy ha a vérzés a húgycső hátulsó részéből eredt, a nyomást a húgycső tövére alkalmazván, s ha ez is sikertelen, a húgycsőbe dugott műszerek által kell a nyomást eszközölni, mit azonban csakis ahhoz értő orvos tehet. Ugyanekkor ha nagy gyengeség van jelen, belsőleg erősítő szereket kell adni a 122. 124. szám alatti vények szerint, melyek hatását a jó ó bor mértékletes itala is igen elősegíti.

Méhvérzés.

A méhvérzés alatt oly beteges állapotot kell érteni, a midőn a méhből a méhüvelyen át szokatlan időben nagy s a nő egészségét többé-kevésbé megzavaró vérfolyás történik. A méhvérzés különböző fajaihoz a *havitisztulást*, *terhesekeket*, *szülők*-, *gyermekágyasok*- s *agnők méhvérzését* lehet számítani.

Leggyakoribb ezek közül a *havitisztulás*, mely néha igen korán megjelenik, néha gyakran járja a nőt, sokáig tart s nagy vérvesztéssel történik. Korainak lehet a havitisztulást nevezni olyankor, midőn az a fölserdülés rendes ideje előtt jelenik meg; de ezen idő a különböző eghajla-

tok alatt különböző, mert a meleg éghajlat alatt már az élet 8—9-ik évében megjelenik a tisztulás, északon ellenben csak a 18—20-ikban, míg nálunk s a mérsékelt éghajlat alatt általában, megjelenésének rendes ideje a 14—16-ik év, ámbar itt is vannak esetek, hogy a 12-ik évben jelent a nélkül, hogy korainak lehetett volna nevezni. Míg a havitisztulás mérsékelt, gyógyítani nem kell; de a korai tisztulás, kivált ha sokáig tart s nagy mértékben jelenik meg, az egészséget néha veszélyezteti, s ilyenkor azt elhanyagolni nem szabad. Hogy az ily ártalmas havitisztulást illőleg gyógyítani lehessen, ismerni kell azon kórjeleket, melyek azt megelőzik s kísérik. Neha a tisztulás minden előjel nélkül hirtelen lepi meg a nőt, de néha különféle kórjelek előzik meg, u. m. futó forróság, szivdobogás, rendetlen ütérverés, főfájás, szédelés, álomság vagy álmatlanság, s éjjeli nyugtalanság; néha undorítás, ökröndözés, teliség és nehézség érzése a hasban, különösen a méh tájékán; néha tompább vagy élesebb fájdalom a kereszt-köldök és kishas-tájékon; néha a nemzőrészek viszketeése, csiklandozása; székletételre s vizeletre való nagyobb késztetés, de a melyek kiürítése nehézséggel történik. Ezen előjelek után rövidebb vagy hosszabb idő múlva a tisztulás elindul, eleinte mint nyákos és tojás fehérehez hasonló folyadék, s csak ezután történik a valódi véres kiürítés. Neha a tisztulás csendesén folyik le s utána minden beteges jelenség elenyészik, de gyakran a vele járó kórjelek azután is tartanak, sőt növekednek s ujjabbakkal szaporodnak. Neha a vér cseppenként megy el, néha folyik, de időszakonként megszűnik, néha azonban szünet nélkül folyik. A kiürült vér néha néhány grammra, néha néhány kilogrammra megy; színe néha világospiros, néha feketés, folyékony vagy hegedt; néha genyvel, takonyuyal vagy hárttyákkal vegyült, s néha szagtalan, néha kellemetlen szagú. Vértörlés után a beteg néha

megkönnyebbül, de ha a tisztulás tulságos, olyankor a beteg kimerül, bőrc elhalványul, arcza összeesik, szemei bucsnak, teste meghidegszik, szívdobogás lepi meg, ökröndözik, hány, ütere gyors, kicsi, gyenge, néha akadózó, néha alig érezhető, lélekzete nehéz, szava meggyengül, külérzékei elhomályosodnak, elájul, néha görcsöket kap, s ha segély nem érkezik, meghal. Néha a folyás után a gyengeség is elmúlik, s a beteg előbbi élénkségét visszanyeri, de ha többször előjő, idült bántalmak lehetnek következései.

A havitisztulási méhvérzésre különös hajlam kívántatik, mely ugyan minden nőben megvan, de az egyikben mégis nagyobb mértékben, mint a másikban, s vagy örökölt, vagy különös ártalmas befolyások következtében, melyek a méhben nagyobb ingerlekenységet s a méhre nagyobb vértolulást eszközölnek, fejlődik ki. Ily hajlamgerjesztő okok, melyek városban sokkal gyakoribbak mint falun, az ülő élet; a hasat és mellet szorító öltözetek; a phantasiát és nemi ösztönt korán fölgerjesztő lelki ingerek, milyenek a regények olvasása, színi előadások látogatása s fiatal emberekkel való társalgás; némely betegség, milyen a görvélykór; tulságos élet-erő, miként az erős, vérdus, jól táplált s henye nőknél lenni szokott; vagy a test és nemzőrészek tulságos érzékenységgel s ingerlekenységgel párosult gyengesége. Indokai heves mozgás, táncz, hányás, erős köhögés, lelki indulatok, különösen harag, a nemi közösülés rendkívüli vágya, fűszeres eledelek, s szeszes italok, erős kávé és thea, nemzőrészek izgatása, önfertőzés, durva gyakori s havitisztulás alkalmávali közösülés, szokványos kiürítések elnyomása, hasmenés, vérhas, epés tisztátalanság s belfergek lehetnek. Néha súly, rothasztó láz, vagy rossz indulatú himlő következménye, mely esetben, különösen ha tulságos és sokáig tartó, szélhűdéses jellemet ölt magára.

A *terhes nők méhvérvzése* a nők különös állapota miatt különös kórjelekkel jár. Ezen vérzés a magzatot az anyai testtel összeköttetésben tartó méhlepényből ered, mely ártalmas befolyások erőszakos működése következtében a terhes nőt hirtelen meglepi, míg közönséges esetben annak bekövetkezését előjelek hirdetik. Így a terhes nő ilyenkor futó meleget érez: feje fáj, nyugtalan, alvása zavart; szive dobog, lélekzete nehéz; undorog, ökröndözik, hasa fáj; néha nagy gyengeséget érez és szomorú; színe halvány, szemei lankadtak; végre a magzat azelőtt érezhető mozgása megszűnik, a terhes nő szeméremtسته fölött nyomást érez, melyhez a kereszt-csonttól a farcsontig terjedő s a szülfájdalmakhoz hasonló fájdalmak csatlakoznak, néha a betegség növekedtével láz is jelenik meg s így a vérfolyás reá jő. Néha a vérzés csekély s ottan ottan eláll, de néha tulságos s ilyenkor az első nyolcz nap alatt a magzat is elmegy, még pedig a terhesség három első havában burkaiba zárva. A terhesség hét hónapja előtt a magzat a méhen kívüli életre alkalmatlan, sőt a hetedik hónapban is elhalhat, de nagy gondviselésre meg is élhet. Legteljesebb a gyermek kora akkor, ha a kilencedik hónapban születik.

A mi a terhesek méhvérvzésének s a magzat ezáltal elhajtásának okát illeti, a természet ugyan az ember kezdődő életét annyira védi, hogy a terhes nőt néha érhető nagyobb külerőszakok is a magzatnak semmi sérelmet nem okoznak, mit az is bizonyít, hogy némely terheseknek magzatuk erőszakos elhajtására tett kísérleteik néha sikertelenek maradnak, mindamelllett is vannak nők, kiknek az elvetélésre nagyobb hajlamuk van. Ilyenek az ingerlékenyebb testűek és méhűek, vagy azért hogy bennök, miként bővérű, jól táplált s henye nőknél lenni szokott, tulságos életerő van, vagy azért, hogy testalkotásuk gyenge, mire a finom idegzetű, méhkóros es korán

férjhez ment nők szolgálnak példányul. Ily gyengeséggel párosult ingerlékenységet tulságos kiürítések, u. m. hasmenések, hosszas szoptatás, vérfolyások, kellemetlen lelki mozgalmak, kivált szomorúság, gyakori s hirtelen egymás után következő terhességek, s már egyszer megtörtént elvetelés idézhetnek elő. Az ezen betegségekre való hajlamot a méh s ezzel határos részek életművezeti hibák is előidézik. Indokai a terhes hasát érdeklő külerőszakok, u. m. ütés, szorítás, durva közösülés, heves mozgások, u. m. táncz, rázó kocszás, terhek emelése, hányás, köhögés, hasmenés vagy vérhas alatti erőlködés, szeszes italok, ingerlő gyógyszerek, mérgek, heves lelki indulatok, u. m. nagy öröm, harag, felelem, végre más betegségek, u. m. váltóláz, nyavalyatörés rohama s cholera lehetnek.

A terhesek vérfolyása néha erélyes, néha gyengeségen alapuló ingerlékenységgel párosult, néha tompa jellemű, mire rendszeren akkor van eset, ha a méhvérvzés kimerült egyénben nagy mértékben jő elő, vagy rothasztó láz, súly, rosszindulatú váltóláz vagy cholera idézték azt elő.

A terhesek vérfolyásánál néha azon különös eset adja elő magát, hogy a méhlepény a méh nyakában áll, s ilyenkor arra hajlandó nőknél a terhesseg első hónapjaiban hirtelen elvetelés történik. Ha a terhesnek az elvetelésre hajlama nincs, terhessége első hónapjaiban semmi nehézséget nem érez, s csak a hetedik hónap után kap vérfolyást, mely többnapos pihenésre s vízirányos fekvésre megszűnik ugyan, de a legcsekélyebb mozgásra is újból visszatér. Az ily nő vizsgálatakor kitetszik, hogy a méhlepény a méh szájában áll, s ha ilyenkor a vérfolyás növekedik, az elvetelés könnyen megtörténik.

Néha a nőt terhessége lefolyása alatt semmi baj nem éri, de szülése alatt kap veszedelmes vérfolyást, mely *szülők vérfolyásának* neveztetik. Ez olykor szokott megtörténni, midőn az elől álló méhlepény a méh nyakához

van növe, vagy midőn a méh más részéhez lévén növe, attól igen gyorsan végbe menő szülés alkalmával hirtelen elválik. Néha a méhből csekély mennyiségű vér folyik ki, de annál nagyobb mennyiségű ömlik a méh üregébe, mi olyankor szokott megtörténni, midőn nehéz és hosszas szülésnél a gyermek feje sokáig be van ékelve, vagy a méhlepény elválása után a méh szája erős görcs által zárva lévén, a szülés s a vér kifolyása megakadályoztatik.

Az ily vérfolyás okai nehéz szülés, szülészeti műtételek durva alkalmazása, a szülés előmozdítására használt szeszes és más izgató szerek, görcsöket előidéző ijedés, ritkán a méhnek megrepedése lehetnek.

Szülés után néha *gyermekágyi vérfolyás* is jöhet elő. A gyermekágyas egészségének fentartására a gyermekágyi tisztulás, mely a szülés és méhlepény elválása következtében történt méhschbesítés következménye, 1—6 hétig tart, s folyama alatt a méh kitágult ereiben meggyült vér a méh fokonzkinti összehúzódása által kiürítettik, elkerülhetetlen szűkféges; de ha tulságos s a gyermekágyas nő nyilvános gyengítésével történik, beteges állapotnak lehet tekinteni.

A gyermekágyi vérfolyás okai nehéz és hosszas szülés, a méhnek durva bánásmód és szülészi műtételek által okozott sértései, az ágynak, mibelyt a szülés végbe ment, azonnal odahagyása, heves mozgás, a gyermekágyassal való durva bánás, bő táplálék, fűszeres és szeszes eledelek s italok, hánytató, hajtó vagy izgató gyógyszerek s heves indulatok, különösen nagy öröm, harag, neha ijedés, szomorúság, végre a méhlepény vagy emberi pete egy részének a méhben való visszamaradása s ott rothadásba való átmenetele lehetnek.

A fentebbi okok által előidézett gyermekágyi vér-folyás néha erélyes jellemű s gyuladással párosult; néha ingerlékeny gyengeség jellemét viseli; néha pedig szél-

hűdéses, kivált ha a már azelőtt gyenge nő a tudóveszt utolsó időszakában van, vagy ha nehéz hosszas szülés, különösen nagy vagy több magzat világra hozása következtében, a túlságosan kitágult méhet szélhűdés éri s össze nem húzódhatik.

Mindezen méhvérvzések addig jöhetnek elő, míg a nőben fogamzási tehetség van; de ha az benne megszűnik, nem csak havitisztulása marad ki, hanem az eddigi vér-folyásokra való hajlamát is elveszti. Nálunk a havitisztulás a 45—50-ik évig tart, noha arra is voltak esetek, hogy fogamzási tehetséggel egész a 60-ik évig tartott, de legtöbb nőnél a 47 és 50 év közt rendetlenné válik. Így három, sőt több hónapig is kimarad, de újból visszatér, még pedig nagyobb mértékben, míg végre hosszabb ideig tartó kimaradások után végkép elenyészik. Ennek következtében a nőt sokféle betegség lepheti meg, s többek közt az úgynevezett *agnók vér-folyása*, melynek különböző jelleme van.

Ezen vér-folyás vérdús és jól táplált nőknél vérbőségből származhatik, de lehet a nemzőrészek izgatása által előidézett méhbeli életműves hibáknak, u. m. keményedésnek, pöfetegnek, ráknak következménye, mely gyakran visszatér s minden segélylyel daczol. Ilyenkor a vérrel néha geny is takarodik ki, a vér-folyás fehér-folyással váltakozik, s a beteget nagy fájdalmak kínozzák.

A méhvérvzés az egészséget néha nem veszélyezteti, sőt havitisztulás fenakadása következtében támadt betegségekben hasznos is; de ha túlságos, a beteg néha annyira kimerül, hogy félholtta válik, s ha rajta hirtelen nem segítenek, el is halhat. Néha a beteg megmarad, de benne rövidebb vagy hosszabb ideig tartó gyengeség marad fenn, vagy hajlama szerint különféle betegcs állapot, u. m. az emésztő szervek idült gyengesége, hasfájás, szelek, rendetlen székelés s ezek következtébeni senyves állapot, nehéz lélekezés, köhögés, különféle fájdalmak, különösen főfájás,

külérzékek elgyengülése, szédelgés, görcsök, különösen méhkóros görcsök, havitisztulási rendetlenségek, fehér-folyás, néha aszály, sorvasztóláz s vízkór fejlődnek ki. A vérfolyás kimenetelének helyes jóslata a kiürült vér mennyiségétől, minőségétől, a vérzés tarlósságától, a beteg testalkatától, a betegség jellemétől, kórvegyületétől s a vérfolyás által már előidézett következményektől függ. A korai méhvérzés, ha erős leánynál annak sérelme nélkül történik, nem veszélyes s az életművezet gyorsabb fejlődésére mutat; de az ily esetek nálunk ritkábbak, mert a korai havitisztulás itt rendszeren ingerlékeny gyengeséggel jár, s gyenge életművezet, vérfolyásokra, méhkóros görcsökre, terméketlenségre s elvetélésre való hajlam jele. A felserdülés időszakán túl levő leányok vagy erős nők havitisztulása nem veszélyes, sőt egészséges; de az életművezet vagy a méh ingerlékeny gyengesége miatt néha ez is tulságossá válhatik, s kisebb vagy nagyobb gyengeséget idézhet elő. A terhések méhvérzése, ha mérsékelt, az első hónapokban jelenik meg s minden fájdalom nélküli, a havi tisztulást láttatik pótolni, s a nélkül, hogy rossz következése lenne, gyakran eláll. Ha a méhvérzés a méhlepény elválása következtében történik, mindig kétséges kimenetelű; megtörténik ugyan, hogy ha a méhlepénynek csak egy része válik el, a vérfolyás eláll, de ha a méhlepény nagy része válik el, azzal a gyermek is mindig elmegy, mind a gyermek, mind az anya veszedelmére. Ha a szülés a terhesség hat első házában megy végbe, a magzat néha már a méhben elhal s testén rothadás jelei látszanak, vagy ha élve jött is a világra, nem sokára meghal. Minél tovább tart a terhesség, a méhlepény annál inkább oda nő, s a beálló vérfolyás annál nagyobb, annál kimerítőbb. Legveszedelmesebb a terhések és szülők azon vérfolyása, mely előre álló méhlepényből ered, a méh megrepedéséből eredő pedig többnyire halálos. Az agg nők vérfolyása, mely vér-

bőség következménye s erélyes jellemű, semmi veszélyt nem okoz, de a méh életművezeti hibáiból származott igen veszélyes. Általán véve minden vérfolyás lehet veszélyes, de azért némelyen a természet is segít.

A méhvérzések gyógyításánál először is az okokat kell kipuhatolni, hogy azokat mielőbb eltávolítani lehessen. Ezért a beteget lefektetvén, szorító öltözeteit megoldván, s neki azon tanácsot adván, hogy összeillesztett czombokkal vízirányosan feküdjék s magát inkább hűvösen mint melegen tartsa, jól meg kell vizsgálni, mely alkalommal a nemzőrészekre különös figyelmet kell fordítani. Vizsgálat után az okok eltávolításához fogván, ha a vérzést a nemzőrészeknek giliszták, önfertőzés, gyakori közösülés, vagy beléjük dugott dugaszok által való ingerlése idézte elő, ezen okokat mielőbb meg kell szüntetni, mert másként minden gyógyítás sikertelen marad. Hasonlólag kell cselekedni, ha az okot folytonos ülőélet, a képzelődő tehetségnek buja ingerek által való fölizgatása, vagy szesz és más hevítő italokkal való visszaélés képezik. Gyomor- vagy beltisztátalanságnál, epés kórvegyületnél vagy gilisztáknál hánytatók, hashajtók vagy giliszta-ellenes szerek kellene a 8. 9. 20. szám alatti vények, s a gilisztakór rovata alatt megírt mód szerint; így más betegségek esetében is a saját rovataik alatt megírt mód szerint kell bánni. Okok eltávolítása után a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Bővérű, jól táplált s henye életet élő nők gyakori, tulságos és hosszas vérfolyásánál, ha az vérbőség következtében jött elő, lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, mely vékony növényi eledelekből, tiszta víz, bor-köves víz, lágyító főzetek vagy hideg mandolatej italából s a 6. 30. sz. alatti szerekből áll; de ha nagyobb gyuladás jelei mutatkoznak, a karon eret is kell vágni. Ha a vér-folyást ingerlékeny gyengenség tartja fenn, részint a 25. 73. sz. alatti csillapító, részint a 120. 76. sz. alatti ellenizgató

szerek tesznek jót. Ha a tulságos és hosszas vérfolyás tompa szélhűdéses jellemű, s nagy gyengeséget idéz elő, szorító szereket kell adni a 121. 122. szám alatti vények szerint; de ily esetben a sáhéjfestvény legjobbat tesz a 131. szám alatti vény szerint. Ha a veszedelem el van hártva, de a gyengeség még tart, a 123. 124. sz. alatti erősítő szerek igen jó szolgálatot tehetnek: de ha a gyengeség ezek mellett is annyira növekedik, hogy újabb veszélytől lehet tartani, izgató szerekhez kell folyamodni, melyeket azonban egyedül orvos rendelhet meg. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, melyek megválasztása szintén nagy vigyázatot kíván. Erélyes jellemű méhvérzésnél minden külszertől óvakodni kell, csak ha gyengeséggel van a vérzés párosulva, s belső szerekre nem engedve sokáig tart, lehet külszereket alkalmazni, melyek közt a hasnak tiszta vagy eczetes és jéggel hidegített vízzel való borogatásai különös jó hatással vannak. Azoknál, kik a hideget nem tűrik s arra görcsöket kapnak, vagy gyengeségek növekedik, illatos burjánok vizes, eczetes, vagy boros főzetével kell borogatásokat tenni. Néha timsónak, zöld-, kék- vagy fehér gálicznak olvadékait, cserháj-főzetet vagy illatos eczetet lehet borogatásul használni, de összehúzó szereket a méhbe fecskendezni nem szabad. A mi a terhes nők vérfolyását illeti, ez mindig veszélylyel jár, miután legtöbb esetben elvetélés vagy kormi szülés szokta követni az anya nagy veszedelmére. Ezért az erre hajlandóktól, vagy elvetélést már szenvedtektől, mindent, mi vérforgásukat ösztönözhetné, tiltani kell: és így a fűszeres eledeleket, szeszes italokat, tulságos külmeleget, heves mozgást, heves indulatokat, fárasztó beszélgetést, terhek emelését, tánczot, hasának s nemzöréseinek mindennemű izgatását s szorítását, különösen terhessége három első havában, azon időben, midőn tisztulása meg szokott jelenni: s az ilyen terhes nő lefeküdvén, néhány napig csendesen pihen-

jen. Ha életrendi szabályok mellett gyógyszerekre is van szükség, azokat a betegség jelleme szerint kell megválasztani. Így ha a beteg vérbőség vagy szívének erélyessége miatt forróságot, nyugtalanságot, lélekzetbeli nehézségeket, szivdobogást, fő- és hasfájdalmakat érez, a betegség fokához mérsékelve vért kell rajta bocsátni, vigyázzván, hogy tulságos, helytelenül alkalmazott vagy elsietett ne legyen, mi szintén elvetélést okozhatna. Ha a méhvéризést gyengeség jellemzi, miként az méhkóros nőknél gyengítő befolyások következtében szokott történni, vérbocsátás helyett testi-lelki nyugalmat s a nemzörészek ingerlésének kerülését kell tanácsolni, s belsőleg csillapítókat adni a 73. 120. 123. szám alatti vények szerint. Nagy gyengeség esetében a vér folyás kikerülésére erősítő életrend s a 122. 124. 127. sz. alatti szerek lehetnek jó hatással. Ha az elvetülésre hajlandó gyenge terhes nő terhességének felidejét túlhaladta, a későbbi vér folyás kikerülésére vigyázva, vasfürdőkkel s nyáron vasas savanyuvizekkel élhet. Különös figyelmet érdemel a terhes nők azon vér folyása, mely az előre álló méhlepényből ered. Ennek megakadályoztatására szükség, hogy a beteg terhessége utolsó hónapjaiban feküdjék, s ha a szülöfájdalmak beállanak, a szülést nem kell a természetre bízni, hanem értelmes szülést hivatni, ki az élet fentartására czélszerű segélylyel szolgáland. Ha a szülés vagy gyermekágy alatti vér folyásnak bármilyen okból származott gyuladás következtében erélyes jelleme van, mind általános, mind helybeli vérbocsátásokat kell tenni, ha pedig a vérzést a méhlepénynek a méhben visszamaradt része vagy más idegen test tartja fenn, azokat vigyázva el kell távolítani, de ezek is az orvos teendőihez tartoznak. Ha nincs gyuladás jelen s a vér folyást csupán a méh nagy ingerlekenysége tartja fenn, külsőleg a méh tájékára tiszta vagy eczetes vízzel hideg borogatásokat kell tenni; de ha ezek nem használnak s a

bőr szárazsága és üterek gyorsasága az egész edényrendszer ingerlékenységét bizonyítja, a 73. sz. alatti szert kell adni. A gyengeség nagyobb fokánál, midőn a terhes vagy szülő nő halvány, végtagjai hidegek, ütere kicsi, gyenge, a szélihűtés kikerülésére a 131. sz. alatti élesztő szert kell adni, s ha a beteg erre melegedni, pirosodni, ütere növekedni kezdett, adagját kevesbitni, azután pedig körülményekhez képest a 123. szám alatti szert használni. Ha a beteg a hideg borogatásokat nem tűrné, illatos burjánok vizes, eczetes vagy boros főzeteiből, vagy illatos eczetből langyos borogatásokat kell tenni. Az aggnők vérfolyásánál szintén a betegség jelleme szerint kell eljárni. Így, ha a vérfolyás vérbőségből származott, lobellenes gyógymódot kell rendelni; megbagyván, hogy a beteg nő szelid növényi eledelekkel éljen; a fűszeres, szeszes és hevítő eledeleket s italokat kerülje; belsőleg télen feloldó növények főzeteivel, nyáron égvényes savanyuvizekkel, székrekedés esetében keserűvizekkel éljen s néha eret vágasson. Ingerlékenységgel párosult vagy tompa jellemű vérfolyásnál a betegség jelleme szerint kell cselekedni, mint már e betegség tárgyalaása alatt többször említve volt. Ha az aggnők vérfolyása sokáig tart vagy gyakran megújul, a méh életművezeti hibáira lehet gyanu, mely esetben az izgató szerekkel mind belsőleg, mind külsőleg igen vigyázva kell élni, s a méhet gondosan megvizsgálni, mert az ily bajok eleinte gyuladással kezdődnek, melyet az izgató szerek csak növelhetnek. Ez esetben is legjobb orvosi tanácsal élni.

Mehvérzés elállása után, a könnyen történhető visszaesés megakadályoztatására, s az ezen betegségre való hajlam kiirtására, a gyógyítást a szerint, a mint a betegség jelleme kívánja, hosszabb ideig folytatni kell. Erelyes jellemnél lobellenes életrend, hasonló gyógymód s a nemzőrészek ingerlésének kikerülése szükséges; gyengeség ese-

tében a gyengeség fokához alkalmazott erősítő gyógmód, különösen tiszta száraz levegő, mérsékelt mozgás, szeliden tápláló eledelék, milyenek a tej, gyenge hús, italul néha jó sör és bor; gyógyszerül eleinte Haller saványa a 73. sz. alatti vény szerint, később kesernyés szerek, china, vas, a 127. sz. alatti vény szerint, nyáron vasas savanyu vizek, milyenek Magyarhonban a bártfai, lublói, Erdélyben a radnai, s ha a gyengeség igen nagy, vasas- és timsós-fürdők.

MÁS NEDVEK KIÜRÜLÉSEI.

Beteges izzadás.

Izzadás által a testből sok ártalmas anyag gőzölög ki, és így ez valameddig illő mértékben történik. az életművezetnek nem kárára, hanem hasznára van; de néha oly tulságos, hogy miatta az életművezet szenved, s az ily izzadást beteges izzadásnak nevezik. Ezen betegség meghatározásában különféle körülményekre kell tekintettel lenni. Így először is azt kell meghatározni, hogy az izzadás tulságos-e vagy nem, miután tudva van, hogy egy középkorú s középnyagságú ember naponkint 1—3¹/₂ kilogramm izzadságot gőzölög ki. Ezt ugyan pontosan megmérni nem lehet, de az izzadságtól nedves ruhákról hozzá lehet vetni, tekintetbe vevén az egyéniséget is, miután némely ember, míg egészséges, soha sem izzad, míg másnak egészsége bizonyos mennyiségű izzadástól függ. Figyelni kell továbbá az időre, hogy az izzadás nappal-e vagy csupán éjjel jelenik meg, valamint arra is, hogy az általános-e vagy a test bizonyos részére, u. m. főre, mellre, hónaljakra, lábakra, vagy a test felére szorítkozik. Az izzadság minőségét szintén tekintetbe kell venni, mely néha szagtalan, néha savanyú, miként a kanyaró kiütésé-

nél, — büdös, hugyszagú, miként rothasztó lázban, — és dögletes, miként némely baldoklónál lenni szokott; izére nézve az izzadság néha fanyar, édes, keserű, sós, savanyú, néha szagát és ízét elnyelt tárgytól, u. m. bagymától, pezsmától nyeri; végre szinte néha tiszta, de néha homályos, fehér, tejszinű, sárga, zöld, feketés vagy vörös s néha enyves. Az izzadság ezen különfélesége a testben létező anyagok különféleségétől függ, azért erre igen nagy figyelemmel kell lenni, valamint azon jelenségekre is, melyek az egész életművezetben mutatkoznak, s az izzadást megelőzik, kísérik vagy utána következnek.

Az izzadásra némely embernek különös hajlama van, melyet vagy örököl, vagy a bőrt gyengítő befolyások következtében később nyer, s ezért a gyermekek, nők és betegségből felüdülők erre hajlandóbbak is. Indokai heves mozgás, ingerültség, hevítő eledelek s hasonló, különösen szeszes ita'ok, izzasztó gyógyszerek, tapaszok, borogatások, pépek, fürdők által eszközölt száraz vagy nedves külmeleg, gyomortisztátalanság, s szék- vagy vizelet-rekedés lehetnek. Néha az erős izzadás más betegségek körjelét képezi, s különösen lobos lázagnál, helybeli gyuladásoknál, midőn a gyuladás nagyobb foka már csendesült, vagy csúzos és hurutus lázagnál, az életművezetnek hasznára van.

Az izzadásnak néha ideges jelleme van; így ideges és rothasztó-lázban s a bagymázban nagy gyengeséggel szokott párosulva lenni, sőt a sorvasztóláz végső időszakában az életművezet fölhasználását mozdítja elő. Néha a tulságos izzadás mellett semmi más betegséget nem lehet fölfedezni, mint nagy ingerlékenységgel párosult gyengeséget, melyet hosszas virrasztások, tulságos vérfolyások, hosszas szoptatás s erőt feszítő munkák idéznek elő.

Az izzadás néha folytonos, csendesedő, vagy félbenhagyó; néha szokványos; néha általános vagy részletes.

Ha lobos betegségek következménye, válságos szokott lenni; de néha ideges betegségekben is javára lehet a természetnek, ha nem tulságos és nem sokáig tartó; míg ellenkező esetben az életerőt kimeríti, sorvaszt és sorvasztólázt okoz, melynek néha kórjelét képezi, s ha a sorvasztóláz belzsigerek kifehelyesedésének következménye, a legrosszabb jel. A bő izzadás a rossz természetű váltólázban is veszedelmes jelenség.

Ezen betegség gyógyításánál először is az okokat kell elhárítani, de egyuttal annak az egész életműveztre hátróuló következményeit is tekintetbe kell venni. Ha az izzadás, például a lábak izzadása, szokványos, és így az illető egyén egészségének fentartására szükséges, azt elnyomni nem szabad, mert elnyomása a legveszedelmesebb következményeket vonhatná maga után. Ily esetben a beteg izzadásra hajlandó tagját tartsa tisztán, s azt minden nap langyos vízzel mosogassa, de izzadása ellen összehúzó vagy szűrítő szereket használni ne merjen. Ha különféle betegségek lefolyása alatt válságos izzadás áll be, elfojtani az ilyent se szabad, hanem mérsékelt külmelegsbodza- vagy hársvirág theák itala által fentartani. Egyedül a tulságos és haszon nélküli izzadás kíván gyógyítást, s az ilyen ellen a betegség különböző jelleme szerint kell eljárni. Ha az izzadásnak, miként hurutos-, csúzos lázakban s helybeli gyuladásoknál történni szokott, lobos jelleme van, lobellenes gyógymódot kell használni, mely néha vérbocsátást kíván, de néha a szelidebb lobellenes szerek is, melyenek az árpafőzet, salétrom, borkő s gyengébb hasajtók, elégségesek az 5. 6. 20. 23. 30. sz. alatti vények szerint. Ha az izzadást, mint a sorvasztólázaknál, ingerlékenységgel párosult gyengeség tartja fenn, növény- vagy ásvány-savanyokat, különösen Haller savanyát kell adni a 24. 25. 73. sz. alatti vények szerint; de néha ily esetben a zsálya-thea, valamint az erősítők is, melyenek a jó bor,

china-főzet stb., jót tesznek. Az általános izzadásnál sokkal gyakoribb az egyes tagok, u. m. lábak, nemzőreszek, kezek, hónaljok izzadása, melynek néha kellemetlen szaga is van. Az izzadást hirtelen elnyomni itt sem tanácsos, hanem a beteges részeket szegfű- vagy zsálya-főzettel való mosogatás s ezen főzetekben való fürösztés által erősíteni kell, nehéz szaguk eltávolítására pedig a 132. szám alatti chlor-mész olvadékkal kell mosogatni.

Gyógyulás után a betegségbe való visszaesés megakadályozására az ingerlékeny bőrt erősítő életrenddel, mértékletes mozgással, hideg vízzel való mosdásokkal, hideg fürdőkkel erősíteni kell, mely célból gyengébbeknél hideg víz helyett bort vagy vasas fürdőket lehet használni a 133. sz. alatti vény szerint.

Nyálfolyás.

A nyálfolyás oly betegség, mely tulságos mennyiségű s beteges minőségű nyál elválasztásában áll. Megjelenését rövidebb vagy hosszabb idővel kórtünetek előzik meg, mely alkalommal a beteg szájában nagyobb égést érez, inyei megvörösödnek, megdagadnak, úgy tetszik neki, mintha fogai hosszabbak lennének s azok igen érzékenyek, lehelete bűdös, nyálmirigyei földagadnak s azokban különböző fokú fájdalom áll be, míg végre a nyálfolyás elindul, melyet a beteg vagy lenyel, vagy kiköp. A kiürült nyál, mely a betegség növekedtével naponként 2—6 kilogrammra is megy, néha vékony, átlátszó, szintelen, vízhez hasonló, de néha habzik, néha pedig geny vagy vér vegyülvén közibe, tejszinűvé, sárgássá, zöldessé vagy vörössé válik; néha enyves vagy tömör, íz és szag nélküli, de néha édes, savanyú, vagy sajátságos ízű; néha szelid természetű, de néha csipős, úgy hogy azon részeket, melyeket érint, meggyulasztja, sőt foleszi. Ezért nehezebb nyálfolyásban a

beteg nyelve, inye, s szája üregét bevonó takhartvája iszonyúan földagadnak, tüzelnek, fájnak, kipattogznak, vagy kifekélyesednek, fogai inognak, melyek következtében rágni, nyelni és beszélni nehezen tud; nyitott szájjal lévén kénytelen aludni, álma is zavart, s ilyenkor, ha nyála szüntelen folyik is, szája kiszárad, ha pedig száját befogja, a nyál torkára megy s megfojthatja.

A terhesebb nyálfolyás mindig lázzal van párosulva, mely néha lobos, de néha ideges vagy rothasztó.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, mely vagy örökség útján, vagy születésekor, vagy később fejlődik ki benne, s a nyálat elválasztó mirigyek nagyobb érzékenysége s ingerlékenysége által tűnik ki. Indokai külerőszakok, u. m. nyomás, ütés, sebek, melyeknek rendszeren nyálsipolyok szoktak következni lenni, fogzás, fogfájás, fogszű, igen meleg eledetek s italok, csipős táp- és gyógyszerek, dohány, szájszivacsok, nyelv- és toroklob, arcfájdalom, gyomortisztátalanságok, bélférges, hasbeli dugulások, a hasnyál-mirigy vagy méh beteges állapota, terhesség, szokványos kiürülések, különösen izzadás elnyomása, de leggyakrabban a higanynyal való elés vagy visszaélés lehetnek. Néha más betegségeknek, u. m. himlőnek a genyedés időszakában, víziszonynak, gutaütésnek s váltóláznak képezi kórjelét.

A nyálfolyás néha csekély betegséget képez, s ha okai elháríthatnak, magától is eláll; de néha sokáig tart, a rágást és emésztést akadályozza, s ennek következtében a beteg elsoványodik, elsorvad. Neha a nyál megevesedik s a száj belső részét vagy forkot meggyulasztja, melynek következtében a beteg meg is fúlhat.

A nyálfolyás gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, de e mellett a betegség jellemét is figyelembe kell venni. Ha a lázas vagy higanytól származott nyálfolyás lobos jellemű, mely nem csak helybeli, hanem áta-

lános kórjelek által is kitünteteti magát, vérbocsátásra van szükség, érvágás, pióczák vagy köppölyök által. Hasonló eljárást kíván a himlők genyedése alatt támadt nyálfolyás is; de legtöbb esetben a szelidebb lobellenes gyógymód is elég, mely lobellenes életrend mellett tiszta levegő élvezésében, s lágyító-főzetek vagy mandolatej italában áll, melyekbe a körülményekhez képest salétromot, borkövet, szalamiasót vagy kis adag hánytató-borkövet vegyíthetni a 6. 26. 30. 64. sz. alatti vények szerint. Ugyanekkor szájöblögetésre langyos vizet, tejet, korpa-, málna- vagy ziliz-főzetet kell használni, külsőleg pedig a nyakra száraz meleget vagy lágyító pépeket alkalmazni. Ha ezek nem használnak, a nyálat elválasztó szervek ingerlékenységének csillapítására ként kell adni a 102. sz. alatti vény szerint. Néha gyenge izzasztók, milyenek a bodza- vagy hársvirágtéák s a 64. 120. sz. alatti szerek, vagy gyenge hashajtók tesznek jót, melyeknek hatását langyos lábvizekkel, fürdőkkel s a nyakra vagy vevtagokra alkalmazott bőrizgató szerekkel lehet nevelni. A nyálat elválasztó szervek nagy ingerlékenysége vagy érzékenysége esetében a bódítók is igen jót tesznek belsőleg, mint külsőleg, az 51. 76. 38. sz. alatti vények szerint, ügyelvén, hogy általuk mérgezés ne történjék. Végre, ha a nyálfolyást nagy gyengeség tartja fenn, erősítő, sőt összehúzó szerekhez kell folyamodni, milyenek külsőleg a zsályafőzet szederj-liktariummal, nagyobb gyengeségnél a cser- és fűz héjának, valamint a felálló timpó gyökerének főzete s a timsó vízben vagy vörös borban fölolvastva, mint szájmosók, belsőleg pedig a china-főzet magára vagy valamely vaskeszitménynyel a 127. sz. alatti vény szerint s a jó bor.

Betegség után az indokokat gondosan kerülni kell.

Hányás.

A hányás oly beteges állapot, mely a gyomor tartalmának a tápcsőn, száj nyílásán, sőt olykor az orrlyukakon is át történő kiürülésében áll. Néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, s miként csecsemőknél is tapasztalhatni legkisebb kellemetlenséggel sem jár; de néha oly körjelek előzik meg, melyekből bekövetkezését gyanítani, sőt biztosan tudni lehet. Az ily beteg, mielőtt a hányás reá jő, rövidebb vagy hosszabb idővel tompább vagy élesebb fájdalmat, feszülést, csíkarást vagy égést érez gyomra tájékán; étvágya csekély vagy merőben hiányzik, s vagy általában minden, vagy csupán némely eledel iránt viselkedik utálattal, mihez későbben azon kellemetlen érzés is járul, hogy nemcsak az eledelektől, hanem az italtól is undorodik; nagy gyengeség lepi meg, feje nehéz, szédeleg, külérzékei különösen szemei megzavarodnak, arca elhalaványul, végtagjai meghülnek, sőt ájulásra is bajlandó. Ezen rövid, de gyakran megújuló s mindig kellemetlenebbé váló undorgás után, különböző szagú s ízű felbőfőgesek történnek, a beteg elkezdi ökröndözni, mely alatt nyála folyik s ajkai riszketnek, végre hány, mely sokaknál nagy nyögéssel s az egész test megrázkódtatásával megy végbe. Kiürítés után a fennebbi körjelek eltűnnek, a beteg izadásba jő s megkönnyebbül, de ezen javulás néha csak rövid ideig tart, mert a betegség néha többször is előjő. A hányás által kiürítettek mennyisége néha csak néhány grammra, de néha több kilogrammra megy; a mi pedig azok minőségét illeti: néha csak meg nem emésztett, félig megemésztett, vagy éppen megromlott eledelök ürítettnek ki, míg néha nyálkásságot, gyomornedvet, epét, vért, genyt, belférgeket sőt életműves elfajulásokat is hány ki a beteg. Ha hányás alkalmával székrekedés is van jelen, ilyenkor a bél-sár

könnyen felfordulhat s hányás által ürítettetik ki, mely egyike a legalkalmatlanabb, sőt legveszélyesebb betegségeknek s általánosan *miserere*-nek neveztetik.

Ezen betegségre némely embernek kitünő hajlama van, melyet vagy örököl vagy később nyer, s a melyet néha életműves hibák tartanak fenn. Indokai számtalanok lehetnek, melyeknek pontos ismerete a gyógyításra nézve elkerülhetetlen szükséges. Így a csipős eledelek és italok, szeszes italok, növényi, ásványi és állati mérgek, sőt az ártatlan eledelek és italok is, ha az ember azokat oly adagban élvezi, hogy gyomra meg nem emésztheti, hányást okozhatnak, míg néha betegesen elválasztott nyálkasság, epe vagy gyomornedv lehetnek annak okai. Néha az ok a gyomor lobos állapotában fekszik, mely vagy heves vagy idült, és szeszes italok, csipős mérgek, a lábokról eltűnt köszvény vagy különböző szokványos kiürítések elnyomása által gerjesztetik. Néha lobos állapot nélkül a gyomor és hasizmok ingerlekenységétől vagy érzékenységétől ered, miként az rász- és méhkórosoknál undorító tárgyakra való gondolatra, heves mozgásra, keringésre, kocsiban való háttal ülesre s a tengeren való hajózásra szokott történni. Néha a gyomor tompa gyengeségétől származik, mint a nagyétűeknél, kiknek gyomra a sok eledeltől kitágulván, azokat meg nem emésztheti; de a rothasztó-lázban s a guttaítés után is hasonló hányás szokott történni. Néha a hányás oka, a gyomornak lappangó gyuladások következtében kifejlett életművezeti hibáiban feneklik, mely gyuladásokat szeszes italokkal való visszaélés, vagy más lassan működő okok támasztják. Az ily beteg hónapokon s éveken át tompa fájdalmat, nyomást, feszülést s szelet érez evés után gyomrában, mely körjelek, ha mértékletesen él, eltűnnek, de mértékletlen életre, gyomorerősítő-szerekre vagy hánytatókra növekednek, míg vegre idült hányás fejlődik ki, mely evés után ket-három

órával jő a betegre, néha évekig is kínozza őt, s gyakran rákos elfajulással van kapcsolatban. Ritkán a gyomor ellágyulása is oka lehet a hányásnak, s ezen ellágyulás néha oly nagy, hogy a gyomor átlyukad. Megtörténhetik ez felnőtteknél is, de leginkább kisdedek vannak ennek kitéve s az ily gyermek szüntelen sír, mindent kihány, elsoványodik, sorvasztó-lázba esik s néhány nap alatt meghal. Néha a hányást a gyomor idegeinek a test többi idegeivel való rokonsága idézi elő, s így erős főfájás, a fő sérelmei, aggyuladás, lobos agyvizkór, erős fogfájás, nehéz fogjövés, tüdőlob, mellvizkór, tüdőgümők s kelevények, máj- és lép-dugulás, epe és lúgykövek, terhesség, méh és herék betegségei, hasmirigy-daganatok, hasvizkór, érda-gok, belférgék, gyomortisztátulanság, sérvések, mind megannyi okai lehetnek. Végre székrekedés, eluyelt kemény tárgyak, s görcsök is hányást okozhatnak. Néha más betegségeknek, milyenek a gyomor- és váltóláz, gyuladások, kütegek különösen a himlő s idegkórok például szamarhurut, képezi kórjelét.

A hányás némely betegségekben, milyenek a gyomor-láz s több mások, jót tesz, de veszélyes következései is lehetnek. Így a test megrázkódtatása által sérvést, előeséseket, orr- és más vérfolyásokat, elvetélést, görcsöket, gutaütést stb. okozhat s ha sokáig tart, az életerőt kimeríti, melynek elsoványkozás és sorvadás lehetnek következései. Gyermekeknél a hányás kevésbé veszélyes, mint felserdülteknél s öregeknél. A havi tisztulás és terhesség ideje alatt, köbetegségben sinlődőknél, sérvésre, vérfolyásra, gutaütésre hajlandóknál veszélyesebb, mint az ezen bántalmaktól menteknél. Kevésbé veszélyes, ha eledelek vagy italok, mintha mérgek okozzák. A váltóláz robama alatt-, vagy valamely küteg kitörésének időszaka alatt támadt hányás kevésbé veszélyes, míg az aggyuladás-, kezdődő lobos agyvizkór- vagy gutaütés kórjelét

képező igen veszedelmes. A csekélyebb ingerlékeny jellemmel bíró legkevésbé veszélyes, míg a lobos vagy tompa ideges jelleműnek, vagy a gyomor életműves hibái által okozottnak szomorú kimenetele van s hosszas kínzás után is halállal végződik.

A hányás gyógyításánál először is meg kell határozni, hogy az nem válságos-e, mely esetben elfojtani nem szabad, hanem inkább előmozdítani és könnyíteni. Ha a beteg eleget hány, semmit sem kell neki adni, hanem ügyelni, hogy a hányás nagyobb bajt ne okozzon; e végre hogy hányás alatt meg ne füljön, fejét előre kell hajtani s kevéssé fölemelni, ha pedig sérvése talál lenni, arra sérvkötőt alkalmazni. A hányás könnyítésére kevés meleg vizet, székfű- vagy hárvirág-theát lehet a betegnek adni, de ha gyomortisztátalanság jelei mellett mégis keveset hány, arra kell őt utasítani, hogy ujjával torkát izgassa. sok meleg vizet igyék, vagy vegyen hánytatót a 8. 9. 18. 19. sz. alatti vények szerint. Ha a gyomortisztátalanság kiürítése után más tisztátalanságok által okozott beteges állapot marad fenn, ez ellen kell működni. Különös figyelmet kell a mérgek által okozott hányásra fordítani, mely esetben a mérgezések rovata alatt adott utasításokat kell követni. Ha a hányást nem gyomortisztátalanság, hanem más betegség okozza, az okozó betegség megszűnésével a hányás is megszűnik. A lábról eltűnt köszvény által előidézett hányásnál a köszvényt bõrizgató szerek által vissza kell téríteni. A gyomor életműves hibái, különösen gyomorkeményedés által előidézett hányásnál mindentől, mi e keményedést okozza vagy fentartja, óvakodni kell; és így a szeszes italoktól, hűléstől, ülõ életmódtól, indulatoskodástól; ha pedig idült gyuladás jelei mutatkoznak, pióczákat kell a hasra alkalmazni, szelid eledelkkel élni, s gyógyszerül gyenge föloldó szereket, különösen föloldó növényeknek, milyenek a pongyola-pitypáng, földfüstike,

orvosi pemet és mezei katáng kisajtolt nedveit, főzeteit vagy vonatait használni. Ha a hányást a gyomor ellágyulása okozza, a szerint, a mint azt lobos állapot vagy gyöngeség jellemzi, majd lobellenes, majd erősítő szereket kell alkalmazni, de ez esetben a gyógyulás nehezen sikerül. Néha a hányás okát nem életművezeti hibák, hanem a gyomor más beteges állapota képezi; ilyenkor, ha gyulladás van jelen, lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, ha pedig a hányást csak a gyomor ingerlekenysége okozza, csendesítő szereket kell adni, melynek a lágyító nyákos főzetek, u. m. ziliz- és szálep-gyökérfőzet, az arab-mézga vízben felolvasztva cukorral, a keményítő porul vagy fölolvasztva, különösen pedig a szénsavany a 4. sz. alatti vény szerint. Hasonló sikert fejtenek ki honi savanyu vizeink, melynek a szalatnyai és füredi Magyarhonban s a borszei Erdélyben, magukra, citromlével vagy borral vegyítve. Néha a pezsgő bor tesz jót, máskor a Haller savanya a 73. sz. alatti vény szerint. Ha a hányást a gyomorban lévő savanyúság okozza, mit a beteg savanyú leheletéről, kisdedeknél azok zöld székeről lehet megismerni, savanyellenes szereket kell adni, felnőtteknél a 134., kisdedeknél a 135. sz. alatti vény szerint. A gyomor idegeinek nagy érzékenységénél bőditők tesznek jót az 51. sz. alatti vény szerint, vagy a hánytatógyökér kis adagban a 120. sz. vény szerint. Néha a hideg víz vagy jég használ, ha az ember velök kis adagban, de sűrűn él, s ezek néha a beteges ingerlekenységen alapuló misererét is megszüntetik. Ha a hányást a gyomor gyengesége tartja fenn, izgató szereket kell használni, melynek a székfűvirág-, méhfű- és fodormenta-theák, Hofmann cseppjei, jó tokaji bor; de ha a gyengeség tompa jellemű, orvosi beleegyezés mellett erősebb illatos szereket is, u. m. mustárt, paprikát, borsot, fahéjat, szerecsendiót lehet adni. Belső szerek mellett néha a külsők is segítenek, melyek megválasztásában szintén

a betegség jellemét kell figyelembe venni. Így lobos jellemnél a hasra alkalmazott lágyító pépek tesznek jót, míg beteges ingerlékenységnél hamuval, zabbal, sóval vagy illatos burjánokkal töltött meleg zacskókkal vagy illatos füvek böros főzetébe mártott meleg ruhákkal kell a basat borogatni. Ily esetben néha repülő zsirnak vagy illatos szesznek a gyomor tájékára való bekenése, vagy száraz köppölyöknek, mustáros kovásznak, hólyaghuzó tapasznak a hasra való alkalmazása is jó szolgálatot tesz.

Hogy az ember magát a betegségbe való visszaeséstől biztosítsa, kerüljön minden indokot s a gyógymódot a betegség jelleme szerint darab ideig még folytassa.

Hasmenés.

A rendes székletétel, mely által a test táplálására nem alkalmas anyagok ürülnek ki, az ember egyénies egészségére mulhatatlanul szükséges; de ha ezen kiürülés szokottnál gyakrabban történik, beteges állapotot képez, mely *hasmenésnek* nevezetik. A hasmenés kórhatárázatában különös figyelemmel kell lenni az ember egyéniségére, miután némelynek néha 2—3 széke is van naponkint, míg más 2—8 nap alatt, anélkül hogy egészsége szenvedne, egygyel is beéri. A hasmenés néha hirtelen lepi meg az embert, de néha különféle kórjelek előzik meg, s az ily beteg már azelőtt elveszti étvágyát, szelekkel bajlódik, felbőfög, feje nehéz és fáj, szája száraz, szomjuság gyötri, gyakran köpköd, gyomra émelyeg, ökröndözik, kedvetlen, lábai nehezek, míg végre széke lesz, mely alatt néha hasfájást vagy émelygést érez, ökröndözik s néha el is ájul. Székletétel után némely beteg magát könnyebben érzi, de némelynel rövidebb vagy hosszabb ideig tartó elgyengülés marad fenn. Ha a hasmenés nagy mennyiségű vagy rossz minőségű eledelektől származik, olyankor székrekedés előzi azt meg,

fennebbi előjelek mellett a beteg hasa föl van puffadva, nyelve rut, feje szédeleg, széklettelre könnyebbülést érez s emésztete közt néha eledelek maradványai látszanak. Ha a hasmenés nagyobb mennyiségű epe kiömlésétől származik, olyankor az emésztet nagy része epével van vegyelve, mely néha sárga, néha zöld, néha feketés-barna s gyakran oly csipős, hogy a végbélben égést okoz, sőt a szomszéd részeket meggyulasztja, fölesipi. Ily epés hasmenésnél epegyülem jelei is mutatkoznak, milyenek a máj tájékán való feszülés, szúrás, mely a gyomorig kiterjed, a száj keserősége, sárga nyállal fedett nyelv, a szemek sőt néha az egész bőr sárgasága sáfrányszínű vizelettel. Savós vagy nyálkás hasmenésnél az emésztett savóhoz, vagy nyálkássághoz hasonlít. Néha a bevett eledelek s italok emésztetlenül mennek el, mi a gyomor és belek gyengeséggel párosult túlságos ingerlékenységét föltételezi. Néha a hasmenés a bélhuzam valamelyik részében, legtöbbször a végbélben támadt gyuladás következtében elválasztott genyhez hasonló homályos fehér folyadék kiürítésében áll. Van eves hasmenés is, mely belső zsigerek gyuladásának evesedésbe menetelétől származik s húsmosadékhoz hasonlít. Végre van véres hasmenés, melylyel vér megy el, anélkül, hogy orr-, gyomor-, tüdővérzésnek, vérhányásnak vagy aranyérnek lenne következménye; s az ily hasmenés, miután fölserdülteknél rothasztó láznak, súlynek vagy gutaütésnek következménye, igen veszélyes.

Ezen betegségre leginkább a gyenge és ingerlékeny belűeknek van kitünő hajlamuk; és így a kisdedeknek, öregeknek, nehéz betegségekből, különösen hasmenésből, vérhasból, cholérából folgyógyultaknak, ülő életet élőknek, sokat evőknek és ivóknak s a hashajtó vagy gyógyszerekkel visszaélőknek. Indokai sok vagy rossz eledel, kisdedeknél az anya vagy dajka tejének különféle okok következtében való megváltozása, kemény, zsiros vagy avas eledelek,

némely gyümölcsök, ú. m. dinnye, cseresznye, baraczk, szilva, szőlő, édes zöltségek és gyökerek, méz, sok vizital, peshedt vagy sós részekkel bővelkedő víz, eléggé meg nem forrott szeszes italok, ú. m. must, újbor, újsőr, hánytatók, hashajtók, föloldó szerek, főnek, lábaknak, hasnak vagy gyomornak meghűtése, félelem, epés hasmenésnél epebőség, más betegségeknek, ú. m. csúznak, köszvénynek, sömörnek eltűnése lehetnek. Néha más betegségek, ú. m. lázak, himlő, belférges, tüdővész kórjelét képezi.

A hasmenés néha heves betegséget képez s folytonosan tart, de néha csendesedik, sőt változtatva meg is szűnik. Néha csak néhány napig, néha hetekig, hónapokig, sőt évekig kínozza a beteget. Néha válságos s ilyenkor a más fontosabb betegségek kórjelei után eloszlanak, de néha, kivált ha hosszasan tart, nemcsak alkalmatlan, hanem ártalmas is, miután kimerülés, sorvasztóláz, vízkór, sőt halál lehetnek következményei. A csupán eledelek s italok által okozott hasmenés kevésbé veszélyes s kiürülés után önként megszűnik, míg a csipős szerek vagy mérgek által okozott veszélyes, sőt halálos is lehet. A nem régi hasmenés kevésbé veszélyes, mint a régi, elhanyagolt, vagy szokványossá vált. A szelídebb lobos, vagy ingerlékeny jellemű hasmenés nem igen veszélyes, s okok eltávolítása után önként megszűnik, míg a nagyobb gyuladás vagy életművezeti hibák, például tüdővész vagy más kifehéyesedések által okozott vagy táplált, a legrosszabb reménnyel kecsegtet. Nem kevésbé rossz körülmény hasmenésnél, ha ahoz hányás, csuklás, kis ütér, végtagok meghidegedése járulnak, mert ezen jelek a belek fenés állapotára mutatnak.

Gyógyításánál először is azt kell meghatározni, hogy nem válságos-e, mely esetben azt elnyomni nem, de hogy túlságossá ne váljék, mérsekelni kell, mit az okok eltávolításával lehet elérni. Ha a hasmenést csipős eledelek,

italok, gyógyszerek, vagy más mérgek okozták, ki kell azokat a testből üríteni; de néha azok maguk is oly nagy hasmenést okoznak, hogy hasbajtókra szükség nincs, sőt azokkal az ember ártana. Ilyenkor a csipős szerek hatását lágyítók által, milyenek az árpa-, zilizgyökér-, szálepfőzet, hárs- vagy székfűvirág-thea, és nyákos levesek, ártalmatlanná kell tenni. Erős hashajtók vagy csipős gyógyszerek által okozott hasmenésnél édes tej, mandola-tej, vagy olajos fejetek tesznek jót; de ha a hasmenést savanyú mérgek okozták, a fennebbi szerek helyett inkább szappant vagy savanyellenes szereket kell adni vízben fölolvastva, míg égvények által okozott hasmenésnél savanyok gyakorolnak jó hatást. Mindezen szereket, melyekről a mérgezések rovataiban bővebb említés tétetik, nemcsak belsőleg, hanem külsőleg csőre alakban is lehet alkalmazni. Ha a hasmenést a gyomorban vagy belekben régóta létező s azokat izgató tisztátalanság okozza, hánytató vagy hashajtó által ki kell azt onnan üríteni a 8. 9. 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint. Savanyú tisztátalanság esetében savanyellenes szereket kell adni, a 134. 135. sz. alatti vények szerint. Belfergek által okozott hasmenésnél a gilisztakór rovata alatt ajánlott mód szerint kell eljárni. Ha a hasmenés más betegségek, ú. m. lázak, gyuladások, kütegek körjelét képezi, ezen betegségek gyógymódjára a hasmenés is megszűnik; ha pedig más betegségek, ú. m. köszvény vagy kütegek hirteleni eltünése okozzák, az eltűnt betegséget belső szerek s a bőr izgatása által vissza kell téríteni. Kedélymozgalmak esetében a lélek nyugalma vagy földerítése a legjobb gyógyszer. Okok eltávolítása mellett a betegség jellemére is figyelemmel kell lenni. Lobos jellemnél, ha a gyuladás jelentékeny, vért kell bocsátani érvágás vagy pióczák által, ez utolsókat a hasra vagy végbél körül alkalmazván, belsőleg pedig lágyító főzeteket kell adni árpából, fehér málvagyökérből vagy szálepből, melyeket

olyankor is lehet használni, midőn a vérbocsátásra szükség nincs, s mindaddig kell folytatni, míg a gyuladás legkisebb jele is elenyészett. Ugyanekkor csőrét is lehet adni korpa-, árpa- vagy ziliz-főzetből, olykor tojás sárgájának vegyületével, s a hasat lágyító pépekkel borogatni. Ha a hasmenést minden gyuladás nélkül e bélhuzam beteges ingerlékenysége tartja fenn, a 120. és 76. sz. alatti szerek jó szolgálatot tehetnek, de ha ezek elegendő sikert kifejteni nem tudnak, a mákony külső használatához kell folyamodni. Szokták ezt csőre alakban alkalmazni, festményéből, egy valamely lágyító főzetből készített csőréhez, kis gyermekeknél egy, felnőtteknél 3—7 cseppet vegyítvén; de a 136. sz. alatti kenőcsben vagy a 137. sz. alatti tapaszban is, a hasra bekelve vagy borogatásul használva hasonló jó szolgálatot tesz. Ha a beteges ingerlékenység gyengeséggel van párosulva, izgató szereket kell adni, melyenek a székfűvirág- vagy fodormenta theák, melyekbe narancs-főstvényt, Hoffmann cseppjeit vagy néhány csepp mákony-festvényt lehet vegyíteni; de ha a gyengeség nagy, a fennebbi theák helyett a hegyi kappanör gyökerének vagy virágjának forrázatát kell használni. A bélhuzam petyhüdt állapotánál összehúzó szerek tesznek jót, melyenek az összehúzó főzetek, timsó és vörös bor, de ezeket csakis orvosi beleegyezéssel s olyankor lehet használni, ha a gyuladásnak legkisebb jele sem mutatkozik. Belső szerek mellett néha külsőkre is van szükség, melyenek az illatos burjánok vizes vagy boros főzetével való borogatások, ügyelvén hogy a beteg magát meg ne hűtse; hasonló füvekből készített párnácskákkal való száraz borogatások; mustáros kovászok, hólyaghúzó tapaszok; végre nagy gyengeségen alapuló idült hasmenéseknél az illatos összehúzó növények főzeteiből készített erősítő fürdők, melyekhez szükséghez képest timsót vagy bort lehet vegyíteni.

Betegség eltávolítása után, ha az nem volt régi, semmi utógyógymód nem kívántatik; de idült hasmenésnél a betegség jellege szerint tovább is folytatni, s az indokokat gondosan kerülni kell.

Vérhas.

A vérhas különböző jellemű lázzal, hascsikarással, néha éles fájdalmakkal s gyakori fájdalmas székletételre való késztetéssel jár anélkül, hogy székletétel következne; vagy ha következik is, azáltal nem bélsár, hanem többé-kevésbé véres és homályos fehér genyforma tisztátalanság ürül ki.

Hogy az ember a vérhast más hasonló jelenségekkel járó betegségektől, például aranyértől vagy hasmenéstől megkülönböztethesse, nemcsak minden kórjeleit ismernie, hanem azt is tudnia kell, miszerint ennek lefolyása rendszeren három időszak alatt történik. Első időszakban, mely néhány napig tart, a beteget láz lepi meg; étvágya elvész, gyomra émelyeg, néha hány, hasa fáj; széke néha gyakori, néha rekedt; feje nehéz, tagjai fáznak: bőre a külső levegő iránt érzékeny. Második időszakban, mely 7—14 napig tart, a betegség kifejlődik, eleinte a köldök tájékán érzett fájdalommal, mely néha az egész hasra is, de különösen a keresztájtáira kiterjed s a beteget annyira kinozza, hogy testét összegörzsöszteni kénytelen. Ugyanekkor gyakori székletételre késztetik a beteg, mely alatt néha a végbele is kifordul, de székletétele legtöbb esetben meghiusul s e helyett a nagy erőlködésben néha vékony savós nyálkás-ság néha tömörebb takony, belférgek, különböző színű epe, sajátságos szagú homályos fehér genyforma tisztátalanság, néha vérrel vegyült folyadék vagy tiszta vér takarodik el, mely néha híg, néha hegedt, néha rothadt-büdös. Ritkán a betegség növekedtével kemény bélsár ürül ki

takonynyal, genynyel vagy vérrel bevonva. A kiürülés óránként tizszernél többször is megtörténik s a kiürült tisztátalanság, néha néhány gramm, néha több kilogrammra megy. Fennebbi kórjelekhez nehéz vizelés, vagy vizeletfennakadás, főfájás, néha hányás szövetkeznek. Harmadik időszakban a kórjelek lassankint oszlanak, a székletételek ritkábbakká, rendesebbekké válnak, a beteg étvágyat kap s 7—14 nap alatt fellábbadozik.

Ezen betegség gyuladással, kütegekkel s más betegségekkel lehet párosulva s a vele járó láz néha lobos, néha hurutos, csuzos, vagy epés, néha ideges vagy rothasztó jellemű.

A vérhas, mely ha egyszer megvan, könnyen ragályossá is válhatik, minden ember megkaphatja; de az olyanoknál, kik a bélhuzam lobos állapotára hajlandók, mégis könnyebben kifejlődhetik, miután legközelebbi oka a belek lobos állapotában feneklik. Indokai éretlen, megromlott, vagy rovarok petéivel megfertőztetett gyümölcsök, sőt a jóknak is mértékletlen élvezése, elnyelt csipős szerek, hűlés, a bőr kigőzölgésének hirteleni megzavarodása, kütegek hirteleni eltűnése, szokványos kiürülések elnyomtatása, különös légváltozás lehetnek. Néha más betegségek, ü. m. himlő, váltóláz stb. kórjelét képezi.

A vérhas néha magától is megszűnik s ilyenkor bél- vagy orrvérzés, gyakrabban általános izzadás, néha fehér genyforma ülepet eresztő vizelet vagy bőrküteg által való kiürítések történnek. De néha igen veszedelmes betegség, ezerek lesznek áldozatai, s ha meg is menekszik az ember a haláltól, soká üdül fel, vagy hosszas gyengeség, idült hasmenések, aranyeres csomók, a végbél megkeményedése, szűkülése, összenövése, kifekélyesedése s ezekből származható aszkór, vízkór, sorvasztóláz lesznek következései. Kis gyermekekben, senyves kimerült egyénekben, terhes vagy szülő-nőkben s öregekben igen veszélyes e

betegség, valamint veszélyes olyankor is, midőn hevesebb, lobos, ideges vagy rothasztó jelleme van, míg a nem mérges tárgyak által okozott, szelidebb lobos jellemű, vagy váltóláz kórjelét képező kevésbé veszélyes.

A vérhas gyógyításánál először is az indokokat kell eltávolítani. Így a gyomor-tisztatlanságokat hánytatók vagy hashajtók által ki kell üríteni, ügyelvén, hogy a lappangó gyuladás föl ne éledjen; a bőrről eltűnt betegségeket bőr-izgató szerek által visszatéríteni; váltóláz esetében azt czélszerű gyógymód által megszüntetni. Indokok eltávolítása mellett a betegség jellemét sem szabad figyelem nélkül hagyni, miután a gyógyításbeli irányt legtöbb esetben ez adja. Lobos jellemnél, mely néha általános gyuladásnak, néha a vastag belek gyuladásának következménye, a gyuladás mielőbbi megszüntetésére, mindent el kell követni. Ezért a beteget mérsékelt meleg ágyban kell tartani, ügyelvén, hogy magát széketétel alkalmával vagy hideg ital által meg ne hűtse; szobájából mindent, mi annak levegőjét megroththatná, u. m. szennyest, bűdös kiürítéseket eltávolítani s az ottani levegőt gyakori szellőztetés vagy eczettel való füstölés által tisztán tartani; a beteg fehér ruháit gyakran változtatni; éjjeli edényeit azonnal kimosni; levert kedélyét földeríteni, s tőle minden hevítő eledelt és italt eltiltani. Életrendi eljárás mellett, ha a gyuladás nem nagy, a gyomortisztatlanságok kitakarítása után belsőleg lágyító főzeteket kell adni, sőt ezek hatását a hasra alkalmazott lágyító pépekkel külsőleg is gyámoltítani s ha a gyuladás lecsendesedett, bodza- vagy hársvirágtéak által a beteget mérsékelt izzadásba hozni. A gyuladás nagyobb foka szoros lobellenes élettrendet s vérbocsátást kíván érvágás vagy pióczák által, melyeket a hasra vagy végbél körül szokás alkalmazni, s miután a gyuladás lecsendesedett, a kereszttájra vagy végbéltre lágyító borogatásokat kell tenni. Ideges vagy rothasztó jellemnél

minden lobellenes gyógmóddal föl kell hagyni, s ha beteges ingerlekenység, vagy beteges érzékenység van jelen, göresellenes és bódító szereket kell adni a 120. 76. sz. alatti venyek szerint, a mákonyról megjegyezvén, hogy azt addig, míg a gyuladás és gyomortisztálanságok elhárítva nincsenek, alkalmazni nem lehet. Ily esetben előleges vérbocsátások után a 138. sz. alatti porok is igen jót tesznek. Ha ideges- vagy rothasztó láz fejlődik ki, izgató s erősítő szerekre van szükség, de ezeket csakis a gyuladás tökéletes legyőzése után s szakértő rendeletére lehet használni. Ha vérhas után a bélhuzam elgyengülése következtében olykor hasmenés marad fenn, ez ellen a tiszta száraz levegő, szelíden tápláló eledelek, jó vörös bor, makacsabb s idült esetekben pedig az islandi moh főzete s a vasas-savanyuvizek tejjel legjobbat tesznek.

Betegség legyőzése után a bélhuzam lobos állapotát előidézhető okoktól s a hüléstől gondosan óvakodni kell.

Hányszékelés.

A hányszékelés oly betegség, melyben a beteget ugyanazon időben erős hányás és hasmenés lepik meg, melyek életét oly nagy veszélybe döntik, hogy néha egy-két óra alatt kimulik. Kifejődik e betegség néha előjelek nélkül is, s ilyenkor eleinte meg nem emésztett eledelek s italok, később különböző színű epe ürülnek ki. Néha ezen kiürüléseket a has különböző részeiben mutatkozó görcsök előzik meg, melyek a hányszékelés alatt is tartanak, s a gyomorban és belekben égető fájdalmat okoznak. A beteg ezek mellett igen nyugtalan, elhalaványul, lélekzete nehéz, érzékei eltompulnak, ütere s hangja meggyengül, végtagjai meghidegednek, végre elájul.

Ezen betegség néha heves, néha váltótermészetű s váltólázak uralkodásának idején azokkal könnyen szövöttezik.

A hányzékenes indokai eléggé meg nem forrott szesz italok, kővér, avas vagy megromlott eledelök, gyümölcsök, különösen dinnye, ugorka, hánytatók és hashajtók, némely mérgek, u. m. arsenicum, keringő mozgás, más kiürítések elnyomása, némely betegségeknek a külreszokról való birteleni eltunése, szülés, kis gyermekeknél fogzás, nyári nagy meleg, kivált ha az ember magát hirtelen meghűti, mocsáros kigőzölgésekkel megvesztegetett nedves levegő lehetnek. Európában nyáron át, majdnem minden évben előjő.

Ezen betegség, mindamellert hogy igen veszélyes s az embert, kivált ha rosszul gyógyítatik vagy elhanyagol-tatik, néhány óra- vagy néhány nap alatt kivégzi, néha magától is megszűnik. mi leginkább elnyelt tárgyak által okozott hányzékenesnél azok kiürülése után szokott meg-történni.

A hányzékenes gyógyításánál annak indokai s jelleme szerint kell eljárni. Ha a betegséget rossz minőségű elnyelt tárgyak okozták, azokat mielőbb ki kellett venni, a hányást vagy hasmenést elnyomni nem szabad, sőt oly szerek által, melyek a belekben gyuladást nem okoznak, milyenek a lágyító főzetek, nyákos levesek s a 66. sz. alatti olajos fejet, mindkettőt könnyíteni kell. Okok eltávolítása után vagy azzal egyszerre, a betegség jellemét kell figyelembe venni, s ha az lobos, általános vagy helybeli vér-borsátásokat kell tenni. Ha a hányzékenesnél anélkül, hogy gyuladás lenne jelen, a gyomor vagy belek nagy érzékenysége okozza vagy tartja fenn, ez esetben a mákony az egyetlen szer, melynek festvényéből, de csak orvosi bele-egyezés mellett, kisdedeknek a fogzás alatti hányzekenésnél egy cseppet, felnőtteknek fél — egy — később két óránként 1—3 cseppet lehet adni, valamely lágyító-főzetben. Oly betegeknek, kik nem nyelhetnek, a 136. sz. alatti kenőcs alakjában lehet e szert a hasra bekenni, vagy csőre

útján vezetni a belekbe, egy valamely lágyító-főzetből készített csőréhez 2—6 cseppet vegyítvén. Hasonló jó szolgálatot tesz a mákonynak hánytató gyökérporral való vegyülete is a 76. sz. alatti vény szerint. Némelyek a hideg vizet is dicsérik külsőleg, mint belsőleg alkalmazva, de vigyázva kell vele élni, mert hűlésből származott hányszékelesnél, mind a hányást, mind a hasmenést előmozdítja. Ily esetben a hasnak és végtagoknak illatos burjánokkal vagy azok boros főzetével való borogatása s bőrizgató szereknek a hasra való alkalmazása, sokkal több sikert fejtenek ki.

Betegség eltávolítása után a belekben fenmaradt gyengeség ellen néha szelidebb lobellenes, néha erősítő szereket kell használni.

Ázsiai cholera.

Ezen betegség kórjeleire nézve a hányszékeleshez hasonlít, de természetére nézve attól mégis különbözik, s veszélyesebb is. Lefolyása nem egyforma, miután van szelidebb faja is, mely sokkal gyakoribb s gyógyítható, míg a hevesebb cholera ritkábban fordul elő, s a beteget minden orvosi segély daczára hirtelen kivégzi. A betegség hevesebb fokánál három időszakot lehet megkülönböztetni, u. m. *előjelek időszakát, hányszékelési időszakot* s a *válság időszakát*, mely néha gyógyulással, többször halállal vagy más betegségbe való átmenettel végződik. Első időszak alatt, mely néhány napig tart, a beteg színe elhalaványul; arca nyugtalanságot fejez ki, álma zavart, feje fáj, szédeleg, sőt egész testében fájdalmat érez; étvágya nincs, hasa fúj, émelyeg, ökröndözik; szeke néha rekedt, de többnyire vizes hasmenése van, mely után igen elgyengül. Második időszak alatt, mely egy-két napig tart, némelyeknél láz jelenik meg gyors, néha teljes kemény úter-

veréssel, nagy főfájással, tüzes arcczal, szivdobogással, mellszorulással, nagy szomjúsággal, belső égéssel, melyekhez gyomorégés és hasfájás járul hasmenéssel, hányással vagy hányszékeléssel. A beteg kiürítése, mely néha kevesebb, néha több, eleinte elnyelt tárgyakat tartalmaz; de később olyan, mint a homályos fehér savó, melyben néha apró hártyák is vannak; míg néha barnás, zöldes, vérrel, ritkán epével vegyült. Kiürülése után a beteg valamennyire megkönnyebbül, de könnyebbülése rövid ideig tart, mert fenmaradt nyugtalanság növekedtével kiürülései csakhamar megújulnak. Másoknál mindjárt roham után az életerő nagy kimerülését lehet tapasztalni, mely esetben fennebbi kiürítéseken kívül az állati melegség annyira megcsökken, hogy a beteg egész teste jeghűleg; különösen orra, ujjai s nyelve, mely fehérr nyállal van bevonva, kezdenek meglhidegedni, a nélkül, hogy belső fázásról panaszkodnék; bőre elhalaványul s ruganyosságát veszve összeesik, arcza s ujjai megránczosodnak, s ha az ember a nyakán vagy hasán lévő bőrt összeránczolja, az mint a halotté sokáig úgy marad, mi a betegség ezen fajánál jellemző tünetény; szemei elhomályosodnak, becsnek s kékes fekete gyűrűfolttal vannak körvezeve, mely kékes-fekete folt néha a test más részein is mutatkozik; véredényei annyira üresek, hogy azokból se piócákra, se érvágás után vér nem folyik. Betegség kezdetével a bőr többnyire száraz; a vizeletelválasztás eleinte megcsökken, később egészen fennakad; néha eleinte, néha több óra vagy nap múlva a lábikrákban görcsök állanak be, melyek később az egész testre kiterjednek. Mindezen kórjelek mellett is a beteg eszén van s félre ritkán beszél. Harmadik időszakban a beteg néha halálra válik s ilyenkor testének keksége és hidegsége növekednek, sőt lélekezete is hideg; bőrén hideg enyves izzadás tör ki; hányszékelése ritkul, de néha tudtán kívül széke

alája megy; vizelet-elválasztása tökéletesen megszűnik; hasa beesik, bőre ránczosabbá válik, arca halálszint vált, szemei beesnek, szempillái bezáródnak, vagy ha nyitva maradnak is, szemei meredtek, néha fölfordulnak; lélekzete nehéz, hörgő, hangja rekedt, gyenge, végre egészen eláll; ütérverése a halál előtt jóval megszűnik s így csendesen kimulik. Arra is volt eset, hogy az ily beteg csak ájulásba esett s a koporsóban újból magához jött. De nem minden cholera végződik mindjárt halállal, hanem miután a fennebbi kórjelek tetőpontra hágtak, a beteg föl kezd melegedni, ütere teljesebbé, gyorsabbá válik, újabb nyugtalanság, fájdalom és szomjuság lepik meg, hányszékelése megújul, görcsöket kap s majd őrjöng, majd mély álomba merül. A betegség ilyenkor ideges vagy rothasztó lázhoz hasonlít s hevességére, tartósságára s körvegyületére nézve igen különböző. Néha ezen időszakban gyomortisztatlanság vagy agyra, tüdőkre, gyomorra s belekre való vértolulás jelei mutatkoznak, miből gyakran ezen szervek gyuladása fejlődik ki. Ha az életerő nagyon ki van merülve, ezen időszak csak néhány óráig tart, míg ellenkező esetben a beteg több napig is életben marad s czelszerű gyógymód mellett felgyógyulásához remény lehet. Ilyenkor a hányszékelés ritkulni kezd; a beteg székében eleinte epe, később bélsár mutatkozik; teste fölmelegszik, kellemes izzadásba jő; vizelete megtér; nyelve fölmelegszik, tisztulni kezd, szomjusága enyhül, étvágya megjő; ütere erőre kap; végre néhány órái csendes álomra folderül. Néha a javulás válságos kiürítések, válságos kütegek vagy a bőr lehámlása közben halad előre. Betegség után az egészség néha hirtelen helyre áll, de ha a betegség terhes és vegyült volt, hosszas gyengeség marad fenn, gyomorfájással, székrekedéssel, gyakran hasmenéssel vagy időszakonkénti hányással s az ily beteg igen elsoványodik. Néha a cholera az utolsó időszakban vízkórba, görcsöbbe,

különféle agybántalmakba, idült köhögésekbe s más mellbetegségekbe, érzékek eltompulásába vagy szélhűdéses állapotba megy át, melyek az életet szintén veszélybe dönthetik.

A cholera oka a levegő különös megromlott állapotában fekszik. miről kételkedni alig lehet, miután choleras helyeken a levegő reggelenként ködös, sűrű és bűdös. A levegő ily megromlásának leginkább a meleg s a nedvesség kedveznek, s ezért a cholera bár nem mindeu kivétel nélkül, leginkább vizek mellett, mocsáros helyeken s nyáron szokott ura'kodni. Ezen betegség megkaphatására a romlott levegő mellett különös hajlam is kívántatik, melyet szerelmi kicsapongások és szeszes italokkal való visszaélés által kimerült egyénekben, a choleras levegő s a félelem gerjesztenek. Legközelebbi indokát a choleras levegő képezi, de járvány alkalmával más okok is, u. m. hűlés, hideg nedves levegő, étel-italbeli rendetlenség, rossz eledelek s italok, megromlott vagy nagy mennyiségű anyarost tartalmazó gabona, sok vagy éretlen gyümölcszel való élés, helytelenül használt óvszerek, a test és lélek túlságos megerőltetése, bánat, harag, félelem. choleras beteggel való foglalkozás lehetnek. Meg kell jegyezni, hogy a cholera nem az epe megromlásának, hanem az idegrendszer, különösen a tengeleti idegrendszer betegcs állapotának következménye.

A cholera, mint fentebb is mondva volt, kedvező körülmények közt meggyógyulhat, de legtöbb esetben halállal végződik, vagy más szintén veszélyes betegségekbe megy át.

Gyógyítását megelőzőleg azon kell igyekezni, hogy az ember magát a betegségtől a mennyire lehet mentesítse. Frészben számtalan életrendi szabályokat s mentő szereket ajánlottak, de a tapasztalat azt bizonyította, hogy ezek részint fölöslegesek, részint ártalmasok ; ezért cholera idején

semmi mentőszerrel nem élven, legfőlebb is a következő néhány egyszerű életrendi szabályt kell követni. Miután a cholérának leginkább a tisztátalan levegő kedvez, tartsa az ember szobáit lehetőleg legtisztábban, azokat a legalkalmasabb időben naponkint szellőztetvén, belőlök mindent, mi levegőjüket megronthatná, eltávolítván, s neha forró eczet gőzével ki is füstölvén; éljen jó minőségű ételekkel s italokkal mértékletesen anélkül, hogy szokott életmódjától eltérjen; ügyeljen a hűlésre, de azért magát se nagy melegben ne tartsa, se ne izzaszsza; testi s lelki foglalkoásaiban tartson mértéket; a nemi kicsapongást kerülje; minden leverő vagy kellemetlen lelki mozgalmától, főképen a félelemtől óvakodjék s magát élénken, vitorán viselje. Ha a betegség ezek mellett is kifejlődik, ép úgy tisztába kell jönni annak természetével, mint a beteg egyéniségevel, mert a cholera ellen általános gyógy mód nem létezik s gyógyítása különféle körülményektől függ, míg néha magától is meggyógyul. Ha a betegség hűlésből származott s csúszos-hurutos természetű, izzasztó gyógy módot kell használni, mely esetben a beteget melegített ággyba fektetvén, meleg lepedőbe kell takarni s neki bodza-, hárs-, székfűvirág, fodormenta- vagy méhfű-theát adni. Ha ezen eljárás a hányászékelést és többi körjeleket megszüntetni nem képes, szelidebb esetekben a 76. sz. alatti porokhoz lehet folyamodni, s ha ezek sem használnak, a 139. sz. alatti vegyitekből fél vagy egész óránként néhány cseppet adni, a fennebbi theákban vagy cukorral. Belső szerek mellett a test fölmelegítésére külsőket is szokás alkalmazni, melyek közt a melegített teglák, melegített hamu és só, a 25—30 fokú meleg fürdők vagy egy gőzfürdő legjobb hatással vannak. Ha a cholera gyomortisztítalanságoktól származik, azokat a körülményekhez képest hánytatók vagy hashajtók által ki kell üríteni. Ily esetekben különösen a hánytatók tesznek jót, melyek a

140, 141. sz. alatti vénnyek szerint rendelve s a betegség kezdetén adva, néha annak tovább fejlődését is megakadályozzák. A betegség ideges jelleménél, főleg ha az ideges egyénben fejlődött ki, vagy félelemből származott, izgató szerekre van szükség, de ezeket, miután alkalmazásuk különös megfontolást kíván, csakis szakértő orvos rendelheti meg. Ha a betegség vérmes vagy gyuladásra hajlandó egyéneknél a főre, mellre vagy hasra való vértolulásokkal van párosulva, melyekből könnyen gyuladás válhatik, ha az uralkodó járvány lobos jellemű, vagy a betegre ingerlő elemek gyakoroltak befolyást, vérbocsátások tehetnek jót, ritkán érvágás, gyakrabban pióczák által, de ezek jóváhagyására nézve is orvostól kell kérni tanácsot. Néha a vérbocsátások nem hogy használnának, sőt ártanak, s a betegség jellemét sem lehet fölfedezni, mely a gyógyításnál irányul szolgálhatna; ilyenkor a legnyilvánosabb és leg-sürgetősebb tüneteményeket kell legyőzni, s miután a tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezen betegségnél leginkább a bőr, tüpéső, szív, véredények és tüdők működése van megzavarodva, ezeket kell mielőbb rendbe hozni. A bőr működésének helyrehozására mindenekelőtt melegengetés szükséges, melyet az ember, részint meleg lepedők, homokkal, hamuval, sóval, illatos burjánokkal töltött meleg zacskók, meleg téglák, meleg vízzel töltött üvegck, részint meleg fürdők által, melyekbe a szükséghez képest hamut, oltatlan meszet, illatos burjánokat, bort vagy eczetet vegyít, vagy épen gőzfürdők által eszközöl. Hasonló jó hatással vannak a testnek flannellel, kefékkel, meleg eczettel és borral, illatos burjánokra vagy különféle bőrizgató szerekre öntött pálinkával s illatos szeszekkel való dorzsölései, valamint a bőrizgató szerek is, melyenek a mustáros kovászok, vagy a reszelt tormából készített pépek borssal vagy paprikával vegyítve s a hasra vagy vehtagokra alkalmazva. Mindezek alkalmazásánál nagy

óvatosság kívántatik, mert a testet túlságosan izgatni nem szabad s ezért az erősebb szerektől tartózkodni kell. A hány-
székelés megszüntetésére, mely ezen betegségnél a legkel-
lemetlenebb jelenség, számtalan szer van ajánlva, így a
4. sz. alatti habzó porok, a hánytató gyökér kis adagban
magára vagy mákonnyal a 120. 76. sz. a. vények szerint,
a 139. sz. alatti cseppek, 142. sz. alatti porok, végre a
hideg víz gyakori kis adagban, vagy a jég, melyből negyed-
óránként mogyoró nagyságú darabkákat lehet elnyelni;
de miután a körülményeket, melyek közt ezen szerek ki-
vánt sikert fejthetnek ki, nem-orvos meg nem ítélni,
megrendelésök iránt legjobb orvoshoz folyamodni. Neha
a fennebbi szerekre s eljárásra a beteg állati melegsége
visszatér, bőrének halványsága eltűnik, arcza tüzesedni
kezd, ütere emelkedik, hányása és hasmenése csende-
sednek vagy elállanak, általános és meleg izzadás lepi
meg, emésztetében epe mutatkozik s kevés vizeletet is
ürít ki, de azért őt még veszélyen kívül tekinteni még sem
lehet. Ilyenkor, ha a hányszékelési roham nem nagy volt,
az izgató szereket félre kell tenni, s az izzadást mérsékelt
melegben tartás, belsőleg nyákos főzetek, nyákos levesek
és édes tej által fentartani; de ha az említett roham nagy
volt s erős visszahatástól lehet tartani, legjobb a chinasó
a 42. sz. alatti vény szerint. Ha a visszahatás nagy, s a
főre, mellre vagy hasra való nyilvános vértolulásokkal
történik, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy piócák
által, a fejet hideggel borogatni, s ha lobos jellem mellett
székrekedés is lenne jelen, calomelt adni a 46. sz. alatti
vény szerint. Ha a visszahatás ideges vagy rothasztó
jellemmel jár, izgató vagy rothadás elleni szereket kell
adni, de ezek megrendelését orvosra kell bízni. Néha ily
esetben a betegnek langyos fürdőbe ültetése s fejének
hideg vízzel való öntözése, a 12. sz. alatti vegyület, a
nyakra s végtagokra alkalmazott bőrizgatók, rothasztó

jellemnél a 25. 73. 78. sz. alatti szerek voltak jó hatással. Szélhűdéses jellemnél, a midőn az úter mindjárt kezdetben nem érzik, a test halál-hidegségű, s a beteget minden perczen kimulás fenyegeti, hathatósabb gyógymódhoz kell folyamodni. Az ily fajta cholera, melyben a beteg neha fenn jár, a széngőz vagy bódító mérgek által előidézett állapothoz hasonlít, s az agyra és szivre való vértolulásokkal jár, de ellene a vérbocsátások nem használnak, valamint az állati melegség visszatérítésére alkalmazott meleg fürdők vagy bőrizgató szerek sem; egyedül a hideg víz és jég az, mely külsőleg és belsőleg alkalmazva ily esetben csodákat tehet. Ezen gyógymódnál a beteget, ha bőre száraz, üres kádba, ha izzad, köldökig 27 R. meleg fürdőbe ültetvén s betegápolók által megfogatván, fejére, mellére s hasára bizonyos magasságról néhány korsó hideg vizet kell önteni, sőt bizonyos távolságból mellére is hideg vizet kell lövelni s ezt minden 3—4 órában ismételni, míg visszahatás történik. Hideg öntözések után a beteget melegített ágyba kell fektetni, meleg paplannal betakarni, s mellét, hasát és fejét folyvást hideg vizes ruhákkal borogatni, kivéve a szoptatót nőket, kiknek mellét hideggel borogatni nem szabad. Ez alatt a beteg lábait meleg vizes ruhákba kell takarni, s vele reggel és este meleg lábvizet vétetni, $\frac{1}{4}$ kilogramm kénsavany vegyítéssel. Belsőleg szintén hideg vizet kell a beteggel itatni, s ha kívánja, hideg sört is lehet neki adni, de a meleg italt sem kell tőle megtagadni. Ha a beteg hasa föl van fúvódva s székrekedéssel bajlódik, csőrétet kell neki adni hideg vízből eczettel vagy sóval. Az ezen gyógymód után következő visszahatásnál a betegség jelleme szerint majd lobellenes, majd izgató szereket kell alkalmazni.

Betegség után a javulás időszaka néha rövidebb, néha hosszabb ideig tart, miután néha utókórok is, u. m. gyomortisztátalanságok, hasmenés, gyomorfájás és gyengeség,

szélkór, lappangó lobos állapot, vízkór, szélhűdés, elmebajok felődnék ki, melyeket a saját rovataik alatt megírt mód szerint kell gyógyítani.

Vizeletfolyás.

Ezen betegség a vizeletnek rendes vagy szokatlan utakon át az ember tudtán vagy akaratán kívül történő kiürülésében áll, s azon kellemetlenséggel jár, hogy a kiürült vizelet nemcsak a ruhákat mocskolja be, hanem a bőrt is felcsípi, meggyulasztja, sőt fekélyeket is idézhet elő. E kórhatárzat mellett is a vizeletfolyás nem egyforma, mert míg nagyobb fokánál a vizelet mindig csepeg, szelidebb esetekben egy darab ideig vissza is lehet tartani.

A vizeletfolyás okai néha a húgyhólyag vagy szomszéd részek életművezeti hibái, ú. m. húgykövek, habarczok, gombás kinövések, sérvések, ritkán a húgyhólyagban található férgek, a húgyhólyag megvastagodása, különféle okok által előidézett sipolyok, sebesítések, fekélyek, terhes méh, a méhnek és más szomszéd részeknek megkeményedése, rákos elfajulása, a végbél életműves bántalmai, különösen aranyér lehetnek, melyek azonban néha csak bajlamot gerjesztenek e betegségre. De néha semmi életművezeti hiba nincs jelen s ilyenkor a vizeletfolyás a húgyhólyagnak vagy beteges ingerlékenységéből vagy szélhűdéses állapotából származik. Az első eset leginkább kisdadéknél, gyermekeknél, rász- és méhkóros egyéneknél fordul elő, néha a húgyhólyag vagy szomszédos részek gyuladásának kórjele, néha minden gyuladás nélkül köhögésnek, prüszszentésnek, idegláznak, túlságos kiürítéseknek, szerelmi kicsapongásnak következménye; míg a szélhűdéses állapottal járó néha gutaütés vagy szélhűdések után marad fenn; néha agy- vagy gerinczagy-vízkór, vagy idegláz kórjele, néha öregség, gyengítő okok, szerelmi ki-

csapongások, húgykövek, sebészeti műtőeszközök s a vizelet sokáig való visszatartása által eszközölt húgyhólyagkitágulásnak következtében fejlődik ki.

Ha a vizeletfolyás ingerült vagy csekélyebb lobos állapottal van párosulva, könnyen gyógyul; de ha nagyobb gyuladás, megrögzött életművezeti hibák, vagy szélhűdés következménye, sokáig eltarthat, szokványossá válhatik, sőt veszélyes is lehet.

Gyógyításánál először is az indokokat kell eltávolítani; így a húgyköveket kiirtani, a sérvéseket helyretenni, a sipolyos fekélyeket begyógyítani, s miután életművezeti hibák, melyek ezen betegséget okozhatnák, többé nem léteznek, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos állapotnál vérbocsátásra van szükség, nem annyira érvágás, mint piócák által. Gyuladás nélküli nagy ingerlékenység esetében a hideg vízzel való mosogatások s hideg fürdők tesznek legjobbat, vagy ha ezek nem használnak, a bódítók az 51. sz. alatti vény szerint. Néha külsőleg mint belsőleg ellenizgatók használnak, milyenek a hőizgató szerek s a 120. sz. alatti porok. Ha az ingerlékenység gyengeséggel van párosulva, erősítőkhöz kell folyamodni a 42. 45. 127. sz. alatti vények szerint. Tompa jellemű vizeletfolyásnál izgatókra van szükség, milyenek a boros, szeszes mosogatások, illatos burjánok boros főzeteivel való borogatások, a kereszt- és fartájaknak repülő-zsírral való kenetése, belsőleg a hegyi kappanör forrázata kámforral a 143. sz. alatti vény szerint, néha ugyanezen növény boros főzetéből készített csörék. Hatalmasabb szereket orvosi beleegyezés nélkül alkalmazni nem tanácsos. Különös figyelmet kell fordítani a kisdetek vizelet-folyására, melyet némelyek elég esztelenül testi büntetések által vélnek meggyógyíthatni. Ha ez a kis gyermek beteges ingerlekenységétől származik, a test növekedésével el is fog mulni; gyógyszerekre tehát nincs szükség, de van cél-

szzerű életrendre, mely abban áll, hogy az ily beteg vacsorára keveset s nem igen híg ételt egyék, általában keveset igyék, nem pelyhes, hanem kemény ágyban háljon, s lefekvése előtt baját végezze. Az ily gyermeket vizeletkiürítésre egyszer-kétszer éjjel is föl kell kelteni, testét, különösen alhasát s keresztájékát mindennap hideg vízzel mosogatni s nyáron hideg vízben fürösztetni; de ha igen el lenne gyengülve, hideg víz helyett mosogatásul bort s egyszerű vagy kámforos spiritust, fürdőül fűzfalevelek s galyak főzetét kell használni, melyekbe néha timsót vagy vasgolyókat is lehet vegyíteni.

Ondófolyás.

Az ondófolyás, mely a nemzőnedvnek az életművezet nagy kimerülését okozó rendkívüli kiürülésében áll s férfiaknál gyakoribb, különféle körjelekkel jár. Eleinte csak éjjel s a mony felállása alatt kellemes érzéssel megy végbe, de ha a betegség nagy lábra kap, sem a mony felállásával, sem kellemes érzéssel összekötve nincs. A kezdődő betegség erős egyéneknek mit sem árt, de a gyenge testalkatúak kártékony hatását mielőbb megérzik. Minél inkább gyengül általa a test, annál ingerlékenyebbé válnak a nemzőrészek, s annál nagyobb nemi ösztön fejlődik ki, melyet néha fékezni is alig lehet. Ilyenkor, ha a betegség avulni kezd, nemcsak buja álmokra, hanem a más nemmel való társalgásra, képzelődésre, buja képek látására s hasonló beszédekre is történik kiürülés. Lefolyása alatt néha emésztésbeli zavarok s ideges jelenségek mutatkoznak. Kórháztáratában igen nagy vigyázat kívántatik, mert míg azt némely beteg titkolja, más tulságos körjelekkel adja elő, sőt a nemzőrészek izgatása következtében lehet valakinek hasonló, de egészen másnemű folyása is.

Az ondófolyást ritkán életművezeti hibák okozzák, de leggyakoribb oka ennek a nemzőrészek beteges ingerlékenysége, melyet vérbőség, henye dobzódó életmód, a nemzőrészek gyakori izgatása vagy ellenkezőleg lioszas szüzelet idézhetnek elő.

Az életművezeti hibák által okozott ondófolyás ritkán gyógyítható, míg a beteges ingerlékenységből származottnak gyógyítása, ha a betegben annak okai elhárítására erős akarat van, többnyire sikerül. Néha, kivált gyenge testalkatuaknál, emésztésbeli zavarok, s a test ezek következtébeni elsenyvedése, néha idegrendszerbeli rendellenességek, ú. m. külérzékek elgyengülése, a gerinczben érzett zsibongás, fázás, fájdalom, méh- vagy rásztkóros görcsök, vérköpés, lélekzetbeli nehézség, szívdobogás s az agy működésének elgyengülése fejlődnek ki belőle. Ha sokáig tart, nehezen gyógyítható, vagy gyógyíthatatlan következései, milyenek a nemzőrészek elgyengülése, tehetlenség, magtalanság, szélhűdés, nyavalyatorés, hirteleni megvénülés, tudóvész és gerinczaszály lehetnek.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Ha a betegség a nemzőrészek ingerléséből származott, annak szomorú következéseit a beteg előtt a legszelidebb módon fel kell fejteni s anélkül, hogy az ember őt durvasággal vagy veréssel illesse, a már megirt életrendi szabályok szerint czélszerű életrendet szabni eleibe. Így kell bánni a többi indokokkal is, de ha a betegség azok eltávolítása után sem szűnik meg, a nemzőrészek beteges ingerlékenységének lecsendesítésére kell fordítani minden igyekezetet. Vérbőségtől, vagy túlságos életerőtől származott beteges ingerlékenységnél lobellenes élet- és gyógy-mód, ú. m. növényi eledelek, vizital, a test hideg vízzel való mosogatása, hideg vízcsörék s a henyeség és dobzódás kerülése tesznek jót; de ily betegeknek a házasságot is igen lehet ajánlani. Ha az ondófolyás ingerlékenységgel

párosult gyengeségből származott, az ily betegnek mindent, mi testét, különösen nemzörészeit izgathatná, kerülnie kell, s tápláló, de nem igen izgató eledelokkal kell élnie. Legjobb ilyeneknek a tej, de a kik ezt gyenge gyomruk miatt nem tűrhetik, nyákos levesekkel, friss tojással s gyenge hússal élhetnek. Minden kemény, kövér. szelet okozó, csipős és fűszeres eledel ártalmas lévén, a beteg ezektől óvakodjék, különösen vacsorára keveset egyék, itala víz legyen, de ha gyengesége nagy, egy kevés jó bort vagy jó sört is ihatik. Czélszerű táplálkozás mellett más életrendi szabályok is szükségesek. Így a beteg míg álom nem jő rá, soha le ne feküdjék, pelyhes ágyban ne háljon, nagyon be ne takarózzék, karjait a takarón kívül tartsa s ne hátán, hanem valamelyik oldalán feküdjék; lefekvés előtt szükséges kiürítéseit végezze, s mihelyt fölébred, felkeljen; nappal folytonos foglalkozásban legyen; tiszta szabad lég alatt naponkint mérsékelt mozgást tegyen; minden nemi ösztönt fölgerjesztő tárgyat kerüljön. Életrendi szabályokon kívül, melyek nélkül semmi gyógy mód nem használ, más szerekre is van szükség, s ezek közt legelső a hideg víz. Az ily beteg tehát reggel, midőn felkél, testét, ha nem izzadt, különösen nemzörészeit, keresztitját és alfelét hideg vizes szivacsos, e közben minden fölösleges dörzsölést kerülvén, hirtelen lemossa, s azután száraz ruhával törülközzék meg, nyáron pedig hideg fürdöket használjon. Belsőleg Haller savanya tesz jót a 73. sz. alatti vény szerint, de gyomor-gyengeségnél gyomorerősítőkre van szükség a 28. sz. alatti vény szerint, míg nagyobb gyengeség esetében china és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vények szerint s vasas savanyú-vizek vannak jó hatással. Kik a hideget nem tűrik, belső szerek mellett langyos fürdöket használhatnak. sóval, timsóval vagy vasgolyókkal, de az ilyenekben a természeteseket, különösen a tengericiket lehet leginkább ajánlani. Ha az ondófolys

más betegségekkel párosul, melyek annak gyógyulását akadályozzák, azokat is gyógyítani kell.

Betegségbe való visszaesés ellen legjobb óvszer a házasság, de csak úgy, ha nem buja, hanem okos házastársra lehet szert tenni.

Fehérfolyás.

A fehérfolyás, mely a női nemzörészekből nagy mennyiségű beteges, de nem bujakóros nyálkásság kiürülésében áll, mindig idült természetű betegség s jelentéktelen kórjelekkel kezdődik. A beteg sokáig jól érzi magát s küléménye is a legjobb egészség színét viseli, csak nemzöréseiben érez szokatlan nedvességet, mely eleinte csekély s a havitisztulás előtt és után néhány nappal mutatkozik, de később anélkül hogy folytonossá válnék, növekedik s némelyeknél csak reggeli álmom után, másoknál hevesebb mozgásra, fűszeres eledelekre, szeszes italokra vagy más hevítő szerekre jelenik meg. Ez a nedvesség néha vizenyős, vékony, átlátszó, tojásfehéréhez hasonló, szelid, szagtalan, izetlen, míg a betegség növekedésével homályossá, felérré, genyedségessé, sárgává, zölddé, hamuszínűvé válik, sőt néha vérrel is vegyült. A betegség még nagyobb fokánál bűdös, csipős kifolyás történik, mely a bőrt meggyulasztja s ennek következtében a beteg nemzöréseiben kellemetlen viszketést, feszülést, égést érez, székletétele nehéz, néha vizelésre készttetetik, de annak kiürítése fájdalmas s vizelete kevésbé zavaros; némely a közösüléstől is irtózik, míg mást annak dühe lep meg. Helybeli kórjelek mellett a betegség nagyobb fokánál méhkóros görcsök s emésztésbeli zavarok fejlődnek ki, melyek a beteget annyira elsenyvesztik, kimerítik, hogy a mozgástól is irtózik, s ezért a nyugalmat keresi, végre szomorúvá, búskomorra válik. Ha a betegség elavul, miatta a havitisztulás sokáig kima-

rad, s ennek helyét bő fehérfolyás pótolja, mely *fehértisztulás*nak neveztetik. Néha csak a méhhüvelyre szorítkozik, de néha a mébre is kiterjed, s ilyenkor a beteg méhhüvelyében semmi fájdalmat, égést vagy feszülést nem érez, folyása csak a havitisztulás előtt és után jelenik meg s versenkint szülőfájdalmakhoz hasonló fájdalmakat kap, melyek után nagyobb mennyiségű folyadék ürül ki. Kórháztatánál különös figyelemmel kell lenni aziránt, hogy a folyás nem bujakóros-e, mely mindig gyuladással kezdődik, egy pár hétig tart, bő és ragályos, s alatta a beteg küleménye nem változik, sőt jót mutat; míg a nem bujakóros fehérfolyás gyuladás nélkül lassan fejlődik ki, közöszülésre sem ragad el s növekedtével a beteg küleménye seny vessé válik.

A nem bujakóros fehérfolyás néha kis leánykúknál, sőt aggnőknél is mutatkozik, de leginkább uralkodik a havitisztulás első megjelenésétől annak végleges kimaradásáig. Az erre való hajlamot néha örökli a nő, s ez városokban leggyakoribb, hol ülő henyé élet, gyenge testalkat s a nemi ösztönt korán kifejtő ferde nevelés által még novckedik. Indokai a nemzőrészek bármikénti izgatása, telen izzó szén általi melengetése, szülés, túlságos meleg, hasbeli tisztátalanságok, belférges, a czombról fölfelé terjedő sömör, szokványos kiürülések fennakadása lehetnek. Néha más betegségek, ú. m. görvély, hasbeli dugulások, méhrák és pöfeteg, csusz, köszvény s eltűnt bőrkütegek kórjelét képezi.

Jelleme néha lobos, néha ingerlékeny vagy tompa gyengeséggel párosult, de legtöbbször hurutos.

Ezen betegség néha csekély és mulékony. Ily fehérfolyást lehet tapasztalni fölserdülés időszakában a havitisztulás megjelenése előtt, a fogamzás és gyermekágyi tisztulás után, némely szoptató anyáknál, melyek a nemzőrészek tisztántartására könnyen elmulnak. De azért nem

minden fehérfolyás ily szelid természetű, mert ha elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyíttatik, idültté válhatik s a beteget egész életében kinozhatja; vagy elfajulhat s különféle beteges állapotot idézhet elő, melyek következtében a nő magtalanná válik s ha teherbe esik is, könnyen elvetelhet, vagy nemzörészeiben beteges ingerlekenység fejlődik ki, mely méhlobba mehet át s ennek elfajulások, aszály, sorvasztóláz, vízkór lehetnek szomorú következései.

A fehérfolyást ha bujakóros, bujakórellenesen kell gyógyítani. Nem bujakóros fehérfolyásnál először az okokat kell eltávolítani, s ezért a betegből az ülő henye életet, meleg puha ágyat, képzeltető tehetségének fölzigatását, az izgató és hevítő italokat, nemzörészei meghűtését és izgatását tiltani kell, ezek ellenébe mersekelt mozgást s szeliden tápláló életrendet ajánlván. Ha a fehérfolyást más betegségek okozták, ezeket kell először legyőzni s miután minden ok meg van szüntetve, a betegség jelleme szerint bánni a beteggel. A nemzörészek takbártyájának hurutos gyuladásánál lobellenes gyógymódra van szükség, mely lobellenes életrend mellett, lágyító-főzetek, mandolajtej, s a 6. 17. 30. sz. alatti lobellenes szerek használatából, külsőleg az 50. sz. alatti lágyító pépekkel való borogatásokból áll; míg nagyobb gyuladás esetében piócák vagy bővérüeknél érvágás által vérbocsátásokat kell tenni. Ha a fehérfolyást ingerlekenységgel párosult gyengeség tartja fenn, indokok kikerulése mellett néha az erősítő életrend is, mely tiszta száraz levegő élvezésében, mérsékelt mozgásban, kevés fűszert tartalmazó tápláló eledelokkal s jó borral való élésben, a lélek fölvidítésében, reggel a testnek, ha nem izzadt, hideg vízzel való mosogatásában s nyáron hideg fürdők használatában áll, elég sikert fejt ki, de néha gyógyszerekhez is kell folyamodni. Emésztő-szervek gyengesége ellen keserű burjánok, ú. m. fehér üröm, ezerjófű, vidra-eleczke, pápafű főzetei, nagyobb gyengeség esetében

china és vas a 127. sz. alatti vény szerint, s vasas savanyu-
vizek, melyenek Magyarhonban a füredi, ráunki, parádi,
melyeket szelidebb esetekben, s a bártfai, lublói, buziási,
Erdélyben a radnai, melyeket a betegség nagyobb fokánál
lehet használni, vannak jó hatással. Az erősítő szerek
alkalmazásánál, melyek könnyen gyuladást okozhatnak,
nagy vigyázat kivántatik. Méhkóros egyének beteges in-
gerlékenysége ellen bódítókat lehet használni az 51. sz.
alatti vény szerint. Belső szerek mellett külsőkre is van
szükség, melyenek tisztaság kedvéért tiszta vízzel, nagy
gyengeségen alapuló folyásnál a borral, spiritusokkal és
szorító-főzetekkel való mosogatások, sőt néha az ólom-
cukor, vagy fehér-, zöld-, kék gálicz olvadékainak alkal-
mazása, melyet a beteg maga is megt-het, reggel és este
negyed- vagy félóráig egy kupalakra vágott s ezen olva-
dékkal megnedvesített szivacsot dugván méhhüvelyébe.
Néha a beteges ingerlékenységet lágyító borogatások, pé-
pek, fürdők, csőrék, néha lágyító s bódító szerek által lehet
lecsendesíteni; míg gyengeség esetében timsóval vagy vas-
golyókkal vegyített erősítő fürdők, vagy hasonló termé-
szetes fürdők, melyenek Magyarhonban a vihnyei és parádi,
tesznek jót.

Betegség után az okokat kerülni s a gyógyítást darab
ideig folytatni kell.

Kiürülendő anyagok fenakadása.

Ezen osztályba, a testből kitakarodni szokott anyagok
kiürülésének teljes vagy részletes fenakadásából száрма-
zott betegségek tartoznak.

Okaik a testben elválasztott nedveket vagy más anya-
gokat tartalmazó edényeknek meggyülekezett tartalmuk

általi bedugulása, külerőszakok általi összenyomatása, tartalmuk hirtelen történt kiürülése következtébeni összeesése, göresök általi összehúzódása, összenövése, gyengesége, zsongtalansága, hártáinak megvastagodása, gyuladás, vérbőség, a vérnek egyenetlen szétoszlása s így némely részek felé való nagyobb gyüleme, nedvek megapadása s azok minőségének megváltozása, az eleterőnek kimerülése s ennek következtébeni ingerlékeny vagy tompa gyengeség lehetnek.

Fenakadások miatt az életművezet néha semmit sem szenved, miután a fenakadt kiürülést néha más kiürülés váltja fel; sőt néha javára vannak az életművezetnek, ha általuk veszélyes kiürülések szűnnek meg; de sok esetben ártalmasok is lehetnek, s a legveszedelmesebb betegségek fejlődhetnek ki belőlük, miután azon nedvek, melyeknek ki kellene ürülniök, hosszas visszamaradás következtében megromlanak, azon szerveket, melyekben összegyülekeztek, meggyulasztják, bennök göresöket, a külbőrön bőrkütegeket okoznak, a szervek működését megakadályozzák, végre szélhűdéseket, néha hirteleni halált idéznek elő.

Gyógyításuk az okok eltá olításában s a baj jelleme szerint majd lobellenes, majd erősítő vagy izgató szerek alkalmazásában áll.

VÉRRES KIÜRÜLÉSEK FENAKADÁSA.

Orrvérzés fenakadása.

Ezen betegség ugyanazon körjelekkel kezdődik, mint az orrvérzés, csak hogy ezek a vérzés elindulásával elenyésznek, míg ezen betegségnél tovább is tartanak, sőt növekednek.

Az orrvérzés fenakadása, mely a férfi nemet inkább bántja mint a nőket, a kisdedeknél, gyermekeknél, fölser-

dülendöknél és öregeknél gyakoribb, mint a felserdült ifjakknál és férfiaknál, néha az orrnak idegen testek által való bedugulásából, néha az orr takhártyájának gyuladásából, mely az orrban görcsöket támaszt, néha a véredények ingerlékeny vagy tompa gyengeségéből származik.

Ha az orrvérzés fenakadása sokáig tart, a szájból, tüdőkből és gyomorból más vérzések támadhatnak, de néha gyuladás, fájdalmak, görcsök, szélhűdés, sőt gutaütés lehetnek következései.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani, és így az orrban lévő habarczokat kiirtani, a megszáradt takonyt vagy aludt vért meleg vízzel, tejjel, korpa- vagy málnva-főzettel való borogatások, befecskendezések vagy ezek gőzei felszívása által föllágyítani. Gyuladással állapotonál ha a lágyító szerek nem használnak, az orrba alkalmazott egy-két piócza által vért kell bocsátani, de ha a betegség gyengeségen alapúl, tápláló eledelokkal s szeszes italokkal való élés mellett illatos burjánok főzetének gőzét kell a beteggel fölszívatni, vagy prűszköltető szereknek, melyenek a kerek kapotnyak, macska-gyökönke, hegyi kappanőr és dohány porait tömni orrába.

Aranyér fenakadása.

Ezen betegség az aranyér általános kórjeleivel jár, melyek az aranyeres folyásra szünni szoktak, de ezen betegségnél tovább is tartanak, növekednek, sőt ha a fenakadás sokáig tart, mások is csatlakoznak hozzájuk. Így a végbélben aranyeres csomók képződnek, vagy a már meglévők nagyobbodnak, s ilyenkor a beteg rettentő fájdalmakat szenved, görcsöket kap, félre beszél, széke makacsul rekedt, a széketételt kívánja ugyan, de kiűritésétől irtózik, míg végre a legnagyobb fájdalmak

közt kiüríti; néha szelek fejlődnek ki, a vér más részek felé veszi magát, s ott különféle kórtüneteket idéz elő.

Az aranyér fenakadásának, mely a férfiaknál, különösen a férfi korban gyakoribb, mint nőknél, fiataloknál és öregeknél, neha helybeli okai vannak, milyenek a végbélben megkeményedett ganéj, megkeményedett aranyeres vagy más csomók, nagy húgykövek; de néha az egész vérrendszernek, különösen a hasbelinek beteges állapotából származik. Ezen beteges állapot előidézésére néha ingerlő okok, u. m. fűszeres eledelek, szeszes italok, heves mozgás, heves indulatok, izgató gyógyszerek, nagy meleg vagy hűlés gyakorolnak befolyást, melyek következtében a végbél erei meggyuladván, benne görcsök támadnak, melyek a vérkiürítést megakadályozzák, s így a vér más részek felé tolul lobos jellemmel; de gyengítő befolyások is, milyenek az ülő henye élet, tulságos kiürülések, szomorúság, félelem, kiállott nagy betegségek előidézhetik, mely esetben, ha vannak is vértolulások jelen, görcsök vagy gyengeség miatt vérkiürülés nem történhetik.

Az aranyér fenakadásának kellemetlen, sőt ártalmas következései bélgyulladás, nehéz vizelés, vizelet fenakadása, vérvizeles, a nemző részek viszketése, vérhányás, tüdővérzés, orrvérzés, véres izzadás, főfájdalmak, szédülések, nehéz lélekzés, szivdobogás, görcsök, gutaütés lehetnek.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani. Így a végbélben megkeményedett ganéjt hashajtók által kiüríteni, az aranyeres csomók gyuladását hideg borogatások, vagy ha a hideg árt, lágyító pépek vagy piócák alkalmazása által lecsendesíteni. Ha a helybeli kórjelek mellett általánosak is mutatkoznak, belső gyógymódra is van szükség, még pedig lobos jellemnél lobellenesre, mely lobellenes életrendből s hasonló gyógyszerekből áll. Az ily beteg szelíd, nem hevítő eledelekkel s italokkal kell

hogy éljen, melyekbe eczetet, citromlevet, vagy ha széke rekedt, borkövet vegyíthet, s ezen életmódot mindaddig kell hogy folytassa, míg izgatott állapota tart. Ily esethen a föloldó savanyú-vizek, melyenek Magyarhonban a füredi, Erdélyben a borszéki, igen jót tesznek, de néha föloldó növényeknek, melyenek a pongyola-pitypáng, nedveit is lehet használni. Ha a lobos állapot legyözése után a fájdalmakat nagyobb vérgyülem vagy a véredények görcsös állapota tartja fenn, meleg fürdőket, különösen kénes és égvényes természetes meleg fürdőket, melyenek Magyarhonban a mehádiai és budai, kell használni, úgy lágyító borogatásokat és pépeket a 49. 50. sz. alatti vények szerint, valamint lágyító burjánok, bodza- vagy székfűvirág főzeteinek gőzeit, melyekkel a beteg, éjjeli edényre ülve, végbelét párolja. Ha ezen gőzök alkalmazására az aranyeres folyás meg nem indul, s az erek földagadnak, néhány közelökbe alkalmazott piócza által lehet enyhülést eszközölni. Ha az erek nincsenek földagadva s a kórjelek székkürítést sürgetnek, hasbajtókat kell adni a 20. 21. 22. 23. szám alatti vények szerint. Ha a gyengeségen alapuló aranyér fenakadása nyálkás elválasztással van párosulva, a 144. sz. alatti vegyíték jó szolgálatot tehet, míg emésztő szervek gyengeségénél erősítő gyógmódot kell alkalmazni, melyhez fűszerekkel vegyített állati eledelekkel és szesz italokkal való élés, a hasnak minden reggel dörzsölgetése, tiszta száraz levegőbeni mozgás, lovaglás, a 27. 28. 37. 44. 45. sz. alatti erősítő szerek, vasas savanyú-vizek s vasas fürdők tartoznak.

Havi tisztulás fenakadása.

A havi tisztulás hiánya nem mindig jelent beteges állapotot, mert ezen kiürülés, mely a női nemzörészek teljes kijlődésének s azok nemi élete nyilvánulásának jele,

felserdülés előtt nem járja a nőt, sőt meg nem jelenése a felserdülés után sem szerez aggodalmat, ha a nő egészsége e miatt nem szenved, kimaradása pedig a terhesség és szoptatás ideje alatt épen természetes dolog; de képez betegséget is, midőn a tisztulás egy teljesen kifejlett nőnél annak egészsége hátrányára vagy nem jelenik meg, vagy ha megjelenik is, csak kis mértékben cseppenkint folyik, s ezt *havi tisztulás fenakadásának* nevezik. Ezen betegség kórhatározata nem mindig könnyű, mert míg némely beteg ezt s ennek okait őszintén bevallja, más a netaláni terhesség félelméből mind a betegséget, mind annak keletkezését titkolja. Vannak lefolyása alatt oly kórjelei, melyek részint a nemző rézekben vagy azok közelében, részint az egész életművezetben mutatkoznak, de ritkán állandók, hanem minden négy hétben megújulnak. Így a beteg nőt futó forróság lepi meg, feje nehéz, alhasában, fan-, kereszt- és gáttájain nagy fájdalmakat érez, s e tájak a meggyült vértől feszültek, dagadtak, székletétele s vizeletkiürítése akadályozva vannak, étvágya nincs, ökröndözik, hány, melle nehéz, szive dobog, méhkóros görcsöket kap, mely kórjelek 5—8 nap mulva önként elenyésznek. Néha a betegséghez sáppadtság szövetkezik, de ez vele lényeges összeköttetésben nem áll. Néha különféle fájdalmak, görcsök, külérzékek szélhűdése, veszedelmes gyuladások, álomkór vagy álmatlanság, tébolyodás, különféle bőrkütegek s más verzések kísérik lefolyását. Midőn a tisztulás a 40—50 év közt a természet rendje szerint kimarad, némely nő egészségesebbé válik, de némely ezután is sokat szenved; így melle szorul, feje fáj, álma nincs, tagjaiban szaggató fájdalmat érez, görcsöket kap, nemző részei visketnek, s azok, ha vakarja, fájnak, méhe meggyulad s beteges genyforma folyadékot választ el.

A havi tisztulás fenakadásának oka ritkán a méhliányában létezik, s az ily nő gyenge, kifejletlen, vagy ha

ki van is fejlődve, inkább férfihoz, mint nőhöz hasonlít. Oly nőknél, kiknek méhök van, a fenakadás okai különféle lehetnek; így a külső nemző részek összenövése születés előtt vagy azután, s a méhhüvelynek vastag szűzhártya általi becsukódása, mely esetben a havi tisztulás elválasztatik ugyan, de ki nem ürülhet; a méhnek gyuladása, megkeményedése, ferde fekvése vagy különféle kinövései, melyek miatt a tisztulás részint el nem választódhatik, részint ki nem ürülhet; felmagasztalt életerő és vérbőség, mely esetben a vér a test tápláltatására fordítván, a havi tisztulás nem jelenik meg; vérmes nőknél a havi tisztulás alatti különféle ártalmas befolyások, u. m. hideg levegő, hideg ital, hideg fürdő, a nemző részek hideg vízzel való megmosása, erős mozgás, fűszeres eledelek, szeszes italok, heves indulatok, különösen harag, nemző részek izgatása, közösülés, melyek a méhben gyuladást gerjesztenek, s ezáltal a havi tisztulás fenakadását eszközlik; hasouló ártalmas befolyások némely agg nőknél is, kik a természetnek a havi tisztulás csendes megtérítésére intézett működését megzavarják, s könnyen heves vagy idült s alkalmatlan fehérfolyást vagy különféle elfajulásokat okozó méhgyuladást idéznek elő; végre gyenge, vagy kimerült nőknél a méhnek ingerlékeny, vagy tompa gyengesége.

A havi tisztulás fenakadása, ha gyenge nő szenved benne s általa egészsége veszélyeztetve nincs, nem hogy ártana, sőt használ. Néha különféle s első tekintetre aggodalmat gerjesztő, de néhány nap alatt elenyésző körjeleket idéz elő, melyek minden négy hétben megújulnak, míg oly következményei is lehetnek, melyek az életművezetet veszélybe ejthetik. A gyógyíthatatlan életművezeti hibáktól származottnon segíteni nem lehet, de azért nem minden havi tisztulási fenakadás gyógyíthatatlan.

Gyógyításánál az okok eltávolítása mellett jelleme

szerint kell eljárni, de hajtó szereket, melyekkel a kuruzslók ezen baj eloszlatására lelkiismeretlenül visszaélnék, legalább a betegség kezdetén használni nem szabad. Életművezeti hibákat egyedül orvos gyógyíthat meg, míg némely okokat az ember maga is eltávolíthat. Ha bővérű vagy más egyéneknél lobos állapot vagy gyuladást gerjesztő okok idézték a betegséget elő, lobellenes életrend mellett lobellenes szereket kell használni, a 6. szám alatti vény szerint. Ha a fenakadás vértolulásokot, más veszedelmes vérzéseket, vagy helybeli gyuladásokat okozott, vért kell a betegnek bocsátni, még pedig nehezebb esetekben a lábakon, vagy ha ez nem lehet, a karokon tett érvágás által, míg szelidebb esetekben a czombok felső felére, szemereindomb-, kereszt-, farcsik- vagy gáttájakra alkalmazott piócák is elég hatással vannak. Ha a gyuladás sokáig tart, a vérbocsátások ismétlése mellett calomelt kell adni, a 46. szám alatti vény szerint. Néha e gyógymódra a sürgető kórjelek megszűnnek, s az egészség helyre áll, de a tisztulás nem jő meg; ilyenkor a betegség okainak kerülése s mertékletes életmód mellett a havi tisztulás megjelenésének szokott idejét be kell várni, s ha az elérkezett, újból szelid lobellenes gyógymódhoz kell fogni, a beteggel meleg lábvizeket vétetvén, fan és gerincztájékára lágyító borogatásokat vagy pépeket alkalmazván, s őt, ha ezek nem használnak, meleg fürdőbe ültetvén, vagy lágyító gőzöket vezetvén nemző részeibe. Néha a szelidebb lobellenes gyógymódot, melynek szereit közt a pöris-só a 145. sz. alatti vény szerint magára vagy borkövel rendelve, különösen kiemelendő, hónapokig is folytatni kell, de azzal visszaélni nem szabad, mert utána könnyen gyengeség, még makacsabb fenakadás, senyves állapot és vízkór fejlődhetnek ki. Ha a fenakadás gyengeségen alapul, a lobellenes gyógymód nem használ; így gyenge leányoknál a tisztulás néha a felserdülés időszaká-

ban sem jelenik meg, vagy ha megjelenik is, különféle okok következtében kifejtett gyengeség miatt több hónapig kimarad; ily esetekben tehát erősítő gyógymódra van szükség, mely erősítő életrendből, mérsékelt mozgásból, tiszta száraz levegővel, állati eledelokkal, szeszes italokkal való élésből, a lélek földérléséből, s ha ezek nem használnak, erősítő gyógyszerekből áll. Ezek közül a keserű növényekből, milyenek az ezerjófű, pápafű, vidra-eleczke, sárga tárnics és keserfa, készített főzetek, vagy az illatos burjánokból, milyenek a szegfűvirág, méhfű, fodormenta, készített theák, eleinte igen jót tesznek, de makacsabb esetekben a china és vas készítményeihez kell folyamodni, a 45. 127. sz. alatti vények szerint. Ha a tisztulás az életművezet megerősödése után sem tér meg, hajtó szerekre van szükség, de ezeket orvosi rendeleten kívül alkalmazni nem szabad. Ha a fenakadást a méh ingerlékeny állapota, s ennek következtében kifejtett görcsök okozzák, görcsellenes szereket kell használni, milyenek a langyos fürdők, lágyító borogatások, belsőleg a fentebb említett illatos theák, néha bodontók az 51. szám alatti vény szerint, míg a méh tompa gyengeségénél izgatószerű az alhaszt repülő zsírral kell kengetni. Ág nők havi tisztulási fenakadásánál minden izgatószer kikerülése, szelid lobellenes gyógymód, testi-lelki nyugalom s a nemző részek izgatásától való óvakodás segítnek a bajon, s mentesítnek a méh veszélyes elfajzásától.

Gyermekágyi tisztulás fenakadása.

Vannak nők, kiknek nemző részeiből a nélkül hogy egészségök megzavarodnék, sem a szülés, sem a gyermekágy lefolyása alatt semmi kifolyás nem történik, de legtöbbször a szülés után vér megy el, mely által a terhesség következtében gyuladásba jött méh előbbi rendes állapo-

tát visszanyeri. Ha ezen folyás, mely némely nőknél bővebb, másoknál, kivált a szoptatóknál kevesebb, eleinte világos piros, később feketés, néha hegedt, 3—8 nap múlva nyers hús mosadékához hasonló, azután genyforma, végre nyálkás és 3—7 hét múlva önként eláll, bármi ok következtében megreked, beteges állapotot idéz elő, mely *gyermekágyi tisztulás fenakadásának* nevezetik. Azon esetben, midőn a gyermekágyi tisztulás elválasztódik ugyan, de ki nem ürülhet, a méh nagy terjedelmet nyer, s részint nyomás, részint izgatás következtében különféle kórjelek, u. m. székletétel- és vizeletkiürítésbeli zavarok, nehéz lélekzés, főfájás, ökröndözés, hosszas fenakadás után könnyebb méhlob, a méh rothadásba menetele s rothasztóláz fejlődnek ki; de ha az elválasztás meg van akadályozva, olyankor vertolulások, néha nyilvános vagy rejtett vérzések támadnak a koponya-, mell- vagy hasüregben, többnyire halálos kimenetellel.

A havi tisztulás fenakadásának okai azon esetben, midőn annak kiürülése van megakadályozva, a méhnek ferde állása, a méhlepény egy részének visszamaradása, aludt vér, a méh vagy méhbüvely daganata, gyuladása, méhkóros görcsök, néha a méh szélhűdése lehetnek, míg az elválasztás meggátoltatása esetében részint a méh beteges állapota, u. m. megkeményedése vagy gyuladása, részint a gyermekágyas különféle betegségei, u. m. gyuladás, más nagy mértékbeni folyás, különösen hányás, hasmenés, cholera vagy láz, melynek e fenakadás néha kórjelét is képezi, okozhatják.

Ha a fenakadás könnyen elhárítható, gépies okok vagy csekély láz következménye, a legszelidebb betegségek közé tartozik, de ha nagyobb méhlob, gyermekágyi láz vagy méhszélhűdés kórjelét képezi, nagy veszéllyel jár, sőt halálos is lehet.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani;

igy a vért vagy méhlepényt, mely a méh száját bedugta, kivenni, a hegedt vért lágyító borogatásokkal föllágyítani, a méh ferde állását helyre igazítani, s miután gépies ok többé nem létezik, a betegség jelleme szerint mozditni elő a tisztulást. Ha az okot méhgyuladás képezi, lobellenes gyógy módot kell követni, de a gyuladás csekélyebb fokánál a testi és lelki nyugalom, egyenlő mérsékelt meleg, könnyű és kevés eledel, fehér mályva-gyökérből vagy árpából készített lágyító főzetek, szoptatás, külsőleg a hasra, fan- és gáttájra alkalmazott lágyító borogatások, s székrekedés esetében az 5. 20. 23. sz. alatti szelid hashajtók kielégítő sikert fejtenek ki, míg nagyobb gyuladás esetében, mely folytonos nagy fájdalmak s erős láz által nyilvánul, a fan-, kereszt- és gáttájakra alkalmazott 20—30 pióca által vért kell bocsátni, s belsőleg calomelt adni, a 46. sz. alatti vény szerint. Makacsabb esetekben a vérbocsátást ismételni kell, sőt eret is lehet vágni. Ha ezen szerekre a gyuladás csendesedik, s a tisztulás megindul, de folyása csekély, a fentebbi szelidebb lobellenes gyógy módot folytatni kell. Ha a fenakadást gyuladás nélkül görcsök okozák, lelki s testi csendesség mellett a méh beteges érzékenységét és ingerlékenységét lecsendesítő szereket kell alkalmazni, milyenek a lágyító-bóditó pépek, a 38. szám alatti vény szerint, hasonló kenőcsök a 136. sz. alatti vény szerint, székfűvirágból készített csőrök, belsőleg székfűvirág-, hársvirág- vagy fodormenta-theák, az 51. sz. alatti csendesítő főzet, vagy a 66. sz. alatti olajos fejet egy-két szemer mákony vegyítéssel. Végre, ha a fenakadás következtében gyermekági láz fejlődik ki, ezt a saját rovata alatt megírt mód szerint orvosolni kell.

MÁS KIÜRÜLÉSEK FENAKADÁSA.

Takár fenakadása.

A takhártyák néha tulságosan sok és beteges folyadékot választanak el, melyeknek kiürülése mindaddig, míg az életművezetnek elválasztásukat okozó beteges állapota meg nem szűnik, az egészség fentartására multhatatlanul szükséges. Ily beteges elválasztást lehet a húgycső s méh-hüvely takaránál tapasztalni, melyet néha bujakóros ragály, néha a takhártyának másnemű s kisebb-nagyobb gyuladást gerjesztő izgatása okoz. Ha az ily folyás, mielőtt a gyuladás megszűnnék, elfojtódik, a szomszéd részekben különféle beteges jelenségek támadnak; így a húgycső s méh-hüvely gyuladása rettentő fájdalmakkal; néha vér-folyás; a takhártya megvastagodása s innen eredő szűkülés; dűlmirigy-gyuladás, mely genyedésbe vagy keményedésbe mehet át; a húgyhólyag takhártyájának gyuladása, nyálkás elválasztással s veszedelmes vizelet-fenakadással; pete-fészek-, ondó-zsinor-, tőkök és méh gyuladása; veszéyes szemtakár; sorvadásba átmenő gége-, hörg- lég-esőlob; sárgaságot okozó idült májlob; izesülések soká tartó szaggatása; fájdalmas, terjedelmes és nehezen gyógyuló mirigy-dagok. Mindezeknek a takár fenakadásából való származását a beteg előadásából lehet kivenni.

Ezen betegség okai hűlés; csípős, izgató vagy étető szereknek, milyenek a szorító-főzetek, timsó-, fehér-, zöld- vagy kék-gálicz, ólomcukor és pokolkő olvadéka, vigyázatlan alkalmazása; spiritusok befecskendezése; fűszeres eledelokkal és szerzes italokkal való élés; izgató gyógyszereknek, milyenek a terpentín, copaiv-balzsam, cubeba és köris-bogarak oktalan használata; fárasztó mozgás; heves indulatok; a nemző részek külizgatása, lehetnek.

Ha a fenakadás szelidebb kórjelekkel jár, nem veszedelmes s néha magától is megszűnik; de a heves természetű, idült, elhanyagolt, vagy rosszul gyógyított, különbáztalmakat, sőt veszélyt is okozhat.

Gyógyításánál az okok eltávolítása mellett jellemét kell figyelembe venni. Gyuladás esetében annak foka szerint szelidebb vagy erélyesebb gyógymódot kell alkalmazni, s miután a gyuladás csillapodott, a fenakadt folyást lágyító pépek, gőzök vagy langyos fürdők által vissza kell téríteni. Ha a takár fenakadása által okozott betegség a gyuladás lecsendesítése után sem akar elmulni, a takárt a húgycső vagy méhbüvely külizgatása által kell visszatéríteni, mi iránt azonban orvosi tanácssal kell élni. A takár fenakadása által támadt mirigy-daganatok ellen a higany belső használatától tartózkodni kell, s e helyett inkább szelidebb lobellenes gyógymódot, szelid hashajtókat, sós- vagy kénes-fürdőket, s a 105. sz. alatti vértisztítók főzeteit használni.

Székrekedés.

A székrekedés oly beteges állapot, melynel a székletétel ritkábban, nehezebben s kisebb mennyiségben történik, mint az ember egészségére megkívántatnék; de ebben az egyéniség igen sokat határoz, mert nemely embernek, míg egészséges, mindennap, másnak csak két-három napban van széke; sőt az is megtörtént, hogy egészséges embernek egy héten vagy egy hónapban egyszer volt széke. Néha az embernek van ugyan széke, de az kevés, a töle kitakaradó ganéj kemény, csomós, s ezért a székletétel erőltetéssel, fájdalommal történik; de ha a székletétel merőben akadályozva van, olyankor a belekben szelek fejlődnek ki, a beteg derekában nehézséget érez, étvágya hiányzik, feje nehéz, kedve nincs, s ha a

székrekedés tovább is tart, lélekezésheli nehézség, fő- és hasfájás, folytonos vagy váltóláz, görcsök, hányás, sőt néha ganajhányás is lesznek következményei.

A székrekedésre némely embernek vele született hajlama van, de erre a phlegmaticusok, ülő életmódot folytatók s tulságos izzadásban szenvedők is igen hajlandók. Indokai számtalanok lehetnek, melyekre nézve a legnagyobb figyelem kívántatik. Hogy rendes székletétel történhessék, a ganéjnak mind annyinak, mind pedig oly minőségűnek kell lenni, hogy a beleket a székletételre izgathassa: igen természetes tehát, hogy ha valaki koplal s e miatt benne kevés ganéj képződik, ha ganéja azért, hogy eleinte tápláló állati vagy fűszeres eledelokkal és szeszes italokkal élván, később növényi eledelkhez s vízhez kívánt szokni, nem elég izgató, ha az sok nyálkássággal van vegyülve, vagy annak következtében, hogy kevés vizet iszik, s inkább szeszes italokkal él, kemény és száraz, végre ha azon nedveknek, melyeknek az epe- és gyomor-nedv, melyeknek a főlemészettett tápanyagok közé kellene vegyülniök, elválasztása szeszes italok, gyuladás vagy gyengeség következtében meg van akadályozva, székrekedés fog kifejlődni. Néha a székrekedést görcsök okozzák, melyeket csípős eledel s italok, nagyon izgató ganéj vagy beteges nedvek idéznek elő. A rendes székletétel eszközésére az is megkívántatik, hogy a bélhuzam rendes állapotban legyen, de ha az kemény ganéj, elnyelt kemény magvak, epekövek, belférges, különféle csomók, szomszédrészek daganatai vagy húgykövek által bedugul, vagy sérvek alakjában kiszorul, székrekedés kell hogy következék. Néha életművezeti hiba nélkül a belek vagy más részek gyuladása, néha, miként rászt- és méhkórnál, nehéz betegség után való felüdülésnél s elnyelt mérgek, különösen ólomfélék után tapasztalhatni, gyuladás nélkül a bélhuzam beteges ingerlékenysége okozza a székrekedést; de

lehet annak a belek tompa petyhüdt állapota az oka, kivált ha a belek gyuladás nélkül sok nyálkássággal vannak eltelve, vagy meggyült ganéj által sokáig kí vannak tágulva, tulságos kiürülések vagy más betegségek a testre gyengítőleg hatottak, bódító mérgek, különösen a mákony gyakoroltak ártalmas befolyást, vagy gutaütés érvén a beteget, utána szélhüdés maradt fenn.

A székrekedés néha a csekélyebb bajok köze tartozik, s okok elhárítása után könnyen megszűnik; de néha makacs, s a beteget, majd megszűnvén, majd megint visszatérvén, évekig kinozza. Ha sokáig tart, különféle, már fentebb is említett bántalmakat idéz elő, s ha vele más betegség is van párosulva, azt nehezíti. A bélhuzam tompa jellemének növekedtével az emésztés és vérkészítés tökéletlenekké válván, senyves kulemény, néha aszály, vízkór vagy komolykór fejlődnek ki. Néha tartós székrekedés következtében a ganéj megromolván, a bélhuzamot tulságosan izgatja s ganajhányást idéz elő, a beteg nagy veszedelmére.

Gyógyításánál az okokat is el kell ugyan hárítani, de egyuttal a betegség jellemét is figyelembe kell venni, miután annak növekedése néha az okok elhárítását is lehetetlenne teszi. Lobos jellemnél, mely a kicsukódott sérveknél gyakran kifejlődik, lobellenes gyógy mód szükséges, mely csekélyebb gyuladásnál hideg borogatásokban s hideg viz italában, nagyobb gyuladásnál pióczák vagy érvágás által való vérbocsátásokban áll. Ily esetekben a székletétel előmozdítására olajos fejeteket, különösen mandolaolajat vagy a 65. sz. alatti ricinusolajat, s ha ezek nem használnak, calomelt kell adni, a 46. sz. alatti vény szerint. Ha nincs gyuladás jelen, szintén a betegség jelleme szerint kell eljárni, de előbb a megkeményedett ganéjt sok viz- vagy lágyító-főzetek itala s korpafőzetből faolajvegyítéssel készített lágyító csörek által föl kell lágyítani.

Beteges ingerlékenység esetében a fentebbi szelid olajok s lágyító csőrék, melyekbe néha szappant is lehet vegyíteni, használnak. A bélhuzam tompaságánál eleinte szelidebb szereket kell adni, u. m. szilva-liktáriumot borkővel, lágyító főzeteket szelidebb hashajtó-sókkal, hashajtó-sókat vízben felolvasztva, vagy keserű ásványvizeket, melyenek Magyarhonban az alapi, budai, esztergomi, ivándai, Erdélyben a türí, czegi, melyeket részint gyógytárakból, részint fűszerárusoktól lehet megszerezni, s ha ezek sem használnak, a 20. 21. 22. 23. sz. alatti hashajtókat. Ezeknél erősebbeket csakis orvosi rendeletre lehet használni. Idült székrekedésnél hosszasabb gyógy mód s az életrend szabályozása kívántatik, mely abban áll, hogy a beteg minden székrekedést okozó eledelt s italt kerüljön, sok tiszta fris vizet igyék, naponkint mérsékelt mozgást tegyen, hasát minden reggel gyengén dörzsölje, s a székletételt ugyanazon időben, hogy a természet hozzá szokjék, mindennap megkisértse.

A betegség visszatérését okai kerülésével lehet megakadályozni, s ha a belek nagyon el lennének gyengülve, néha szelid erősítőkkel kell élni.

Sárgaság.

A sárgaság oly betegség, mely az epének rendes úton való ki nem ürülhetéséből, a vérbe való felszivatásából, s a bőrre és vizelő szervekre való lerakódásából származik, melynek következtében a bőr és vizelet sárga színt váltanak. Néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, s az ilyen lázzal van párosulva és nem sokáig tart; de sokkal gyakoribb ennél az idült láznélküli sárgaság, melyet különféle kórjelek, u. m. emésztésbeli zavarok, bágyadtság, komolyság, haragra való nagyobb hajlam, főnehézség, viszketegség, a gyomor és máj tájékának tom-

pább vagy élesebb fájdalma, néha daganata és keménysége előznek meg. Ha az ember ezen előjelekre a betegség kifejlődését meg nem akadályozza, előáll az a szemek sárgaságával, mely később az egész bőrre kiterjed. Ez a sárgaság, mely néha zöldes, néha feketés színtű, a betegség tovább harapózásával néha az izzadságra, nyálra, takonyra, sőt a szoptatónő tejére is kiterjed s ezeknek keserű ízt kölcsönöz; de némelyek nyelve tiszta marad, s az ilyenek semmi keserű ízt nem éreznek. Némelyek szemei sárgák ugyan, de szemeik nedvei tiszták lévén, a tárgyakat tisztán látják, míg mások mindent sárgának látnak. Ezen kórjelek mellett a vizelet mindig sárga, a belemártott rongyot sárgára festi, hol sötétebb, hol világosabb, néha egészen tiszta, de néha különféle ülepet rak le; a beteget nagy viszkettség kínozza; étvágya nincs, mája tájeka fájdalmas, dagadt; széke rekedt, kiürülése fehéres mint a kutyáé, s csak ritkán van épés hasmenése.

Miután a sárgaság az epe elválasztásának és kiürülésének rendellenességén alapúl, ezen rendellenesség okai különfélék lehetnek. Néha a máj ingerült állapotban lévén, oly sok epét választ el, hogy az föl nem dolgoztathatván, fölszivódik és sárgaságot okoz. Az ily sok epétől származott sárgaság gyakran lázzal, épés hányással és hasmenéssel, gyakran májgyuladással jár, melynek okai külerőszakok, tulságos meleg, hűlés, légköri változatok, elnyelt csípős anyagok, szeszes italok, hánytatók, erős hasajtók, sebes mozgás, harag, szokványos kiürítések elnyomása, más betegségek, különösen kútegek hirteleni eltűnése lehetnek. Néha gyuladás nélkül a máj beteges ingerlekenysége következtében támadt s a nagy mennyiségben elválasztott epe kiürítését akadályozó görcsök idézik elő a sárgaságot. melynek okai harag, hűlés, szokványos kiürítések elnyomása, mérgek s mérges kigyók marása lehetnek. De nem mindig a sok epétől, hanem annak ki nem

ürülhetésétől is származik a sárgaság, melynek okai görcsök, megsűrűdött epe, epekövek, belférges, megsűrűdött nyálkásság, újszülötteknél megsűrűdött gyermekszurok, a kiürítő utak összenyomatása, a máj gyuladása, dugulása, elgyengülése, s szélhűdése lehetnek.

A sárgaság néha újszülötteknél is kifejlődik, hasonló kórjelekkel jár mint a felnőtté s örökölt hajlam mellett hülésből vagy az anya rossz tejétől származik; de az újszülöttek sárga színe nem mindig sárgaság kórjele, s lehet azon változásnak is, melyen az ilyenek vére első napokban keresztül megy, következménye. Terheseknél szintén lehet néha sárgaságot tapasztalni, mely meggyülekezett kemény bélsártól, harag utáni méhkóros görcsöktől, de néha magától a terhességtől származik. Végre van epekövektől származott sárgaság is, mely a többenél terhesebb kórjelekkel jár, hirtelen fejlődik s rövid ideig tart, de gyakran visszatér. Ennek kórhatározatánál igen nagy vigyázat kívánatik, mert a betegség ily időnkinti visszatérését a görcsös, — váltóláz rohama alatti — s havi tisztulás fenakadásától származott sárgaságnál is tapasztalhatni. Megjegyzendő, miszerint az epekövek leginkább cholericus ülő életmódot folytató s haragra hajlandó egyéneknek ki, s hatalmas roham alatt hányás vagy szekletétel útján ürülnek ki, azért ily esetekben a beteg kiürüléseit is meg kell vizsgálni.

A sárgaság néha nem nagy jelentőséggel bír s okok eltávolítása után hamar elmúlik; de vannak makacs esetei is, melyek a beteget hónapokig, sőt évekig kinozzák. Ezen betegség a bőrt néha barnára festi, benne kellemetlen viszketést okoz, az emésztést megzavarja, a test táplálását megrontja s ennek következtében a beteg elsényved, kiszárad, néha sorvasztólázba, vízkórba, vérsenyvbe, verhányásba vagy vérhasba esik, végre elpusztul. Néha ennek következtében nem csak a májban, hanem a hasban

levő más zsigerekben is különféle életműves bántalmak fejlődnek ki. Ha a sárgaság új s életművezeti hibákkal kapcsolatban nincs, hamarabb gyógyul, mint az idült s életművezeti hibákkal vegyült, mely néha gyógyíthatlan. A csekélyebb lobos vagy görcsös jellemmel bíró néha válságos kiürülések közt magától is meggyógyul, míg a nagyobb gyuladással párosult néha veszélylyel jár. De legveszedelmesebb a szélhűdéses, mert az ilyen ideges vagy rothasztó lázzal s jelentékeny életművezeti hibákkal van párosulva, melyek gyógyításához nem sok remény lehet.

A sárgaság gyógyításánál annak jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél, különösen ha a betegség az epét elválasztó szervek nyilvános gyuladásával s lázzal van párosulva, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy piócák által, s ha a gyuladás ezekre sem szűnik és székrekedés van jelen, calomelt adni a 46. sz. alatti vény szerint; de csekélyebb gyuladásnál a calomel helyett elég, ha a beteg lobellenes életrend mellett lágyító-főzetekkel él. Ideges vagy rothasztó jellemnél izgató, erősítő szerek, váltólázzal párosultnál chinasó tesznek jót, de ezen esetek meghatározását orvosra kell bízni. Ha a sárgaság sem gyuladással, sem lázzal nincs párosulva, hanem görcsökkel, lelki csendesség mellett görcs elleni theákat kell adni székfüvirágból vagy mébfüből, melyekbe a szükséghez képest néhány Hoffmann-féle cseppet lehet vegyíteni s ha ezek nem használnak, bódítókat az 51. szám alatti vény szerint. Ugyanekkor külsőleg a lágyító vagy bódító pépek az 50. 38. sz. alatti vények szerint s a langyos fürdők is jót tesznek, de erősebb görcsellenes szerekhez folyamodni orvos tudtán kívül nem tanácsos. Ha a görcsöket székrekedés vagy gyomortisztátalanság tartja fenn, a körülményekhez képest székfüvirág-theából készített s olajjal vagy vajjal vegyített csőréket kell adni, vagy hashajtókat, még

pedig eleinte gyengébbeket, melyeknek a szilva-liktárium borkövel, később erősebbeket a 6. 7. 20. 21. 22. 23. szám alatti vények szerint. Ily esetekben a hánytatók, különösen ha gyuladás is van jelen, többet ártanak mint használnak. Idült sárgaságnál az epét készítő szervek dugulásának elosztatására hosszasabb gyógy mód szükséges. Ily esetekben tavasszal föloldó burjánoknak, melyeknek a pitypáng, füstike, katáng. perje, szappanfű kisajtott nedvei, máskor ezek gyökereinek főzetei tesznek jót, melyekbe feloldó sókat lehet vegyíteni. Hasonló gyógyerővel bírnak Magyarhonban a füredi és parádi savanyú-vizek s a budai hév-vizek, italul mint fürdő alakban, melyek használatánál a beteg hasát minden reggel szappannal vagy valami szelid olajjal dörzsölgesse; de makacsabb s görcsökkel párosult dugulásoknál orvoshoz kell folyamodni. Néha az idült s eddigi gyógy módra nem engedő sárgaságot más szelidebb szerek, u. m. napjában 2—3 friss tojás sárgája cukorral vegyítve, limonade, vagy a 24. 25. szám alatti savanyók gyógyítják meg. Néha a savanyók lábvizbe vagy fürdőbe vegyítve is jót tesznek. E végre a 146. sz. alatti vegyítéket lábvizbe töltvén, a beteg ebben lábát naponkint fél óráig áztassa, sőt ezzel egész testét lemossa, de később csak minden második nap használjon egy lábvizet. Ugyanezen vegyítéket lehet fürdőbe is tölteni, gyógy mód alatt a savanyók adagját növelvén. Hasonló sikerrel lehet savanyók helyett a chlormeszet használni, egy lábvizbe egy, később több grammot vegyítvén. Ha a feloldó gyógy mód nem használ, azt tulságosan folytatni nem szabad, mert könnyen gyengeséget és sorvadásos állapotot idéz elő. Ily esetben erősítő gyógy módra lévén szükség, a beteget arra kell utasítani, hogy tápláló állati s mérsékelt fűszerezett eledelekkel és szeszes italokkal éljen, tiszta száraz levegőt élvezzen, s gyalog, szekéren vagy lóháton naponkint mérsékelt mozgást tegyen. Gyógyszerül eleinte szelidebb gyo-

mor-erősítő szercket, milyenek az ezerjófű-, pápafű-, vidra-eleczke-, sárga tárnic- és keserfa-főzetek, később china és vaskeszitményeket kell adni, a 45. 127. sz. alatti vények szerint. Hasonló jó hatással vannak Magyarhonban a bártfai, lublói s buziási vasas savanyú-vizek s a szklenói, szliácsi és vichnyei vasas hévvizek, úgy Erdélyben a radnai vasas savanyú-víz, italúl mint fürdő alakban. Epekövektől származott sárgaságnál szintén a betegség jellemét kell figyelembe venni; de e mellett az epekövek képződését is meg kell akadályozni, mit az epe kiürítést gátló okok kerülésével s feloldó növények nedveivel való éléssel lehet eszközölni.

Betegség után az azt előidéző okoktól óvakodni kell.

Vizelet-fenakadás.

A vizelet-fenakadás oly beteges állapot, melynél vagy igen kevés vizelet választódik el, vagy annak kiürítése van részletesen vagy egészben megakadályozva. Kórhatározatánál nemcsak fokára, hanem helyére is tekintettel kell lenni, miután annak helye néha a vesékben, néha a húgyvezető utakban, néha a húgyhólyagban vagy húgycsőben létezik.

Ha a betegség helyét a vesék képezik, rendszeren kevesebb vizelet választódik el, a húgycső nincs kifeszülve, a beteg veséi táján fájdalmat érez, mely a hasra és czombokra is kiterjed, s ezen tájon néha daganatot is lehet tapasztalni. Ha az ily vizelet-fenakadás sokáig tart, erős láz és gyomorbántalmak fejlődnek ki, a vizelet felszívódik a vérbe, melynek következtében az izzadság is vizelet szagává válik, s a beteg később rothasztólázba esik.

Az ily vizeletfenakadás okai a vesék életművezeti hibái, gyuladása, göresös vagy széllüdes állapot, néha

a szomszéd részek, sőt az egész életművezet beteges állapota lehetnek.

Ha a vizelet-fenakadás helyét a vizelet-vezető utak képezik, olyankor a beteg a fenakadás általános körjelei mellett veséi tájékától mélyen a medenczébe terjedő fájdalmakat érez, s ha a fenakadás sokáig tart, a beteges tájék hosszan földagad.

A vizelet-fenakadás ezen ritkább fajának okai a vizelet-vezető utak életműves hibái, bedugulása, megvastagodása, görcse, szélhudése, szomszéd részek daganata, gyuladása, genyedése, dagadt vagy terhes méh, ganéjjal telt belek lehetnek.

Gyakoribb ennél azon eset, midőn a vizelet-fenakadás helyét mind a vizelet-vezető utak, mind a húgyhólyag képezik. Ily esetben a húgyhólyag a meggyült vizelettől ki van tágulva, még pedig néha annyira, hogy az egész hasüreget elfoglalja, de ha mesterséges csövek által a vizelet kiürítettik, lelapul. Mielőtt ily nagy kitágulás történnék, a beteg nehezen tud lélekezni, székletételre s vizelet-kiürítésre készítettetik, de csak cseppenként s nagy fájdalommal vizelhet, a betegség gyarapodásával pedig lázt kap gymborbántalmakkal s folytonos nyugtalansággal.

Az ily fenakadás okai a húgyhólyag gyuladása, hurutos állapota, görcse, belférgek, a méh izgatott állapota, a húgyhólyag nyakának bedugulása, húgykövek, a húgyhólyag életműves bántalmai, szomszéd részek beteges állapota, néha a húgyhólyag sérvése vagy előesése lehetnek.

Midőn a vizelet-fenakadás helyét a húgycső képezi, a betegség általános körjelei mellett a húgycső beteges állapotát is tapasztalni lehet.

Az ily fenakadás okai a húgycső idegen testek általi bedugulása, takhártyájának gyuladások következtébeni megvastagodása, nyílásának kinövések, fekélyek s a cső előbőrénck összenövése általi beszukódása, fitymaszükülés és

viszaszorulás, nagy tökborék-sérv, a húgycsőnek a mony tövén szomszéd szervek beteges állapota által eszközölt összenyomása, görcsös állapota s szélhüdése lehetnek.

A vizelet-fenakadás néha csekély bajt képez s okok eltávolítása után magától megszűnik, de néha igen nagy veszélylyel jár, sőt halálössá is válhatik. Kevésbbé veszélyes a húgycsőbeli, új, egyszerű, nem terhes kórjelekkel járó és görcsös vizelet-fenakadás, míg a vesebeli, idült, terhes kórjelekkel járó és gyuladással párosult igen nagy veszélylyel jár. Legveszélyesebb a szélhüdeses, melynek helyét a húgycső vagy húgyhólyag képezik, kivált ha gyógyíthatatlan életművezeti hibákkal van párosulva, mert ennek következtében a húgyhólyag nemcsak kifeszül, hanem néha el is pattan, a fenakadt s megcsípösödött vizelet a vizelő szerveket meggyulasztja, benne kelevényeket támaszt, melyek ha felfakadnak, sipolyos fekélyeket képeznek, vagy fenébe mennek át, végre ideges- vagy rothasztólázakat idez elő többnyire halálos kimenetellel.

Gyógyításánál először is az okokat kell eltávolítani; így a húgycsövet bedugó sűrű nyálkát vagy aludt vért lágyító borogatásokkal vagy pépekkel, befecskendezésekkel föllágyítani, az abba akadt húgyköveket kivenni, a végbélben levő kemény ganéjt csőrek vagy hashajtók által kiüríteni, a húgycső sérvét vagy előesését helyretétetni, a vizelet-fenakadást okozó más betegségeket megszüntetni. Ezek után, vagy ha veszély fenyeget, ezekkel egyszerre, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél minden izgató befolyások eltávolítása mellett lobellenes gyógmód szükséges, még pedig a gyuladás nagyobb fokánál érvágás vagy pióczák által eszközölt vérbocsátás, s belsőleg nyákos főzetek vagy a 66. szám alatti olajos fejet. Ha a gyuladás valamennyire szünet, külsőleg a végbél környékére lágyító pépeket kell alkalmazni, s ha ez nem lenne elég, a beteget langyos fürdőbe

ültetni. Székrekedés esetében lágyító olajos csőrét, belsőleg olajos szereket, s ha ezek nem használnak, calomelt kell adni a 46. szám alatti vény szerint, minden sós vagy erős hashajtót s vizelethajtót kerülvén. Beteges ingerlékenység következtében kifejlett görcsöknél elcinte a fentebbi lobellenes szereket, később bódítókat kell adni az 51. sz. alatti vény szerint, s ezek mellett hasát beléndolajjal kengetni vagy a 38. sz. alatti bódító pépekkel borogatni, néha lágyító s bódító burjánok főzetét fecskendezni a húgyhólyagba, de ily esetben a székfü- és hársvirág theák is jót tesznek. Kőrishogarak oktalan használata által okozott vizelet-fenakadás ellen szintén lobellenes gyógymód s belsőleg mint külsőleg lágyítók tesznek jót. Ha a vizelet-fenakadás ideglázzal van párosulva, az ezen láz ellen ajánlott gyógymóddhoz kell folyamodni. Tompa vagy épen szélhűdéses jellemnél az alhasat, kereszt-tájat s végbél környékét minden három órában repülő-zsírral kell kengetni, melybe nagyobb siker kedvéért néha camfort is lehet vegyíteni; de ily esetben a kereszt-tájra alkalmazott bőrízgató szerek is jót tesznek. Külső szerek mellett belsőleg is izgatókat kell ily esetben adni, a 77. szám alatti vény szerint, de miután ezek, különösen az erősebbek könnyen gyuladást okozhatnak, használatukra nézve az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad. Néha a vizelet-fenakadáson sebészi műtételek segíthetnek, melyeket szintén orvos vihet végbe.

Betegség után az indokokat, s néha a sikeres gyógymódot bizonyos ideig folytatni kell.

Húgykövek.

Az emberi test nedveinek földes és sós részeiből olykor képlődni szokott különböző nagyságú kövek közt leggyakoriabbak a húgykövek, melyek a vizelő szervekben

a vizeletből választódnak el, az embernek nagy kínokat okoznak, s néha életét is veszélyeztetik. Az ezen kövek által okozott betegség különféle kórjelekkel jár, melyeket részint az egész életművezetben, részint a vizelő szervek azon részeiben, hol a húgykövek fészkelnek, lehet tapasztalni. A húgykövek képlődése a vesékben kezdődik, s azok eleinte igen kicsinyek, de néha nagyra megnőnek, nehézségek több grammra, sőt több kilogrammra megy, különféle színűek, alakúak, keménységűek, s számuk is különböző. Ha képződésök lassan történik, a természet néha annyira hozzájok szokik, hogy kellemetlenséget utánok nem érez; de az ily esetek ritkábbak, s a beteg azok kifejlődését bizonyos jelekből megérzi. Így eleinte emésztési zavarok fejlődnek ki, melyek azonban csalékonyak; később a beteg veséje tájékán, még pedig többnyire a bal részén zsibbadást vagy fájdalmakat érez, melyek erősebb mozgásra növekednek, sőt tovább is terjednek, s ilyenkor a betegre néha hányás jő; ha mindkét vesében van kő, a betegtől semmi vizelet nem megy el, míg ha csak az egyikben van, vizelhet, de vizelete el van változva; végre a vesékben támadt fájdalom a húgyhólyag s húgycsőre is kiterjed, a beteg szüntelenül vizelésre készítettetik, de vizelés alatt fájdalmat érez nem csak monyában, mely gyakran feláll, hanem tökeiben is, melyek görcsösen a has felé húzódnak, s vizelete majd barnább, majd nyálkás, néha véres. Mindezen kórjelek mellett is akkor lehet a vesekövek felől meggyőződni, ha azokat az ember néhány napi rosszülléte után vizeletében föl találja, s kiürülésök után, mely néha nagy fájdalommal, néha a nélkül történik, könnyebbülést érez. Ha a kövek a húgyvezető utakban fészkelnek, a fentebbi kórjeleket azon tájakon lehet tapasztalni. Végre, ha a kövek a húgyhólyagba lemennek s ott megnőnek, általános kórjelek mellett a beteg szeméremtete fölött vagy végbélnyílása mellett érez fájdalmat, vizeletkiürítése nagy kin-

nal történik, vizelete néha takonynyal, néha vérrel vagy genynyel kevert, s ha sokáig fennakad, megbüdösödik. Mindezen kórjelek mellett is a húgybólyagban létező kövekről akkor lehet az ember bizonyos, ha orvos tett vizsgálatot s az a köveket ott föl is fedezte.

A húgykövek képlődésére különös hajlam kívántatik, mely férfiaknál különösen a felserdülés korszakában nagyobb mint a nőknél, az éghajlat által növekedik, miután hideg és meleg éghajlat alatt ritkább ezen betegség, mint a mérsékelt alatt, s átmegy az ivadéokra is. Indokai állati bő táplálék, szerzes italok, különösen jól ki nem forrott bor és sör, ülő henyé élet, szomorúság, hülés, nemí kicsapongás, túlságos kiürítések s kevés vizital lehetnek.

A húgyköveket a természet néha fájdalom nélkül tűri, de rossz következményei is lehetnek, különösen gyuladás, mely ha nem orvosoltatik, fenébe, keményedésbe, genyedésbe mehet át, vagy tályogok, kebles fekélyek és sipolyok fejlődhetnek ki belőle.

A húgykövek gyógyítása a beteges jelenségek lecsendesítésében, a húgykövek eltávolításában s azok újból képződésének megakadályozásában áll. Ezen elvekből kiindulva először is a főbb kórjeleket, milyenek a vizelet nehéz kiürítése s a fájdalmak és görcsök, kell megszüntetni. Ha ezen kórjeleket a vizelő szervek lobos állapota idézte elő, lobellenes gyógymódra van szükség, mely csekélyebb gyuladásnál lelki s testi csendességen kívül minden izgató befolyások eltávolítása mellett lobellenes életrendből, lágyító főzetek italából s lágyító pépek, fürdők és csőrök használatából, hevesebb gyuladásnál érvágás, pióczák vagy köpölyök általi vérbocsátásokból áll. Gyuladás nélküli görcsök vagy beteges ingerlékenység s érzékenység esetében a fentebbi lágyító szerekhez bódítókat kell adni, belsőleg mint külsőleg, az 51. 38. sz. alatti

vények szerint. Székrekedésnél hashajtó sókat adni soha sem szabad, hanem olajokat, s ha ezek nem használnak, calomelt a 46. szám alatti vény szerint. Ha ezen gyógymódra a beteges jelenségek eltűntek, hogy azok többé vissza ne térjenek, a betegnek illő életrendet kell tartani, s mindentől, mi a vizező szerveket izgathatná, óvakodni. Az ily beteg kerülje a hűlést s a tulságos meleget; puha ágyban s hanyatt ne feküdjék; sokáig ne aludjék; szelid és vegyes eledelokkal éljen, mert a puszta hús-félék, kövér vagy füstölt hús és halak, sós és erős fűszerekkel készített ételek s a sok turó a kövek képződésének kedveznek; tiszta vizet igyék, mert a szeszes italok ártanak; sokáig se ne üljön, se ne feküdjék, hanem mérsékelt mozgást tegyen, még pedig gyalog; vizeletét gyakran kiürítse; nemző részeit ne izgassa; végre a haragot, szomorúságot s heves indulatokat kerülje. A húgykövek eltávolítása sebészi műtételek által lévén eszközölhető, ez iránt értelmes orvoshoz kell folyamodni, valamint oly esetekben is, a midőn a húgyköveket eltávolítani nem lehetvén, azok fölőszlatása által kell a bajon segíteni. Vannak ugyan nemely ásványvizek, melyek a húgykövek fölőszlatásában sikerrel működtek, milyenek Magyarhonban a szalatnyai, füredi, Erdélyben a borszéki savanyú vizek, de ezek mellett néha hatásosabb szerekre is van szükség, melyek megrendelését orvosra kell bízni. Ha a betegséget az emésztő szervek gyengesége tartja fenn, az ellen a már többször említett keserű burjánok főzeteit kell adni, ha pedig a vizező szervekben sok nyálkásság van, szelidebb vizelet-hajtó szereket a 100. szám alatti vény szerint. Különös szerül ajánljuk e betegségben a medveszőlő leveleit a 147. szám alatti vény szerint, mely a vizező szervek rendetlen állapota ellen sikerrel működik.

Köszvény.

A köszvény oly különös betegség, mely emésztési bántalmak által nyilvánuló előzmények után lázzal lepi meg a beteget, melyhez az izesülések sajátságos gyuladása csatlakozik; ugyanekkor kevesebb vizelet és epe választódik el, mi ezen betegségben főjelenség, s a lágy részekbe csontos állomány rakódik le, melyből úgynevezett köszvényes csomók képződnek. Ez a betegség soha sem jő hirtelen az emberre, hanem hetekkel, hónapokkal, sőt évekkel előtte a legkellemetlenebb emésztési zavarok bántják a beteget, melyekhez még más s a fentebbiekből önként kifejlődő kórjelek is, u. m. főfájás, szédelgés, külérzések gyengesége s fájdalma, kedvetlenség, haragra való hajlam, bőr szárazsága s érzékenysége, zavaros nyálkás vizelet, nyugtalan álmak járulnak. Ha a beteg rendszeren él s czélszerű gyógmódot használ, a fentebbi előjelek eloszolhatnak, de lehetnek azok más betegségeknek is, milynek az aranyér, rásztkór, komolykór és kőbetegség kórjelei, azért belőlök a kifejlendő köszvényre esalhatatlan következtetést vonni nem lehet. A köszvény többnyire késő őszszel, télen vagy tavasz kezdetén fejlődik ki, a midőn a betegség előjelei, melyek rövidebb vagy hosszabb időn keresztül mindig növekedtek, egyszerre enyhülni kezdenek s a beteg nagy javulást érez, de ez nem sokáig tart, mert midőn vacsora után csendesen elalszik, éjfél tájban nagy fájdalmak verik fel, melyeket csuklóiban érez, s ugyanekkor lázt kap, csekély fázás-, de annál nagyobb forrósággal, mely 12 óra hosszat is eltart s általános izzadással végződik, melyre a fájdalmak is csillapodnak s a beteg néhány órai álomba merül. Ezen láz a csuklók fájdalmával, melyek mindjárt eleinte vörösek, fényesek, tüzesek, 1—3 hétig ugyanazon időben mindennap megújul, s az-

után alább lágy, csak a beteges részek vörössége, melege, daganata s fájdalma tartanak 2—6 hétig, mely idő alatt a beteg emésztési zavarokban szenved, vizelete kevés, bőre száraz, széke rekedt, álma nyugtalan, feje fáj, rossz kedvű, s szokott dolgait sem képes végezni, míg végre minden beteges jelenség eltűnik, általános izzadásba jő, vizelete bőven folyik, s fehér krétás, néha jegeczes ülepet rak le, széke megszabadul, étvágya, álma s kedve helyre jönnek. Némely beteg egyszeri roham után a betegségtől megszabadul, míg más minden 2—3 évben, később minden évben néha kétszer is szenved benne, sőt némely, a legmelegebb nyári napokat kivéve, melyek alatt a betegség szelidebb körjelekkel jár, soha se ment tőle. A köszvény néha csak egy izesülést bánt s egy helyben marad, de néha több izesülés is szenved egyszerre miatta s néha egy helyről más helyre költözik. Ha a betegség az izesülések nyilvános gyuladásával jár, könnyű ráismerni; így a visszaverődött köszvény kórhatározata sem nehéz, mert midőn roham alatt az izesülés gyuladása valami ok miatt eltűnik, más veszedelmes gyuladások, folyások vagy idegbántalmak fejlődnek ki; de ha lefolyása alatt külső gyuladás nélkül az idegek mentében különféle fájdalmak mutatkoznak, ez esetben ráismerni igen nehéz.

A köszvény megkaphatására különös hajlam kívántaik, mely néha örökölt; kifejlődhetik gyermekekben is, de leg-hajlandóbbak erre a 30 és 60 év közti férfiak, míg az azon felüliek ritkán kapják meg. A nyilvános köszvényre inkább férfiak, a rendetlen idegesre inkább nők hajlandók, melyeknél néha a tisztulás végleges kimaradása után fejlődik ki. Csodálatos, hogy erős és széles mellűek erre hajlandóbbak mint a lágyszűsűek. Indokai dobzódó henye élet, csupa állati táplálékkal való élés, szeszese italok, elme megerősítése, nemi kicsapongás, harag, szomorúság, hideg nedves levegő befolyása és hűlés lehetnek.

A köszvényt hajdan gyógyíthatatlannak tartották, de ez csak akkor igaz, ha a betegség örökölt, az emberrel született, idültté vált, s a beteg az ártalmas befolyásoktól magát megóvni nem tudja. Mindemellett is magától ritkán gyógyul meg, s akkor is előbb-utóbb visszatér, míg czélszerű gyógyomódnak igen sokszor enged. Némely beteg a rohamot minden évben kiállja, de azon túl semmi más baja nincs, s gyakran késő vénséget ér, míg másnál a betegség folytonossá válik, s az ilyen a fájdalmak miatt kimerülvén, senyvessé válik, sorvasztólázba vagy vízkórba esik, s lassú halállal kimúlik. Néha a test különböző részeibe meszes állomány rakodik le, mely azon részek megcsontosodását eszközli, míg néha szemek homálya, nehéz hallás, gyomorbántalmak, szűkmellűség, fájdalmak, szélhudések, elmebeli gyengeség, komolykór, izesülések összenövése, csontszú s fekélyek lesznek a köszvény általi elfajzás következményei. De legveszedelmesebb a visszaverődött köszvény, mely különböző zsigerekben veszélyes gyuladásokat, makacs hányást és hasmenést, sőt hányszékelést is idéz elő.

Ezen betegség gyógyításánál a betegnek mind roham alatt, mind roham utáni állapotát tekintetbe kell venni. Roham alatt, mely nem egyéb, mint a természetnek a betegség ellen intézett küzdelme, az élet erélyességének fentartásán s az életművegetet gyengítő vagy a szükséges kiürítéseket akadályozó befolyások eltávolításán kell igyekezni. Ezért a beteg magát ilyenkor lelki nyugalomban s mérsékelt melegben tartsa, mert a harag, túlságos meleg és hűlés ártanak; gyenge nyakos levesekkel, édes savanykás gyümölcsökkel, édes zöltségekkel s tejjel éljen, mert a husféle, kemény, kövér és fűszeres eledelek ártanak; s tiszta vizet, lágyító főzeteket vagy mandolatejet igyék. A szokványos kiürülések rendben tartására néha a tiszta víz itala is elég, de szükség esetében czukros vizet, főtt szilvát

s az izzadás előmozdítására bárom óránként egy-egy findza bodza- vagy hársvirág-theát kell a betegnek adni. Ezek mellett a fájdalmas tagokat czukorral vagy fenyőmaggal füstölt meleg ruhákkal, szösszsel vagy nyúlhörrel kell beborítani. Ha ezen gyógymód a roham csendesítésére nem elég, a betegség jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellem ellen, kivált ha erős vérmes egyéneknél az izesülések gyuladásán kívül nemesebb zsigerek gyuladása is van jelen erős lázzal, érvágás vagy pióczák általi vérbocsátások szükségesek, ügyelvén, hogy tulságos vérvesztés következtében a köszvény vissza ne verődjék. Ugyanekkor belsőleg lágyító főzeteket vagy mandolatejet kell a betegnek adni, melyekbe a szükséghez képest gyenge hashajtó sókat lehet vegyíteni. Gyuladás nélküli jellemnél a fájdalom csendesítésére bódítók tesznek jót, sz 51. sz. alatti vény szerint; de ideges jelenségek ellen néha a szelidebb izgató szerek is, milyenek a bodza-, hárs-, székfűvirág, méhfű és fodormenta theák, melyekbe néha Hoffmann-féle cseppeket lehet vegyíteni, s a 10. szám alatti izzasztó szer, használnak. Nagyobb gyengeség esetében erősebb szerekhez lehet folyamodni a 12. sz. alatti vény szerint. Vannak még más szerek is, melyek a köszvény rohama alatt ajánlatnak, de ezek iránt legjobb orvosi tanácscsal élni. Roham után a köszvény gyökeres kiirtására szintén a beteg jellemét kell szem előtt tartani, s ha ekkor is gyuladás jelei mutatkoznak, a szelidebb lobellenes gyógymódot tovább is folytatni. Ha a betegséget az emésztő szervek gyengesége tartja fenn, gyomorerősítőket kell adni, milyenek a már többször említett keserű burjánok főzetei s a china- és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vények szerint, vigyázzván, hogy az ily szerek nemesebb szervekre vértolulásokat ne okozzanak. Hogy a fentebbi gyógymód célhoz vezessen, különös ügyelettel kell lenni az izzadás, szekletétel és vizelet általi kiürítésekre, melyek fenakadása

a köszvény előállítására s megállapodására nagy befolyással van. E részben nagy sikert fejtenek ki a kénes, sós és égvényes ásvány-vizek, melyenek Magyarhonban a budaiak, nagyváradiai, trencséniek, szliácsiak, szklenóiak, mehádiaiak, pöstényiek, italúl mint fürdő alakban. Kik fürdőre nem mehetnek, otthon készíthetnek kénes fürdőket 2—8 lat kén májat vegyítvén egy fürdőbe. Kénes fürdők után az erősítő fürdők, melyenek a parádi timsósok s a vichnyei vasasok, igen jót tesznek, sőt nagyobb gyengeségnél a kénes fürdők hatását timsó- vagy vasgolyók által lehet növelni. Némely esetekben a maláta-fürdők tesznek jót, egy fürdőhöz 5—10 kilogrammot vegyítvén, míg oly esetekben, hol izgatni is kell, a hangyaboly-fürdők használnak. A fürdők számát a betegség fokához kell szabni, de naponkinti fürdéssel 30—60 fürdő mégis elég. E fürdők használatához tartozik az is, hogy a beteg minden fürdő után lefeküdjék, bőrét száraz posztóval vagy flanellel dörzsöltesse, a zsugorodásokat valami szelid olajjal kenettesse, sőt nagyobb gyengeség esetében repülő zsírral való kenéseket is használhat. Ha a dugulások feloszlatására a fürdők nem elégségesek, föloldó savanyú vizeket kell használni, melyenek Magyarhonban a fürediek, parádiak, ránkiak, szalatnyaiak, Erdélyben az előpatakiak, s ha székrekedés van jelen, keserű vizeket. Tavasszal a föloldó burjánok kisajtolt nedvei, azok gyökereinek főzetei s más hashajtók is jót tesznek. De a fentebbi gyógmód csak úgy használ, ha a beteg illő életrendet is tart; ezért figyelmeztetni kell őt, hogy a hűlést télen-nyáron kerülje s melegen öltözzék, szelid vegyes eledellel éljen, s vizet igyék, de némelyek mértékletesen sört és jó bort is ihatnak; tiszta száraz levegőben mérsékelt mozgást tegyen; éjjel nem puha ágyban 6—7 órát pihenjen; minden gyengítő befolyást kerüljön. Különös figyelmet érdemel a visszaverődött köszvény, melynél szinten a betegség jelleme

szerint kell eljárni, megjegyezvén, hogy a lobellenes gyógymódot tulságosan folytatni itt sem szabad, s az azelőtt köszvényes tagokat bőrizgató szerekkel kell izgatni.

SENYVEK.

A senyvek oly betegségek, melyeket a beteg sápadt, néha kékes színéből, bőre s izmai petyhüdttségéből, s teste elsoványkozásából lehet megismerni. Általános körjeleikhez a bőrnek különféle szinezete, bőrkütegek, az elválasztott s kiürített nedvek beteges állapota, az edény és idegrendszer ingerültsége, hibás visszapótlás, álképlődések, néha sajátságos ragály vagy élődiek képlődése s elfajulások tartoznak.

Ezen betegségek az állati nedvek tisztátalanságától származnak, melyek a testet táperő hiánya miatt táplálni képesek nem lévén, annak fokonzint kimerülését eszközlik. A nedvek megromlásának okai tápszerek és italok bősége és hiánya vagy hibás volta, rossz levegő, tulságos meleg vagy hideg, mérgek, ragályok, tisztátalanság, s az emésztő, vérkészítő és kiürítő szervek beteges állapota lehetnek.

A senyvek néha szelidek, veszélytelenek s könnyen gyógyíthatók; de néha az egészséget és életet is megromgálják s lassú lefolyásúak, sőt néha az egész életen át tartanak.

Gyógyításuknál czélszerű életrend mellett először az okokat kell eltávolítani, azután a megromlott nedveket úgynevezett vértisztítók által megjavítani, végre új és egészséges nedveket készíteni, mire friss levegő és folytonos tejjel való élés vannak legnagyobb befolyással.

Bujakór.

A bujakór hosszas lefolyású ragályos betegség, mely eleinte az ivarszerveken, azután más részeken, végre az egész testen mutatkozó s a természet egyedüli működése által soha el nem oszlatható kórjelekkel jár s néha mint helybeli, néha mint általános betegség tűnik fel.

Bujakóros takár.

Ezen betegség férfiaknál a mony, nőknél a méh-hüvely takhártyájából eredő genyforma folyásban áll. Kórhatárzatánál igen nagy vigyázat kívántatik, hogy az ember ezt az ivarszervek takhártyájának más okokból származott folyásával össze ne téveszsze. A férfiak takára közösülés után 3—14 nappal jelenik meg s néha kívülről a makkon, de legtöbb esetben a húgycsőben mutatkozik. Első esetben a makk gyuladt, dagadt, fájdalmas, különös szagú felhéres, sárgás vagy zöldes genyforma folyadékot választ el. Az ily takár szelidebb s leginkább makktyúszűkülésnél jő elő, míg a körülmélték kikerülhetik. A húgycsőtakár a húgycső elején vagy annak egész mentében mutatkozik s három időszak alatt folyik le. Első időszak alatt a takár a monyban és tökborekban 4—14 napig szokatlan feszülést okoz, melynek következtében a mony gyakran feláll; a beteg vizelet alkalmával, melyre gyakran készítettetik, csiklandást érez; húgycső-nyílása kevésbé dagadt, vörös s abból vékony takony szivárog. Miután ezen kórjelek bizonyos ideig tartottak, a második időszak alatt gyuladás fejlődik ki, mely néha minden folyást elfojt; az előbbi kórjelek növ. kednek; a beteg húgycsővében égést érez, vizelete néha cseppenként folyik s annak kiürítése kezdetekor és végével fájdalmat okoz,

monya gyakran feláll s a benne támadt görcsök miatt olykor meggörbül; néha a fájdalmak a szomszéd részekre is kiterjednek, s a kórjelekhez láz járul, később hasonló folyás áll be, mint a betegség kezdetén, vagy a makktakárnál s ez néha vérrel vegyül, de néha tiszta vér folyik ki. Ezen időszak 7—14 nap tartván, a betegség harmadik időszakába lép, mely alatt a kórjelek csillapodnak, a vizelet kiürítése megkönnyebbül, a folyás bővebbé válik, azután meg lassankint apadni kezd, míg végre 2—3 hét múlva a többi kórjelekkel együtt megszűnik.

Ezen betegség az ivarszervek takhártyájában bujakóros ragály által előidézett gyuladás következménye. A szelidebb kórjelekkel járó takár 6 hét alatt néha magától is elmulik, míg az ellenkező, hónapokig sőt évekig is eltarthat, azon különbséggel, hogy ilyenkor már nem ragályos. Az ily takár, mely *utó-kankónak* neveztetik, néha a hugycsőben és szomszéd részekben különféle bántalmakat idéz elő.

Gyógyításánál a betegség jelleme szerint kell eljárni, s miután a legtöbb veszélyt itt gyuladás okozhatja, lobellenes gyógymódot kell követni, mely lobellenes szerekből áll. Ez okból a beteg kerüljön mindent, mi nemzórészeit izgathatja, éljen szelid eledelokkal, igyék sok vizet, tökeit felkösse, s gyógyszerül mindaddig, míg gyuladása megszűnik. lágyító főzeteket vagy mandola-tejet használjon. Ha a takár nagyobb gyuladással, lázzal, vagy makktü szűküléssel párosul, szoros életrend mellett vért kell bocsátni érvágás vagy piócák által, s a monyt mindennap langyos vízben fürösztetni. Miután a gyuladás ezen szerekre csillapodott, a többi kórjelek megszüntetésére bódítókat kell alkalmazni külsőleg mint belsőleg a 38. 51. sz. alatti vények szerint. A bujakóros jellem megsemmisítésére bujakórellenes szereket adni nem szükséges, mert ez a betegség folyama alatt rendesen elenyészik; csak ha a folyás

túláságos bő, zöldes és eves s a húgycsőben égető fájdalmat okoz, lehet a monyra higanykenőcsöt bőditóval vegyítve bekenni a 129. sz. alatti vény szerint. A gyulladás tökéletes megszüntetése után, de előbb semmiesetre nem, oly szereket kell adni, melyek ösztönző, vagy összehúzó erejőknél fogva a beteges folyást elállítják. Ilyenek a Copaiu-balzsam s a Cubeba a 148. 149. sz. alatti vények szerint, melyek mellett a beteg tápláló eledelokkal élhet s mértékletesen kevés jó bort is ihatik: de erősebb szereket orvos beleegyezése nélkül adni nem szabad. Belső szerek mellett néha külsőkre is levén szükség, makktakárnál a makkot a 79. sz. alatti ólmos-vizzel lehet borogatni, melyet nagy vigyázattal a húgycsőtakárnál be lehet fecskendezni. Ha az utó-kankót más betegségek tarják fenn, vagy komoly következései vannak, orvoshoz kell folyamodni.

Fitymaszűkülés és visszaszorulás.

Mindkét betegség, melyekhez néha láz is járul, a mony előbőrre szorítkozik, mely fitymaszűkülésnél annyira összeszorul, hogy a makkról hátrahúzni nem lehet, néha a húgycső nyílását is bezárja s az alatta megdagadt makk genyhez hasonló nyálkásságot választ el, míg fitymavisszaszorulásnál a makkról vissza van húzódva s ott annyira földagad, kivált ha ugyanekkor a makk is dagadt, hogy a vérforgást, sőt néha a vizeletet is akadályozza.

A fitymaszűkülés különféle izgatások, de legtöbbszörre bujakóros takár és bujakóros fekélyek által előidézett gyulladás következménye, míg a fitymavisszaszorulást a makknak olyankori földagadása okozza, midőn fitymaszűkülés alkalmával az előbőr róla vissza van húzódva.

A gyulladás csekélyebb fokánál mindkét betegség könnyen eloszlik, míg ellenkező esetben, vagy ha rosszul

gyógyítják, veszedelmes genyedés, sőt fene is lehetnek következései.

A fitymaszűkülés lobellenes gyógy módot kíván, de kisebb fokánál a lobellenes életrend s a monynak lágyító főzetekben való fürösztése, vagy ezeknek a fityma alá való óvatos befecskenedése is elég, míg nagyobb gyuladánál vérbocsátások szükségesek érvágás vagy pióczák által, belsőleg pedig lágyító főzetek, vagy ha székrekedés van jelen, olajos hasbajtók a 65. sz. alatti vény szerint és olajos csőrök só nélkül. Gyuladás után a genyedés megszüntetésére összehúzó szereket kell a fityma alá óvatosan befecskenedezni a 79. sz. alatti vény szerint, de ha az alatt bujakóros fekélyek is lennének, a bujakóros jellem megsemmisítésére belsőleg calomelt kell adni a 150. sz. alatti vény szerint, s a makkot higanykenőccsel kengetni. A gyuladás után néha fenmaradt keményedés eloszlatására a 129. sz. alatti lágyító kenőcsök tesznek jót. Fitymavisszaszorulásnál azt először helyre kell húzni, de ha ez nagyobb gyuladás miatt nem sikerül, körül pióczákat, a gyuladt részre pedig hideg borogatásokat, vagy ha az ember a takár hirteleni elnyomásától tart, lágyító pépeket kell alkalmazni. Ha a gyuladás fenébe akar átmenni, azonnal orvoshoz kell folyamodni.

Tökgyuladás.

Ezen betegség a férfi-herek daganatában s gyuladásában áll, mely néha a tökborekra és ondózsínorokra is kiterjed, s nemcsak a tökökben, hanem a szomszéd részekben is nagy fájdalmakat okoz. Ha a gyuladás nagy, a beteg lázt is kap, hány s vizeletét és székét fájdalommal vagy épen nem tudja kiüríteni.

Indokai hülés, külsérelmek s más betegségek hirteleni eltünése, de leggyakrabban a bujakóros takárnak a lobos időszak alatt hirteleni fennakadása lehetnek.

A tökgyuladás, ha nem nagy, okok eltávolítása s a takár megtérése után könnyen eloszlik, míg ellenkező esetben, vagy ha rosszul gyógyítják, genyedés, kifekélyedés, keményedés, ritkán fene, néha tökborék-vizkór lehetnek következményei.

A külsértések által okozott tökgyuladást hideg borogatásokkal lehet gyógyítani, de ha az bujakóros takár következtében fejlődött ki, minden hideget kerülni kell. Ilyenkor a beteget mérsékelt meleg ágyba fektetvén, neki lobellenes életrend mellett italul lágyító főzeteket kell adni; gát vagy ágyék tájékára, sőt tökborékjára is, ha meggyuladva nincs, pióczákat kell rakni; a gyuladás nagyobb fokánál rajta eret vágni s székét gyenge hashajtók, vagy lágyító csőrök által megszabadítani. Miután a gyuladás valamennyire csendesedett, a tökboréket külsőleg száraz meleg ruhákkal kell borogatni, melyeket ha a gyuladás orbúnczos természetű, kámmforral lehet megkenni. Gyuladás után a fájdalom és daganat eloszlatására lágyító s bódító tapaszok vagy pépek tesznek jót, a 38. 39. sz. alatti vények szerint, de ha keményedés marad fenn, mely a lágyító borogatásokra eloszlni nem akar, oszlató kenőcsöket kell használni a 129. 151. sz. alatti vények szerint. Komolyabb következmények esetében az orvosi tanácsot mellőzni nem szabad.

Bujakóros mirigydaganatok.

Bujakóros fertőzés következtében több helyen szoktak mirigydaganatok képlődni, de legközönségesebb az, mely az ágyékon támad s *dobnak* neveztetik. Ennek kifejlődésénél a beteg eleinte feszülést, azután kis csomót érez, mely néha tyúktojás nagyságra is megnő, később meggyulad, nagyon fúj s nemcsak a mozgást akadályozza, hanem más kórjeleket is, ú. m. lázt, hányást s vizelet- és

szekletételbeli bántalmakat idéz elő. Hogy az ember ezt a görvélyes és más ügyéksomókkal vagy ügyéksérvvel össze ne téveszsze, kórhatározatánál nagy vigyázat kívánatik.

Indokai bujakóros takár vagy fekély gyuladásának az ügyékmirigyekre való kiterjedése, vagy azok ragályának ezen mirigyekre való lerakódása lehetnek.

Ha a dob bujakóros takár vagy hasonló fekély izgatásának következménye, többnyire eloszlik, de ha a ragály felszivatásától származott, genyedésbe megy át. Ilyenkor ha fölfakad vagy fölnyittatik, néha szerencsésen meggyógyul, de ha rosszul gyógyítják, vagy a benne szenvedő egyén seyves, alkalmatlan fekélyek és sipolyok fejlődhetnek ki belőle. Néha a dob keményedésbe, újabb gyuladásba, rákba, sőt fenébe megy át.

Gyógyítása lobellenes gyógymódot kívánván, a beteget le kell fektetni, életrendjét megszorítani s szekét gyenge hashajtók által előmozdítani. Ha a dob csak izgatás következménye, elég, ha az ember arra hideg borogatásokat alkalmaz; de ha komolyabb kórjelekkel jár, vagy ragály fölszivatásából származott, vérbocsátást kell tenni érvágás vagy a dob körül alkalmazott pióczák által, s e mellett a beteg czombjának belső részére higanykenőcsöt bekenni. Miután a higany belső használata itt semmit sem ér, sőt néha ártalmas, ha a dob ezen gyógymódra el nem oszlik s genyedésbe akar átmenni, azon kell igyekezni, hogy benne jó geny képlődjék, mit, ha a lobos állapot még tart, a lobellenes gyógymód folytatásával, ellenkező esetben mértékletesen erősítő életrenddel s külsőleg lágyító pépek alkalmazásával lehet elérni; de ha a genyedés lassan halad előre, érlelőkkel, milyenek a sült hagyma vagy mézcsészta, elő kell azt mozdítani. Ha a dob magától föl nem fakad, felnyitását s további ápolását orvosra kell bízni.

Bujakóros fekélyek.

A bujakóros fekélyek részint bujakóros fertőzés után közvetlenül, részint általános bujakór következtében támadnak, és így első és másod rendűek. Az első rendűek a nemzőrészekén kívül a test más részein is előjöhetnek, s nemcsak nemi közösülés útján, hanem bármí bujakóros érintkezés, és így csók, vagy evő, ivó s más eszközök használata által is elragadhatnak. Az ily fekélyek, melyeket más fekélyektől szalonnás felületek, kifordult széleik s nem igen fájdalmas voltak által lehet megkülönböztetni, neha sokáig egy állapotban maradnak, de néha tovább is terjednek vagy befelé hatnak s tőlük a szomszéd részek is meggyuladhatnak, minek fitymaszűkülés vagy visszaszorulás és dob lehetnek következései. A másod rendű bujakóros fekélyek rendszeren a szájbán és torokban féjldnek ki, de más helyeken is előjöhetnek; általános bujakór következményei s más fekélyektől, különösen a higany használata következtében kifejtettektől nemcsak a fennebbi küleményök, hanem azon tulajdonságuk által is különböznek, hogy a higany használatára javulnak, míg a higanytól származottak nyálfolyással járnak, számosabbak, nem oly mélyek s a higany használatára elmérgesednek.

A bujakóros fekélyek maguktól soha meg nem gyógyulnak s elhanyagolás vagy rossz gyógy mód következtében tovább harapóznak, fölemésztik a lágy és kemény részeket, s ha általános bujakór járul hozzájuk, a test mind külső, mind belső szervein elszaporodnak.

Gyógyításuknál először is elterjedésöket s a bennök levő ragály fölszivatását kell megakadályozni. Egyszerű s nem gyuladt fekélyeknél, a bennök levő bujakóros mérget, pokolkövel vagy más étető szerrel való érintés által lehet megsemmisíteni, melyre előbbi jellemöket elvesztik, meg-

tisztulnak s rendes úton begyógyulnak; de az ily szerek alkalmazására nevezve, hogy az ember velök helytelenül vissza ne éljen, orvostól kell kérni tanácsot. Másként áll a dolog a terjedelmes, már néhány napos, és hucycsö-lobbal vagy dobbal párosult fekélyeknél, mert ilyenkor, miután a ragály föl van szívódva s az étető szerek ártalmasok, bujakórellenes gyógymódhoz kell fogni. Legbiztosabb szer a higany, többek közt a 152. sz. alatti vény szerint rendelve, de hogy visszaélés ne történjék, orvos tudtán kívül ne éljen vele a beteg. Belső gyógymód mellett a fekélyeket külsőleg naponkint kétszer langyos vízzel kell mosogatni, s rájuk száraz tépést tenni; de ha belső gyógymódra nem javulnak, külső szereket is kell használni, melyekre nézve külső jellemök határoz. A gyuladt fekélyeket, minden étető szertől tartózkodván, lágyító pépekkel kell borogatni s reájok tépésre kent higanykenőcsöt alkalmazni; de ha a gyuladás legyőzése után is tisztátalanak maradnak, étető szert kell reájok tenni a 153. sz. alatti vény szerint, vagy pokolkövel megégetni. Ha fitymaszűkülés esetében az előbőr alatt bujakóros fekélyek jönnének elő, ezek gyógyítására a gyuladás lecsendesedése után a 154. sz. alatti szert lehet vigyázva a fityma alá befecskendezni. Általános bujakórtól származott fekélyeknél az általános gyógymód használ. Miután a fekélyek megtisztultak, minden bujakórellenes gyógymódtól óvakodni kell.

Bujakóros függölyök és kütetek.

A bujakóros ragály fölszivatása következtében néha bőrkinövések is támadnak, melyek függölyöknek neveztetnek. Ezek számukra, nagyságukra, alakjukra, színökre és állományukra nézve igen különbözők s eleinte egyszerűek és szárazok, de később megrepedeznek s enyves,

csipős, bűdös nedvet választanak el, mely a szomszéd részeket is föleszi. A függölyök rendszeren a nemzörészeken s azok közelében jönnek elő, de lehet ilyeneket néha az orr, száj és a torok üregében is tapasztalni. Hasonló eredetök van a bujakóros kútegeknek is, melyek szintén a nemzörészeken vagy azok közelében jönnek elő, különböző színűek és terjedelműek, s néha szárazok, de néha bűdös nedvet választanak el, mely ha kiszárad, lehámlik.

A bujakóros függölyök általános fertőzés következményei, de meg lehet azokat érintkezés útján is kapni, míg a bujakóros kútegek néha olyankor is előjönnek, ha bujakóros nők magukat tisztán nem tartják.

Mindkettő kimenetele az általános kór fontosságától függ.

A bujakóros függölyök gyógyítása bujakórellenes gyógymódot kíván, de ha azok a bujakóros jellem kiirtása után is megmaradnak, helybeli szerekre van szükség. Néha az ily kinövéseket le lehet kötni, vagy ollóval és késsel levagdálni, de ha tövük széles, vagy gyökerök levagdálás után is megmarad, étető szerekkel kell leégetni, vigyázzván, hogy azok gyuladást ne okozzanak. A bujakóros kútegek néha tisztántartásra is elmúlnak, de néha bujakórellenes gyógymódot kívánnak.

Általános bujakór.

Ezen borzasztó betegség, mely a bujakóros ragálynak az egész életművezetre való kiterjedésében áll, a ragály felszivatása után 4—6 hétre, de néha később fejlődik ki. Kezdetét láz hirdeti, mely semmiféle lázellenes gyógymódra nem szűnik, de e mellett különböző alakú, színű, minőségű és terjedelmű kútegek, fekélyek és mirigydagatok mutatkoznak s a betegség a csontokra is kiterjed. Az ily csontbántalmaknál eleinte csak a csontliártya van

meggyuladva kiállhatatlan fájdalmakkal, melyek éjjel dühöngnek, nappal megcsendesednek; de később a csont állománya is részesedik e betegségben, s ha ez sokáig tart, a csontok megdagadnak, elhajlanak, elfajulnak, néha fenébe mennek át, melytől a szomszéd részek is meggyuladnak, míg végre e gyuladás a belső nemesebb szervekre is kiterjed különféle másodrendű kórjelekkel. Ha a bujakór más betegségekkel párosul, azok kórjeleit is tapasztalni lehet.

Az általános bujakór okát egyedül a bujakóros ragály fölszivatása képezi.

Kimenetele nem igen kedvező, mert néha a legczél-szerűbb gyógymóddal is daczol s ha elhanyagoltatik, a legszomorúbb következtései, ú. m. veszélyes gyuladások, az életművezet földulása, nyavalyatörés, szélhűdés, sorvasztó láz, tüdővész és vízkór vagy kopaszság, undok bőr-
 legedések, izesülésbeni fájdalmak, csontkinövések, kül-
 értekek bántalmi, a szájpaplás és orrválaszték átlyukadása
 s az orrnak elpusztulása lehetnek.

Gyógyításánál először is azt kell meghatározni, hogy egyszerű-e vagy más betegséggel párosult, mert ez utolsó esetben a vele szövethöz nemalán veszélyesebb betegség igényli a gyorsabb segítyt, noha némely kórvegyületei, milyenek a görvély, angolkór és hasbeli dugulások, a bujakórellenes gyógymódra is meggyógyulnak. Ezen gyógy-
 mód kétféle, ú. m. higanynyali, melyet mind belsőleg,
 mind külsőleg kell használni, és higany nélküli. A higany-
 nyali gyógymód mindenestre legbiztosabb, de ezzel a
 beteg maga fejtől élni ne merjen, hanem iránta értelmes
 orvoshoz folyamodjék. Kik orvosra rögtön szert nem te-
 hetnek, ideiglenesen a 105. sz. alatti vértisztító gyökerek
 főzetét használhatják, mely néha nemcsak a bujakórt,
 hanem a higany által okozott higanykórt is meggyógyítja,

Görvélykór.

A görvélykór hosszas betegség, melynél az emésztő, vérkészítő és átalakító szervek beteges állapota miatt a nyirkedények rendszere is nagy mértékben szenved s ennek következtében a nyirkmirigyekben, különösen a nyakon levőkben, idült dagاناتok képlődnek, melyek sokáig nem fáznak, de később idült gyuladásba s rút kifekélyesedésbe mennek át. Lefolyásánál két időszakot lehet megkülönböztetni, melyek egyike alatt a betegség csak lappang, s annak jelenlétét egyedül a beteg görvélyes küleményéből lehet következtetni. Ezen külemény leginkább kisdedeken fogjövésök kezdetével mutatkozik, s az ilyeneknek kellemes külsőjük, gyengéded, finom, kevésbé duzzadt testok, fehér puha bőrük, rózsaszín arczuk, szőke hajuk, kiálló kék szemök, aránylag nagy fejük, kicsi vastag nyakuk s petyhüdt húsok van; de lehet ezt gyermekeken, sőt fölserdülteken is tapasztalni. A görvélyes küleményhez néha más kórjelek is járulnak, s az ily gyermek gyakran bajlódik emésztési hibákkal, melyek következtében hány, hascsikarása van, sokat sir, székrekedésben vagy hasmenésben szenved s széketételében sok zöldes és savanyú aludttej mutatkozik; hasa gyakran dagadt, feszült és fájdalmas; felső ajaka és orra duzzadtak; bőrén kútegek jelennek meg, különösen fejét és arczát ótvar lepi meg, mely néha egész bőrére kiterjed; néha szemhéjmirigyei és takhártyái is meggyuladnak, minek szemgyuladás, szájfekélyek, hurutok, fülfolys és hasmenés lesznek következesei; csontjai későre fejlődnek ki s ezért járni is későre kezd, sőt néha lelki tehetségei is egész életén át eltompulnak, míg némelyeknek mind lelki, mind nemi élete hamarább kifejlődik. E kórelőzmények után legkevésbbé sem következik, hogy a betegség mulhatlanul kifejlődjék,

s a beteg, ha helyesen ápolják, néha görvélyes küleményét is elveszti; de ha ez nem történik, a betegség második időszakába lép át a görvély nyilvános kórjeleivel. Ez alatt, mely néha a fogzáskor, de néha később a gyermek-, fiatal- vagy férfikorban veszi kezdetét, jelennek meg a nyakmirigyek daganatai, melyek eleinte kicsinyek, fájdalommentesek, külön váltak, s kedvező körülmények közt néha a kórszunynyal együtt eloszlanak, de néha megnőnek, fájni kezdenek, összecsomósodnak, a bőrrel összenőnek, a nyakat eldisztelenítik, néha meg is görbítik s ha mélyebben fekszenek, a lélekzést is akadályozzák. Nagyobb a baj, ha e csomók meggyuladnak, mert e gyuladás idültté válik s ha el nem oszlik, genyedésbe megy át, mely néha elfajul, s ha kiürítették is, utána a begyógyult kelevény helye egész életen át meglátszik. Néha a test minden mirigyos részeiben képlődnek ily csomók, melyek a has, mell és koponya üregében levő szervekben különféle beteges állapotot, vagy beteges hajlamot idéznek elő.

Ezen betegségre némely embernek különös hajlama van, melyet szüleitől örököl, vagy születése után nyer. Indokai, melyek a hajlam gerjesztésére is nagy befolyást gyakorolnak, az ember egyéniségével, életkorával s emésztő tehetségével össze nem férő vagy épen rossz eledelek, koplalás, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, nedves vagy megromlott levegő, mérsékelt mozgás elhanyagolása s különféle betegségek lehetnek.

Az előleges hajlammal nem bíró egyénben később kifejlődött s még gyökeret nem vert görvély könnyen gyógyul, sőt a csecsemő- vagy gyermekkorban kifejlődöttön a felserdült korban is néha maga a természet is segít; de ha az azelőtt lappangó betegség a felserdülés időszakában fejlődik ki, vagy a felserdülés után elmúlt, a terhesség, gyermekágy és szoptatás ideje alatt, vagy a havi tisztulás megszűnésével újból előáll, rossz jelenség, mert ez a tüdő

vagy méh beteges állapotát mutatja. Örökölt hajlammal a legnagyobb vigyázat mellett is kifejlődik e betegség, s ha más senyvekkel párosul vagy elhanyagoltatik, nagyra növekszik.

Gyógyításánál, meggyőződven a felől, hogy a kifejlett mirigydaganatok csakugyan a görvély következményei s más betegség sincs jelen, mely sürgetőbb gyógymódot kívánna, először okait kell eltávolítani, s miután legközelebbi okát a táplálkozási és átalakítási szervek gyengesége és túlságos ingerlékenysége képezi, ezen rendellenes állapotot kell helyrehozni. Ennek eszközlésére mindenek előtt czélszerű életrend kívántatik, mely a görvélyes hajlam kiirtására s a betegség kifejlésének megakadályozására néha magában is elég, de néha orvosi szerekre is van szükség. Életrendet illetőleg e munka első részében számtalan szabályt lehet találni, melyek nemcsak a csecsemőkkel s gyermekekkel való testi és szellemi bánásmódot határozzák meg, hanem a felserdülteknek is kielégítő utasításul szolgálnak, hogy magukat különféle betegségektől megóvhassák, azért azokat itt újból főlemlitni fölösleges; a mi pedig a gyógyszerek kiszolgáltatását illeti, ezt a különféle körülmények szerint kell elintézni. Ha gyomor- vagy béltisztátalanság jelei mutatkoznak, hánytatót, vagy hashajtót kell adni a 8. 9. 20. 21. sz. alatti vények szerint, hashajtókból a sókat, melyek a gyomrot és beleket gyengítik, kihagyván; de sokáig egyikét sem szabad folytatni, mert a gyomor és belek beteges jelenségei néha nem tisztátalanságtól, hanem túlságos ingerlékenységtől származnak, melyek a hánytatókra és hashajtókra növekednek. Ily esetben a gyomor és belek beteges állapotának jellemét vevén figyelembe, ha az lobos, eleinte lágyító főzeteket, külsőleg lágyító pépeket kell használni, míg a gyulladás nagyobb fokánál néha vérbocsátásra is van szükség, noha a túlságos vérbocsátástól óvakodni kell. Ha a gyo-

morban és belekben gyuladás helyett savanyúság fejlődik ki, égvényeket kell adni a 134., kisdedeknél a 83. 135. sz. alatti vénység szerint; de a véredények beteges ingerlékenysége esetében, midőn a beteg a tökéletesen kifejtett betegség alatt futó hevülést érez s néha felgyulad anélkül, hogy nyilvános láza lenne, s némely mirigyei meggyuladtak, vagy épen genyedésbe mentek át, savanyokat kell használni a 25. 73. sz. alatti vénység szerint. Néha a görvény ellen égvényes savanyú vizek, melynek Magyarhonban: a szalatnyai, füredi, ránci, parádi; Erdélyben: a borszéki, előpataki; vagy nagyobb gyengeségnél a vasas savanyú vizek, melynek Magyarhonban: a bártfai, lubló, buziási; Erdélyben: a radnai tesznek jót. Hasonló jó hatással vannak a meleg ásványvizek is, különösen a kénes-égvényesek, melynek Magyarhonban: a budai, trencsényi, pöstyényi, szliácsi, nagyváradi, szobránczi; Bánátban: a mehádiai, nagyobb gyengeségnél a vichnyei, italul mint fürdő alakban. Kik ily természetes fürdőkre szert nem tehetnek, mesterségeseket készíthetnek kénmájából, egy fürdőhöz kisdedek számára 18 gramm, felnőttekére 35—144 grammot vegyítván, vagy ha erősítőkre van szükségök, fűzfagalyak főzetéből timsóval vagy vasgolyókkal. Oly betegek, kiknek beteges ingerlékenységét a meleg fürdők növelik, nyáron hideg vízzel való naponkénti mosogatásokat, dörzsöléseket vagy hideg fürdőket használhatnak, melyek közt a tengeriek és a sósfürdők, melynek Magyarhonban: a sóváriak, szigetiek, Erdélyben: a vizaknainak, tordainak elsőseget érdemelnek; de szükség esetében 1. 2—5 kilogramm sóval mesterséges sósfürdőt is lehet készíteni. Ha az emésztő-szervek beteges állapota az égvényes szerekre sem javul, erősítőket kell adni, melynek a keserű burjánok főzetei a 155. sz. alatti vénység szerint, s ha ezek sem használnának, a china- és vaskészítmények a 45. 127. sz. alatti vénység szerint. Az emésztő-szervek javulása után a gör-

vélyes kórjelek elosztatására másító szerek tesznek jót, melyek közt a jód főszerepet játszik; de ezek megválasztását s megrendelését orvosra kell bízni. Belső szerek mellett külsőkre is levén szükség, ha a görvélyes csomók gyuladtak, körükbe pióczákat kell rakni, vigyázzván, hogy túlságos vérvesztés ne történjék, azután pedig a még fennmaradt gyuladás elosztatására meleg borogatásokat alkalmazni illatos burjánokkal töltött s kámforral megkent párnácskákkal, néha konyhasó vagy szalamiasó olvadékaival, vagy kenőcsöket kenni be a 129. 151. sz. alatti vények szerint: de mindezeknél a kénes, sós vagy tengeri fürdők többet használnak. Ha a gyuladt mirigyek genyedésbe mennek át, ennek előmozdítására s jó geny nyeresére tápláló életrend mellett eleinte lágyító pépek tesznek jót az 50. sz. alatti vény szerint; azután pedig érlelő tapasz a 156. sz. alatti vény szerint. A görvélyes tályog után fennmaradt s legjobb gondviselés mellett is igen makacs fekélyeket, valamint a görvélyes szemgyuladásokat is legjobb orvosi kezekre bízni.

Betegség után görvélyellenes életrend folytatása mellett az indokoktól óvakodni kell.

Sápkór.

A sápkórt, melyben leginkább fölserdült leányok, de néha a terhbeesés előtt fiatal nők is szenvednek, a beteg halvány színéből, izmai petyhüdtségéből, emésztő szervei gyengeségéből, lehangolt kedélyéből s havitisztulása rendtelenségéből lehet megismerni. Kifejlődését jóval előbb emésztési s havitisztulási zavarok előzik meg, de ha ezek okai annak idejében eltávolíttatnak, a beteg előbbi egészségét visszanyeri, míg ellenkező esetben a betegség rajta kifejlődik. Az ily beteg fehér, fehéres-sárga, vagy sárgászöld, s ha mutatkozik is arczán néha pirosság, mulekony

az, s lázas roham, sebes mozgás, vagy heves indulat következménye; szemei lankadtak, kék gyűrűtől környezettek s könnyen könnyeznek; izmai annyira gyengék, hogy nagyobb mozgásra mellszorulást, szívdobogást érez, szédeleg, külérzékei elhomályosodnak, s könnyen ájulásba esik; ütere gyenge s csak ha valami láz fejlődik ki rajta, válik sebesebbé; néha tagjaiban fájdalmat, görcsöket kap; gyengeségének hol ingerlékeny, hol tompa jelleme van; kedélye lehangolt s a magányt keresi; álmra igen hajlandó s mély álomba merül, de álma nyugtalan; széke többnyire rekedt, étvágya nincs, vagy ha van is, szokatlan dolgokat, ú. m. krétát, viaszt, magnesiát, szenet, savanyokat kíván; havitisztulása fokonkint kimarad s a helyett fehérfolyást kap.

Ezen betegségre különös hajlam kívántatik, de azért soha sem a fölserdülés előtt, vagy éltesebbeknél, hanem a 14—26 éves fiataloknál fejlődik ki. Indokai különféle gőzökkel megfertőztetett hideg nedves levegő, folytonos ülőélet, csupa növényi eledelokkal való élés, lágyító meleg italok, lelki bántalmak, gyengítő nehéz betegségek, s a nemzörészek ingerlése lehetnek.

A sápkór okok eltávolítása után néha magától is elmúlik, de ha elbanyagolják, növekedést nyer, melynek következtében a havitisztulás fennakadása makacsabbá, a fehérfolyás alkalmatlanabbá válik, különféle többé vagy kevésbé veszélyes következményekkel.

Gyógyításánál először a netalán veszélyesebb kórvegyületeket kell eloszlatni, de ha a betegség egyszerű, annak jelleme szerint kell eljárni. A lobos jellem itt igen ritka, s a betegség legtöbb esetben a vér gyengeséggel párosult sajátságos beteges állapotán alapul, mely ellen a lobellenes gyógymód ártalmas; de azért itt is az okok eltávolítása az első teendő. Ebből kiindulva a beteg a romlott hideg nedves levegőt és henye ülő életet kerülje, naponként

mérsékelt mozgást tegyen s mozgással járó foglalkozást keressen, kedélyét vidám társalgás által igyekezzék földeríteni, s tápláló, szeliden izgató és emésztő rendszere gyengeségéhez alkalmazott eledelokkal és italokkal, melynek a jó levesek, híg tojás, gyenge hús, vizen kívül a jó bor és sör, éljen. Életrendi szabályok mellett néha gyógyszerekre is van szükség, még pedig erősítőkre; de miután először a beteges ingerlékenységet kell megszüntetni, eleinte legjobbat tesznek a savanyok a 25. 73. szám alatti vények szerint, melyek néhány heti használata s a beteges ingerlékenység lecsendesedése után, gyomorerősítőket kell adni, melynek a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei s a 27. 28. sz. alatti vegyületek. Az emésztő szervek is megjavulván, legjobbat tesz sápkór ellen a vas, eleinte a 157. később 45. sz. alatti vény szerint. Hasonló sikert fejtenek ki a nyáron vasas savanyú vizek, melynek Magyarhonban a bártfai, lublói, Erdélyben a radnai. Olyanoknak, kik a vasat nem szenvedhetik, illatos burjánokból készített theákat s a china forrázatát és főzetét, vagy annak készítményeit kell adni, a 42. sz. alatti vény szerint, de ha a beteg az erősítőket nem tűri s azok benne különféle zavarokat idéznek elő, el kell azoktól állani s a gyógy-módot a különféle kórjelekhez alkalmazni. Ha ilyenkor újból beteges ingerlékenység jelei mutatkoznak, a savanyokra kell visszatérni; ha székrekedés van jelen, hashajtókat különösen rabarbarát adni a 21. sz. alatti vény szerint, belőle a sókat, melyek görcsöket okozhatnak, kihagyván; ha fájdalmas és görcsök fejlődnek ki, ezeket okaik szerint megszüntetni, és így gyuladás esetében lobbellenes szereket gyomor tisztátalanságok ellen tisztítókat, nagy érzékenységnél bódítókat adni. Ha a betegség következtében vízkór fejlődik ki, vízkórellenes szereket kell használni, de a vas vizelethajtó szerekekkel vegyítve ilyenkor is jót tesz. Belső szerek mellett néha külsőkre is van

szükség, milyenek a bőrnek reggelenként fenyőmaggal füstölt ruhákkal való dörzsölése, meleg borral vagy spiritusokkal való kezegetése, s a vasas, timsós és tengeri fürdők.

Betegség után az indokoktól óvakodni, s az erősítő gyógymódot bizonyos ideig folytatni kell.

Turbásság.

Ezen senyves betegség a taklártyák tulságos elválasztásában áll, mely rendszeren a bélhuzamban kezdődik, s ilyenkor a betegnek étvágya nincs, szája ize fanyar, nyelve fehér, gyomra nehéz, többnyire, különösen étel után fázik, felbőfög, ökröndözik, vékony vagy sűrű nyálat hány, szelekkel bajlódik, széke rekedt, kemény, s ha van is, turbával vegyült; de ha a betegség a lélelző s vizelő szervekre is kiterjed, a beteg idült hurutban szenved, s vizelete vastag, zavaros. Betegség növekedtével a verkészítés is tökéletlenné válik, s ennek következtében a beteg elsoványodik, izmai elpetyhüdnek, állati melegsége megcsökken, érzékei eltompúlnak, kedélye komorrá változik.

A turbásságra, mely leginkább nőkben, gyermekekben és öregekben fejlődik ki, a phlegmaticusoknak van legnagyobb hajlamuk. Indokai, melyek a hasban ingerlékenységgel párosult gyengeséget idéznek elő, hideg vagy meleg, nedves levegő, tésztás, kövér, olajos eledelek, sőt tej, sajt és zöldségek is, ha azokkal az ember tulságosan él, theával, kávéval vagy szeszes italokkal való visszaélés, folytonos ülő-élet s a szükséges mozgás elhanyagolása, hosszas alvás, lelki bánalmak, tulságos kiürülések s más gyengítő betegségek, különösen váltóláz lehetnek.

Kimenetele a betegség tartósságától, fokától és körvegyületétől függ. Ha nem régi, okok eltávolítása által könnyen gyógyul, de ha elhanyagolják vagy nagy terje-

delmet nyer, nyálkás tüdővész, kifelégyedések, sorvasztóláz, vízkór lehetnek következményei, s a beteg benne meg is fulhat.

Gyógyításánál az okoktól való óvakodás lévén a fődolog, a betegnek meg kell hagyni, hogy tiszta száraz levegőt keressen, mérsékelt mozgást tegyen, húsos eledel-ekkel éljen, vizen kívül mértékletesen jó ó-bort igyék, s kedélyét földeríteni igyekezzék. Életrendi szabályok mellett a gyógyszereket, a betegség jellege szerint kell megválasztani. Lobos jellemnél lobellenes gyögmód kívánatik, még pedig néha általános vagy helybeli vérbocsátások s ezek mellett lobellenes szerek a 30. 31. sz. alatti vények szerint; de ha a turhásságot az emésztő-szervek gyuladás nélküli gyengesége tartja fenn, gyomorerősítőket kell adni, milyenek a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei s a 27. 28. sz. alatti gyomorerősítők. Általános gyengeségnél a china- és vaskészítmények tesznek jót a 127. 45. sz. alatti vények szerint, de ily esetben a vasas savanyu- vizek, jó ó-sör és bor is sokat segítenek. A gyomorban és belekben meggyült turhát, hánytatók vagy hashajtók által lehet kitisztítani.

Betegség után az okoktól való óvakodás mellett erősítő életrendre van szükség.

Gilisztakór.

A gilisztakórt az emberi élő testben termett s meghonosult giliszták idézik elő, melyek közül a belső zsigerekben lakók kórhatározata igen nehéz. Sokkal könnyebb az úgynevezett bélgiliszták jelenlétét meghatározni, melyek részint hengerdedek mint a *nyű- és orsógilishta*, részint laposak mint a *szalaggilishta*, s néha ártalmatlanok, de néha a legváltozatosabb körjeleket idézik elő, sőt halált is okozhatnak. Hogy az ember a beteget ok nélkül gilisztahajtó szerekkel ne ter-

helje s ezáltal nagyobb bajt ne okozzon, ezen betegség kórhatárzatában igen nagy vigyázat kívántatik. Néha a gilisztás beteg semmit sem változik, sőt jól néz ki, de legtöbb esetben senyves küleményt nyer, mely mellett különféle kórjelek mutatkoznak; így hasában különböző nemű és fokú fájdalmak, melyek üres gyomorra s némely eledelekre, milyen a hagyma, növekednek, míg étel után s bizonyos eledelekre, például tejre, csillapodnak; görcsök, székrekedés vagy hasmenés, néha hányás, mely által különféle anyagok vagy döglött giliszták takarodnak el; néha gyuladás különféle többé vagy kevésbé veszélyes kimenetellel; étvágyhiány vagy túlságos étvágy s különösen a tejes és tésztás eledelek kívánása; a beteg szájának, torkának s beleinek sok nyálkássággal való eltelese és ezek következtébeni kellemetlen szagú lehelet, gyomorémelygés, hányás; külérzések és kedély megváltozása, aluszékonyság vagy nyugtalan álom, végre véres kiürülések s különféle bőrkütegek. Mindezek mellett is akkor lehet a betegségről bizonyos ítéletet hozni, mikor az ember a beteg kiürítéseiben a gilisztákat feltalálta, sőt ekkor is jól meg kell vizsgálni, hogy e kórjeleket maguk a giliszták vagy a gilisztakórral szövetkezett más veszedelmesebb betegségek idézték elő.

A giliszták, melyek ezen betegséget előidezik, beteges állati nedvekből veszik eredetüket s azután nemzés útján szaporodnak el. A nedvek ily sajátságos megromlására hajlam kívántatik, mely leginkább kisdedekben, gyermekekben s nőkben mutatkozik, noha a férfiak és öregek sem mentek e betegségtől. Indokai, de csak egyedül erre hajlandó egyéneken, henye ülő életmód, megromlott nedves levegő, s tésztás és tejes eledelekkel, halakkal vagy zöldségekkel való visszaélés lehetnek.

A giliszták néha szelídek s maguktól is elmennek, de néha igen alkalmatlanok s az életművezetnek ártalmára

lehetnek; miután nemcsak fájdalmakat és görcsöket okoznak, hanem szélhűdést, aszályt, sorvadást, makacs székrekedést, ganajhányást s különféle fokú bélgyuladást is idézhetnek elő. Maga a gilisztakór ha új és egyszerű, könnyen gyógyul, de az elavultnak vagy más veszélyes betegségekkel párosultnak kétes kimenetele van. Legkönnyebben lehet az orsógilisztákat elhajtani, míg a nyűgiliszták elhajtása nehezebben, a szalaggilisztáké pedig legnehezebben sikerül.

A gilisztakór gyógyításánál először a metán jelenlévő más veszélyesebb betegségeket kell eltávolítani; de ha a betegség egyszerű, a giliszták ellen kell működni, megjegyezvén, hogy csak bélgilisztákról lehet szó, miután a zsigerekben élők jelenlétét orvos is alig ismerheti meg. A bélgiliszták elleni gyógymód azok kiürítésében s elölésében áll. A kiürítés hánytatók vagy hashajtók által eszközöltetik, de ezek alkalmazásának csakis akkor van helye, midőn a gilisztás egyén gyomor- vagy béltisztatlanságokkal bajlódik, melyek lázt idéztek elő, s ki kell hogy takaríttassanak. Ha hánytatóra van szükség, legbiztosabb a hánytató borkő a 8. sz. alatti vény szerint, de ha gyuladás jelei mutatkoznak, minden hánytatótól óvakodni kell. Hashajtók alkalmazásánál szintén a gyuladásra kell figyelni s eleinte valami szelíd- vagy riczinusolajat adni, de ha gyuladás nincs, erősebb hashajtókat is lehet alkalmazni a 20. 21. 22. 23. sz. alatti vények szerint. Ha a hashajtók alkalmazása nem sürgető, s az ember attól tart, hogy a giliszták azoktól el nem mennek, előbb oly szereket kell adni, melyek a gilisztákat előlik. Ilyenek a hideg víz italul mint csőre alakban; a murok; a vörös- és foghagyma, melyeket ételekbe s csőrékbe lehet vegyíteni; de miután ezek bizonytalanok, erősebbekhez kell folyamodni. Hengerded giliszták ellen legbiztosabb szer az úgynevezett *gilishta-mag*, melynek porából

az életidőhöz s egyéniséghez képest 70—450 centigrammot lehet egy nap alatt cukorral vagy szilvaliktáriummal vegyítve beadni, de finomabb izlésűek számára cukorral bevonva is tartják ezen magvakat a gyógyszertárakban. Ha ezek nem használnak, erősebb szerek végett orvoshoz kell folyamodni. Giliszták elhajtása után, hogy azok többé meg ne szaporodjanak, az életművezet, különösen gyomor és belek megerősítésére, erősítő szereket kell adni, melyenek a 155. sz. alatti keserű burjának főzetei, a 27. 28. 37. 44. sz. alatti gyomorerősítők s a china és vas a 45. 127. sz. alatti vények szerint. Ha a gilisztakör tulságos ingerlékenységgel s érzékenységgel van párosulva, melynek következtében a beteget fájdalmak és görcsök kínozzák, anélkül, hogy gyuladás lenne jelen, görcsellenes szereket kell adni, melyenek a székfűvirág és fodormentheák magukra vagy Hoffmann-cseppjeivel, s a 12. sz. alatti vegyíték. Belső szerek mellett a hideg vízből vagy gilisztellenes szerekből készített csőrék, a gilisztavará-dicsolaj a hasra bekenve, s a keserű burjánokból készített pépek is előmozdítják a giliszták elhajtását; azért szükség esetében ilyenekhez is lehet folyamodni. Ha a giliszták a fennebbi szerekre sem akarnak elmenni, nem kell a beteget több orvossággal kínozni, hanem egy ideig várni, mert később okok eltávolítása s a test megerősödése után, néha maguktól is elmennek. De azalatt is czélszerű életrendre lévén szükség, mindent, mi a gilisztákat fölizgathatná, kerülni kell. A giliszták által okozott belső zavarok ellen legjobb, ha a beteg édes tejjel él, sőt ha annak gőzei fölibe ül, néha el is mennek tőle a giliszták; de néha más szerekre is van szükség, melyenek az olajos fejetek a 66. sz. alatti vény szerint s külsőleg a lágyító, bódító pépek vagy hasonló kenőcsök a 38. 128. sz. alatti vények szerint. A mi a giliszták különböző fajai ellen való gyógy-módot illeti, orsógiliszták ellen a már említett gilisztamag

porát kell adni egy vagy két hétig, s azután egy hashajtót; de ezen szer liktárium alakban, hashajtókkal vegyítve is jó a 158. sz. alatti vény szerint. Nehezebben lehet az úgynevezett nyűgilisztákat elhajtani, melyek a végbélben lakoznak, de néha tovább is költöznek. Midőn ezek csak a végbélben tanyáznak, mézzel megkent vagy sóval meghintett s czérna-kötelekkel ellátott szappan-csapot kell a beteg végbelébe dugni, melyre számtalan apró giliszta fog ragadni; de ha már tovább is költöztek, az orsógiliszták ellen ajánlott szerrel kell a beteget éltetni, s közben vagy végül csőréket adni hideg vízből, melybe eczetet vagy sót lehet vegyíteni, vagy gilisztaellenes szerek főzetéből olajjal a 159. sz. alatti vény szerint. Legnehezebb a lapos giliszták elhajtása, melyek jelenlétéről csak akkor lehet meggyőződni, midőn az ember azok tagjait székletével útján kiürítetteti látja; azért mind kórhatározatukra, mind az ellenök intézendő gyógymódra nézve orvosi tanácssal kell élni.

Vízkór.

Ezen senyves betegség az életművezet valamely részében tulságosan elválasztott savós nedvesség összegyülekezéséből származik. Főbb jelenségeit a savóval megtelt részek daganata, azok működésének megzavarodása s a vizelet és más savós elválasztások megapadása képezik; de vannak más kórjelei is, melyek a betegség egyes fajai ismertetésénél fognak megemlíttetni.

Bőrvízkór.

A bőrvízkór, melyet inkább sejtszövet vízkórnak lehet nevezni, a külbőr alatti sejtszövetben fejlődik ki, s néha mint *vizdag* egyes részekre szorítkozik, míg mint *átalános bőrvízkór* az egész bőrre kiterjed. Ezen betegségnél a

vizkóros bőr száraz; daganata lágy, hideg, a többi bőrrel egyszínű, fájdalomtalan s rajta a tapogató ujj nyoma megmarad, kivéven, ha kevés savó van alatta, mely esetben ruganyosságát megtartja; a vizelet elválasztása csekély, s a néha barna, néha zavaros vizelet fehér vagy vörös ülepet rak le. Míg a bőrvizkór felületes, a test működését nem akadályozza, de ha terjedelmet nyer s a víz az izmokra és csontokra is beveszi magát, nemcsak az izmok és idegek, hanem a bőr erei is szenvednek működésökben, melynek következtében a bőr érzéketlenebbé válik, a beteges tag mozgékonyosságát veszti, néha a vizkóros részeket szélhűdés éri, az állati melegség megcsökken s végre a test táplálkozása is megfogyatkozik. Ha a vizkóros bőr meggyulad, lázt is idéz elő.

A bőrvizkór néha lobos, néha ingerlékeny, néha tompa jellemet visel.

Ezen betegségekre leginkább phlegmaticusok, kisdetek és nők hajlandók. Okai hűlés, a bőrnek bármi módon eszközölt izgatása, a felszívó edények gépies nyomatása, szokványos kiürülések hirteleni fennakadása, henye élet; szomorúság, túlságos kiürülések, váltóláz s más gyengítő betegségek lehetnek.

A bőrvizkór néha okok eltávolítása után önként megszűnik; de ha azok tovább is tartanak, az életművezet gyenge, életművezeti hibák vannak jelen s a betegség a belső zsigerekre is kiterjed, gyógyíthatlanná válhatik.

Gyógyításánál mind indokait, mind az általános gyengeséget előidéző okokat el kell távolítani, egyuttal jellemére is tekintettel lévén. Lobos jellemnél a 6. 30. sz. alatti lobellenes szerek legtöbb esetben elégségesek, de a gyuladás nagyobb fokánál érvágás vagy inkább piócák által vért is lehet bocsátani. Gyengeség esetében a szerint, a mint az ingerlékenységgel vagy érzékenységgel párosult, vagy tompa jellemű, csillapító-, bódító-, élesztő- vagy

erősítő szerek tesznek jót a 25. 51. 12. 16. 127. sz. alatti vények szerint, s ha a betegség váltóláztól származott, china a 42. 43. sz. alatti vények szerint. Ha az eddigi gyógymód nem használ, az összegyűlt savós nedvességet a testből ki kell üríteni, mit hűlésből származott bőrvíz-kórnál a 10. 80. sz. alatti izzasztók s közben bodzavirág-thea által lehet eszközölni. Az izzadás előmozdítására külső melegre is levén szükség, különféle illatos szerekkel füstölt ruhákat, meleg hamuval, fővénnyel vagy illatos burjánokkal töltött s kámmal megkent zacskókat kell a vízkóros bőrre borogatni, de a testnek meleg füstölt ruhákkal való dörzsölései, borral, pálinkával, illatos vagy kámmal spiritussal való mosogatásai, s a víz- és gőzfürdők is jó szolgálatot tesznek. Néha az összegyűlt savó kiürítésére vizelethajtó szerek vannak jobb hatással a 6. 89. 100. sz. alatti vények szerint, de makacsabb vagy kétesebb esetekben orvoshoz kell folyamodni, ki a víz eltakarodása után is illő tanácsot adand.

Betegség után erősítő életrend mellett minden indokot kerülni kell.

Agyvízkór.

Ezen betegség, melyben többnyire kis gyermekek szenvednek, a koponyaüregben elválasztott savós nedvesség összegyülekezésétől származik, s hol heves, hol idült alakban jó elő.

A *heves agyvízkór* hirtelen lepi meg a gyermeket s lázzal kezdődik, melyhez nagy főfájás, ökröndözés és hányás csatlakoznak. Ha lefolyása közben görcsök fejlődnek ki, 24 óra alatt is elhalhat a beteg, de rendszeren 2—3 hétig tart, s ilyenkor négy időszakon megy át, melyeket azonban, miután bizonyos időhöz kötve nincsenek, egymástól megkülönböztetni alig lehet. Első időszak alatt vértolulás jelei mutatkoznak az agy felé, melynek követ-

keztében az azelőtt vidám gyermek elkomorodik s örömét az előtte legkedvesebb tárgyakban sem leli; láza ugyan nincs, de feje melegebb, azt sokáig fentartani nem bírja, s ha beszélni tud, csekély főfájásról panaszkodik; arcza hol piros, hol halvány, szemei s fülei érzékenyebbek; álma nincs, s ha elalszik is, nyugtalan, felretten és sír; nebezen jár s járás közben ingadozik; étvágya nincs, sőt az ételt utálja, ökröndözik és hány, jóllehet gyomra elég tiszta; hasa lapos, teste hirtelen elfogy, széke többnyire rekedt, vizelete zavaros fehéres és fehér ülepet rak le; de ezen jelekből, melyekhez hasonlók nehéz fogzás. föbeli váltóláz, gilisztakór alatt s az idegláz kezdetén is mutatkoznak, a heves agyvizkór kifejlődésére csak akkor lehet biztos következtetést vonni, ha valamely családnak már más tagjai is szenvedtek e betegségben. Sokkal nyilvánosabb ennél a második időszak, mert ezalatt nemcsak a láz, hanem a többi kórjelek is növekednek; a beteg csak kevés lángszínű vizeletet ürít ki, aluszékony, gyakran félrebeszél s néha görcsöket is kap, melyek közt, ha segély nem érkezik, kimulik. Ha ez nem történik, a fennebbi kórjelek még néhány napig tartanak, míg a betegség a gyuladásnak savós kiizzadásba való átmenetele által harmadik időszakába lép, mely alatt a láz újból megszűnik, de azért a betegség folytonosan növekszik; a beteg látása, hallása és elméje megtompúl; beszéde érthetlenné válik; étvágya merőben elvész s kevés zavaros vizeletet ürít ki. Miután ezen állapot néhány napig tartott, beáll az utolsó vagy szélhűdéses időszak, mely alatt újból láz fejlődik ki, de a beteg sokkal élenekebb, a körültre lévő tárgyakat ismerni kezdi, néhány szót szól, jóízűen eszik, s néha több vizeletet is ürít ki, úgy hogy mogmaradásához remélni kezdenek; míg újból elgyengül, félre beszél, görcsöket kap, s szélhűdés következtében, mely alatt látása s hallása elvész, széke s vizelete alája megy, tulságosan izzad, hasa

fölpuffad, szava eláll, lélekvete hörög, inai rángatóznak, csendesen kimulik.

Ezen betegségre különös hajlam kívántatik, mely néha a gyermekkel születik, kivált ha az anyát terhessége alatt testi s lelki bántalmak érték, s némely betegségek által, milyenek a görvély, angolkór és bujakór növekedik. Ily hajlam mellett, mely többnyire a fogzás időszaka alatt t. i. születés után a hatodik hónaptól a hetedik esztendeig, de néha a fogzás után is nyilvánul, a betegség okai, melyek következtében a koponyaüregbeli szervekben savós kiizzadásba átmenő gyuladás fejlődik ki, külsértések, szeszes italok, bódító szerek, harag, hűlés, szokványos kiürülések fennakadása s bőrbetegségek hirtelen visszaverődése lehetnek. Néha himlő, kanyaró, vörheny kórjelét képezi.

A heves agyvizkór egyike a legveszedelmesebb betegségeknek s kitűnő hajlamú vagy senyves egyéneknél gyógyulásához kevés remény lehet; de ha nem nagy fokú, a második időszakon túl még nem lépett, s a betegnek különös hajlama reá nem volt, meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál okai eltávolítása mellett jellemét s az agy állapotát kell figyelembe venni. Első időszak alatt a vértolulás megakadályozására s elosztatására a beteget félig ülő helyzetben fölemelt fövel fektetvén, ügyelni kell, hogy mérsékelt melegben legyen, eledele gyenge növényiekből álljon, keveset egyék, vizet, árpa-főzetet vagy mandolatejet igyék s lelkileg mint testileg pihenjen. Ezen időszak alatt gyakran ideges jelenségek mutatkoznak, melyek az emberben könnyen idegláztól való félelmet gerjeszthetnek, vagy az ökröndözés és hányás gyomorlázt gyaníthatatnak, de azért mind az izgatóktól, mind a hánytatóktól óvakodni kell, mert ezek a betegséget rosszabbá sőt gyógyíthatatlanná tehetik, s egyedül szelid lobellenes szereket kell adni, különösen a 46. sz. alatti porokat, me-

lyeket két óránként addig kell folytatni, míg 2—3 székletétel következik. Második időszak alatt gyuladás fejlődven ki, fennebb ellenzett izgatóktól vagy hánytatóktól még inkább kell óvakodni s azok helyett lágyító főzeteket vagy mandolatejet adni; de már itt a vérbocsátást sem szabad mellőzni, melyet kisdedeknél pióczák, nagyoknál érvágás által szokás eszközölni. Ha a gyuladás ezen szerekre nem szűnik, havas vagy jegesvízzel való borogatásokat kell a főre rakni, s belsőleg ujabban a 46. sz. alatti porokat adni. Harmadik és negyedik időszak alatt a gyógyuláshoz kevés remény lehet, de azért a beteget segély nélkül hagyni ekkor sem szabad. Födolog itt a savó további kiizzadásának megakadályozása, mit, ha a gyuladás még tart, a lobellenes gyógymódnak folytatásával lehet elérni; de ha a gyuladás már megszűnt, a kiizzadt savót föl kell szivtatni, s izzadás, vizelet vagy székletétel által a testből kibajtani. Az izzadás előmozdítására külső meleg, különösen meleg fürdők tesznek jót, melyek mellett elvezető szerekül mustáros kovászokat vagy hólyagbuzókat lehet a bőrre alkalmazni, a székletétel és vizelet előmozdítására pedig a 160. 161. sz. alatti porok. Néha ezek sem használván, izgatókra s erősítőkre van szükség, de ezek megválasztását orvosra kell bízni, kinek tanácsát ezen veszélyes betegség folyama alatt korábban is igénybe lehet venni.

Betegség után az okoktól való óvakodás mellett célszerű életrendre, még pedig lobos jellemnél lobellenesre, valódi gyengeség jelcinél erősítőre van szükség.

A mi az *idült agyvizkört* illeti, ez az előbbinél lassabban fejlődik, hosszasan tart, s a lefolyása alatt meggyült savó, mely néha tiszta mint a víz, de néha fehéres, sárgás, zöldes, s olykor genyvel vagy vérrel vegyült, sokszor több fontra megy. Jelenlétét különféle kórjelekből lehet megismerni, melyek közt a fő állapota különös

figyelmet érdemel, mert az ily beteg feje, miután a meggyült savó a koponyacsontokat szétnyomja, néha idomtalanul nagyra nő, homloka kidomborodik, szemei kidülednek. Hol e körjelek hiányzanak, másokból lehet a kifejlődő betegségekre következtetést vonni; ugyanis az ily beteg fejét nem bírja; görcsöket kap, melyek görcsellenes szerekre nem csillapodnak; egyik vagy másik oldalát szélhűdés éri; külérzékei megtompulnak, kivéve a hallást, mely némelyeknél megmarad; lelki tehetségei nehezen fejlődnek s ezért némelyik egész életében buta marad, sőt beszélni is nehezen tanul, vagy dadog; mozgása akadályozott, azért nehezen szopik, teste növekedésével is nehezen jár; végre emésztése s táplálkozása is tökéletlenné válik, s ezért teste halvány, hideg, kiaszott; de ezen körjelek is hiányozhatnak, azért a betegség meghatározásában nagy vigyázat kívántatik.

Az ezen betegségekre való különös hajlam néha a születtől származik, mely mellett okai születés előtt az anyának terhessége alatti betegségei, szeszes italokkal való élése, ingerült vagy lehangolt kedélye, gyakori közösülése, a hasat bántó külsérelmek, szülés alatt a gyermek fejének összeszorítása, születés után a gyermek fejének külsérelmei, hülés, szeszes italok, bódítók, az elme korai erős megfeszítése, lelki bántalmak, szokványos kiürülések elnyomása, kütegek visszaverődése és senyves kóráttelemek lehetnek. Fredetét néha az anya méheben veszi s ilyenkor a gyermek koponyája a meggyült savótól úgy kifejül, hogy a szülés csak a koponya megfurása után mehet végbe, de néha születés után kevéssel, hónapokkal, évekkel vagy épen a férfikorban fejlődik ki.

Az idült agyvizkór, ha születés előtt fejlődött ki, többnyire gyógyíthatatlan, s a gyermeket az első hónapokban vagy a fogzás ideje alatt görcsök közt kivégzi; de évekig is eltarthat, sőt helyes gyógymódra meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani, és így a fennakadt kiürüléseket visszatéríteni, az eltűnt bőrkütegeket meleg fürdők vagy bőrizgató szerek által előidézni, a senyves betegségeket eloszlatni. Ezután, vagy ha az okokat hirtelen eltávolítani nem lehet ezekkel egyszerre, a savó beteges elválasztását kell megakadályozni s a már összegyűlt savót kiüríteni. Ha ennél is vértolulások vagy épen gyulladás lennének jelen, vérbocsátásokat kell tenni piócák által; ellenkező esetben a 161. sz. alatti porokat kell adni, hogy naponkiut egy-két széketétel következék s a kis gyermek haját leberetválván, fejére a 162. sz. alatti kenőcsből eleinte 2, később 4 grammot bekenni, mely alatt, hogy hűlés ne történjék, a főt pamut vagy gyapjú főkötővel kell fedezni. Ha ezen hánásmód több hétig való folytatása után a fenyegető jelenségek oszlani kezdenek, a szerek használatát ritkítani kell, ellenkező esetben a meleg lugosfürdők tesznek jót, melyekben a beteget naponkiut negyed- vagy felóraig kell tartani. Ha több hóuapi sikertelen gyógmód után valódi gyengeség jelei mutatkoznak, erősítő szerekkel kell a beteget éltetni, de ezek iránt orvos adhat legjobb tanácsot, kinek utasításait, ha csak lehet, a betegség egész folyama alatt igénybe kell venni. Külsőleg a nyakcsigolákra elvezető szerek, melyeknek a mustáros kovász, lólyaghuzó tapasz s a 40. sz. alatti sebeztető ír, szintén jót tesznek e betegségben.

Mellvízkór.

Ezen betegség a mell üregében összegyűlt savós nedvességtől származik. Kórhatárzatánál nagy vigyázat kívántatik, miután néha a borda izmok és mellhártya közti sejtszövetben, de többször a mellhártyán belől a szivburokban és tüdőkben fejlődik ki, mely eseteket egymástól megkülönböztetni néha igen nehéz. Rendesen heves és

idült alakban jelenik meg, melyek közül az elsőt mint heves gyuladás következményét, miután kórjelei hirtelen fejlődnek, könnyen meg lehet ismerni, míg az idült mellvízkór kórhatározata, melynek jelei, míg teljesen kifejlődik, hónapokig is lappangnak, sok nehézséggel jár. Idült mellvízkórnál annak kifejlődése előtt hosszabb idővel különféle emésztési s ideges bántalmak mutatkoznak, míg végre komolyabb jelenségek, u. m. mellnehézség, nehéz lelekezés és fuldoklás állanak elő, melyek eleinte türlhetőbbek, de később csaknem kiállhatatlanok; a beteg küleménye senyvessé válik; mellében különféle nem állandó fájdalmat érez; hanyatt épen nem s csak beteges oldalára fektetik; lelekezésbeli nehézsége s fuldoklása heves mozgásra, gyomorterhelésre, szeszes italokra, lelki bántalmakra, s nedves levegő beszívására növekednek, s hozzájuk a betegség nagyobb fokánál eleinte száraz, később különféle köpécekkel párosult köhögés járul. Miután ezen kórjelek más betegségeknél is előjöhetnek, belőlök biztos következést vonni csak akkor lehet, ha a vízkór más fajainál mutatkozó általános kórjelek is hozzájuk járulnak, és így a vizelet megapad, barna színt vált s különféle ülepet rak le; a bőr száraz, halvány s később vizdagossá válik; a mellben és hasban lévő zsigerek működése megzavarodik; betegség növekedtével, a beteg sem járhat, sem nem fektetik, csak előrehajtott fővel ülhet; ütere rendetlen; tagjai hidegek s azokat néha fájdalmak kínozzák, néha szélhűdes éri; eleinte nem alhatik, később szüntelen aluszik s ha egyik oldaláról a másikra fordul, mellében a víz mozgását érzi. Kórhatározatnál a beteg mellének megkopogtatása, mely tompa hangot ad, lélekezésének kihallgatása, mely a mellkason át nem hallik, s az alsó bordáknak a hasfelé való nyomása, mely nagyobb fuldoklást okoz, legbiztosabb irányadókul szolgálhatnak.

A mellvízkórnak néha lobos, néha ingerlekeny vagy tompa gyengeséggel járó jelleme van.

Leghajlandóbbak ezen betegségre a férfiak és öregek, valamint azok, kiknek angolkór következtében összenyomott mellök van, a mellbeli szervek gyuladását gyakran kiállották, lélekző szerveiket erőltetik, iszákosok, lelki bántalmakban szenvednek, foglalkozásuknál fogva csipős gőzöket szívni kénytelenek, s a szív és tüdők életművezeti hibáiban szenvednek. Hajlam mellett, melyet az ember néha örököl, néha később nyer, a betegség okai külső-
szakok, szeszes italokkal való visszaélés, csipős mérgek, hűlés, hideg italok és levegő, szokványos kiürülések elnyomása, idült fekélyek hirteleni kiszáritása, csúz, koszvény, bőrkütegek hirteleni eltűnése, s némely betegségek u. m. mellgyuladás, vörheny, s hosszas elhanyagolt váltóláz lehetnek.

A mellvízkór általánvéve veszedelmes betegség, s ha nagy gyuladás vagy vörheny következménye és nagy fokra hágott, a beteget néha néhány nap alatt kivégzi, míg néha hetekig, hónapokig, sőt évekig is eltart. Kevésbé veszélyes, ha egyszerű hűlésből származik, csekélyebb gyuladással van párosulva s nem nagy fokú, mint ha életművezeti hibákkal vagy idült gyengeséggel van kapcsolatban és senyves egyénben fejlődik ki; de okok eltávolítása után válságos kiürülések közbejöttével néha meg is gyógyulhat.

Gyógyításánál első teendő az okok eltávolítása lévén, ha gyuladásból származott s a gyuladás még tart, vérbocsátásokat kell tenni érvágás vagy pióczák által, s belsőleg is lobellenes szereket adni a 6. 64. 160. sz. alatti vények szerint; ha váltóláz volt az ok, váltóláz elleni gyógymódot használni; ha visszaverődött csúz, koszvény vagy kütegek okozták, bőrizgató szereket, meleg fürdőket alkalmazni s a testet ingerlő szerekkel dörzsölni; végre ha okát elnyomott vagy tulságos kiürülések képezték,

azokat a rovatok alatt megirt mód szerint visszateríteni, vagy mérsékelni. Okok eltávolítása után vagy azzal egyszerre a meggyűlt savót kell kiüríteni. Ha a betegség kisebb fokú, egyszerű s hűlésből származott vagy csúzos természetű, izzasztók tesznek jót, milyenek a bodza- vagy hársvirág-theák s a 63. 10. sz. alatti szerek, míg gyomortisztalanságnál hánytatók vagy hashajtók használnak a 8. 20. sz. alatti vények szerint, de mindezeknél többet érnek a vizelethajtó szerek, a 89. 100. sz. alatti vények szerint, melyeket beteges ingerlékenység esetében bódítókkal, tompa gyengeségnél izgatókkal kell összekötni. Miután a különféle körülményeket egyedül szakértő ítélheti meg s ezen betegség különben is igen veszélyes, legjobb ennek még kifejlődésekor orvoshoz folyamodni, ki a savó kiürítését, ha a körülmények megengedik, műtétel által is végrehajlandja.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett a betegség jellemével összeférő gyógymódot folytatni kell, de a savó újbóli összegyülekezésének megakadályozására néha a karokon csinált s hosszasan nyitva tartott mesterseges fekélyek tesznek legjobbat.

Hasvízkór.

Ezen betegség a has üregében összegyűlt nagy mennyiségű savós nedvességtől származik, mely vagy egyenlőleg van a hasban eloszolva, vagy különböző nagyságú tömlőkben létezik. A tömlő nélküli hasvízkór néha előjelek nélkül hirtelen fejlődik ki, miként ez vörheny után s a gyermekágyi lázban szokott történni, s ilyenkor heves lefolyása van; de sokkal gyakoribb azon eset, midőn mind kifejlődése, mind lefolyása lassan történik. Ilyenkor a beteg sokáig rosszul érzi magát s hasában különféle körjelek mutatkoznak, míg meg kezd benne a víz gyűlni, mely

különböző minőségű s néha annyira növekszik, hogy a has falait is kifeszíti. A kifeszült has a többi bőrrel egy színű, hideg, ruganyos, fájdalomtalan, s ha az ember azt tenyereivel két ellenkező oldalán érinti, benne a víz mozgását érezheti. A meggyúlt savó más kórjeleket is idéz elő; így az emésztés megzavarodik; a hasban szelek fejlődnek ki; a vizelet megapad s olyanná lesz, mint a vízkór más fajainál; néha sárgaság fejlődik ki; a test elsenyved; a bőr halvány, száraz, s a betegség növekedésével mindenütt vizdagossá válik; a végtagok hidegek; a beteg nehezen lélezkzik, köhög s hanyatt nem feketik, míg végre lázt kap s kimerülvén, többé nem járhat. Hogy az ember ezen betegséget a vizeletfennakadással vagy terhességgel össze ne téveszsze, minden kórjeleire pontosan figyelni kell. Sokkal nehezebb a tömlős hasvízkór meghatározása, miután erről csakis akkor lehet meggyőződni, ha az ember a betegséget kezdete óta figyelemmel kísérte, mert kezdetben a vízkóros jelenségeket s a has kifeszülését azon helyen lehet tapasztalni, a hol a tömlő van, de később annyira ki van a has feszülve, hogy csak általános kórjelek mutatkoznak, mint a tömlő nélküli vízkórnál.

Jelleme néha lobos, néha gyengeséggel párosult.

A hasvízkórra való hajlamot némely ember öröklí, más születése után nyeri. Hajlandók erre a kisdedek is, de leghajlandóbbak az öregek, míg a tömlős hasvízkórra való hajlam inkább nőknél mutatkozik. Okai a hasat bántó kulerőszakok, hűlés, szeszes italokkal való visszaélés, mérgek, föloldó-, lánytató- és hashajtó-szerek helytelen s túlságos használata, szokványos kiürülések elnyomása, idült fekélyek hirteleni kiszáritása, csúz, köszvény és kútegek visszaverődése, hasbeli zsigerek dugulása, gyuladása vagy rákos és másnemű kifekélyesedése, váltóláz s más betegségek lehetnek.

A hasvízkór ha egyszerű, nem tömlős és életműve-

zeti hibákkal vagy nagyobb gyuladással párosulva nincs, czélszerű gyógymódra, sőt néha magától is meggyógyul, mely esetben izzadás vagy vizelet útján válságos kiürülések történnek; de a tömlős, vagy gyengeséggel járó, vagy életművezeti hibákkal párosult nehezen gyógyul, több évig is kinoszhatja a beteget s ha sorvasztó-láz járul hozzá, halállal végződik, mely esetben a bőr s belső szervek meggyuladnak vagy kifekélyesednek. Néha az ember egészségének különösebb ártalma nélkül évekig is eltarthat.

Gyógyításánál nemcsak okaira, hanem jellemére is figyelni kell. Ha a betegség hashártyalob után fejlődött ki, vagy különben is lobos jellemű, lobellenes gyógymódra van szükség, mely lobellenes életrend mellett piöczáknak a hasra való alkalmazásából, lágyító főzetek italából, belsőleg 6. 160. sz. alatti szerek használatából s külsőleg a 72. sz. alatti kenőcsnek a hasra való bekenéséből áll. Gyengeség esetében, ha az a vércdények ingerlékeuységével van párosulva, gyenge savanyok a 24. 4. sz. alatti vények szerint, vagy égvényes savanyú vizek tesznek jót, míg a tengéleti idegek érzékenységénél olajos fejeteket a 66. sz. alatti vény szerint, vagy ha ezek nem használnak, bóditókat az 51. 76. sz. alatti vények szerint kell belsőleg használni, s külsőleg a hasra lágyító olajokat vagy a 128. sz. alatti csillapító kenőcsöt bekenni. Ha a betegséget az emésztő szervek gyengesége okozta, erősítőket kell adni, milyenek a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei s a china és vas a 127. 45. sz. alatti vények szerint. Tompa gyengesegnél izgatókra van szükség a 12. sz. alatti vény szerint, de csak orvos beleegyezésével. Ha a betegség a fennebbi gyógymódra nem oszlik, a meggyúlt savót ki kell űritni, részint izzasztók által, milyenek a bodza és hársvirág-theák, a testnek melengetései s a meleg fürdők, melyek különösen hűlésből származott hasvizikórnál tesznek

jót, részint vizelethajtó szerek által a 6. 89. 100. sz. alatti vények szerint. Sürgetős esetben a hasat meg kell csapolni, de ezt csak szakértő orvos teheti.

Szélkórság.

A szélkórság oly senyves betegség, melynél az életművezetben kívülröli betolulás- vagy belölröli képlődés útján levegő gyülekszik össze, mely a szervek működését megzavarja s némely helyeken recsegő ruganyos daganatot támaszt. A szélkórság néha csak a külbőr alatt van s külerőszak vagy sebesítés következménye; de sokkal gyakoribb s jelentékenyebb a betegség azon faja, mely a belső zsigerekben, különösen a tüdőekben, gyomorban és belekben fejlődik ki s azokban különféle kórjeleket idéz elő. Ha a betegség a tüdőekben van, olyankor a beteg nehezen lélekszik, mellében fájdalmat, feszülést érez, szárazan köhög, sőt néha bordái közt kívülről is látható daganat képlődik; ha a női nemzőrészekben van, a székletételt, vizeletet akadályozza s méhkóros jelenségeket idéz elő; végre, ha a táplálkozási szervekben van, a beteget fojtogatja, a gyomorban és belekben fájdalmat, feszülést, az egész testben nyugtalanságot, lélekzesbeli nehézséget okoz, mely kórjelek a szeleknek felülröli vagy alulröli kitakarodása után szűnnek meg. Néha különféle lázak alatt, néha láz nélkül jö elő s vagy időszakonként jelenik meg, vagy folytonosan tart, mely esetben a has mindig dagadt, feszült, s ha ütögetik, kong mint a dob. Kifejlődését mindig a hasbeli zsigerek beteges állapota, nőknél havi tisztulási rendetlenség előzi meg, s ha sokáig tart, a test elsoványkodik, végre sorvasztóláz járul hozzá a hasbeli zsigerek gyuladásával s nagy fájdalmakkal. Mikor a szélkórság nem a belekben, hanem a hasüregben feszkel, olyankor a beteg a szelek kitakarodására könnyebbülést nem érez.

Jelleme néha lobos, néha ideges.

Az ezen betegségre való hajlam vagy örökölt, vagy később fejlődik ki ülő-életmód, életrendi hibák, hasbeli zsigerek bántalmái, rász- és méhkór következtében. Okai külsérelmek, szelet okozó eledlek és italok, szekrekedés, a belek vízkóros, görcsös, gyuladásos vagy túlzgatott állapot, az emésztő szervek gyengesége, ételben és italban való megszokott divatlanság, belső zsigerek életművezeti hibái, szokványos kiürülések fennakadása, bőrkütegek visszaverődése, s más betegségek átköltözése lehetnek.

A külsértések által okozott vagy belső tisztátalanságok következtében kifejtett szélkórság néha magától is meggyógyul, míg a hosszasan tartó kimenetele különféle körülmények fontosságától függ. A csekélyebb gyuladással járó itt sem oly veszélyes, mint a tompa gyengeséggel párosult, míg a hasbeli zsigerek életművezeti hibáitól származott gyógyíthatatlan.

Gyógyítása az okok eltávolításában, a szelek kiürítésében s a betegség visszatérésének megakadályozásában áll. Bőr alatti szélkórságnál, ha az sebesítés következtében támadt, a levegőt ki kell nyomni vagy száraz köpölyök által kiszívni; de ha ütés vagy roncsolódás következménye, eleinte hideg borogatásokat kell használni, s ha a betegség ezekre sem szűnik vagy már régi, meleg száraz vagy illatos burjánok főzeteiből készített nedves borogatásokat kell alkalmazni, s a beteges részeket illatos vagy kámforos spiritussal vagy repülő zsirral kengetni; megjegyezvén, miszerint lobos jellemnél a lobellenes gyógymodot mellőzni nem szabad. A gyomorban vagy a belekben levő szélkórságnál annak okai szerint kell eljárni; így a tisztátalanságokat hánytatók vagy hashajtók által kiüríteni, a többi betegségeket pedig saját gyógy módjuk szerint megszüntetni; de ha az okokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell figyelembe venni. Lobos jellemnél

pióczák által való vérbocsátások, s ha székrekedés van, belsőleg szelíd olajok vagy a 65. sz. alatti ricinusolaj, külsőleg korpafőzetből készített olajos csőrök használnak; de ily esetben néha a hideg víz itala s külső alkalmazása is jót tesz. Ha a betegség valódi gyengeségen alapul minden gyuladás nélkül, élesztő szereket kell használni, melyenek a székfű-virágból, méhfűből, fodor- és borsmentából, ánis- vagy köménymagból készített theák, melyekbe a szükséghez képest Hoffmann cseppjeit lehet vegyíteni; de a tengéleti idegek beteges ingerlékenységénél a 4. sz. alatti habzó porok tesznek jót. Idült gyengeség esetében tiszta száraz levegő, mértékletes mozgás, fűszeres búsféle eledel s jó ó bor vannak jó hatással, melyek mellett gyógyszerül a 155. sz. alatti keserű növények főzeteit lehet használni. Külső szerektől a lágyító, hashajtó vagy izgatófőzetekből készített csőrök s illatos borogatások vagy kenőcsök tesznek jót.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett, a betegség különböző jelleme szerinti gyógymódot tovább is folytatni kell. Idült szélkórság elleni biztosításul a hasnak mértékletes bepólyázását is ajánlani lehet.

Aszály.

Ezen betegség a testnek genyedés nélküli sorvadásában áll, mely eleinte alig észrevehető, úgy, hogy a beteg jól érzi magát s jó étvágygyal eszik, de később étvágya elvész, fokoként gyengül, sorvasztó-lázt kap naponkénti kettős rohammal, míg végre sorvasztó izzadás, hasmenés, sőt néha vízkór is csatlakoznak betegségéhez. Az aszály lefolyása alatt néha lobos tüneteményeket, néha emésztési zavarokat, néha ideges jelenségeket lehet tapasztalni, melyek a vele szövetkező láznak különféle jellemet kölcsönöznek.

Az aszályra való hajlam, melyet némely ember örököl, más születése után nyer, leginkább gyenge testalkatukban mutatkozik, noha erősebbek sem menttek e betegségtől. Okai a tápnedveket készítő szervek beteges állapota, túlságos kiürülések, kevés vagy túlságos mozgás, az elméleti tehetségek megerőltetése, a szükséges álmogvonása, életrendi hibák, lelki bántalmak, különféle folytonos vagy váltólázak, helybeli gyuladások, bőrkütegek, szokványos kiürülések fennakadása, senyvek s idegbetegségek lehetnek.

Ezen betegség, okok eltávolítása után néha magától is eloszlik, de ha életművezeti hibákkal van párosulva, vagy a sorvasztó-lázhoz sorvasztó-izzadás és hasmenés szövetkeznek, a beteget előbb-utóbb kivégzi, mely esetben a beteg testen sokszor külső és belső fekélyek támadnak, vagy vízkór, vagy idegláz fejlődnek ki.

Gyógyításánál először is az okokat kelleltvén eltávolítani, a beteg számára tiszta levegőről kell gondoskodni, őt mértékletesen betegsége jellemével megférő táplálékban részeltetni, túlságos kiürüléseit korlátozni, kedélyét megnyugtatni, földeríteni s az aszályt okozó más betegségeket megszüntetni. Ezután vagy ezzel egyszerre a betegség jellege szerint kell eljárni. Lobos jellemnél lobellenes életrend s hasonló szerek szükségesek. De ha a gyuladás csekély, elég ha az ember lágyító főzetekkel s gyengébb savanyokkal, milyenek a czékla-, uborka- és káposzta-lé, érett friss gyümölcsök, savó s égvényes savanyú vizek, élteti a beteget, míg nagyobb gyuladás esetében pióczák általi vérbocsátást kell tenni. Ha ezen gyógymódra a beteg nem javul s betegsége gyengeséggel van párosulva, erősítő gyógymódhoz kell fogni, minden túlságos izgatást kerülvén. Ezen gyógymódot a szelidebb tápláló eledelek s italok, milyenek eleinte a jó húslevesek, tej, csokoládé, később a gyenge becsináltak es peccsenyék, italul a jó sör s egy

kevés jó bor, a tiszta száraz meleg levegő, mértékletes mozgás, kellemes lelki foglalkozás, s éjjel úgy ebéd után csendes pihenés nagyban előmozdítja, de néha gyógyszerekre is van szükség. Ha a gyengeség túlságos ingerlékenységgel van párosulva, savanyok tesznek jót a 25. sz. alatti vény szerint, de nagyobb gyengeségnél erősítőket kell adni, milyenek a china és a vas a 127. 45. alatti vények szerint s a vasas savanyú vizek. Néha a gyengeség oly nagy, hogy izgató szerekre van szükség, de ezekre nézve orvos beleegyezése kívántatik. Belső szerek mellett néha a külsők is, milyenek az erősítő fürdők s a testnek borral vagy spiritusokkal való kengetése, jót tesznek.

Kisdedek aszálya.

Ezen betegség, mely a tápszervek beteges állapotán alapul, többnyire a szoptatás végével első évtől a hetedikig felődik ki. Későbbben ritkán jő elő, de annál gyakrabban mindjárt születés után, mely esetben hirtelen lejár, míg a későbbben kifejlődöttnek lassan s három időszakot képező lefolyása van. Első időszak alatt, mely néha egypár hónapig is eltart, az azelőtt vidám és eleven, de csendes gyermek komorrá, nyugtalanná válik, étvágya elvész, későbbben mohón eszik, kivált tésztás eledeleket, de emésztése tökéletlen; hasfajással, szelekkel, gyomor-savanyokkal bajlódik, lehelete savanyú s gyakran nyálat vagy meg nem emésztett eledeleket hány; széke eleinte rekedt, később hig s abban meg nem emésztett eledelek, nyál, epe, néha giliszták vannak; teste elsoványodik, hasa puffadt, kemény. Második időszak alatt, mely néhány hétig vagy néhány hónapig tart, a fennebbi kórjelekhez sorvasztó-láz járul; a beteg kiszárad, bőrén ebagák támadnak; arca öreget mutat; beleiben gyuladás fejlődik ki, széke rekedt, ganéjával néha vér és geny takarodik ki; dagadt hasnyál-

mirigyeit kívülről is érezni lehet; a gyuladás más szerveire is kiterjed s ilyenkor gümőkóros jelenségek mutatkoznak, némelynél agylob s agyvizkór fejlődnek ki. Harmadik időszakban a sorvasztó-láz folytonossá válik, sorvasztó iz-zadás és hasmenés járulnak hozzá, fekélyek támadnak, néha vizkór fejlődik ki s a beteg kimulik.

A kisdetek aszálya néha egyszerű, néha görvélylyel, néha angol-kórral vagy más betegségekkel párosult.

A gyermek ezen betegségre való hajlamát néha gyenge, görvélyes, senyves vagy öreg szüléitől, néha terhessége alatt elgyengült anyjától nyeri; de az ép erős gyermekben is kifejlődhetik, ha születése után oly ártalmas befolyá-soknak van kitéve, melyek később e betegséget is előidéz-hetik. Ilyenek a tisztátalan levegő, ételekbeni mértéklet-lenség vagy a gyermek életművezetével össze nem férő eledelek, a szoptató tejének különféle okok következtébeni megromlása, a gyermek illő táplálékának megvonása, szeszes italok, rossz kávé, helytelenül alkalmazott gyógy-szerek mozgás elhanyagolása, különféle heves vagy idült lázak, kiürülések és kútegek.

Az egyszerű s még első időszakában lévő betegség könnyen gyógyul, de a már sorvasztó-lázzal vagy neme-sebb szervek gyuladásával párosult, a beteget legczélsze-rűbb gyógymód mellett is kivégzi.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani. Ez okból az anya vagy maga szoptassa gyermekét, vagy egész-séges dajkát fogadjon, mert az ezen betegségre hajlandók a csupa állati tejet nem tűrik. Olyanoknak, kik már nem szopnak, vagy csupa tejjel be nem érik, eleinte kétszer-sültet tejes vízben főve, később czukros vagy kevéssé sózott gyenge leveseket, fogjövés után tejes eledeleket, riskásalevest tojás sárgájával, gyenge pépeket, később gyenge húsféléket, főtt gyümölcsöt, zöldségeket, italul vizet, vagy hogy ez a gyenge gyomrot el ne csapja, szálepfőzetet,

a gyengébbeknek néha egy kevés jó sört vagy bort lehet adni, de idősebb gyermekeknek a tejes makk-kávé is igen jót tesz. Czélszerű táplálék mellett tiszta száraz és mérsékelt levegőjű szobában kell a beteget tartani, s mihelyt tiszta száraz meleg napok járnak, a szabadban hordoztatni, kocsiztatni vagy sétáltatni. A test tisztántartására szintén nagy ügyelettel kell lenni, s ezért az ily gyermekeket naponként mosdatni, gyakran fürösztetni, testét fienellel dörzsölni kell, vigyázzván a hülésre s a gyengébbek fürdőjébe bort vegyítvén, vagy testöket vizes spiritussal mosogatván, mik az ebagák ellen legtöbbet használnak. Életrendi szabályok mellett, ha a gyomor vagy béltisztátalanság jelei mutatkoznak, hánytatót vagy hashajtót, gilisztás kórvegyületnél gilisztaellenes szereket kell adni, vigyázzván, hogy az ember túlságos hasmenést, mely a gyengeséget növelné, ne idézzen elő; ezért legjobb az 54. sz. alatti hánytató, hashajtóul pedig a rhabarbara, melyből kisdedeknek 15, valamivel nagyobbaknak 30—40 centigrammot lehet napjában adni. Ha a gyomorban és belekben savanyok képlődnek, melyek önként hányást vagy hasmenést okoznak, savanyellenes szereket kell adni a 83. 135. sz. alatti vények szerint. Tisztátalanságok eltávolítása után erősítőkre van szükség a 163. sz. alatti vény szerint, de ha a beteg gyengesége erősebb szereket vagy a betegség ideges jelleme izgatókat kívánna, orvos tanácsát kell kikérni. Ha a hasbéli zsigerekben gyuladás jelei mutatkoznának, minden izgató szert félre tevén, a hasra néhány pióczát, később lágyító pépeket kell alkalmazni s belsőleg is lágyító főzeteket adni; de ha a gyuladás szünni nem akar, ilyenkor is orvoshoz kell folyamodni.

Betegség után a fennmaradt gyengeség ellen tápláló s erősítő életrend mellett fűzfagalyakból, illatos burjánokból, vagy vasgolyókból készített fürdők tesznek jót, mé-

lyekbe néha bort is szokás vegyíteni. Kisdedeknél a test táplálását marhabelekből s lábakból készített kocsonyás fürdők által lehet pótolni.

Tüdővész.

Ezen betegség a tüdők genyedés következtébeni soradásában áll, melynek főbb kórjeleilhez száraz vagy különféle köpésekkel párosult köhögés, nehéz, néha fájdalmas lelekezés, a test fokenkénti fogyása, sorvasztó-láz, végre a test általános fölolvadása tartoznak.

Különböző fajait az *ideges, hurutos, tályogos, és gümös tüdővész* képezik.

Ideges tüdővésznél, mely leginkább ideges egyénekben, túlságos kiürülések s kellemetlen lelki bántalmak után fejlődik ki, a köpések kevesek, vékonyak, nyálkások, néha véresek, s a betegen hasonló kórtünemények mutatkoznak, mint az ideges aszálynál. Ez, ha korán orvosláshoz fognak, gyógyítható, ellenkező esetben halállal végződik, anélkül, hogy halál után a tüdőkben beteges változást lehetne fölfedezni. Gyógymódja az ideges aszályétól nem különbözik, mert lobos állapot esetében itt is lobellenesen kell eljárni, de nagy vigyázattal, hogy a beteg ki ne merüljön, míg gyomor- és béltisztátalanságoknál tisztítókat, végre erősítőket kell adni, melyekre nézve, hogy túlságosan ne izgassanak, szintén nagy vigyázattal kell lenni.

A hurutos tüdővész hurutos kórjelek által tűnik ki, melyhez utóbb a test kiszáradása és sorvasztóláz járulnak. Ez a tüdővész utóbbi fajaitól abban különbözik, hogy nem gyuladás, hanem egyszerű hülés következménye s lefolyása alatt a lélelző szervezetben semmi gyuladás nem mutatkozik. Kimenetele kedvező s gyógyításánál hurut elleni szerek használnak, de ha elhanyagolják, vagy a

tüdővész veszélyesebb fajaival párosul, gyógyíthatatlanná válik s könnyen halállal végződik.

A tályogos tüdővész a tüdőekben képlődött tályogok következménye, mely mindig tüdőlobbal, még pedig többnyire idült gyuladással kezdődik, s kifejlődhetik bárkiben tüdővész külemény nélkül is. A gyuladás következtében képlődött tályogot abból lehet megismerni, hogy az azelőtti szűrő fájdalmakat lüktető fájdalom váltja fel, s a beteg melle beteges tájékán borzadást érez, mely gyenge lázba megy át. Ha a tályog kisebb, vagy burka vastagabb, sokáig elviselheti ezt a beteg, s néha semmi különös nehézséget nem érez; de ha a tályog nagy, vagy egyszerre több is van jelen, a beteg nehezen lélezkzik, s mell nehezése és köhögése minden ingerre növekszik, csak beteges oldalára fektetik, s azon rész, ha kopogtatják, tompa hangot ad. Néha a tályog fölfakad, a geny kitakarodik s a beteg kedvező körülmények közt meggyógyul; de meg is fulhat, vagy fölfakadása után fönmaradt fekélyek tovább terjednek, melyek sorvasztó-láz hozzájárultával a beteget kivegzik. Gyógyításánál, miután tüdőlob következménye, az ezen betegség rovatában ajánlott eljárást kell követni.

A gümös tüdővész különböző nagyságú s állományú gümők képlődésében áll, miért *gümőkór*nak is neveztetik s négy időszak alatt folyik le.

Első időszak alatt semmi beteges jelenség nem mutatkozik s a tüdővész lehető kifejlődését egyedül a beteg küleményéből, mely e munka életrendi osztályában már ismeretve volt, lehet következtetni. Ha az ily küleményű ember magára nem ügyel, kifejlődik benne a második időszak, mely alatt a gümőkóros jellemmel bíró vagy már gümőkkel ellátott tüdő meggyulad. Ezen időszak eleinte hurutos jelenségekkel jár, melyek hurutellenes szerekre nem oszlanak, néha vérköpéssel kezdődik, de gyakran nyilvános tüdőlob előzi meg, melyek után folytonos nehéz rövid

lélekzet s a mell különböző részeiben, különböző fájdalmak maradnak fenn, s ezekhez száraz, köpéses vagy véres köhögés és láz járul, mely este növekszik, a mikor a köhögés is nehezebb; fennebbi kórjelek mellett a beteg jó izüen, sőt néha sokat eszik, de azért teste mégis sorvad. Miután a lobos időszak hetekig, hónapokig vagy évekig tartott, bekövetkezik a genyedés időszaka, mely alatt a meggyuladt gümők genyedésbe mennek át, s a sorvasztóláz növekedik naponkénti kettős, ú. m. deli és esteli rohammal; a beteg folytonosan köhög s különböző mennyiségű és minőségű genyet vet ki, míg hetek, hónapok vagy évek mulva előáll a fölосzlás időszaka, a sorvasztóláz s erők vesztese legnagyobb fokával, sorvasztó izzadással s hasonló hasmenéssel, melylyel néha geny takarodik ki.

A gümőkórra, mely leginkább a 10-ik évtől a 35-ik évig szokott kifejlődni, különös hajlam kivántatik, mely a már előadott külemény által nyilvánul. Okai külerőszakok, a lélekző-szervek megerőltetése, szeszes italok, csipős szerek, mérgek, csipős vagy más kigőzölgések által megromlott levegő, heves mozgás, lelki bántalmak, túlságos kiürülések vagy a szokványosok fennakadása, hűlés, kivált ha a test azelőtt izzadt volt, bőrkütegek visszaverődése, végre különféle betegségek, ú. m. hurut, tüdőlob, tüdővérzés, folytonos és váltólázak, görvély, angolkór, csúz, köszvény, bujakór s idegbántalmak lehetnek.

A tüdővész egyike a legveszedelmesebb betegségekének, de az ideges és hurutos könnyebben gyógyul, sőt a tályogos sem gyógyíthatatlan. Legkétésebb kimenetele van a gümös tüdővésznak, mely ha meggyógyul is, azt inkább a természet erejének, mint a gyógyszereknek lehet tulajdonítani. Lefolyása minél fiatalabb a benne szenvedő egyén, annál gyorsabb. Nőknél a terhesség időszaka alatt néha megszünik, de azután nagyobb erővel ter

vissza. A beteg benne néha csendesen, néha a legnagyobb kínok közt múlik ki.

Miután a gümőkór legtöbb esetben gyógyíthatatlan, annak kifejlődését kell amennyire lehet megakadályozni. Az erre való hajlamot többnyire szüleitől örökli az ember, azért tüdővésztes egyéneknek azon tanácsot kell adni, hogy soha meg ne házasodjanak, vagy ha megházasodnak is, tökéletes egészséges nőt vegyenek. A megszületett gyermektől, mihelyt abban gőrvélyre, angolkórra, aszályra vagy tüdővészre való hajlam mutatkozik, ezen betegségek minden okait el kell távolítani s a vérnek mellére való todulását megakadályozni. Fölserdülteknél arra kell ügyelni, hogy bennök a nemi ösztön korán föl ne ébredjen s nekik azon tanácsot adni, hogy a tüdővész kifejtését előmozdító életmódot kerüljék, a nemi étellel vissza ne éljenek, a nők pedig még arra is ügyeljenek, hogy havi tisztulásuk sem túlságossá ne váljék, sem föl ne akadjon. A tüdővész egyik főtényezője meghűtés lévén, ettől óvakodni kell, de kikerülésére a bőr edzése is, miként az életrendi szabályok közt említve volt, szükséges. Gyenge egyének, kiknek, a tüdővészre nagy hajlamuk van, jól teszük, ha ősztől tavaszig ingükön felül flanelruhát viselnek. A táplálkozásra nézve ily egyéneknek inkább állati eledelkkel kell élni, s a szeszes italokat kerülni. Ha a gümőkór a fennebbi szabályok tekintetbe vételével is kifejlődik, gyógyításánál bár mily alakban jött legyen is elő, különböző jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél pióczákat kell a mellre alkalmazni, s belsőleg mandolatejet és lobellenes sókkal vegyített lágyító főzeteket adni a 30. sz. alatti vény szerint, de ha a gyuladás ezekre nem szűnik, calomelt kell adni kis adagban, legfőlebb fél vagy egy szemert napjára. Idült gyuladásnál a beteges érzékenység s ingerlékenység lecsillapítására bódítókat kell használni az 51. sz. alatti vény szerint, míg

az erek ingerlékenysége esetében savanyok tesznek jót, milyenek a savanyított káposzta, ugorka és czékla leve, a korpaczibere és savó s ha ezek nem használnak, az ásványsavanyok a 25. sz. alatti vény szerint. Nem egyszerű, hanem más jellemet is viselő, például szülésből, vagy csúz-, köszvény- s némely bőrkütegek visszaverődéséből származott gyuladással állapotnál kenes fürdők s az ezen betegségek ellen ajánlott gyógymód tesznek jót. Ha a tüdővész görvény- vagy bujakór jelenségét képezi, ezen betegségeket kell gyógyítani. A lobos állapot megszüntetésére belső szerek mellett külsőket is, milyenek a lágyító borogatások, mustáros kovász, hólyaghúzó tapasz és sebezhető ír, lehet használni. Ezen gyógymód mellett tartsa a beteg magát lelkileg mint testileg csendesen ; feküdni ugyan nem kell, de azért minden heves mozgást s indulatoskodást kerüljön, a hűléstől óvakodjék s tiszta száraz mérsékelt meleg levegőt élvezzen. Ily betegeknek a tehénistállók levegője is igen jót tesz. Genyedés időszakában szintén a fennebbi életrendet kell követni s minden izgatást kerülni. Az eledelre nézve legjobb ilyenkor a tej, még pedig a szamár-tej, de ha ez nincs, a kecske- és tehéntej is jó, csak hogy a beteg, amennyiben lehet, hevenyen fejt tejet igyék. Tej mellett az égvényes ásványvizek is magukra vagy tejjel vegyítve jót tesznek. Orvosi szerek alkalmazására nézve a betegség jellemét kell figyelembe venni, vigyázzván, nehogy valami gyuladás legyen jelen, mely a genyedést táplálja. Miután minden gyuladás megszűnt, azon kell igyekezni, hogy a képlődött geny el ne fajuljon ; ezért a geny kiürítését a természetre bizván, a beteget fokként erősíteni kell, mire a tiszta száraz levegő, kertekben vagy hegyes helyeken való lakás, tápláló állati eledel s mértékletesen a jó sör és jó bor nagy befolyással vannak. Néha ezek mellett gyógyszerekre is van szükség, milyenek az ezerlevelű fű, pápafű, martí lapu, földi rep-

kény, tüdőfű, méhfű, izsóp, zsálya, különösen pedig a fehér pemet, melyeknek kisajtott nedveit, főzeteit, vagy porait mézzel vegyítve lehet használni. Vannak, kik a tetemtoldó füvet, gyapjas foganóttet, különösen pedig az islandi mohot ajánlják, melynek főzetét tejjel vagy a főzetéből készített kocsonyát tejjel vagy levessel lehet használni. Hasonló jó szolgálatot tesznek a kis csalán, a reszelt torma mézzel vegyítve, az ánizs-kapor, igazi ánizs és bösövény magvai, de miután mind ezek megválasztása a beteg egyéniségétől függ, legjobb irántuk orvosi tanácssal élni. A betegség végső időszakában a gyógyítás ugyan lehetetlen, de azért a beteges jelenségeket, a mennyire lehet türhetőkké kell tenni, mi szintén az orvos teendőihez tartozik.

IDEG-BÁNTALMAK.

Miután az idegek, melyek az állati életnek főtényezői s befolyásuktól nemcsak az állati, hanem a tengéleti működések is egyaránt függenek, a testben mindenféle szétvannak ágazva, nem lehet csodálkozni, ha különféle betegségekben maguk is szenvednek. De vannak önálló idegbetegségek is, melyeknek fő kórjelét az idegek szenvedése képezi, s az ilyenek különféle alakban jönnek elő.

Ezen betegségek néha gyuladással, néha túlságos ingerlékenységgel, érzékenységgel vagy tompa gyengeséggel vannak párosulva.

Az ideg-bántalmak megkaphatására különös hajlam kivántatik, melyet az ember örököl, születése alatt nyer, vagy később szerez. E hajlam gerjesztésére kisedeknek a gyermekeknél hibás testi és szellemi nevelés, ifjagnál a nemi ösztön korán való kifejlődése, férfiaknál heves indulatok, öregeknél az idegek természetes elgyengülése vannak befolyással, mely mellett okaik gépies vagy vegyeszi sér-

tések, mérséklete s vegyülete általi ártalmas levegő, ételekben s italokban való mértékletlenség vagy azok hibás volta, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, némely ragályok, az illő mozgás elhanyagolása vagy heves mozgás, különféle lelki indulatok, a lelki tehetségek elhanyagolása vagy tulságos megerőltetése, szeszes italokkal való visszaélés, nemi kicsapongás s némely betegségek lehetnek. Gyakran más betegségek kórjeleit képezik.

Az ideg-bántalmak, még a veszélyes kórjelekkel járók is, néha maguktól elmúlnak, míg mások, melyek eleinte majd semmi veszélylyel sem fenyegettek, halállal végződnek. Gyógyulásuk válságos kiürülések közt vagy minden válság nélkül történik. Néha más betegségekbe mennek át, melyekkel együtt maguk is megszűnnek, vagy oly betegségek fejlődnek ki belőlök, melyek következtében megszűnnek ugyan, de ezáltal az életművezet nagyobb veszélybe jő, míg néha egész életen át tartanak.

Gyógyításoknál háromféle eljárást kell követni, ú. m. kifejlődésöket megakadályozni, a már kifejletteket enyhíteni, s azokat, ha lehet, gyökeresen kiirtani. Kifejlődésök megakadályozását, miután okait eltávolítani néha nem sikerül, a beteges hajlam kiirtása által lehet eszközölni. Ez okból az olyanokat, kik e hajlamot szüleiktől örökölték, arra kell inteni, hogy meg ne házasodjanak, vagy ha megházasodnak is, tökéletes egészséges nőt vegyenek, s gyermekeiktől czélszerű nevelés által minden okot, mi bennök e hajlamot kifejthetné, eltávolítsanak. Hajlam kiirtása után az ideg-betegségeket előidéző okoktól kell óvakodni, mely alkalommal, ha az ember életművezetének túlzagtott, lobos vagy elgyengült állapotáról győződik meg, ezek ellen kell működnie s így a kifejlendő betegségeket kikerülheti. Ha az ideg-betegségek valamelyike mindezek daczára is kifejlődik s terhes kórjelekkel lép fel, mielőtt az ember gyógyításához fogna, pontos kórhatározatot kell

rőla készíteni; de miután ez néha hirtelen meg nem történhetik, a beteg nem szólhatván vagy betegségéről illő felvilágosítást nem adhatván, s veszélyes jelenségek állnak elő, melyek elhárításának halogatása életbe kerülhet, a legsürgetőbb kórjeleket kell először megszüntetni, s ez alatt a betegséggel tisztába jönni. Ez is megtörténvén, a gyökeres gyógyításhoz hozzá lehet fogni, melyben az embert okok eltávolítása mellett a betegség jelleme kell hogy vezérelje; de gyógymód mellett az ezzel megegyező életrendet sem szabad elhanyagolni, miután ez néha minden gyógyszernél többet ér.

Fő-fájdalom.

A fő-fájdalom, mely más betegség kórjelét is képezheti, de önállólag is előjő, nem minden beteget bánt egyformán, miután néha rövidebb, néha hosszabb ideig tart, sőt bizonyos idő múlva vissza is tér; néha lázzal van párosulva, vagy láz nélküli; néha a főnek csak bizonyos részére szorítkozik, míg máskor az egész főre kiterjed s mind minőségére, mind fokára nézve igen különböző. Kórhatárzatánál, ha a beteg egyénies érzésén kívül más jelenségeket nem idéz elő, nagy vigyázat kívántatik, miután némely beteg tulságosan érzékeny vagy a fájdalmat csak színeli, míg más a legerősebb fájdalom iránt is érzéketlen; de néha más kórjelek is mutatkoznak alatta, s ilyenkor a beteg sir, jajgat, aludni nem tud vagy kimerülve mély álomba merül; feje forró, arcza duzzadt, tüzes s főerei lüktetnek, vagy halvány, tagjai hidegek s homlokán és nyakán hideg verejtek üt ki; külérzékei néha érzékenyebbek, néha tompábbak; szája száraz, rossz ízű, étvágya nincs, szomjazik, néha hányás erőlteti; néha utérverese, székletétele s vizelete kiürítése is rendetlenek.

Ezen betegségre némely embernek különös hajlama van, melyet örököl, születése alatt nyer, vagy később szerz. Okai külsérelmek, az agynak vagy koponyacsontoknak különféle beteges állapota, a főnek lesütve tartása, nyaknak megszorítása, heves mozgás, beszéd és elme-tehetség megerőltetése, szeszes italokkal való visszaélés, bódító vagy erős illatú szerek, tűz vagy erjedés által kifejlett szénsavany gőze, nagy meleg, a nap sugarainak sütése, tulságos kiürülések s azok következtébeni vérhiány, gyomor üressége vagy megterhelése, belsigerek, különösen méh rendellenes állapota, szokványos kiürülések elnyomása, bőrkütegek vagy más betegségek hirteleni eltűnése lehetnek. Gyakran más betegségek kórjelét képezi.

A fő-fájdalom néha csekély betegség s hamar elmulik, de néha keservesen kínozza a beteget, s miatta nemcsak az agy válik alkalmatlanná a lelki tehetségek gyakorlataira, hanem a test más működései is megzavarodnak, minnek elsoványkozás, senyvedés, aszály, vízkór, elmezavarok, görcsök, szélhűdés, gutaütés lehetnek következései.

Gyógyításánál először okait kell eltávolítani. Külsérelmek esetében a sértett részre hideg borogatásokat kell tenni s azt a begyógyulásig czélszerűen ápolni, de ha a fájdalom a begyógyulás után is tart, szakértő orvossal meg kell vizsgáltatni, hogy nincsen-e a bőr alatt kiömlött vér, vagy nem történt e a koponyacsontoknak valami sérelme. Ha a főfájást szemek, fülek, orr, száj vagy fogak beteges állapota okozta, ezen bajokat kell orvosolni. Üres gyomortól származott fő-fájdalomnál könnyű jó eledel s kevés jó bor, gyomorterhelésnél koplalás s vízital a legjobb gyógyszer. Ha az embernek sok szeszes italtól fáj a feje, egyék valami savanyú levest, például káposzta-levest s mossa fejét hideg vízzel. Gyomortisztalanságnál, ha önkéntes bányás áll be, hánytatót venni nem kell, mert az könnyen gyuladást okozhat, de ha gyuladástól tartani nem

lehet, egy hánytató vagy hashajtó a 8. 20. szám alatti vények szerint a főfájást megszünteti. Okok eltávolítása után vagy ezzel egyszerre a betegség jellemét kell figyelembe venni. Agyra való vértolulás vagy havitisztulás, aranyér s orrvérzés fenakadása esetében a nyakra, fültőre, halántékokra vagy illetőleg a gáttájra, czombok belsejére s orrba pióczákat kell alkalmazni, de ha nagyobb vértolulás vagy gyuladás jelei mutatkoznak, vérmes egyéneknél a karokon vagy illetőleg a lábakon eret is lehet vágni. Ha a főfájás vérkiürítésre nem könnyebbül, sőt növekszik, ismételni azt nem szabad, mert ilyenkor a baj egyedül a szív és véredény ingerült állapotától származik, melyet szelidebb szerek is, például lobellenes életrend, hűvös levegő s friss víz, lágyító főzetek itala mérsékelni képesek. Ily esetekben a hashajtó sők és keserű vizek is jót tesznek, melyekből az ember reggel és este annyit vesz, hogy naponkint két-három széke legyen; de a gyenge gyomrúak jobb, ha ezek helyett olajjal, sóval vagy eczettel készített csőréket használnak. Belső szerek mellett a főre alkalmazott hideg borogatások, a főnek reggel, ha nem izzadt, hideg vízzel való mosása, s a meleg lábvizek pusztán vagy hamuval, sóval vegyítve szintén jót tesznek. Ha a vértolulást gyengeség okozza, erősítő szerekhez kell folyamodni, milyenek gyomorgyengeségnél a 155. sz. alatti keserű burjánok főzetei, fűszeres eledelek és italok; általános gyengeségnél a china és vas a 127. 45. szám alatti vények szerint, s rászt- és méhkóros eseteknél a székfűvirágból, méhfűből, fodormentából s macska-gyökönke forrázatából készített theák. Ha a főfájás az idegek gyengeséggel párosult érzékenységén alapul, bódítókat kell adni, de csak orvos beleegyezésével. Gyengeségen alapuló fájásnál a külső szerek is jót tesznek, milyenek a főnek keszkenők általi szorongatása, csuzos, rászt- és mélikóros fájdalomknál pedig száraz meleg vagy süstölt rubákkal s illatos

füvekkel töltött zacskókkal való borogatása, illatos spiritusokkal való mosogatása, makacsabb esetekben a nyakcsigolákra s karokra bőrizgató szerek alkalmazása.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett a betegség jellemével megegyező gyógymódot egy ideig még folytatni kell.

Gerinczfájdalom.

Ezen betegség, mely néha a gerincz-oszlop, néha a gerinczagy beteges állapotának következménye, azon tájak szerint, melyekben fészkel, különféle kórjelekkel jár. Ha a nyakat bántja, olyankor a fájdalom a nyakszirtre, arczra, nyak elejére, hátra, lapoczkákra, mellre, sőt a felső végtagokra is kiterjed; a beteg nyugtalan, nyakát nehezen mozditja, nyelése és szava többé-kevésbé akadályozott, néha szívverése is rendetlen, s felső végtagjai reszketnek vagy görcsösen összehúzódnak; de ha benne a hátsigolák tájéka szenved, olyankor a beteg nyugtalan, nehezen lélezkzik, szívdobogása van, derekát nehezen mozdithatja, s emésztése is szenved; míg a derék és kereszttáj bántalmánál az alvégtagokban zsibbadás, reszketegség, görcsök mutatkoznak, s a székletétel és vizelet-kiürítés mindamelllett hogy a beteg azokra néha nagyobb késztetést érez, többé-kevésbé akadályozva vannak.

A gerinczfájdalom okai külsértések, ficzomodás, heves mozgás, nagy terhek emelése, a gerinczre alkalmazott erős gyógyszerek, napsugarainak sütése, szokványos véres kiürülések elnyomása, csúznak, köszvénynek, bőrkütegeknek hirteleni eltünése, s túlságos kiürülések általi általános elgyengülés lehetnek. Néha bujakórnak, görvélynek, sülynek képezi kórjelét.

Ezen betegség, ha okai eltávolittatnak, néha önként megszűnik, de ha elhanyagoltatik, szomorú következései

lehetnek. Így a gerinczesatornában savó, vér vagy geny választódhatik el, szélhűdés, gutaütés fejlődhetik ki, a csigolyákban gyulladás támadhat, mely összenövésekkel, gerinczoszlop meggörbülésével, csontszúval, néha sorvasztólázzal végződik.

Gyógyításánál, az okokra való tekintet mellett, jelleme szerint kell eljárni. Lobos jellemnél lobellenes gyógymódra lévén szükség, vért kell bocsátni, a gyulladás fokához képest érvágás vagy a gerincz hosszában alkalmazott pióczák vagy köpölyök által, s a beteget lobellenes életrend mellett testi-lelki nyugalomba helyeztetni. Ha vérbocsátásra több ok nincs, a gerinczre hideg borogatásokat kell tenni, s külsőleg, kivált ha a szék rekedt, hashajtót adni, különösen calomelt a 46. sz. alatti vény szerint. Ha a betegség ezen szerekre nem javul, a gerinczesatornában kiizzadáástól lehet tartani, mely ellen bőrizgató szereket kell alkalmazni, vigyázzván, hogy a gyulladás tökéletesen meg legyen szüntetve, mert másként ártanak. Tiszta gyengeségen alapuló gerinczfájdalomnál az ellenizgatókat kerülni kell, s azok helyett erősítő szereket kell alkalmazni, melyenek a gerincznek hideg vízzel való mosogatása, hideg fürdő, tápláló életrend, belsőleg eleinte Haller saványa a 73. sz. alatti vény szerint, később gyomor- s általános erősítők a 155. 27. 28. 44. 45. 127. szám alatti vények szerint.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett egy ideig czélszerű gyógymódot kell folytatni s a testet edzeni.

Idegfájdalom.

Ezen betegség alatt leginkább az arcz és végtagok idegeinek fájdalmát szokták érteni, mely néha csak az idegek főbb ágaira szorítkozik, de néha a szomszéd részekre

is kiterjed. Megjelenését néha csúzos és köszvényes fájdalmakhoz hasonló kóbor fájdalmak előzik meg, de néha minden előjel nélkül lepi meg az embert, mintha tüvel szúrnák meg, s nagy nyugtalanságot, sőt görcsöket is okoz; pihenés alatt néha csendesedik, de a legcsekélyebb mozdulatra is megújul; néha bizonyos ideig kiáll, de ha idültté válik, folytonosan kínozza a beteget, s évekig is eltart, melynek következtében a test elsoványodik, a fájdalmas részekben különféle beteges változás történik, végre aszály fejlődik ki.

Idegfájdalomnál néha gyuladást, néha az idegek föl-lágyulását, megkeményedését vagy túlságos érzékenységet lehet tapasztalni.

Ezen betegségre különös hajlam kivántatik, mely mellett okai külsértések, hülés, szokványos kiürülések elnyomása, más betegségek, különösen bőrkütegek hirteleni eltűnése lehetnek. Néha gyomortisztátalanságoknak, lopó váltóláznak, hasbeli zsigerek dugulásának, köszvénynek, bujakórnak, görvélynek, rákos daganatoknak és fekélynek képezi kórjelét.

Az idegfájdalom okok eltávolítása után néha magától is megszűnik, de ha elhanyagolják vagy rosszul gyógyítják, annyira növekedhetik s oly elfajzásokba mehet át, hogy azután minden gyógymódnak ellentáll.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani; így arczfájdalomnál a rossz fogakat kihúzni vagy meggyógyítani, a fenakadt szokványos kiürítéseket s eltűnt bőrkütegeket visszatéríteni, a gyomortisztátalanságokat eltávolítani, a hasbeli dugulásokat eloszlatni, a csúzt, köszvényt, váltólázt megszüntetni, a rákos elfajulásokat kiirtani, vagy begyógyítani. Okok eltávolítása után a betegség jellem szerint kelletvén eljárni, lobos jellemnél lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, vérbocsátások s jeges borogatások által, de ha a gyuladás idültté vált, higanyt kell hasz-

nálni a 84. sz. alatti vény szerint, s külsőlegi higanykenőcsöt bekenni. Ha a betegséget gyuladás nélküli nagy érzékenység tartja fenn, bődítők tesznek jót, belsőleg az 51. 76. szám alatti szerek, külsőleg a 38. 128. 136. szám alatti pépek és kenőcsök alakjában, de néha a dohányfüst is jó szolgálatot tesz. Gyengeség esetében erősítő életrend mellett erősítő szerek, különösen china és vas vannak jó hatással a 45. 127. sz. alatti vény szerint, de ezeknél külsőleg a hamuval, sóval, illatos burjánokkal tett száraz meleg borogatások, a már említett bődítő tapaszok és kenőcsök s a bőrizgató szerek néha sikeresebbek. Hasonló eljárást kell követni az idegfájdalom más nemeinél is, tekintettel lévén mind az okokra, mind a betegség jellemére. Némelyek ily idegfájdalmaknál a terpentín belső használatát ajánlják, a 164. sz. alatti vény szerint.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett az idegeket erősíteni kell.

Fogfájdalom.

A fogfájdalom igen gyakori s kínos betegség, mely még a kis gyermekeket sem kiméli, noha az, hogy a gyermeknek születése után mindjárt foga nőjjon, a legritkább esetek közé tartozik. Az embernek összesen 32 fogva van, melyek különböző egyéneknel különböző idő alatt, néha könnyen s minden szenvedés nélkül jönnek ki, de néha a legveszélyesebb tüneteményeket idézik elő. Átalán véve azt lehet tapasztalni, hogy a fogjövéskor némely gyermek komorrá, nyugtalanná válik, sir, jajgat, a csécset mohón beveszi, de azonnal elereszti; inye viszket, nyála folyik s csípősebbé válván, száját, ínyét, torkát kisebesíti, köhögésre késztetí, vagy ha azt a gyermek lenyeli, hányást, hasmenést okoz; néha nyálfolyása fenakad, szája száraz, széke rekedt s különféle jellemű lízt kap; néha különféle

kütegek jelennek meg bőrén, sőt néha szemfájást, fülfájást, aggyuladást, agyvizkórt és görcsöket kap. A kijött fogakban szintén támadhatnak különböző fokú s minőségű fájdalmak, melyek néha a szomszéd részekre is kiterjednek, s nyálfolyást, inydaganatot, sőt lázt is idéznek elő.

Ezen betegségre némely embernek különösebb hajlama van, melyet vagy örököl, vagy később szerez. Kik kisdéd korokban görvélyben, angolkórban, bujakórban vagy sülyben szenvedtek, ritkán lévén jó foguk, a fogfájdalomra inkább számíthatnak. Okai az állkapcsok vagy fogak külsértesei, gyuladást okozható kül- és belbefolyások, nagy meleg, a fogak meghűtése, légváltozás, szomszéd részek gyuladása, szokványos kiürülések fenakadása, csúznak, köszvénynek hirteleni eltünése, rászt- és méhkóros egyéneknél gyomortisztátalanság, belférgek, havi tisztulás és terhesség lehetnek. Néha csúznak, köszvénynek, sülynek, bujakórnak s váltóláznak képezi kórjelét.

A fogfájdalom okok eltávolítása után néha önként megszűnik, de néha sokáig kínozza, sőt elsenyveszti a beteget; a vele kapcsolatba levő gyuladás genyedésbe, fekélyedésbe, kinövésekbe mehet át, s a fogszú az állkapcsokba is belekaphat.

Gyógyításánál először az okokat kell eltávolítani s azután a betegség jelleméhez alkalmazni a gyógymódot. A fogjövés veszélyeinek elhárítására óvszerek nincsenek, azért ezek ellen orvosságot adni nem kell, mert a fogak a legtöbb esetben könnyen kijönnek, s ha elővigyázatból tesz is az ember a gyermek körül valamit, az életrendi szabályok mellett legfőlebb szájának naponkint tiszta vizes ruhával való kimosásában, szabad székéről való gondoskodásban, s a hűléstől való megoltalmazásában állhat. Ha a fogjövésnél mindemellett is veszélyes jelenségek, például erős láz vagy görcsök mutatkoznának, azonnal orvoshoz kell folyamodni. Az állandó fogak fájdalma

ellen szintén a fogakat megrontható s azok fájdalmát előidézhető okokat kell kikerülni vagy eltávolítani, s e tekintetben első teendő a fogak tisztán tartása. Ha mind a fogak, mind az inyek épek, fogporokra szükség nincs, s elég ha az ember fogait minden nap tiszta vízzel, vagy ha azokon borkő képlődött, eczetes vízzel megmossa; de ha az inyek lágyak s nyomásra könnyen vérzenek, körülményekhez képest az 1. vagy 2. sz. alatti fogport lehet használni, sőt az inyek gyengeségénél a száját jó borral, vizes pálinkával vagy vízzel vegyített levendula- s kalánfű-ápiritussal öblögetni. Az odvas fogak által okozott fájdalom ellen legezészerűbb azokat ahhoz értő orvos által kihúztatni; de ha a fájdalom foghúzás után sem szűnik meg, más okát kell keresni, s ha netalán gyomortisztátalanságtól, csúztól, köszvénytől vagy bujakórtól származott, ezek ellen intézni gyógymódot. Okok eltávolítása után a betegség jellemét vévén figyelembe, ha az lobos, lobellenes életrend mellett lágyító főzetekből készített szájmosókat, lágyító pépeket, italul lágyító főzeteket, mandolatejet salétrommal, néha borkövet vagy gyenge hashajtókat kell a betegnek adni, sőt ha a gyuladás nagy, állkapcsára vagy inyére pióczákat rakni, néha inyeit be is metszeni. Ha a gyuladás kelevénybe megy át, kívülről lágyító pépeket kell alkalmazni, s a száját málvafőzettel vagy vizes tejjel öblögetni, vagy a kelevényre tejben főtt figét tenni, míg fölfakad, ezután pedig a száját újból lágyító főzetekkel öblögetni, melyekbe mézet is lehet vegyíteni. Nem gyuladásból, hanem tulságos érzékenységből származott fogfájdalomnál lágyító-bóditó főzeteket kell szájöblögetőül használni, a 165 sz. alatti vény szerint, melyekbe makacsabb fájdalomnál egykét szemer mákonyt lehet vegyíteni. Néha a dohányfüst használ, nemcsak mint bóditó, hanem mint nyálaztató; miután a fogfájdalmat más izgató szerek is, milyenek a tekert csikszár és felálló timpó főzetei, melyek a nyálfo-

lyást előmozditják, képesek megszüntetni. Olvas fogak fájdalmánál az is jót tesz, ha az ember azokba illatos olajokba mártott pamutot dug, vagy szájában jó erős pálinkát tart, vigyázzán, hogy tulságosan ne izgattassanak; de ezeknél néha többet használ a mákony, melyeket kis golyócskák alakjában az odvas fogakba lehet tenni, vagy főstményéből néhány csöppet a szájmósóul használandó lágyító főzetbe vegyíteni. Végre a melegített füstölt ruhákkal, meleg hamuval vagy illatos burjánokkal töltött zacskókkal s lágyító-bóditó pépekkel való borogatások, a repülő-zsir kívülről bekenése, az elvezető szerek, melynek a meleg lábvizek, a reszelt torma és mustáros kovász a karokra alkalmazva, s egy hólyaghúzó a fül tövére, szintén jó szolgálatot tesznek.

Fülfájdalom.

Ezen nem épen gyakori, de néha nagy szenvedéssel járó betegség a hallás szervének különböző minőségű és fokú fejdalmában áll, mely néha csak az egyik fület bántja, de néha mind a kettőre, sőt a szomszéd részekre is kiterjed. Lefolyása alatt rendes kórjelei mellett néha a fülre való nagyobb vértolulást lehet tapasztalni, melynek nagyobb mennyiségű fülsár kégződése, genyes vagy véres folyadék elválasztása, olykor kütegek, szömölcsök, csontdaganat vagy csontszű lehetnek következései; vannak esetek, a midőn láz is csatlakozik a betegséghez, hurutos, csúzos vagy lobos jellemmel, de néha minden gyuladás nélkül, egyedül az idegek tulságos érzékenységén alapul.

A fülfájdalomra kisdedeknek és gyermekeknek nagyobb hajlamuk van, mely mellett okai a füleknek külvagy belsérélmiei, beléjük esett idegen tárgyak, vagy benok megkeményedett, megevesedett fülsár általi izgatása, hűlés, nehéz fogjövés, fogfájásnak vagy náthának a fu-

lekre való kiterjedése, szokványos kiürülések fenakadása, s más betegségek, különösen bőrkütegek átköltözése lehetnek. Néha láznakak, agygyuladásnak, bőrkütegeknek, görvélynek, bujakórnak képezi kórjelét.

Ha a betegség nem régi s egyszerű, okok eltávolítása után könnyen gyógyul, de a nagy gyuladással járó veszélyessé válhatik, valamint az idülteknek s életművezeti hibákkal párosultnak is kétes kimenetele lehet.

Gyógyításánál első föladat az okok eltávolítása lévén, a fület gondosan meg kell vizsgálni. Ha abba idegen testek hullottak, azokat ujjakkal vagy csipeszszel ki kell venni, s a fület langyos vízzel kifecskendezni; de ha bogarak másztak bele, azok előlésére olajat vagy ürömfözetet kell a fülbe csepegtetni, ügyelvén, hogy ezen bánásmódok a fület tulságosan ne izgassák; fogfájdalomtól származott fül-fájdalomnál a rossz fogat ki kell húzni, a bőrön mutatkozó betegségek hirteleni eltűnésénél a bőrt izgatni, ha pedig az okot más betegségek képezték, a gyógy módot azok ellen intézni. Okok eltávolítása után a betegség jellemére kelletvén figyelni, ha a fül-fájdalom hűlésből származott s csekélyebb lobos vagy csúzos, hurutos természetű, lobellenes életrend mellett belsőleg lágyító főzeteket, a különböző jellemmel megegyezőleg különféle sókkal vegyítve a 30. 63. 64. 29. 31. sz. alatti vények szerint s bodza- vagy hársvirágból készített theákat kell a betegnek adni, kívülről pedig fülére száraz meleget vagy lágyító pépeket alkalmazni. Ha a fájdalom gyuladás nélkül egyedül az idegek nagy érzékenységétől származott, bódítókat kell használni mind belsőleg az 51. sz. alatti vény szerint, mind pedig külsőleg. Így jót tesz, ha az ember bódító burjánoknak, milyenek a belénd, bürök és csomorika gőzeit vezeti a beteg fülébe, külsőleg bódító pépeket alkalmaz a 38. sz. alatti vény szerint, s bódító főzeteket, belénd-olajat, vagy valami szelid olajat mákonnyal vegyítve csepegtet belé,

vigyázzván ezen szerek következéseire, melyek, ha gyuladás van jelen, bajt is okozhatnak; de ily esetekben az elvezető szerek, milyenek a mustáros kovász, hólyaghúzó tapasz és sebeztető ír, néha többet használnak. Idült fül-fájdalomnál, mely a beteget éveken át kinozza, gyakran visszatér, életművezeti hibákkal van kapcsolatban s néha genyelveválasztással jár, a főök görvély, köszvény vagy bujakkór lévén, ezek ellen kell gyógmódot intézni, de hogy az elválasztott geny a csontokat meg ne rontsa, a folyás megszüntetésére a 166. sz. alatti szert kell a fülbe fecskendezni. Ha a fület annak belsejében elválasztott tömör nyálkásság dugja be, ez ellen semmi sem használ.

Gyógyulás után az okoktól, különösen a hüléstől való óvakodás mellett, a füleket tisztán kell tartani.

Gyomor-fájdalom.

Ezen betegség, melynek kifejlődését néha a gyomor és emésztés rendetlen állapotát hirdető kórjelek előzik meg, de előjelek nélkül is meglepheti a beteget, a gyomornak különböző minőségű és fokú fájdalmában áll, mely mellett néha különböző szagú, izú és minőségű felbőfögéseket lehet tapasztalni, a beteg gyomorégésről panaszkodik, ökröndözik, hány, nyugtalan, remeg, végtagjai hidegek, feje hidegen izzad, gyengeség érzése lepi meg, s néha el is ájul.

A gyomor-fájdalomra való hajlamot, mely vagy az emberrel születik, vagy később fejlődik ki, a gyomor és szomszéd részek életművezeti hibái, s a gyomor idegeinek gyengeségen alapuló nagy érzékenysége tartják fenn. Okai külerőszakok, az ember derekának szorongatása, a gyomor sebesítései, elnyelt idegen tárgyak, ételek és italok általi túlterhelés, vagy azoknak a gyomor erejével való meg nem egyezése, az anya vagy dajka tejének megválto-

zása, némely eledelék és italok iránti undor, meleg italokkal való tulságos élés, melyek gyengítnek, szeszes italokkal való visszaélés, melyek idült gyuladást okoznak, különféle mérges és nem mérges gyógyszerek helytelen használata, belférgek, hülés, nagy meleg, romlott levegő, heves mozgás, keringés, különféle indulatok vagy lelki bántalmak, elmének megerőltetése, a főben, mellben és hasban levő szervek különféle betegségei, havi tisztulás, terhesség, szokványos kiürülések fenakadása, s némely betegség hirtelen eltűnése lehetnek. Néha váltóláznak s choleraanak képezi kórjelét.

A gyomorfájdalom okok eltávolítása után néha magától is megszűnik, de ha elhanyagoltatik, vagy életművezeti hibákkal s az idegrendszer terjedelmesebb bántalmával párosul, vagy a beteg annak némely okaitól, milyenek a szerelembeli s ivásbeli kicsapongások, óvakodni nem képes, sokáig eltarthat, s többször megújulhat, melyek következtében az emésztés tökéletesen elferdül, a beteg elsoványkozik, míg végre aszályba vagy vízkórba esik s meghal. Legveszedelmesebb a gyuladással vagy különös idegbántalommal párosult gyomorfájdalom, mely a beteget néha pár óra alatt kivégzi.

Gyógyításánál először okait kellestven eltávolítani, ha elnyelt idegen tárgytól származott, azokat ki kell üríteni, meg pedig a legrövidebb úton, hánytató által a 8. 9. 18. 19. sz. alatti vények szerinít, vigyáztván, hogy a gyomorban semmi gyuladás ne legyen, mely esetben hánytatót adni nem szabad; de ha a beteg magától hány, a hányást meleg víz vagy székfüvirág-thea itala által csak könnyíteni kell. Legsürgetőbb a hánytató elnyelt mérgek ellen, hogy azok mielőbb kiürítettessenek; de csak eleinte, míg gyuladást nem okoztak, mert ha már gyuladás fejlődött ki, vagy oly szereket kell adni, melyek a gyuladást csillapítják s a mérgeket ártalmatlanokkii teszik, milyenek a lágyító főze-

tek, edes tej, vaj, szelid olajok, tojás fehére vízzel vegyítve, kocsonyás és kövér levesek, vagy nagyobb gyulladás esetében a gyomorlob ellen ajánlott gyógymódot alkalmazni. Ha az okot a gyomorban képződött savanyúság képezi, mi leginkább kisdedeknél, sokat ülőknél s terheseknél szokott megtörténni, savanyellenes szereket kell adni, felnőtteknél a 134., kisdedeknél a 83. szám alatti vény szerint s a beteggel czukros vizet itatni. Okok eltávolítása után, vagy ha azokat hirtelen eltávolítani nem lehet, a betegség jellemét kell tekintetbe venni. Lobos jellemnél lobellenes életrend mellett külsőleg pióczák, belsőleg lágyító főzetek tesznek jót, míg a gyomornak gyulladás nélküli ingerlékenysége vagy érzékenysége esetében, miként ez rászts- és méhkóros egyéneknél szokott történni, ezen rendellenes állapotok ellen kell a gyógymódot intézni. Ily esetekben szénsavany tartalmuknál fogva az égvényes savanyú vizek magukra vagy citromlével, a 4. szám alatti habzó porok, s a seidlitzzi pezsgőpor, mely egyuttal a gyomrot és beleket is tisztítja, tesznek jót; de ha ezek nem használnak, görcsellenes szereket kell adni, például székfü- és hársvirág, méhfü- és fodormenta-theákat magukra, Hoffman-cseppjeivel s narancs-főstvénynyel, vagy 1—2 csepp mákony-főstvénynyel. Néha a gyomorfájdalom hideg víz italára vagy jégdarabkák elnyelésére szűnik meg, de ha erősebb szerekre van szükség, orvoshoz kell folyamodni. Belső szerek mellett külsők is használnak, milyenek a száraz meleg, vagy meleg főzetekbe mártott ruhákkal, sóval, hamuval, zabbal, illatos burjánokkal töltött zacskókkal s meleg pépekkel való borogatások; borral, spiritusokkal vagy repülő-zsirral való kenetetések, száraz köpölyök, mustáros kovász és hólyaghúzó tapasz.

Gyógyulás után az okoktól való óvakodás mellett mértékletesen kell élni, s a gyomrot jó állapotban tartani.

Bélfájdalom.

Ezen betegség, mely közönségesea *kolikának* nevezetik s a belek különböző minőségű és fokú fájdalmában áll, mindig a belek vonalában mutatkozik s helyét változtatja, de szelek eltakarodására csendesedik. Kifejlődését néha gyomorfájás, ökröndözés, székrekedés vagy hasmenes, néha csekély láz előzik meg, de meglepi az embert előjel nélkül is, s alatta a beteg, a mellett hogy hasa majd össze van húzódva, majd mint a dob ki van feszülve, nyugtalan, álmatlan; étvágya nincs, szomja nagy, szája száraz; lélekezete nehéz, néha görcsöket kap, sőt félre is beszél; bőre néha száraz és forró, néha hideg, s rajta verejtek üt ki; arcza hol piros, hol halvány, s ütere néha rendetlen; vizelete fenakad, vagy kevés, szintelen; széke rekedt, s ilyenkor a többi kórjelek is növekednek s a beteg néha hány, néha hasmenése van, mely vizes, nyálkás vagy epés, néha giliszták takarodnak el tőle.

A kolika gyuladással, tulságos érzékenységgel vagy görcsökkel lehet párosulva.

Ezen betegségre némely embernek vele született vagy később szerzett hajlama van, mely néha a hasbeli zsigerek s bélhuzam különféle beteges állapotán alapul. Okai külsértések, eledelek és italok általi megterhelés, rossz minőségű eledelek, szeszes italok, poshadt víz, must, új bor, új sör, a beleknek azokba jutott ártalmas tárgyak általi gépies sértése, helytelenül alkalmazott gyógyszerek, mérgek, a belekben képlődött tisztátalanságok, belférges, a hasnak meghűtése, szokványos kiurítések fenakadása, bőrkütegek hirteleni eltünése lehetnek.

A kolika okok eltávolítása után néha könnyen megszűnik, de ha elhanyagolják, gyuladás, sérvések, a belek működésének elferdülése, rossz emésztés, hibás vérkészí-

tés, rendetlen széketételek, szelek, vízkór, aszály, sorvasztóláz lehetnek következései. Ha a betegség nem régi, egyszerű, belső tisztátanságoktól származott, s gyuladással, életművezeti hibákkal vagy sérvessel párosulva nincs, jobb remény lehet hozzá, mint ha nagy bélgyuladással, rothasztó lázzal s fenével van párosulva, mely esetekben többnyire halállal végződik.

Gyógyításánál okainak eltávolítása lévén az első teendő, a beteget mérsékelt meleg ágyba kell fektetni s egész hasát jól megvizsgálni. Sérvés jelenlétében azt helyre kell tenni, vagy ha az ki lenne csukódva, okai ellen kell intézkedni. Ha ilyenkor a kicsukódás okát gyuladás képezi, vérbocsátásokat kell tenni, s a sérvésre hideg borogatásokat alkalmazni; de ha a kicsukódás ezekre föl nem szabadul, orvoshoz kell folyamodni. Gyomortisztálanság következtében támadt kólikánál a szükséghez képest hánytatót, hashajtót, a 8. 20. sz. alatti vények szerint, vagy csöréket kell adni, de ha a beteg magától is hány, azt meleg víz vagy meleg theák által csak könnyíteni kell. Ha ily esetben gyuladás jelei mutatkoznak, a hánytatótól óvakodni kell, s hashajtót is csak olyant kell adni, mely a gyuladással megfér, milyenek a szelid olajok vagy a 65. sz. alatti riczinus olaj. Ha a székrekedést becsukódott sérvés tarja fenn s ganéjhányás jelei fenyegetnek, izgató csöréket kell adni dohányfőzetből. Néha ily makacs székrekedéseknél belsőleg hideg víz itala s külsőleg is jeges borogatások és hideg vizcsörék használnak. Ha a belekben lévő fájdalom gyuladással s lázzal van párosulva, lobellenes gyógymódot kell alkalmazni, miként a bélgyuladásnál említve volt. Gyuladás eloszlása után a beteges érzékenységből származott s versenkint megújuló fájdalomak ellen belsőleg lágyító főzetek, s külsőleg is lágyító pépek és meleg fürdők tesznek jót. Ha a kólika szokványos kiürülések fennakadásának, vagy bőrkütegek és csuz

visszaverődésének következménye, bõrizgató szereket kell használni. Gyuladás nélküli ideges kólika ellen rászt- és méhkóros vagy gyenge idegzetű egyéneknél görcsellenes szerek tesznek jót, milyenek a székfűvirág-, méhfű- és fodormenta-theák, néha Hoffmann cseppjeivel vegyítve, de ha ezek nem használnak, erősebbek iránt, hogy visszaélés velök ne történjék, orvoshoz kell folyamodni. Belső szerek mellett a hasfájdalomnál említett külszerek is jót tesznek.

Különös figyelmet érdemel az oly kólika, mely az életművezetnek ólomgözök vagy a gyógyszerek, ételek és italok közibe vegyült ólom által való megfertőztetése következtében fejlődött ki. Ha az ólom csak kisebb mértékben jött a testtel érintkezésbe, olyankor a beteg köldöke tájékán csekélyebb fájdalmat érez, étvágya nincs, széke rekedt, s így eltelnek hetek, hónapok; de az ólom általi nagyobb fertőzéseknél hirteleni terhes jelenségek állanak elő. Az ily beteg kegyetlen fájdalmakat érez hasában, különösen köldöke s keresztcsontja tájékán, melyek az egész gerinczre kiterjednek; lázt kap, kemény, összehúzódott úterrel; izmaiban különös gyengeséget érez, feje nehéz, szája száraz, nyelve száraz, rút, néha fekete; étvágya nincs, szomja nagy, undorog, hány; hasa kemény, feszes, befelé húzódott; széke rekedt s ha van is, emésztete darabos, kemény; vizelete akadoz; betegség növekedtével a beteg nyugtalan, félre beszél, görcsöket kap, végtagjai fájnak, s ha a betegség sokáig tart, elsenyved, hangja meggyengül, nyelve akadoz, külérzékei eltompulnak, látája kitágul s nem mozog, elméje meggyengül, szélhűdés éri s végre gutaütés következtében meghal.

Ezen kólika gyógyításánál, ha gyuladással van párosulva, lobellenes gyógymód szükséges, ú. m. piócák általi vérbocsátások, belsőleg lágyító főzetek s külsőleg is lágyító borogatások és kenőcsök; de gyakoribb ennél az ideges

jellemű, mely esetben az ólomnak kiürítésén, vagy ártalmatlanná tételén a rossz következményeinek eloszlatásán kell igyekezni. Az ólom kiürítésére, ha az mint ólomcukor borokba vegyítve, vagy rézedényekről ételekbe vegyülve jutott az életművezetbe, elégségesek az egyszerű hashajtók, milyenek a keserűsítő, vízben fölolvasztva, vagy az olajok, különösen a 65. sz. alatti riczinus olaj; de ha az ólom gözalakban jutott a testbe, miként fazekasoknál, festőknél s bányászoknál szokott történni, olyankor a hashajtók nem használván, az ólom által okozott fájdalmak s görcsök lecsendesítésén kell igyekezni, mire legjobb szer a mákony, napjában 4—15 centigrammot adván belőle s mellette, miután szorító erővel bír, belsőleg olajakat, olajos fejeteket, külsőleg lágyító pépeket alkalmazván. Ha a székrekedés ezek mellett is tart, a mákonynyal föl-váltva keserűsítőt vízben fölolvasztva, vagy a 46. sz. alatti porokat kell használni.

Gyógyulás után a beteg a betegség okaitól óvakodjék, de ha foglalkozása az ólommal való érintkezés kikerülését lehetetlenné teszi, menjen gyakran friss levegőre, éljen zsíros és vajjas eledelkkel, sőt testét is kenje zsírral vagy olajjal, s ha foglalatosságát végezte, mossa meg orrát, száját, sőt egész testét szappanos vízzel. A betegség után néha fenmaradt emésztési zavarok, dugulások, székrekedés, senyvedés, görcsök, szélhűdésesek s vizkor ellen, a saját rovataik alatt megírt mód szerint kell eljárni; megjegyezvén, miszerint dugulások ellen a budai fürdők igen jót tesznek.

Szamár-hurut.

Ezen betegség, melyben leginkább csecsemők és gyermekek szenvednek, hurut-lázzal kezdődik, de erőszakos és rohauonkint visszatérő köhögésbe megy át, mely rövid és

gyors lélekzéssel van összekötve, s a beteget megfúlással fenyegeti. Nevét onnan vette, hogy a köhögést mindig mely s a számár ordításához hasonló sivitással párosult lélekzetvétel követi, de a beteg arczának megkékülése s a rohamnak végetvevő hányás is, a betegség jellemző körjeleihez tartoznak. A számárhurutot a heves hurutláztól s a kisdetek torokgyíkjától és mellgörcsétől, melyekhez igen nagyon hasonlít, három időszaka által lehet megkülönböztetni, melyek közül az első és utolsó hurutosnak, a középső görcsösnek neveztetik. Első időszak alatt, mely 7—14 napig tart, láz lepi meg a beteget, melyet az ember körjeleiről ítélve hurut-láznak tarthatna, de a köhögés hurutellenes szerekre nem enged, s innen lehet a számárhurut kifejlődését gyanítani. Második időszak alatt, a betegség szelidebb fokánál, a láz megszűnik, de a fennebb említett sajátságos köhögés fenmarad, mely eleinte hosszabb szünetek után jelenik meg, de a betegség növekedtével éjjel mint nappal többször is előjő. A beteg e rohamot előre megérezvén, alkalmas helyet keres, hogy magát megtámaszthassa; némelyik lábaival tombol, hogy a rohamot eltávolíthassa, de az mindezek mellett is kifejlődik, sőt köhögés alatt néha vér folyik a beteg orrából, szájából; néha széke s vizelete is alája megy a betegnek, vagy általános görcsöket kap. Néhány percz múlva hányás lepi meg a beteget, mely alatt nemesak köhögése szűnik meg, hanem többi körjelei is megcsendesednek úgy, hogy csekély elgyengülés kivételével magát jól érzi; de néhány óra múlva rohamu újból visszatér, még pedig mindig erősebben. Ezen időszak két hétig, néha hónapokig tartván, a köhögés egyszerü hurutos-köhögéssé változik, s a beteg egy pár hét múlva bajától megszabadul.

A számárhurut néha nyilvános gyuladással jár s ilyenkor körjelei hevesebbek, de többnyire ideges jellemet visel s ilyenkor hosszasabban tart.

Miután nem minden időben uralkodik, kifejlődését leginkább légköri viszonyoknak lehet tulajdonítani, de azért megkaphatására hajlam kivántatik, mely a betegség egyszeri lefolyása után megszűnik. Leghajlandóbbak erre a gyermekek életök második évétől a hetedikig. A tetőpontra hágott betegség ragályos.

Az egyszerű és szelidebb természetű betegség néha magától is megszűnik, míg a rossz indulatú könnyen idültté válhatik, számtalan rossz következésekkel. Nem kevésbé veszélyes a lobos-, ideges- vagy rothasztó-lázzal párosult, vagy az olyan, mely gyenge csecsemőkben, elgyengült öregekben, terhésekben, sérvéssel és kőbetegséggel bajlódókban, vérfolyásra, tüdővészre, gutaütésre és erőszakos köhögés következtében növekedhető más bántalmakra hajlandó egyénekben fejlődik ki.

Gyógyításánál, ha a gyermek ezt minden őrizkedés mellett is megkapta, különböző jelleme szerint kell eljárni. Első időszakban, a betegségnek szelidebb lobos jelleme levén, mérsékelt meleg, gyenge növényi eledelek, a testnek és léleknek nyugalma, lágyító főzetek, gyengén izzasztó theák, melyekbe kis adag salétromot, hánytató borkövet, szalamiasót lehet vegyíteni, vagy olajos fejetek, szóval hurutlázellenes szerek tesznek jót; de ha nyilvános gyuladás jelei mutatkoznak, a mellre pióczákat kell alkalmazni, s ha székrekedés van jelen, belsőleg calomelt adni a 84. sz. alatti vény szerint. Második időszak alatt, ha a lobos jellem még tart, a lobellenes gyógymódot tovább is folytatni kell, de ha ezekre a betegség növekedik s ideges jelenségek mutatkoznak, ellenizgatókat kell használni, még pedig többnyire külsőket, milyenek a mustáros kovász, hólyaghúzó s a 40. sz. alatti sebeztető ír, melyek közt az utolsótól legtöbb sikert lehet várni, vigyázzván, hogy alkalmazásakor minden gyuladás meg legyen szüntetve, mert másként többet árt mint használ. Ha a köhögés az

ellenizgatók után is tart, a kórjelenségek szerint néha görcsellenes, néha bódító szerek vannak jó hatással, de ezek megválasztására orvosi tanácscsal kell élni. Harmadik időszakban a czélszerű életrenden kívül semmi más orvosságot használni nem kell, de ha a betegség sokáig huzódik, ekkor is a betegség jellemét kell szem előtt tartani. Komoly kórvegyületeknél az orvosi tanácsot nélkülözni nem lehet.

Mellgörcs.

Ezen ideges betegség, mely a lélekezésnek nem folytonos, hanem rohamonként megújuló s megfulással fenyegető neheztségében áll, részint gyermekeknél, részint felnötteknél jó elő.

A gyermekek mellgörcse leginkább az 1—7 év közti gyenge ideges gyermekeket támadja meg s néha láz nélküli csekély huruttal kezdődik, de előjelek nélkül is meglesi a beteget, még pedig többnyire éjjel, s ilyenkor a megfulás félelme miatt álmából föltrentet betegnek szava elváltozik, lélekezete hörög, szíve dobog, ütere görcsösen össze van huzódva s rendetlen, végtagjai hidegek, arca tüzes, ajkai kékek, szemei kidüledtek, vizelete vízenyös, néha görcsei vannak. Roham után fél vagy egy óra múlva a beteg elalszik, izzadáshoz jő, de másnap gyengébb, komolyabb, míg 8—12 óra múlva újabb rohamot kap, még pedig nagyobb erővel s ha segély nem érkezik 3—7, sőt ritkán 14 napig is elkinlódik. Hogy az ember ezen betegséget a kisdetek torokgyikjával össze ne téveszsze, a kórjelekre nagy figyelemmel kell lenni.

Ezen mellgörcs oka gyenge ideges egyéneknél egyedül hülés lehet.

A mily ritka e betegség, ép oly veszélyes, mert a beteget néha az első rohamkor, néha 3—7 nap alatt kivégzi

Gyógyításánál tisztán görcsellenes szereket kell használni, még pedig belsőleg pézsmát, melyből két óránként 7 centigrammot lehet adni s külsőleg búzaszatot csőrében, a 167. sz. alatti vény szerint, melyek mellett a langyos fürdők és bőrizgató szerek is jót tesznek; de bódítókat alkalmazni soha sem szabad.

A felnőttek mellgörcse néha hirtelen lepi meg az embert, de olykor előjelek hirdetik megjelenését, melyek ebéd után 2—3 óra múlva állnak elő s ilyenkor a beteg szokatlan fejnehézséget, gyomrában nyomó fájdalmat érez, ökröndözik, hány, néha köpköd, elkomorodik, az embereket kerüli, néha tüsszurásokat érez bőrén. Ezen előjelekhez bágyadtság járulván, a beteg lefekszik s elalszik, de néhány óra múlva mellszorulás serkenti fel, megfulás félelmével s hasonló más kórjelekkel, mint a kisdedek mellgörcsénél. Görcsök után, melyek néha néhány perczig, néha több óráig tartanak, a beteg elgyengül, elalszik s ezalatt fölmelegszik és izzadásba jő, s mikor fölébred, színesebb vizeletet ürít ki; de a görcsök bizonytalan időben újból visszatérnek, sőt ha a betegség sokáig tart, csaknem folytonosokká válnak. Kórvegyületek esetében a betegség meghatározása igen nehéz.

Ezen betegségnek néha erélyes, néha ingerlékenységgel járó ideges jelleme van.

A mellgörcsre való hajlamot némelyek öröklik, s az ilyenek már kisdéd korukban nehezebben lélekeznek s könnyen kapnak légeső- vagy tüdőgyuladást; de kifejlődik e hajlam később is különféle betegségek következtében. Okai hideg, nedves vagy különféle kigőzölgésekkel és porokkal megfertőztetett levegő, dobzódó életmód, szesz italok, heves mozgás, hangos beszéd, lelki indulatok, túlságos kiürülések vagy a szokványosok fennakadása, bőrbetegségek s köszvény hirteleni eltűnése lehetnek.

Ezen betegségi okok eltávolítása után néha könnyen

megszűnik, de rohamai néha halált is okozhatnak, vagy oly makacsosá válik, hogy 30—40 évig is elkínozza az embert, mely esetben különféle veszélyes és néha halállal végződő következtetései lehetnek. A kitűnő s örökölt hajlam után kifejlődött, életművezeti hibákkal párosult, vagy azokból származott s idültté vált mellgörcsöt, miután gyógyíthatatlan, csak enyhíteni lehet.

Gyógyításánál, miután az ember a beteget levetkőztette, tiszta levegőjű szobában oly helyheztetéssel, hogy könnyebben lélekzelhessen, lefektette, közeléből az összegyűlt embereket eltávolította s kedélyét megnyugtatta, okaival kell tisztába jönni, s azok eltávolítása után vagy ezzel egyszerre jelleme szerint eljárni. Heves mellgörcsnél, ha az ember az agy vagy mell felé vértolulást tapasztal, még a roham alatt vért kell bocsátni, érvágás vagy piócák által, s ha erre a lobos jellem nem csendesedik, lobellenes életrend mellett lobellenes szereket adni, körülményekhez képest a 30. 26. 64. 46. sz. alatti vények szerint, mindaddig, míg a lobos jellem tökéletesen megszűnik. Ha a mellgörcsnek ideges jelleme van, melynek esetei gyakoribbak, görcsellenes szereket kell adni, melyenek a székfűvirág- vagy fodormenta-theák magukra vagy Hoffmannu cseppjeivel s a székfűvirágból készített csőrék; de ha ezek nem használnak, erősebb szerek kiszolgáltatása végett orvoshoz kell folyamodni. Belső szerek mellett a külsők is jó hatással lévén, ideges mellgörcsnél a hideg végtagokat meleg ruhákba kell takargatni, dörzsölni, a mell és hátgerinczet repülő-zsirrall kengetni, vagy a betegség nagyobb fokánál azokra mustáros kovászt vagy hólyaghúzó tapasz alkalmazni, végre csőréket adni búzaszorból a 167. sz. alatti vény szerint. A rohamok visszatérésének megakadályozására néha tovább is gyógyszerekkel kell élni, még pedig hol ellenizgatókkal, hol bódítókkal, az emésztő szervek gyengeségénél pedig erősítőkkal; de miután ezen

esetek megválasztása szakértők ítéletét igényli, ilyenkor is az orvos tanácsát kell kikérni.

A betegség tökéletes legyőzése után annak minden okaitól óvakodni kell.

Gutaütés.

Ezen betegség az agy működésének elnyomatásában áll, melynek következtében az állati élet működései, ú. m. a kül- és belérzékek s az önkéntes mozgás tökéletesen megszűnnek, míg a tengéletiek, különösen a vérforgás és lélekzés, ha beteges változást szenvednek is, de folyamatosan vannak. Hogy az ember a gutaütést más hasonló betegségekkel össze ne téveszsze, figyelnie kell annak minden jeleire. Néha mielőtt a betegség kifejlődne, oly előjeleket lehet tapasztalni, melyek a vernek az agy felé való tolulására mutatnak; de meglepi az embert néha előjelek nélkül is, csakhogy nem mindenkor egyforma robammal. Abban ugyan minden roham megegyezik, hogy a beteg hirtelen nyomást érez agyán, külérzékei megzavarodnak, eszmélete s mozgási tehetsége meggyengülnek, szédeleg, majd eszméletét veszti s ha meg nem fogják, összerogyik; de ezen eszmeletlenség néha csak néhány perczig tart, s a beteg, ha nem egész tisztán is, újból eszmélni kezd, míg végre néhány óra múlva egészen felüdül. A betegség nagyobb fokánál a beteg eszmeletét tökéletesen elveszti, összerogyik mint egy darab fa, külérzékeinek minden működése megszűnik, de vérforgása s lélekzete nincsenek fennakadva, teste néha tüzes, néha halvány s hideg mint a jég, mely kórjelek után, miután néhány óráig vagy néhány napig tartottak, a beteg lassankint magához jő, de hetekig, sőt hónapokig sem tudja a tárgyakat megkülönböztetni, szava akadoz, s mozdulni sokáig nem tud. A betegség legnagyobb fokánál a beteg nemcsak eszméletét

veszti, hanem érzékei s mozgása gyakorlatában is tökéletesen meg van akadályozva, s ha érverése s lélekzete néhány óráig tartanak is, a roham mindig halállal végződik.

A betegség jelleme szerint erélyes és ideges gutaütést lehet megkülönböztetni.

A gutaütésre különös hajlam kívántatik, melyet némely ember örököl, más születése után nyer. Ezen hajlam az életrendi szabályok közt ismertetett külemény által nyilvánul, de az ily ember is kikerülheti a betegséget, ha annak okaitól óvakodik, míg más nem ily küleményű is, ha ártalmas befolyásoknak van kitéve, áldozata lehet. Leghajlandóbbak erre az 55—65 év közti férfiak, s a betegség kifejtésére a levegőnek különös befolyása van. Okai külérőszakok, nagy meleg, napsütés, nagy hideg, ingerlő eledelekkel és szeszes italokkal való visszaélés, heves mozgás, ingerlő s bódító gyógyszerek, szorító öltözet, nehéz terhek emelése, erős hányás és köhögés, nehéz szülés, beszédbeli megerőltetés, heves indulatok, túlságos kiürülések vagy a szokványosok fennakadása, bőrbetegségek, csúsz és köszvény hirteleni eltünése s némely idegbetegségek lehetnek. Néha váltóláznak s némely lobos betegségnek képezi körjelét.

A gutaütés egyike a legveszedelmesebb betegségeknek, mert a legnagyobb fokú egynéhány percz alatt halált okoz, vagy ha tüstént ki nem végzi is az embert, mindig lehet félni a roham visszatérésétől, mely minél gyorsabban történik, annál nagyobb veszélylyel fenyeget. De azért nem minden gutaütés halálos s néha meg is gyógyul. Teljes gutaütésnél, ha az élet megmarad is, vagy az elmebeli tehetségek gyengesége marad fenn s a tengéleti működések megtartják élénkségöket, vagy az elmebeli tehetségek épségben maradásával a mozgás és tengéleti működések jönnek zavarba, vagy a test összes működései szenvednek

fogyatkozást. Ha a betegség a természet ereje által javulásnak indul, válságos kiürülések szoktak történni, de ha az életerő gyenge s a betegség elhanyagoltatik vagy rosszul gyógyittatik, más betegségek is fejlődhetnek ki belőle, melyek nem kevésbé veszélyesek.

A mi gyógyítását illeti, miután teljes és nagy fokú gutaütésnél mindig vér vagy savós nedvesség ömlik ki az agyra, mely annak működését úgy elnyomja, hogy a gyugyulásról szó sem lehet, mindenek előtt a betegség rohamát kell kikerülni. Ilyenkor, ha a koponyacsontok törése, behajlása, vagy valami nedvkiömlés vannak jelen, ezeket sebészi műtételek által el kell távolítani; ha különféle betegségek idézték az előjeleket elő, azokat a saját rovataik alatt megirt mód szerint meg kell gyógyítani. Ha hasbeli tisztátalanságok képezik az okot, azokat hashajtók által, mert a hánytatók ily esetben ártalmasok, ki kell üritni. Ha az agyra vértolulás jelei mutatkoznának, czélszerű életrend mellett mindentől, mi a vértolulást növeli, óvakodni kell, s ha az az életrendi szabályokra sem csökken, vért kell bocsátni érvágás vagy pióczák által; de ilyenkor a keserűsóból készített hashajtók, keserűvizek, a hamuval vagy mutárliszttel vegyített meleg lábvizek reggeli használata s ugyanekkor a fejnek hideg vízzel való borogatása, a testnek naponkint hideg vízzel való mosogatása s nyáron a hideg fürdők is igen jót tesznek. Midőn ezen előgyógymód elmulasztatott, vagy a beteg ártalmas befolyásoknak volt kitéve s a rohamot ki nem kerülhette, ha nála agyra való vértolulás jelei mutatkoznak, le kell őt vetköztetni, friss levegőjű szobában fölemelt fővel s lecsungó lábakkal ágyba helyheztetni, köréből mindent, mi a levegőt megronthatná, eltávolítani s rajta eret vágni, a kiveendő vér mennyiségét orvos által határozttván meg. Néha a veszélyt egyszeri érvágás is eltávolítja, de néha ismételni kell azt, vagy pióczákat rakni a halántékra,

nyakszirtre s gerincz hosszába. Vérbocsátás mellett a további gyógymód eszközlésére szoros életrend, italul víz, árpafőzet, mandola-tej vagy citromos víz, belsőleg hasajtók, külsőleg hideg borogatások s eczetes vizből készített csőrök szükségesek. Ha a gutautést gyengítő okok, például túlságos kiürülések idézték elő s a beteg már azelőtt el volt gyengülve, lobellenes gyógymód helyett ösztönző szereket kell alkalmazni, és így a beteg testét dörzsölni, orra alá erős szereket tartani, homlokát, halantékát, mellét, gyomra száját, hátgerinczét, sőt egész testét illatos vagy kámforos spiritussal kenegetni, végtagjaira mustáros kovászokat, hólyaghúzókat alkalmazni, s illatos burjánok főzetéből csőrét adni. Miután a beteg annyira magához jött, hogy nyelhet, belsőleg is ösztönző szereket kell neki adni a 12. sz. alatti vény szerint, de ezekre nézve az orvosi tanácsot sem kell feleslegesnek tartani. A gutautés után fönmaradt betegségekkel saját módjnk szerint kell bánni.

Hogy a betegség többé vissza ne térjen, minden okaitól óvakodni kell, s továbbra is a szerint élni, amint jelleme kívánta.

Tetszhalál.

A tetszhalál oly beteges állapot, melynél az életművezet összes működései annyira el vannak nyomatva, hogy a beteg valódi holthoz hasonlít s ha a maga idejében segély nem érkezik, legtöbb esetben meg is hal. Hogy az ember ezen állapotot a valódi haláltól megkülönböztethesse, tudnia kell, miszerint a tetszhalálal is közös jeleket, milyenek a külérzések működésének, mozgásnak, lélekezésnek, vérforgásnak tökéletes fennakadása, a testnek hidegsége s megnierevedése, a törődött s elhomályosodott szemek, nyitott száj, s alkalmazott izgató szerek iránt

tanusított érzéketlenség, a valódi halál jeleiül csak akkor lehet tekinteni, ha a keletkező rothadás jelei is, milyenek az orr, száj és ajkak belsejének megfeketedése, a test azon részének, melyen fekszik, megkékülése, a bőrön barnakékes, feketés és sárgászöld foltok mutatkozása, a halott rothadt kigőzölgése s szájából hasonló nedvesség kifolyása, hasának felpuffadása, a sajátságos halott szagnak döglletes budösséggé változása, hozzájuk járulnak.

Okai az összes idegrendszer működésének elnyomása, az élet fentartására megkívántató ösztönök hiánya, erős izgatás, külsőerőszakok, tetemes nedvvesztések s más ártalmas befolyások lehetnek.

A tetszhalál, ha gyors segély érkezik, gyógyítható, ellenkező esetben valódi halállá változik.

A mi ezen veszedelmes állapot gyógyítását illeti, miután ezt a valódi haláltól néha, kivált eleinte oly nehéz megkülönböztetni, mindenkinek kötelességében áll, hogy kétes esetekben a holtinak tartott egyént addig, míg rajta a halál bizonyos jelei ki nem fejlődnek, eltemettetni ne engedje, s körülte ez idő alatt mindent, mi megmentésére czélszerű, tehetsége szerint elkövessen. Szoktak is ily esetben az emberek némi kísérleteket tenni, de a melyekkel, ha nem sikerulnek, hamar fölbagynak, a holtinak tartott egyént, miután a halottvizsgáló által is megnézték, eltemetik; pedig számtalan szomorú példák bizonyítják, hogy az ilyenek halottvizsgálók mellett is, vagy azok nem elég lelkiismeretes eljárása miatt, elevenen temetettek el. Ezért az ily szerencsétlenek körüli segélynyújtásban nem szabad sem restnek lenni, sem kifáradni, mert az is megtörtént, hogy a mentőszerek csakis többszöri pihentetés és alkalmazás után működtek s fejtettek ki sikert. Miután a tetszhalálnak különböző okai szerint különféle esetei vannak, az ellene intézendő eljárás is különböző.

Vizbefulás következtébeni tetszhalál.

A tetszhalál ezen neménél első teendő, hogy az ember az ily szerencsétlent a vízből mielőbb kihúzza, partra szállítsa, szájából s orrából a sárt vagy más tisztátalanságot tiszta vízzel kimossa, sőt száját tiszta nedves ruhával kitorólgesse, s hogy a gyomrába és légcsövébe hatott nedvesség kiürülhessen, előre görbitett testtel s lehajtott fejjel felültesse. Ezek után, ha tiszta idő van, s az ember a szükséges mentő szerekkel el van látva, azonnal a fölélesztéshez lehet fogni; ellenkező esetben fedél alá kell a szerencsétlent szállítani, vigyázzván, hogy átszállítás közben, melyet a test alá tett lepedővel két erős ember vihet vegbe, a beteg feje magasan, lábai lecsüngve s dereka kevéssé jobbra fordítva álljanak. A szobának, hova a beteg szállítatik, tágasnak, világosnak, tisztalevegőjűnek, száraznak, mérsékelt melegnek kell lenni, s abból a bámészkodó embereket el kell távolítani. Ezután a beteget fölemelt fejjel s jobb felé fordított derékkal szalmazsákra vagy matrácra fektetvén, levetkeztetvén, s száraz ruhával megtörölgetvén, egész testében jól meg kell vizsgálni, hogy betegsége jellemével s annak okaival, melyek talán már vizbefulása előtt hatást gyakoroltak reá, tisztába jönni lehessen. Ha agyára vértolulás s ennek következtében vérmes gutaütés jelei mutatkoznak, karján azonnal eret kell vágni s fülei mögé pióczákat tenni; de ha vér jönni nem talál, először idegrendszer, verforgása és lélekezése működését kell folyamatra hozni, mit leginkább külmeleg által lehetvén eszközölni, meleg ruhákba kell őt takarni, s érzékenyebb tájékaira melegített homokot, hamut, téglát vagy meleg vízzel töltött palaczkokat alkalmazni. Második főmentőszer a testnek mértékletes dörzsölése, mit

egy erős ember eleinte a végtagokon, azután a törzsökön, kézzel s flannellel vagy kefével tehet. Ha a beteg ezekre magához nem jő, szájjal vagy egy kis tűzfúvóval levegőt kell tüdőjébe fújni s utána mellét és hasát gyengén dörzsölni, hogy a befújt levegő kitakarodjék, s ez által lélekezése folyamatba jöjjön; de ha ez sem használ, izgató szereket kell alkalmazni. E célból szemei elébe nagy világosságot kell csinálni, füleibe kiabálni, orra alá erős eczetet, reszelt tormát, szalamia spiritust tartani, szájába néhány csepp szalamia spiritust tölteni, bőrét kámforos spiritussal vagy repülő zsírral kengetni, sőt néha vékony vesszővel vagy csalánnal veregetni s tüvel is szurkálni; de ezeknél az illatos burjánok egyszerű- vagy borral, spiritussal, szalamiaszszel vegyített főzeteiből, úgy a dohányfőzetből készített csörék s a dohányfüst egy alkalmas cső által a végbélbe fujva sokkal több hasznot tesznek, megjegyzevén, miszerint a gyógymód elején minden erősebb szerektől óvakodni kell. Ha a beteg ezen szerek után magához kezd jönni s nyelhet, a fennebbi eljárás mérsékelt folytatása mellett kis kanalankint meleg bort vagy illatos burjánok főzetét néhány csepp kénatherrel kell szájába tölteni, s a gyógymóddal addig föl nem hagyni, míg összes állati s tengéleti működéseit vissza nem nyeri. Ha a beteg élete visszanyerése után csendes álomba merül s izzadásba jő, zavarni őt nem szabad, de ha az izgató szerek lázt vagy vértolulást idéztek nála elő, lobellenes életrend mellett árpafőzetet, mandolatejet, limonádét vagy a 30. sz. alatti lobellenes szert kell neki adni, s rajta a vértolulás fokához képest érvágás vagy pióczák által vért bocsátni. A beteg gyomrába jutott víz vagy sár következtébeni önkéntes hányást meleg víz vagy székfű-virág thea által elő kell mozdítani.

Ártalmas gőzök következtébeni tetszhalál.

Az élet fentartására szükséges levegő különféle gőzök által, melyek közt az izzó szénből vagy borsforrásból kifejlett szén-gőz legártalmasabb, úgy megromlik, hogy beléhelve az ember életét is elolthatja. Az ily szén-gőz által okozott tetszhalálnál első teendő, hogy az ember a beteget a veszélyes helyről eltávolítsa, vigyázzván, hogy e közben maga is veszélybe ne jusson. Mintán ez megtörtént, a beteget szabad levegőre kell vinni, s levetkeztetve felültetni, mi a betegség csekélyebb fokánál néha magában is elég; de ha a beteg ezekre magához nem jő, hathatóssabb gyógymódhoz kell nyulni. Ha a betegség télen fejlődött ki, a beteg testét fejéig hóval kell betakarni, e közben mértékletesen dörzsölni, s ha huzamosabb dörzsölés után sem jő magához, levegőt fújni belé; de ha hó nincs, a hideg vízzel való gyakori öntözések is jót tesznek. Ha az agyra vértolulás jelei mutatkoznak, mi a tetszhalál ezen fajánál gyakori dolog, eret kell a betegén vágatni s azután fülei mögé és nyakára pióczákat vagy köppölyöket alkalmazni; de ha ezekre sem jő magához, tovább is hideg vízzel kell locsolni, s fejét és testét eczetes vízzel vagy chlormészoldvadekkel mosogatni, végre eczetes vízből csőrét adni s mindezt néhány óráig folytatni. Minthogy az élesztő- vagy izgató-szerek itt ártanak, csak a lobellenes gyógymód néhány órai sikertelen folytatása után lehet a beteget fölmelegíteni, gyengén dörzsölni, bőrre izgató szereket alkalmazni, izgató csőrét adni, s őt, ha mindezek hat órai alkalmazás után sem használnak, meleg fővenyből készített száraz fürdőbe ültetni. Mihelyt az életnek némi jelei mutatkoznak, azonnal mérsékelt meleg ágyba kell a beteget fektetni, testet megszáritni, friss levegőt bocsátni szobájába s a rajta mutatkozó jelenségekre figyelni.

Ha vértolulást vesz észre az ember, újból hideg borogatásokat kell tenni a beteg fejére eczetes vízből, vele eczetes vizet, limonádét vagy borköves vizet itatni, s ha a szükség kívánja, rajta vért is bocsátni; de ha hány, hányását egy kis meleg vízzel elő kell mozdítani, s székét keserűsóból készített hashajtó által megindítani. Ha a tetszhalál rekedt, vagy sok ember összegyűlése következtében megromlott levegőtől származott, az ily beteget szabad levegőre kell vinni, arcát hideg vízzel locsolni, szorító ruháit megoldani, orra alá izgató szereket tartani, testét dörzsölni, levegőt fújni beléje, szóval a vízbefultak fölélesztésére ajánlott gyógmódot használni. Egy különös neme e tetszhalálnak az, mely az emésztetek kigőzölgésétől származik, s melynek az árnyékszék és földalatti csatornák tisztítói vannak kitéve. Ha az emésztetek frissek voltak, csipős elem fejlődik ki belőlök, mely hasonló kórtüneteket idéz elő mint a széngöz, de ha már rothadásba mentek át, beszivott gőzök következtében gutaütéses jelenségek nem mutatkoznak, hanem az ily tetszhalott arcza halvány, beesett. Hogy az ily csatornák tisztítói a veszedelmet kikerülhessék, használjanak az ártalmas gőzök javítására chlormeszes vizet, mossák ki orrukat, szájukat eczetes vízzel, s kössenek azok eleibe eczetes vagy chlorvizes spongyiát; de ha a veszélyt valamelyikök ki nem kerülhette, azt azonnal friss levegőre kell vinni, levetkeztetni, fejét fölemelni, testét hideg vízzel öntözni, azután eczettel mosogatni, fejére hideg borogatásokat tenni eczetes vízzel s hasonló csőrét adni. Ha e közben gutaütés jelei mutatkoznának, vért kell a betegen bocsátni, de ha arcza halvány, beesett, vérbocsátás helyett testét eczetes vagy chlormeszes vízzel kell mosogatni, tüdőjébe levegőt fújni, s ha mind ezek néhány óra alatt sem használnak, lassankint a test melengetésére, dörzsölésére s az izgató csőrökre menni át.

Kötél általi megfojtás következtébeni tetszhalál.

Az ily tetszhalott megmentésénél első teendő, hogy az ember őt, ha föl van akasztva, levágja, vigyázván, hogy le ne zuhanjon s meg ne sérüljön; nyakáról a szorító kötelet leoldja, ruháit lehúzza, alkalmas helyheztetéssel lefektesse, hideg vízzel locsolja s beléje levegőt fujjon. Ha e közben gutaütés jelei mutatkoznának, eret kell rajta vágni, piócákat alkalmazni, fejét hideggel borogatni s általában mindent elkövetni, mi a vérmes gutaütésnél ajánlva van; de ha a beteg halvány, teste hideg, vérbocsátás helyett dörzsölni, melengetni kell őt, külérzékeit izgatni, izgató csőrétet adni s mihelyt nyelni tud, mint a vízbefultaknál élesztő szereket alkalmazni. Hasonló eljárást kell követni oly esetekben is, midőn a tetszhalál idegen testek általi elborítás vagy nyomás következménye.

Fagyás következtébeni tetszhalál.

A fagyottak körüli segélyadásnál fődolog, hogy a test melege újból fölélesztessék; de a kulmeleget vigyázva s fokozatosan kell alkalmazni, mert ha a fagyott rész hirtelen nagy melegnek tétetik ki, a helyett, hogy fölelevenednék, fenébe megy át s elhal. E szerint a mezőn vagy útközben talált fagyott embert, addig is míg alkalmas helyre szállíthatatnék, egész arczáig hóval kell betakarni s azután kocsin vagy taligán, fölemelt fővel s vigyázattal, hogy meredt tagjai el ne törjenek, fedél alá vagy hideg szobába szállítani. Itt a szerencsétlent levetkeztetvén, feltámasztott fővel hóból készített ágyra kell fektetni, arczát kivéve fel lábnyira hóval befedni, a havat jól testéhez nyomkodni s azt rajta mindaddig újítani, míg teste némi

némi hajlékonyságot nyer. Ekkor már gyengén dörzsölni is lehet a testet, mindig friss havat hordván alá, de ha hő nincs, a hideg vizes lepedőkkel való borogatások is jót tesznek. Ha a beteg a hideg alkalmazására egy óra alatt magához nem jő, levegőt kell bele fújni s ezeket mintegy 6 óráig váltogatva folytatni, míg az életnek némi jelei mutatkoznak. Ezután megtörölgetvén, hideg lepedőbe kell takarni, hideg ágyba fektetni s testét gyengén dörzsölni, míg lassankint fölmelegszik. Miután nyelhet, egy kevés bodza-, székfű- vagy hársvirág-theát lehet neki adni, de más élesztő szerektől óvakodni kell. Ha néha lobos láz jelei mutatkoznának, lobellenes gyógymódot kell követni, ha pedig nyilvános agy- és tüdőgyulladás fejlődnek ki, vagy vérmes gutaütés fenyegetné a beteget, ezen betegségek legyőzésén kell igyekezni.

Villámütés következtébeni tetszhalál.

Midőn a villám valakit minden elővigyázat daczára megüt, ez vagy zárt és szoros, vagy nyílt helyen történik. Szoros helyen történt villámütésnél azt lehet gyanítani, hogy a beteg a mennykő gőzétől fult meg, s ilyenkor föl-élesztésére az ártalmas gőzök általi megfulásnál ajánlott eljárást kell követni. Ha a szerencsétlent a villám a mezőn vagy tágas szobában érte, miután legtöbb esetben vérmes gutaütés jelei fejlődnek ki, azonnal vért kell rajta bocsátani érvágás vagy pióczák s köppölyök által, testét hideg vízzel locsolni, fejét hasonlóval borogatni, csőréket alkalmazni eczetes vízből, s belsőleg is lobellenes szereket adni, miként a vérmes gutaütésnél tanácsolva volt; de ha a gutaütésnek semmi jele nincs s a beteg teste halvány és hideg, ilyenkor vigyázva izgatókat lehet használni, a beteget dörzsölni, melengíteni s belé levegőt fújni.

Mérgezések.

Mérgek alatt oly gyorsan és erőszakosan működő kártékony szereket kell érteni, melyek bármily kis adagban is az életművezetbe jutva, nemcsak az egészségnek ártanak, hanem az életet is veszélybe ejtik.

A természet három országa szerint, ásvány-, növény- és állati-mérgeket lehet megkülönböztetni; de ezeknek működését is tekintetbe kell venni, miután vannak köztük csipősek, melyek a szájban, torokban, gyomorban és belekben, égést, szaggatást okoznak; bódítók, melyek kábulást s a külérzésekben zavarokat idéznek elő; és vegyesek, melyekben az előbbiek hatása összpontosulva van.

Az ásványmérgek közé, melyek többnyire csipősek s étetők, tartozik: az *arsenicum*, melyet egerek s patkányok elvesztésére használnak; a *kobalt*, melyből légyvesztőt készítenek; az *operment* és *realgár* nevű sárga festékek; az *éltű higany* és *vörös higany-csapadék*, melyet a köznép kenőcsökbe használ; a *réz-rozsda*, mely önoztatlan rézedényekről ragad a bennök főzött eledelekre; az *ólom-cukor*, melyet bor-édesítésre használnak; az *ólom-fehér* és *miniom*, melyek a köznéptől festékekül s kenőcsökbe vegyítve használtatnak; végre a *gipsz* és *oltatlan mész*. A növénymérgeknek részint csipős, részint bódító, részint vegyes tulajdonságuk van. Csipősökhöz: a *mezei kökörösín*, *torzsika szíronták*, *zászpa-kikerics*, *mocsos kontyvirág*, *ligeti türtszírom*, *lötorma bércse*, *farkas boroszlán*, *kerek kapotnyak*, *fehér és fekete zászpa*, *sártok*, *budós gönye*, *farkas fütej*, *piros gyűszűvirág*; bódítókhöz: a *bolondító csalmatok*, *maszlagos redőszírom*, *keserédes csucsor*, *vad pintyő*, *békabogyó takta*, *fe fekete nadálytő*, *szédítő vadóc*, *maszlagos nadragulya*, a *húsos somfa* és *ternyő tiszafa* gyümölcsei;

vegyesekhez: a *katika sisakvirág*, *gyilkos csomóríka*, *mér-
ges áldáz*, *bűdös bürök*, *dohány*, *hatkotu koronás*, *mér-
ges gombák* stb. tartoznak. Végre az állati mérgeket a veszett
eb mérge, a rovarok és pókok által bemocskolt vagy bű-
dös hús, záptojás, avas szalonna, avas zsír, romlott füstölt
hús és romlott sajt képezik.

A mérgezések elleni gyógymód az életművezetben
lévő mérgeq mielőbbi kiürítésében vagy ártalmatlanná té-
telében áll. A mérgeq kiürítése hányás által történik s ezért
a beteg mielőbbi meghánytatásán kell igyekezni, de e mel-
lett a különböző beteges jelenségeket is figyelembe kell
venni. Midőn a beteg külérzékei zavara nélkül csak égést
vagy fájdalmat érez, ha magától is eleget vagy igen is
sokat hány, csendesítő nyákos meleg italokat kell neki
adni, milyenek a tej, árpafőzet, friss olaj, nyákos levesek
vajjal, zsirral vagy tojás sárgájával, vagy ha egyéb nincs,
a meleg víz; de ha a mellett, hogy a hányás erőlteti, nem
hányhat, vagy keveset hány, a fennebbi szerek közé szap-
pant kell olvasztani s belőlök annyit itatni, a mennyi
meghánytatja. Ha a beteg torka a mérgeq csipősségétől
össze van húzóda s nehezen nyelhet, ottan-ottan friss
vajból vagy faolajból és tojás sárgájából készített vegyi-
téket kell neki adni. Mig a fojtódás, hányás és csikarás
tüneteményei tartanak, sőt néhány napig azután is, a fen-
nebbi csillapító italokat és zsíros, olajos szereket kell
folytatni, s gyakran egy egy olajos csőrét adni, melyek,
ha már széketétel következett is, jót tesznek; de ha a
hasban lévő erős fájdalmak mellett főre vagy mellre való
vértolulás jelei is mutatkoznak, eret kell a betegen vá-
gatni. Midőn a beteg szédeleg, álmos vagy eszméletén
kívül van s rajta bődítás tüneteményei mutatkoznak, ha
magától hány, sok meleg vizet vagy székfűvirág-theát kell
vele itatni eczettel; de ha magától hányni nem tud, hány-
tatót kell neki adni a 8. sz. alatti vény szerint, vagy ha

attól lehet tartani, hogy a hánytatóborkő aláfelé működ-
vén, a mérget az egész bélhuzamon át viszi, a 19. sz.
alatti vény szerint. Ha ezen szer nem használ, erősebb
hánytatót kell adni a 168. sz. alatti vény szerint, s a há-
nyást a fennebbi savanykás italokkal mindaddig fenntar-
tani, míg minden méreg kitakarodik, mit a bódulás tüne-
ményeinek megszűnéséről lehet megismerni. Ha a hányás
ezután is tart, savanyú italokkal, milyenek az eczetes víz,
savó és limonádé, melyek a csipős és bódító mérgeknek
egyszersmind ellenszerei, lehet azt lecsendesíteni. Ezek
itala mellett friss levegőre kell vinni, levetkeztetni, arczát
hideg vízzel preczkelni, testét eczetes vízzel mosogatni s
ha aludni akarna, fölserkenteni, sétáltatni s fölvidámitni.
Ha a méreg, lett legyen az akár milyen, több óra óta van
a testben, ekkor is először hánytatót kell adni, de azután
föltévén, hogy a méreg egy része már a belekbe is átment,
eczetes vizből, savóból vagy dohányleből készített csőrök
által, melyekbe a szükséghez kepest még konyhasót vagy
hánytató borkövet is lehet vegyíteni, tüstént szekletételt
kell eszközölni. Mint általános szabályt figyelembe kell
venni, miszerint a csipős ásványmergeknel semmi savanyú
szert adni nem szabad. Ha a segély későn talált érkezni,
s ezalatt aggasztó tünetmények fejlődtek ki, azonnal orvost
kell hivatni, ki a különféle mérgezési esetekben való eljá-
rásra is hasznos tanácsot adand.

KÜLSŐ BETEGSÉGEK.

Ezen betegségek, melyek közé a sebek, roncsolódások,
csonttörések, égések, daganatok, fekélyek, sérvek stb. tar-
toznak, a belsőtől abban különböznek, hogy többnyire
a test külrészein fordulnak elő, gépies okok következmé-

nyei s gyógyulásuk ha nem is egészben, legalább nagy részben külszerek alkalmazásától függ. Ha a gyógyítást, miként gyakran megtörténik, maga a természet végzi el, nem kell egyebet tenni, mint a betegség okait eltávolítani, a beteges résznek illő helyheztetést adni, belőle az idegen testeket kivenni, tisztán tartani, és így a gyógyulás akadályait megszüntetni; de ha gyógyszerekre is van szükség, akkor is a természet egyszerű útmutatásait kell követni, miután általános flastromok, kenőcsök és csodabalzsamok, melyekkel a kuruzslók oly sok dicsekvés mellett is annyit ártnak, nincsenek.

Sebek.

Seb alatt a test valamely részének gépies ok következtében történt s kezdetben kisebb vagy nagyobb veszélylyel járó szétbomlását lehet érteni.

A seb veszélyessége a sértett rész fontosságától, a sértő eszköz minőségétől s a seb terjedelmétől függ. A metszett vagy vágott seb általánvéve könnyebben gyógyul, mint a szürt vagy lött; de ha terjedelmes, a test belső üregeibe vagy végtagokon a csontokig hatott, nagyon vérzik s terhes jelenségeket, ú. m. fájdalmakat, ájulást, görcsöket, rángatózásokat idéz elő, gyors segély közbejötte nélkül ez is veszélyessé válhatik.

Gyógyításánál azon kell igyekezni, hogy az ember tőle a küllevegőt mielőbb elzárja, miután ez a sebet izgatja, s begyógyulását akadályozza. Kis sebnél a természet egy vart képez, mely azt mindaddig, míg begyógyul, a levegőtől oltalmazza, s azután magától leválik; hogy tehát ez minél előbb képlődhessék, a seb széleit össze kell nyomni s felül angol flastrommal, ragtapaszszal vagy tojásfehérrével beragasztani. A valamivel jelentékenyebb sebet minden benne lévő idegen testtől megtisztítván s kimosván,

először vérzeni kell hagyni, még pedig ha a vérzés nem nagy addig, míg a vér magától eláll, azután pedig boros vagy eczetes langyos vízzel a vértől is megmosni, széleit jól összenyomni, ragtapaszszal beborítani, s egy darab tiszta ronggyal nem igen szorosan bekötni, míg begyógyul. Ha az ember ezeket elmulasztotta, vagy a seb széleit jól össze nem illeszthette, és így az a bekötéskor nyitva maradt, gyuladás támadt, mely genyedésbe megy át, de azért, ámbár későbbre, az ily seb is meggyógyul. Gyuladás alatt a sebet, miután szélei dagadtak, vörösek és fájdalmasak, tejbe főtt zsemlyéből és olajból készített péppel kell napjában néhányszor borogatni; de ha a gyuladás, daganat és fájdalom elmúltak, ócska rongyból készített tépéssel ki kell azt tömni s felül bekötni. Míg a genyedéses seb begyógyul tiszta langyos vízzel mindennap ki kell azt mosni s langyos vízbe mártott tépéssel újból bekötni; de ha ezen bánásmódra begyógyulni nem akar, minden kenőcsöt vagy balzsamot kerülvén orvoshoz kell folyamodni. Ha a sebesítés alkalmával nagyobb erek sértettek meg, s a nagy vérzés a beteg életét veszélybe ejtetheti, míg orvos érkezik, a vér elállításán kell igyekezni, mit erős boreczetbe vagy pálinkába mártott tépéseknek a vérző sebre való alkalmazása, vagy annak fehér lisztből s porrá tört enyvből és timsóból álló keverékből való behintése által lehet eszközölni. Ez alatt a betegnek hűvös szellős helyen csendességben kell lenni, mindentől mi fölizgathatná óvakodni, mértékletesen élni s beteges tagját mérsékelt melegben és vizirányos helyzetben tartani; de ha lázas állapotba esnék, lobellenes életrendet kell követnie. Ha az ember magát tövissel vagy bármi kis szálkával sértette meg, azt a sebből ki kell előbb venni, s azután a sebet, hogy meg ne gyuladjon s föl ne dagadjon, faolajos tépéssel bekötni. Ha a sértő eszköz a sebben maradt, a sértett tagot meleg vízben kell fűrosztani, s gyakran

sótalan zsírral vagy vajjal kengetni, hogy belőle az idegen testet könnyebben kivonni lehessen, de ha már megdagadt, lágyító pépeket kell rá tenni, s ha alatta geny képlődött, fölnyitni, a genyet belőle kitisztítani, míg a daganat eloszlik, újból lágyító pépeket rakni rá, s mint az egyszerű genyedő sebet naponként kötözni.

Ütések és roncsolódások.

Midőn az embert esés, ütés vagy más külsőrszak következtében zúzódás éri, vagy csak vér ömlik ki kívülről meg nem sértett bőre alá, vagy meg is sebesül, míg a mélyen fekvő részek zúzódásánál majd semmi külsérem nem mutatkozik.

A fej, emlők, vagy más érzékeny részek zúzódása, melynél egyúttal nagy erek vagy idegek szakadnak vagy csontok sérülnek meg, mindig igen veszélyes. Nem kevésbé jelentékeny az izesülések sértése is, melynek néha túltengés vagy iztapló lehetnek következései s mely ha jól végződik is, lassan gyógyul.

Könnyebb zúzódásoknál nem kell egyebet tenni, mint a gyuladást és kiömlött vért külszerek által elosztatni. Evégre eleinte konyhasóval és eczettel vegyített hideg vizet lehet borogatásul használni, s azokat mindaddig folytatni, míg a zúzódott rész hőségét kiszivják, azután pedig a zúzódott részt kámforos szappan-spiritussal kengetni. A kiömlött vértől támadt csomókat nem kell fölnyitni, mert azok maguktól is eloszlanak, de ha a zúzódott részen sebek is vannak, azokat eleinte lágyító pépekkal kell borogatni, s azután úgy ápolni, miként az előbbi rovatban mondva volt. Ha az ember lábszárcsontját üti meg, mely könnyen genyedésbe mehet át s olyankor nehezen gyógyul, a genyedés kikerülésére hideg vízzel kell azt borogatni s kinyujtva nyugalomban tartani, míg meggyógyul.

Rándulások, ficzamosodások s megerőltetés következtébeni fájdalmak.

Néha hibás lépésből vagy erőszakos kinyújtásból a lábak vagy kezek megrándulnak anélkül, hogy kificzamosodnának. Ilyenkor a megrándult rész fájdalmas, sőt néha tüzes és dagadt levén, legjobb, ha az ember azt tiszta vagy eczetes hideg vízzel s miután a fájdalmak megszűntek, pálinkás vízzel borogatja, emellett sőt azután is a sérült tagot nyugalomba tartván. Ficzamosodás esetében a helyéből kiment tagot először orvos által helyre kell tétetni, azután a ficzamosodás következtében támadt gyuladást hideg vizes borogatásokkal megszüntetni s végre a meggyengült és dagadt tagot eleinte langyos eczettel borogatni, később erős pálinkával vagy szappanspiritussal kenegetni. Ha az ember nehéz terhek emelése következtében gerincz- vagy oldalfájást kap s a fájdalom nagy, a fájdalmas részre eleinte néhány piócztát kell alkalmazni s lobellenes életrendet követni, azután pedig kenegetésül szappanspiritust használni. A lábokban ugrás vagy esés következtében támadt görcsök ellen, a meleg fa- vagy babérolajjal való kenegetések tesznek legjobbat.

Csonttörések.

Az egyszerű csonttörés nem veszélyes, s ha illően bekötik és nyugalmat engednek neki, magától is meggyógyul; de miután a bekötést csakis ahhoz értő egyén eszközölheti, azonnal orvos után kell küldeni, addig meghagyván, hogy a beteg vízirányos helyzetben csendesen feküdjék. Ha ezalatt a törött tag megdagadna vagy meggyuladna, lobellenes életrend mellett hideg borogatásokat

kell reá rakni, sőt néha pióczákat is alkalmazni. Ha orvost nem lehet találni, a bekötést a háziak is véghezvihetik, csakhogy a kötelék igen feszes ne legyen.

Égések.

Csekély s még ki nem sebesedett égéseknél elég, ha az ember az égett részt hideg vízzel borogatja, vagy faolajba mártott pamuttal beborítja; de ha azon már hólyagok támadtak, föl kell azokat tüvel szűrni, hogy a bennök levő nedvesség kifolyhasson s azután a 169. sz. alatti kenőccsel kötözni. Nagyobb égéseknél, melyek következtében általános kórjelek is fejlődtek ki, orvoshoz kell folyamodni.

Lobos daganatok s kelevények.

A lobos daganatok rendszeren sebek, zúzódások, csonttörések, ficzamosodások, sértő eszközöknek a sértett részben való maradása, mérges állatok csipése, feszes kötelékek, néha helytelenül alkalmazott gyógyszerek következései, de vermes egyéneknél néha minden ok nélkül támadnak, vörösek, forrók, s bennök szűrő vagy lüktető fájdalom van.

Miután az ily daganatok mindig gyuladással járnak, melynek komoly következései lehetnek, a gyuladás megszüntetésén kell igyekezni. Sebekkel, zúzódásokkal párosult, sőt más fajta daganatoknál is a dagadt tagot ecetes vízbe mártott ruhákkal kell borogatni, sőt ha a gyuladás nagy, azok körül pióczákat is alkalmazni; de ha a daganat rózsaszínű, fényes, és így orbánczos természetű, a vizes borogatások helyett száraz borogatásokat kell arra tenni, pörkölt liszttel vagy törött száraz bodzavirággal töltött s kívülről kámforral megkent zacskókkal. Ha a daganat gennyedésbe talál átmenni, mit a benne lévő lüktető fájdalomról lehet észrevenni, lágyító pepekkel kell azt boro-

gatni, hogy megpuhuljon, s miután tapintás által a genyet benne észre lehet venni, rozslisztbel s mézből vagy pedig kovászból, olajból és sült hagymából készített lágy téstával kell borogatni, míg fölszakad, de ha ez meg nem történik, föl kell nyittatni, hogy a geny belőle kifolyjon. Ennek kitakarodása után a kelevényt gyengén ki kell nyomogatni, langyos vízzel kimosni s azután mint a genyedő sebeket egyszerűen bekötni. Ha az ily fölnyitott kelevény gyógyulni nem akar vagy gyanus színt vált, orvoshoz kell folyamodni.

Körömméreg.

Körömméreg alatt az ujjak első izesülésén támadt fájdalmas gyuladást lehet érteni, mely hűlés, zúzódás vagy szűrés következtében néha a köröm tövén lévő felbőr alatt, vagy a köröm alatt, néha az ujj hegyén vagy mélyebben a csontbártyán fejlődik ki. Ezen bántalomnál az ember eleinte tompa lüktető fájdalmat érez, mely később, különösen a köröm körül szenvedhetetlenné válik; a fájdalmas rész megvörösödik, megdagad, s ha a baj nagy, nemcsak a szomszéd ujjak, hanem a kéz, sőt az egész kar is megdagadnak.

Bár mi csekélynek tessék is eleinte e baj, elhanyagolni nem szabad, mert ha a gyuladásból tályog képlődik s azzal gondatlanul háznak, a benne lévő geny a csontokat is megtámadhatja, melynek következtében az ember nemcsak ujját, hanem életét is vesztheti. Legveszedelmesebb e betegség olyankor, midőn az ujj hegyén van, vagy a csontbártyát támadja meg.

A körömmérget kezdetben, ha az ember ujját egy ideig oly meleg vízben, székfűvirág-theában, eczetben, vagy lugban tartja, a milyent csak elállhat, el is lehet oszlatni; de ha a baj már több napos, és genyedésbe

akar átmenni, a genyedést elő kell mozdítani. Hogy ez tökéletességre menjen, lugos fűrésztéseket s közben kenyérbélből, mézből és sült hagymából készített pépekkel való borogatásokat kell használni, de ha ezekre a kelevény 48 óra alatt föl nem fakad, föl kell azt nyittatni, mert másként a geny megevesedik s ha fölszivódik, a csontokat és inakat is megtámadja. Fölnyitás után a kelevényes részre lágyító borogatásokat kell tenni s a sebet vizes tépéssel kötözni, miként a genyedő sebeknél mondva volt. Ha a sebbe vadhús talált esni, azt pokolkövel le kell égetni s a beteges részt hideg vízzel borogatni. Mélyebben fekvő körömméregnél, melynél a gyuladás a szomszéd részekre is kiterjed, a gyuladás megszüntetésére lobellenes életrend mellett hideg borogatásokat kell használni s ezalatt orvos után látni. Hogy a vér a fájdalmas részre ne toluljon, a kart mindig felkötve kell tartani.

Fagydaganatok.

Az úgynevezett fagydaganatok nemcsak megfagyás következtében, hanem olyankor is támadhatnak, midőn az ember fölmelegedett vagy izzadt tagját hirtelen hideg éri. Az ily légmérséklet-változás következtében támadt daganat forró s nemcsak viszket, hanem néha fáj is. Ha a baj nagy, a dagadt részen apró hólyagok támadnak, melyek rövid idő alatt fölfakadnak s csipős evet elválasztó fekélyekké válnak.

A fagydaganatok csak télen kinozzák az embert s nyáron elmúlnak. de más télen vagy tavasz felé, sőt néha már ősszel is újból előállanak. Leghajlandóbbak ezekre az olyanok, kik magukat az idő viszontagságaihoz nem szoktatják. Ha az ember őket elhanyagolja, vagy rosszúl gyógyítja, oly növekedést nyerhetnek s oly fájdalmasokká

válhatnak, hogy a szenvedő tagot használni nem lehet, sőt rosszabb következései is lehetnek.

A fagydag ellen különféle szerek vannak ajánlva, de a melyek legtöbb esetben csak a jelenre használnak s annak újbóli kiújulását ritkán akadályozzák meg. Igen jót tesz, ha az ember a fagydagos tagot néhányszor napjában hideg vízben áztatja, vagy hóval dörzsöli, azután jól megszáritja, faggyúval vagy olajjal bekeni s beköti, hogy küllevegő ne érje. Néha a forró eczet gőzei vagy a fehér répa főzete eczettel vegyítve használnak; más alkalmal a meleg mésvizzel való borogatások, melyek után a tagot meg kell szárítani s olajjal vagy faggyúval bekenni; a beteges résznek mustárliszt forrázatában való fürösztése, végre meleg faolajnak, kámforos vagy szappanspiritusnak, terpetinolajnak, kőolajnak, perui balzsamnak bedörzsölése is jó szolgálatot tesznek, de erős gyulladás esetében, legjobb a szenvedő részt ólmos vízzel borogatni. Ha a fagydagamat fekélyedésbe ment át, úgy kell vele bánni, mint a többi fekélylyel, de az eczetgőzők és mésvíz ily esetben is jót tesznek. Ha a fekély rossz küleményű, mély s a csontokat is fenyegeti vagy fenebe ment át, orvoshoz kell folyamodni.

Fekélyek.

Fekély alatt az életműves test valamely részének oly fölbomlását lehet érteni, mely néha az állati nedvek megromlásából, néha külsérelmek elfajulásából származik s többé-kevésbbé csipős genyt választ el. Vannak ezek közt jobb természetűek, melyek szelid genyt választanak el s könnyen gyógyulnak, de vannak csipős bűdös evet elválasztók is, s az ilyenek nehezen gyógyulnak. Néha csak felületesek s a bőrön túl nem terjednek, de vannak mélyen behatók is, melyek terjedelmes és mély lyukakat fűrnak,

néha a csontokat is megtámadják s ha a bennök lévő csipős nedvesség fölszívódik, általános sorvadást okozhatnak.

A fekélyek gyógyítása nem oly könnyű, mint azt némelyek gondolják. Számtalan irokat, kenőcsöket, fasztrókat és balzsamokat ajánlanak ugyan ellenök a kuruzslók, melyekhez az emberek nagy bizalommal viseltetnek, de a szomorú tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezek az életművezetre a legkártékonyabb befolyással vannak, miután azok alkalmazói az eseteket, melyekben használhatnának, megválasztani nem tudják, és így sokszor a legegyszerűbb fekélyt is elrontják. Ezért általánosan azt lehet tanácsolni, hogy az ember ezekre nézve közönyös ne legyen, s mihelyt azt tapasztalja, hogy a fekély egyszerű gyógymódra nem enged, mellőzven a kuruzslókat, azonnal orvoshoz folyamodjék. Egyszerű fekélyeknél csak könnyebb az eljárás, mert néha azokkal sem kell másként bánni, mint a gyuladó sebekkel vagy nyílt kelevényekkel, t. i. ha gyuladtak, pióczákat rakni körükbe, azután lágyítókkal borogatni, langyos vízbe vagy faolajba mártott tépéseket tenni beléjük s miután gyuladásuk megszűnt, viaszból és faolajból készített írral, később terpentines kenőccsel kötözni; de a belső senyvek következtében támadt, rossz küleményű, tisztátalan vagy szelidebb gyógymódra nem engedő fekélyeknél, a baj pontos meghatározása s belső gyógymód szükséges, melyet csak szakértőtől lehet remélni. Ezért ily esetekben minden okoskodást mellőzven, s minden kuruzsló gyógymódtól óvakodván, azonnal orvoshoz kell folyamodni, ki azon eseteket is, midőn a szokványos és nem ártalmas, sőt néha hasznos s az embert nagyobb betegségektől megmentő fekélyeket begyógyítani nem szabad, meghatározzandja.

III.

GYÓGYSZEREK

S AZOK HASZNÁLATA.

Ki e munkát figyelemmel átolvasta, meggyőződhetett, miszerint czélszerű életrend mellett, mely által életét és egészségét sokáig fentarthatja, s igen sok esetben a betegségetől is megmenekedhetik, gyógyszerekre is van szüksége. Ezért viseltessék mindenki a gyógyszerek iránt bizalommal s a velök való éléssel hol szükség van reájok, sokáig ne késsék, miután az élet megmentése számtalan esetben nemcsak hatásuktól, hanem czélszerű s maga idejében való alkalmazásuktól is függ. A gyógyszerekre néha könnyen szert lehet tenni, miután azokat maga a természet nyújtja az ember kezébe, s nemcsak az állatok és növények, hanem az ásványok is kész terményekkel szolgálnak az emberi élet megmentésére, melyeket mindenki beszerezhet s egyszerűen fölhasználhat; de vannak oly szerek is, melyeket gyógyczélokra avatott egyének kell hogy az előbbiekből elkészítsenek, s az ilyeneket gyógyszer-tárakból lehet megszerezni. Ezért a gyógyszer-tári szerek iránt is bizalommal kell viseltetni, s azokat ha a szükség kívánja, föl is használni. Vannak ugyan, kik a gyógyszer-tári szerek iránt ellenszenvvel viseltetnek s azt mondják, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy ilyenekkel éljenek, míg az avatatlanok úgynevezett házi szereit bizalommal elfogadják; de ez azon balhiedelemből származik, hogy a gyógyszer-tári szerek az úgynevezett házi szerektől merőben különböznek. Ezek fölvilágosítására és meggyő-

zésére hosszas értekezést kellene a gyógyszerekről tartani, de miután ez itt teljes lehetetlen, s különféle okoskodásokra adhatna alkalmat, mi az avatatlant könnyen tévútra vezethetné, legczélszerűbbnek látszott azokat csak az egyes betegségi eseteknél alkalmazandó vegyületekben elősorolni, minden egyes vénynél különös figyelem fordítatván arra, hogy az ember a megszerzett nyers szereket maga is elkészíthesse s összevegyíthesse.

VÉNYEK.

1. 18 gramm hárs- vagy fűzfa-szénport 9 gramm nőszírom-gyökérporral összevegyítvén, vele a fogakat rendszeren tisztogatni kell.

2. 18 gramm hárs- vagy fűzfa-szénport 9 gramm nőszírom-gyökérporral s 4—4 gramm china- és zsályaporral összevegyítvén, vele a meggyengült és vérzésre hajlandó inyüek fogait tisztogatni kell.

3. 18 gramm hárs- vagy fűzfa-szénport 9 gramm nőszírom-gyökérporral s 140 centigramm égetett timsóval összevegyítvén, vele a piszkosabb fogakat tisztogatni kell; úgy azonban, hogy az ember ezzel, mint csipősebb szerrel, folytonosan ne éljen.

4. 9 gramm pezsgősót ugyanannyi borkősavanyval porul jól összevegyítvén, s 12 részre osztván, akként kell alkalmazni, hogy a beteg belőle a kellő sikerig 2 óránként 1 port fél pohár czukros vízbe keverjen, s mikor a víz megpezdül, megigya.

5. 216 gramm főtt aszaltszilva lebe 18 gramm csodasót vegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként 2 kanállal kell adni.

6. 4 gramm salétromot ugyanannyi czukorral s 8 gramm borkővel porul jól összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a betegnek kellő sikerig 2 óránként 1 port kell adni.

7. 216 gramm méhfű- vagy fodormenta-theába 18 gramm csodasót s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként 2 kanállal kell adni.

8. 28 centigramm hánytató borkövet 108 gramm langyos vízben fölolvasztván, belőle a betegnek negyed óránként 1 kanállal kell adni, míg háromszor hány; azután az orvossággal fölhagyván, s a hányást meleg víz itala által meg egy darabig fentartván.

9. 4 gramm hánytató gyökerre 144 gramm forró vizet öntvén, negyed órai befedve tartás után leszűrt levét akként kell használni, mint az előbbi hánytatót; megjegyezvén, miszerint ez oly esetekben adandó, midőn a betegnek hasmenése van.

10. 216 gramm bodzavirág-theába 18 gramm bodzalıktáriumot s 4 gramm eczetsavas ammoniát vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni; megjegyezvén, miszerint ezen izzasztószer oly esetekben alkalmazandó, hol az izzasztó theák nem használnak s gyuladás nincs jelen.

11. 216 gramm tiszta vízbe 18 gramm chlorvizet vegyítvén, s valami savanykás sziruppal megédesítvén, belőle a betegnek 2 óránként 1 kanállal kell adni; megjegyezvén, miszerint ezen szert. miután a világosság neki árt, fekete papírral bevont üvegben kell tartani.

12. 9 gramm macskagyökönke-gyökerre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 4 gramm eczetsavas ammoniát, 7 centigramm kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

13. 18 gramm közönséges terpentint 2 tojás sárgájával összevegyítvén, vele tépésre kenve, a beteg kifekélyesedett részeit kötözni kell.

14. 36 gramm hársfa-szénport 18 gramm china-porral s 9 gramm kámforral összevegyítvén, vele a beteg fenés részeit be kell hinteni.

15. 70 centigramm hánytató-gyökerre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 2 gramm föleresztett sósavanyt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

16. 9 gramm chinahéjat 132 gramm vízben fél óráig főzvé, s 216 grammra leapadt és átszűrt levebe 2 gramm föleresztett sósavanyt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként 2 kanállal kell adni.

17. 18 gramm perjegyökert 432 gramm vízben fél óráig főzvé, 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 9 gramm csodasót, 4 gramm pitypangvonatot, 4—7 centigramm hánytató borkövet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

18. A 9. szám alatti hánytatógyöker forrázatába 7—14 centigramm hánytatóborkövet vegyítvén, vele a beteget a 8. sz. alatt megírt módon kell éltetni.

19. 105 centigramm hánytatógyöker port 7 centigramm hánytatóborkóval összevegyítvén, a betegnek egyszerre be kell adni, hányás után erre is meleg vizet itatván.

20. 9 gramm szenna-levéltre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 18 gramm csodasót s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként 2 kanállal kell adni.

21. 9 gramm rabarbara gyökérre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 18 gramm csodasót s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként két kanállal kell adni.

22. 72 gramm méhfü- vagy fodormenta-theának ugyanannyi rabarbara-fösvénynyel való vegyületébe 9 gramm csodasót s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként 2 kanállal kell adni.

23. 18 gramm szilvaliktáriumot ugyanannyi földibodzaliktáriummal, 9 gramm szennalevél-porral, ugyanannyi csodasóval s egy kevés letajtékszott híg mézzel összevegyítvén, belőle a betegnek kellő sikerig óránként 1 kávés kanállal kell adni.

24. 36 gramm szép árpaszemet 432 gramm vízben addig főzvé, míg föl pattogzik, s 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 2 gramm borkősavanyt s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

25. A 24. szám alatt írt módon készítendő árpafőzetbe két gramm föleresztett sósavanyt s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

26. A 24. sz. alatt írt módon készítendő árpafőzetbe 4 gramm szalamiasót s 9 gramm medvecukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

27. 216 gramm méhfü- vagy fodormenta-theába 4 gramm boros rabarbara-fösvényt, ugyanannyi vidra-elecke-vonatot s egy kevés cukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

28. 216 gramm méhfü- vagy fodormenta-theába 4—4

gramm pongyola-pitypáng- és vidra-eleczke-vonatot s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

29. 4 gramm fehérmálva-gyökeret 324 gramm vízben negyed óráig főzvé, s 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 4 gramm szalamiasót s 9 gramm medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

30. A 24. sz. alatt irt módon készitendő árpafőzetbe 4 gramm salétromot s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

31. A 24. alatt irt módon készitendő árpafőzetbe 4 gramm szalamiasót, 7 centigramm hánytató-borkövet s 9 gramm medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

32. A 12. szám alatt irt módon készitendő macskagyökönke-gyöker-forrázatba 4 grammezetsavas ammoniát s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

33. A 12. szám alatt irt módon készitendő macskagyökönke-gyöker-forrázatba 140 centigramm saletromot, 7 centigramm kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

34. 9 gramm keserédes venyigét 216 gramm vízben negyed óráig főzvé, s 144 grammra leapadt és átszűrt levébe 4 gramm ezetsavas ammoniát 18 gramm bodzalikáriumot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként 1 kanállal kell adni.

35. 42 centigramm narancsszinű dárdanyos ként ugyanannyi sisakvirág vonattal s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek napjában 4 port kell adni.

36. 7 centigramm mákonyt ugyanannyi hánytatógyökérporral, 14 centigramm kámfoirral s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként egy port kell adni.

37. 9 gramm kálmós-gyökerre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 70 centigramm Hoffmann-cseppet, 4 gramm narancshéjfőstvényt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

38. 18—18 gramm kerek málvát, fehér málvát, somkórót és bürköt megszáritva s porrá törve, 36 gramm lenmagliszttel összevegyítvén, s belőle vízben pépet főzvé, két ruha közt szenvedhető melegen a beteges részekre kell alkalmazni.

39. 18—18 gramm somkóró-, szappan- és büröktaaszt összevegyítvén, ruhára kenve a beteges részre kell alkalmazni.

40. 18 gramm sótalan hájzsirt 4 gramm lánytató borkővel összevegyítvén, belőle napjában háromszor egy-egy mogyorónyt a beteges részre be kell kenni, míg szép nagy himlőforma kútegek jönnek ki utána.

41. Két rész konyhasót egy rész barna kővel porrá törve egy edényben összekevervén, izzó szén fölött lassankint töménykénsavanyt, 72 gramm keverékhez 18 grammot kell tölteni reájok, míg gőzök fejlődnek ki.

42. 84 centigramm chinásót ugyanannyi rabarbaraporral s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként egy port kell adni.

43. 84 centigramm chinásót 7 centigramm hánytató gyökérporral, ugyanannyi mákonnyal s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek két óránként egy port kell adni; megjegyezvén. miszerint e szert olyanok használhatják, kiknek hasmeuésök van.

44. 216 gramm méhfü- vagy fodormenta-theába 4 gramm keserfa-fösvényt, ugyanannyi narancshéj-fösvényt, 70 centigramm Hoffmann-cseppet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként 1 kanállal kell adni.

45. 216 gramm székfűvirág theába 2 gramm vasas szalamia-virágot, 4 gramm vidra-eleczkevonatot s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek 2 óránként egy kanállal kell adni.

46. 84 centigramm calomelt 4 gramm czukorporral összevegyítvén s 12 részre osztván, belőle a betegnek kellő sikerig 1—2 óránként 1 port kell adni.

47. 9 gramm kerek málvalevélre 324 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 140 centigramm ólomeczetet vegyítvén, vele a szemeket langyosan borogatni kell.

48. 180 gramm rózsavízbe 35 centigramm timsós re-

zet s 140 centigramm mákony főstvényt vegyítvén, a fájós szemekbe kell csöpögtetni, vagy vele azokat mosogatni.

49. Egyenlő mennyiségű kerek málvát, fehér málvát es somkórót vízben megfőzvé, leszűrt levét bele mártott ruhák által külső borogatásul kell használni.

50. 18—18 gramm kerek málvát, fehér málvát es somkórót megszáritva s porrá törve 36 gramm lenmagliszttel összevegyítvén, s belőle vízben pepet főzvé, két ruha közt szenvedhető melegen a beteges részre kell alkalmazni.

51. A 29. sz. alatt irt módon készitendő fehér málvagyöker-főzetbe 28 centigramm beléndvonalatot s 9 gramm medveczukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

52. 28 centigramm narancsszínű dárdanyos ként ugyanannyi beléndvonalattal s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek két óránként egy port kell adni.

53. 7 centigramm hánytató borkövet 54 gramm czukros-vízben fölolvasztván, belőle a beteg gyermeknek, míg jól hány, negyed óránként egy káves kanállal kell adni.

54. 2 gramm hánytató gyökerre 72 gramm forró vizet öntvén, negyed órai befedve tartás után átszűrt s egy kevés czukorral megédesített levét a beteg gyermeknek akként kell adni, mint az előbbi hánytatót; megjegyezvé, miszerint ez is oly esetekben való, midőn a betegnek hasmenése van.

55. 21 centigramm kék gáliczot 140 centigramm czukorral porrá törve összevegyítvén, s 3 részre osztván, belőle a betegnek, míg jól hány, negyed óránként 1 port kell adni; megjegyezvé, miszerint ezen hánytatót csak legsürgetőbb esetben kell alkalmazni.

56. 42 centigramm calomelt 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle 1—2 éves beteg gyermekeknek 2 óránként 1 port kell adni; megjegyezvé, miszerint idősebbeknél a calomel adagját növelni lehet.

57. 42 centigramm kénmájt két gramm czukorporral összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek két óránként egy port kell adni.

58. 14 centigramm kék gáliczot 4 gramm czukorpor-

ral összevegyítvén, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

59. 7—7 centigramm kámfort és narancsszinű dárdayos ként 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek két óránként egy port kell adni.

60. 7—7 centigramm pézsmát és narancsszinű dárdayos ként 4 gramm czukorporral összevegyítvén s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek két óránként egy port kell adni.

61. 7—7 centigramm narancsszinű dárdayos ként és beléndvontot 2 gramm czukorporral összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

62. 18—18 gramm somkóró- és szappan-tapaszt összevegyítvén, ruhára kenve a beteges részekre kell alkalmazni.

63. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyöker-főzetbe két gramm salétromot, négy centigramm hánytató-borkövet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

64. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetbe 7 centigramm hánytató-borkövet s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

65. 18—36 gramm Kicinus-olajat vévén, belőle a betegnek kellő sikerig 2 óránként 1 kanállal kell adni.

66. 9 gramm mandolaolajat ugyanannyi arab mézga és czukorporral összevegyítvén, s 216 gramm vízzel folytonos keverés közben lassankint fölhigitván, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

67. 18—36 gramm fehér málvakenőcsöt vévén, belőle a beteges részeket kengetni kell.

68. 21 centigramm calomelt 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek reggel es este egy port kell adni.

69. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyöker-főzetbe 2 gramm föleresztett sósavanyt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

70. 216 gramm tiszta vízbe 9 gr. chlorvizet vegyítvén, s valami savanykás sziruppal megédesítvén, a betegnek

óránként egy kanállal kell adni; megjegyezvén, miszerint e szert fekete papírral bevont üvegben kell tartani.

71. 21 centigramm calomelt 42 centigramm mákonnyal s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek reggel és este 1 port kell adni.

72. 36 gramm fehér málna-kenőcsöt 9 gramm higany-kenőccsel s 18 gramm beléndolajjal összevegyítvén, vele a beteges részeket kengetni kell.

73. A 24. sz. alatt irt módon készítendő árpafőzetbe 2 gramm Haller-savanyt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

74. 10 csepp föleresztett kensavanyt 72 gramm szeder-eperj sziruppal összevegyítvén, belőle a betegnek gyakran egy-egy kávé kanállal kell adni.

75. 42 centigramm calomelt hét centigramm mákonnyal s négy gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként egy port kell adni.

76. 7 centigramm hánytató-gyökérport ugyanannyi mákonnyal s 4 gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle, mely Dower-por név alatt ismeretes, a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

77. A 12. szám alatt irt módon készítendő macskagyökönke-gyökér-forrázatba 7—21 centigramm kámfort s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

78. 18 gramm chinahéjat 432 gramm vízben félóráig főzvé, s 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 2 gramm föleresztett sósavany s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

79. 216 gramm tiszta vízbe 4 gramm ólomeczetet vegyítvén, vele a beteges részt borogatni kell.

80. 2 gramm salétromot 7 centigramm kámforral s 2 gramm czukorral porul összevegyítvén, s 6 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

81. 54 gramm méhfű- vagy fodormenta-theába 8 gramm rabarbara-főstvényt s egy kevés czukrot vegyítvén, belőle a kisedd betegnek óránként egy kávé kanállal kell adni.

82. 54 gramm méhfű- vagy fodormenta-theába 8 gramm bécsi hashajtó-vizet s egy kevés czukrot ve-

gyítván, belőle a kisdél betegnek óránként 1 kávé kanállal kell adni.

83. 54 gramm méhfű- vagy fodormenta-theába 4 gramm rabarbara-föstvényt, 70 centigramm rákszem- vagy magnesia-porrt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kisdél betegnek óránként 1 kávé kanállal kell adni.

84. Az életidőhöz és körülményekhez képest 7—28 centigramm calomelt 4 gramm cukorporral összevegyítván, s 8 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 1 port kell adni.

85. A 12. szám alatt irt módon készítendő macskagyökönke-gyöker-forrázatból 72 grammba 7 centigramm kámfort s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kisdél betegnek óránként egy kávé kanállal kell adni.

86. A 16. szám alatt irt módon készítendő chinahéjfőzetből 72 grammba 7 centigramm kámfort s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a kisdél betegnek óránként egy kávé kanállal kell adni.

87. Az illatos burjánokhoz a rozmarin, majoránna, zsálya, kakukfű, méhfű, fodormenta, valamint a levendula, székfű- és bodzavirág tartoznak, melyeket tetszés szerint lehet vegyíteni, s majd szárazon párnácskába töltve, majd vízben vagy borban megfőzve, külső borogatásul használni.

88. 36 gramm chinahéjat 864 gramm vízben félóráig főzván, 432 grammra leapadt s átszűrt levét külső borogatásul kell használni.

89. 18—18 gramm lestyán-, tövises iglicz- és édes higviricz-gyökeret apróra vágva 72 gramm törött gyalogfenyő-maggal összevegyítván, s belőle naponként két, sőt több kanállal vízben megfőzván, leszűrt levét hidegen vagy langyosan italul kell használni.

90. Bizonyos mennyiségű birsalmamagot rózsavízben addig áztatván, míg a víz nyákká változik, s ezen nyákból a 47. szám alatt irt módon készítendő málvalevél-forrázatba 4 grammot vegyítván, vele a szemeket langyosan borogatni kell.

91. 9 gramm édes mandola-korpából 432 gramm rózsavízzel mandolatejet csinálván, s közibe 4—4 gramm bórissót és benzoe-föstvényt vegyítván, vele az arcot reggelenként mosogatni kell.

92. Egy citrom levét egy kanál spiritussal és tejjel megfőzvé, s letajtékozván, vele a szeplős arcot kenegetni kell.

93. A nemes babér magvának porából 18 grammot ugyanannyi letajtékozott mézzel összevegyítvé, vele a májfoltos bőrt kenegetni kell.

94. 4 gramm kámfort 9 gramm salétrommal porrá törve, elegendő letajtékozott mézzel összevegyítvé, vele a májfoltos bőrt kenegetni kell.

95. 4 gramm tisztított hamusót 9 gramm marhaepevonattal, 36 gramm orvosi szappannal s elegendő mandolaolajjal összevegyítvé, vele a májfoltokat kenegetni kell.

96. 72 gramm tiszta vízben 4—12 gramm borkősavas haméleget s egy kevés cukrot fölolvastván, s közébe 30 csepp hánytató borköves bort vegyítvé, belőle a kised betegnek óránként 1 kávés kanállal kell adni.

97. 42 centigramm horganyvirágot 21 centigramm pézsmával s 4 gramm cukorporral összevegyítvé, s 12 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 2—3 óránként 1 port kell adni.

98. A 24. szám alatt irt módon készítendő árpafőzetből 72 grammra 70 centigramm salétromot s egy kevés cukrot vegyítvé, belőle a kised betegnek óránként egy kávés kanállal kell adni.

99. 108 gramm rózsavízbe 21 centigramm ólomeczetet vegyítvé, belőle ottan-ottan keveset a beteges szemekbe kell csepegtetni.

100. 18 gramm tövises iglicz-gyökeret 432 gramm vízben fél óráig főzvé, s 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 9 gramm borkövet, ugyanannyi csodasót s 18 gramm csillaeczetes mézet vegyítvé, belőle a betegnek 2 óránként 1 kanállal kell adni.

101. 18 gramm szappant 36 gramm kénvirággal s elegendő vízzel összevegyítvé, vele a rühes helyeket este kenegetni kell.

102. 140 centigramm kénvirágot 4 gramm cukorporral összevegyítvé, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként egy port kell adni.

103. 4 gramm kénvirágot 9 gramm csodasóval, ugyanannyi rabarbarával s 18 gramm cukorral porul összeve-

gyítván, belőle a betegnek napjában 2—3 kávé kanállal kell adni.

104. 108 gramm örvény-gyökeret elegendő vízzel addig főzvé, míg kocsonyává válik, s leszűrt levét ugyanannyi sóvalan hájzsírral összevegyítván, vele kisdedeknél a rühes helyeket kengetni kell.

105. Egyenlő mennyiségű szasszaparilla-, pókbálós-bojtorján-, szappanfű-, édes higviricz-gyökeret, gajákfát és keserűdes venyigét apróra vágdalva összevegyítván, s belőle naponkiut 36—54 grammot 1 kilo vízben megfőzvé, leszűrt levét hidegen vagy langyosan italul kell használni.

106. 72 gramm sárga tökehal-májolajat vevé, belőle a betegnek napjában 2—3 kanállal kell adni.

107. 4 gramm hóris-sót 72 gramm szederjeper-szruppal összevegyítván, belőle a betegnek, hogy szájában tartsa, gyakran egy-egy kávé kanállal kell adni.

108. 35 centigramm fehér gáliczot 72 gramm tiszta vízben fölolvasztván, kulsőleg kell használni.

109. 9 gramm keserűdes venyigét 324 gramm vízben negyed óráig főzvé, 216 grammra leapadt és átszűrt levét a betegnek 1 napi használatra italul kell adni.

110. 42 centigramm calomelt ugyanannyi narancsszínű dárdanyos kénnel s 4 gramm cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek napjában 2—4 port kell adni.

111. $\frac{1}{2}$ kilo vízben 4—8 gramm hamusót vagy szik-sót fölolvasztván, vele a beteges részeket borogatni kell.

112. $\frac{1}{2}$ kilo vízben 18 gramm chlormeszét fölolvasztván, vele a beteges részeket borogatni kell.

113. 18 gramm mésvizet ugyanannyi dióolajjal összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

114. 140 centigramm nedves úton készített horgéleget 18 gramm rózsáirral összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

115. 70 centigramm horgvirágot 18 gramm kapcsos korpafű-csiramagporral összevegyítván, vele a beteges részeket be kell hinteni.

116. 18 gramm keserűdes venyigeport ugyanannyi szalamiasóval és zabliszttal összevegyítván, s belőle vízben pépet főzvé, kötözésre kell használni.

117. $\frac{1}{2}$ kilo vízben 6 gramm sósavas mészeleget fölolvasztván, kötözésre kell használni.

118. 4 gramm rézozsdát 36 gramm sótalan hájzsírral összevegyítván, kötözésre kell használni.

119. 70centigramm timsót vagy vasgáliczot 108 gramm vízben fölolvasztván, s közibe 18 gramm arabmézga-nyá-
kot vegyítván, külsőleg kell alkalmazni.

120. 7—14 centigramm hánytató-gyökerport 4 gramm cukorporral összevegyítván, s 12 részre osztván, belőle a betegnek óránként egy port kell adni.

121. 1 kilo tehéntejet cserépedényben fölforraltván, s közibe 9 gramm timsót vegyítván, addig kell főzni, míg turós részétől a savó elválik, melyet leszűrűn, s 2 tojás fehérével megtisztítván, belőle a betegnek $\frac{1}{2}$ —1 findzsával kell adni.

122. 9—18 gramm chinahéjat, vagy ugyanannyi Ratanba-gyökeret 43² gramm vízben félóráig főzűn, s 216 grammra leapadt és átszűrt levébe 4 gramm timsót s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

123. A 15. szám alatt irt módon készítendő hánytató-gyöker-forrázatba 2 gramm Haller-savanyt, 12 csepp má konyfösvényt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

124. A 122. sz. alatt irt módon készítendő chinahéj-főzetbe 2 gramm Haller-savanyt, 4 gramm fahéjfüsvényt s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

125. 18 gramm kénvirágot ugyanannyi magnesiával, borkővel és cukorporral összevegyítván, belőle a betegnek napjában 1—2 kávék kanállal kell adni.

126. 18 gramm kénvirágot ugyanannyi magnesiával, csodasóval, cukorral s 9 gramm gajak-gyantárral porul összevegyítván, belőle a betegnek, míg székletétele lesz, napjában 1—2 kávék kanállal kell adni.

127. A 16. sz. alatt irt módon készítendő chinahéj-főzetbe 2 gramm vasas szalamiavirágot, $\frac{1}{2}$ gramm vidra-eleccke-vonatot s egy kevés cukrot vegyítván, belőle a betegnek 2 óránként 1 kanállal kell adni.

128. 18 gramm fehér málvá-kenőcsöt ugyanannyi beléndolajjal összevegyítván, vele a beteges részeket kengetni kell.

129. 18 gramm fehér málna-kenőcsöt ugyanannyi hi-gany- és bürök-kenőccsel összevegyítvén, vele a beteges reszeket kenégetni kell.

130. 36 gramm cserhéjat 864 gramm vízben felőráig főzvé, s 432 grammra leapadt levét átszürvé, vízzel ve-gyítve külső borogatásul kell használni.

131. 18 gramm fahéjföstyént vévén, belőle a beteg-nek $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ —1 óránként 1 kanál vízben 20—30—60 csep-pet kell adni, míg gyengesége jelei elenyésznek.

132. $\frac{1}{2}$ kilo vízben 9 gramm chlormeszet fölözlat-ván, külsőleg kell használni.

133. 36 gramm vasas golyót, vagy ugyanannyi zöld gáliczot vévén, egy fürdőbe kell vegyíteni.

134. 140 centigramm pezsgósót 4 gramm czukorpor-ral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

135. 18 gramm magnesiát 4 gramm rabarbara-porral, 105 centigramm macskagyökönke-gyökerporral s 9 gramm czukorporral összevegyítvén, belőle a beteg gyermek-nek vízben vagy únizskapor-theában 1—2 késhegynyi-t kell adni.

136. 36 gramm fehér málna-kenőcsöt 140—120 centi-gramm mákonyföstyénnyel összevegyítvén, vele a bete-ges részt kenégetni kell.

137. 18 gramm illatos tapaszt ugyanannyi mákony-liktáriummal s 2—4 gramm perui balzsammal összevegyít-ven, ruhára kenve külsőleg kell használni.

138. 14 centigramm calomelt ugyanannyi mákony-nyal s negy gramm czukorporral összevegyítvén, s 12 részre osztván, belőle a betegnek két óránként egy port kell adni.

139. 4 gramm égvényes macska-gyökönke-föstyént ugyanannyi mákony-föstyénnyel összevegyítvén, belőle a betegnek $\frac{1}{2}$ —1 óránként néhány cseppet kell adni.

140. 70—140 centigramm hánytató-gyökerport vévén, a betegnek egyszerre be kell adni, s míg jól hány, félórán-ként ismételni.

141. 140 centigramm hánytató-borkövet 288 gramm vízben fololvasztván, belőle a betegnek két óránként egy kanállal kell adni, míg hányása s hasmenése kö-vetkezik.

142. 21 centigramm levált fojtósavas vismutot, 70 centigramm macska-gyökönke-olajos czukorporral összevegytven, be kell a betegnek fodor- vagy borsmenta-theában adni, s 2—3 óránként ismételni.

143. Kilencz gramm hegyi-kappanör-gyökérre 252 gramm forró vizet öntvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 7—21 centigramm kámfort s egy kevés czukrot vegyitvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

144. A 24. sz. alatt irt módon készitendő árpafőzetből 144 grammba 72 gramm rabarbara-főstvényt, 4 gramm szalamiasót s 9 gramm medveczukrot vegyitvén, belőle a betegnek óránként egy kanállal kell adni.

145. 216 gramm fodormenta-theába 4 gramm bõrisót s egy kevés czukrot vegyitvén, belőle a betegnek óránként 1 kanállal kell adni.

146. 24 gramm sósavanyt 18 gramm salétrom-savanyval s 1 kiló vízzel összevegytven, lábvizbe kell tölteni.

147. Medveszõlõlevél-porból 70—210 centigrammot vevén, vagy pedig 8—16 gramm levelet 432 gramm vízben megfõzvéen, s 216 grammra leapadt levét átszûrvén, egy nap alatt kell a beteggel elfogyasztatni.

148. 18 gramm copaiv-balzsamot vevén, belőle a betegnek napjában háromszor 20 cseppet kell adni.

149. 18 gramm cubéba-port vevén, negyedrésztét vagy felét egy nap alatt kell a betegnek beadni.

150. Calomelt 4 centigrammtól 14 centigrammig 70 centigramm czukorporral összevegytven, felét reggel, felét este kell a betegnek beadni.

151. 140 centigramm jodos haméleget 18 gramm sótan hájzsírral összevegytven, vele a beteges részeket ke-negetni kell.

152. 14 centigramm étetõ higanyt egy kevés vízben föluszlatván, s 14 centigramm mákonyval, 140 centigramm mezzel és elegendõ kenyérbéllel 40 pilulává alakitván, belőle a betegnek reggel és este 6—10 szemet kell adni.

153. 21 centigramm étetõ-higanyt 72 gramm mészvizben fölolvasztván, tépésen a fekélyre kell alkalmazni.

154. 18 gramm bürköt 864 gramm vízben félóráig

főzven, s 43 $\frac{1}{2}$ grammra leapadt es ütszürt levébe 7—14 centigramm etető liganyt vegyítven, külsőleg kell használni.

155. A keserü burjánokhoz a fehér üröm, ezerjófű, pápafű, vidra-eleczke es sárga tárnic tartoznak, melyeket tetszés szerint vegyítven s vízben megfőzven, levőket findzsánkiut italul lehet használni.

156. 4 gramm hüröktapaszt ugyanannyi sárga ragtapaszszal összevegyítven, ruhára kenve a beteges részre kell alkalmazni.

157. 18 gramm almasavas vasföstyényt, 9 gramm Hoffmann-féle cseppekkel s ugyanannyi narancshéj-föstyényvel összevegyítven, belőle a betegnek 1 kanál vízben napjában háromszor 20 cseppet kell adni.

158. Gilisztamag-, macska-gyökönke-, jalappagyökérből s csodasóból 2—8 grammot elegendő mennyiségű csilla-eczetmézzel összevegyítven, belőle a betegnek 3—4 óránként 1 kávés kanállal kell adni.

159. 2 gramm macska gyökönke-gyökerre s ugyanannyi gilisztavarádcis-magra elegendő mennyiségű forró vizet öntvén, negyed órai befedve tartás után leszürt s 1 kanál faolajjal vegyített levét csőreül kell használni.

160. 84 centigramm calomelt 28 centigramm piros gyűszűvirág-levélpórral s 4 gramm czukorpórral összevegyítven, s 12 részre osztván, belőle a betegnek 2 óránként 1 port kell adni.

161. 28 centigramm calomelt 7 centigramm piros gyűszűvirág-levélpórral s 4 gramm czukorpórral összevegyítven, s 12 részre osztván, belőle a beteg gyermeknek 8 óránként 1 port kell adni.

162. 24 gramm gyalogfenyő-bogyó-kenőcsöt 12 gramm higany-kenőcsössel összevegyítven, belőle a beteg gyermek leborotvált fejére naponként eleinte 2, később 4 grammot kell bekenni.

163. 108 gramm méhfű-theábn 21—110 centigramm vidra eleczke-vonatot s keves czukrot vegyítven, belőle a beteg gyermeknek 2 óránként 2 kávés kanállal kell adni.

164. 36 gramm terpentín-olajat 1 tojás sárgájával, s 144 gramm narancs-sziruppal összevegyítven, belőle a betegnek napjában háromszor egy kanállal kell adni.

165. 36 gramm málvalevelet 9 gramm beléndlevéllel

540 gramm vízben negyed óráig főzven, 432 grammra le-
apadt s átszűrt levét szájmosóul kell használni.

166. A 29. sz. alatt irt módon készítendő fehér málvagyökér-főzetbe 70 centigramm fehér gáliczot vegyítven, külsőleg fecskendezésre kell használni.

167. 18 gramm macska-gyökönke-gyökérre 180 gr. forró vizet ötvén, s negyed órai befedve tartás után leszűrt levébe 2—4 gramm búzaszatot s egy tojás sárgáját vegyítven, 2 csőrére lehet használni.

168. 42 centigramm fehér gáliczot 144 gramm vízben fölolvasztván, akként kell használni, mint a 8. sz. alatti hánytatót.

169. 144 gramm faolajat két tojás sárgájával s 18 gramm olomeczettel összevegyítven, ruhára kenve külsőleg kell alkalmazni.

TARTALOM.

Előszó	Lap V

I. Életrendi szabályok az élet és egészség fentartására.

	Lap		Lap
<i>Az élet egyes korait illető életrendi szabályok</i>	5	Húsféle eledelek.....	33
Egészséges származás	5	Melegvérű állatok húsa....	35
A gyermekkor testi s szellemi ápolása	7	Az állatország némely termékei.....	36
Munkás fiatalkor	14	Hidegvérű állatok húsa	37
A férfikor teendői	16	Nővényi eledelek	37
Az öregkor s annak gyámoltatása.....	18	Lisztes növények	38
<i>Az élet minden korára tartozó életrendi szabályok</i>	20	Nedvdús növények	39
Alvás.....	20	Fűszeres és csípős növények	40
Tiszta levegő élvezése.....	22	A tápszereknek élelmezhetőségünkre való elkészítése módjáról	40
Mozgás	24	Italok	43
A bőr ápolása	27	Betegségek s véletlen halálos esetek kikerülése	45
Helyes és mértékletes táplálkozás.....	29	Lelki s testi művelődés....	56

II. Betegségek s azokban való eljárás.

	Lap		Lap
Betegségekben való általános eljárás	59	Veselob	128
Egyes betegségek ismertetése	64	Hugyhólyaglob	130
<i>Belső betegségek</i>	65	Méhlob	133
<i>Lázak</i>	65	Hashártyalob	138
<i>Heves lázak</i>	65	Gyermekekágyi láz	140
Egyszerű láz	66	<i>Kütegek</i>	146
Lobos láz	67	Orbáncz	149
Idégláz	69	Ujszülöttek orbáncza	151
Rothasztó láz	71	Vörheny	154
Gyomorláz	74	Kanyaró	157
Hurutláz	77	Csalánküteg	163
Csúzláz	79	Bársonyküteg	163
Ragályos lázak	83	Szeplő	165
<i>Váltóláz</i>	85	Májfolt	166
<i>Idült lázak</i>	89	Himlő	167
<i>Gyuladások</i>	92	Álhimlő	174
Vértolulás	94	Védhimlő	175
Agylob	96	Rüh	178
Gerinczagylob	98	Ótvar	180
Szemlob	99	Szivacs	181
Füllob	102	Kölesküteg	183
Iégsőlob	103	Sömör	186
Kisdedek torokgyikja	105	Kelés	188
Mellhártyalob	110	Pokolvar	189
Tüdőlob	112	<i>Beteges kiürülések</i>	192
Nyálmirigylob	115	<i>Verfolyások</i>	193
Toroklob	116	Orrvérzés	199
Ronesoló toroklob	118	Vérkopés	200
Gyomorlob	119	Tüdővérzés	201
Béllob	122	Vérhányás	206
Májlob	124	Aranyér	211
Léplob	126	Vérvizelés	219
		Hugycső vérzés	221
		Méhvérzés	223

	Lap		Lap
<i>Más nedvek kiürülései</i> ...	235	Bujakóros függölyök és	
Beteges izzadás ...	235	kütegek ...	312
Nyálfolyás ...	238	Átalános bujakór ...	313
Hányás ...	241	Görvélykór ...	315
Hásmenés ...	246	Sápkór ...	319
Vérhas ...	251	Turbásaság ...	322
Háúyszékelés ...	254	Gilisztakór ...	323
Ázsiai cholera ...	256	Vízkór ...	327
Vizeletfolyás ...	264	Bórvízkór ...	327
Dudófolvas ...	266	Agyvízkór ...	329
Fehérfolvas ...	269	Mellvízkór ...	334
<i>Kiürulendő anyagok fen-</i>		Hasvízkór ...	337
<i>akadása</i> ...	272	Szélkórság ...	340
<i>Véres kiürülések fenaka-</i>		Aszály ...	342
<i>dása</i> ...	273	Kisdedek aszálya ...	344
Orrvérzés fenakadása ...	273	Tüdővész ...	347
Aranyér fenakadása ...	274	<i>Idegbántalmak</i> ...	352
Havtiszttulás fenakadása ...	276	Fő-fájdalom ...	354
Gyermekágyi tisztulás fen-		Gerinczfájdalom ...	357
<i>akadása</i> ...	280	Idegfájdalom ...	358
<i>Más kiürülések fenakadása</i>	283	Fogfájdalom ...	360
Takár fenakadása ...	283	Fülfájdalom ...	363
Székrekedés ...	284	Gyomorféjdalom ...	365
Sárgaság ...	287	Bélfájdalom ...	368
Vizelet fenakadása ...	292	Szamárhurut ...	371
Húgykövek ...	295	Mellgörcs ...	374
Köszvény ...	299	Gutaütés ...	377
<i>Senyvek</i> ...	304	Tetszhalál ...	380
Bujakór ...	305	Vízbefulás következtébeni	
Bujakóros takár ...	305	tetszhalál ...	382
Fitymaszükülés és vissza-		Ártalmas gőzök következ-	
szorulás ...	307	tébeni tetszhalál ...	384
Tökgyuladás ...	308	Kötél általi megfojtás kö-	
Bujakóros mirigydagana-		vetkeztébeni tetazhalál	386
tok ...	309	Fagyás következt. tetsz-	
Bujakóros fekélyek ...	311	halál ...	385

	Lap		Lap
Villámütés köv. tetezhalál	387	Csonttörések	394
Mérgezesek	388	Égések... ..	395
<i>Kulcs betegségei</i>	390	Lobos daganatok s kelevé-	
Sebek	391	nyek... ..	395
Útések és roncsolódások ...	393	Körömméreg... ..	396
Rándulások, fúzamodások s		Fagydagاناتok	397
megeóltetés következté-		Fekélyek... ..	398
beni fájdalmiak	394		

III. Gyógyszerek s azok használata.

Vények	405

INST. MED. FARM. TG.-MUREŞ
 ORV. TUD. GYÓGYSZ. INT. MVH.
 Bibl. central. közpon. könyvtár

.....13797.....1346/31